Ref

Statens
offentliga
utredningar
1971:10
Justitie-
departementet

Snatteri

SOU

Betänkande avgivet av 1968 års
brottsmålsutredning
Stockholm 1971

Statens offentliga utredningar 1971

Kronologisk förteckning

1. SOU 70. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman. Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
4. Kommunala val. Esselte. C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte. Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte. K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte. Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte. Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte. Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges är tryckorten Stockholm.

Statens offentliga utredningar
1971: 10
Justitiedepartementet

Snatteri

Betänkande avgivet av
1968 års brottsmålsutredning

Stockholm 1971

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1971
ALLF 101 2 048

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 2 februari 1968 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla en sakkunnig med uppdrag att utreda frågan om formerna för handläggningen av mål angående vissa lindrigare brott m.m.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 16 februari samma år borgmästaren Yngve Kristensson att såsom sakkunnig verkställa utredningen.

Att såsom experter biträda den sakkunnige förordnades den 15 mars 1968 professorn Per Olof Bolding och hovrättsassessorn Carl-Johan Cosmo, den 15 maj 1968 advokaten Carl Erik Lindahl och professorn Knut Sveri samt den 10 februari 1969 polismästaren Göte Friberg och t.f. byråchefen Axel Morath.

Vidare har kanslirådet jur. dr G. Simson biträtt med vissa undersökningar över utländsk rätt.

Till sekreterare förordnades den 8 mars 1968 hovrättsassessorn Erland Aspelin.

Utredningen har antagit namnet 1968 års brottsmålsutredning.

För fullgörandet av uppdraget har utredningen i skilda hänseenden gjort rundfrågor samt hållit överläggningar med åtskilliga myndigheter, organisationer, andra intressegrupper av skilda slag och personer, som berörts av utredningen. Vidare har utredningen enligt Kungl. Maj:ts särskilda medgivande hållit överläggningar med företrädare för rättsvårdande myndigheter och rättsvetenskaplig forskning i Danmark och Norge under 1969 samt i Jugoslavien och Polen under 1970.

Utredningen har efter remiss yttrat sig över det av skattestrafflagutredningen avgivna betänkandet Skattebrotten (SOU 1969: 42) samt över det av domstolskommittén avgivna betänkandet Fullföljd av talan m.m. (SOU 1969: 41).

Utredningen får härmed överlämna delbetänkande rörande bl.a. snatteriets straffrättsliga ställning och förslag till åtgärder mot det s.k. butikssnatteriet.

Utredningsarbetet fortsätter med övriga frågor, som ingår i utredningens uppdrag.

Stockholm den 20 december 1970

Yngve Kristensson

Erland Aspelin

Innehåll

Förkortningar

BvL =Barnavårdslagen
BrB =Brottsbalken
FuK =Förundersökningskungörelsen
HD =Högsta domstolen
HR =Häradsrätt
HovR =Hovrätt
Ju =Justitiedepartementet
NJA =Nytt juridiskt arkiv, Avd. I
NJA II=Nytt juridiskt arkiv, Avd. II
NvL =Lagen om nykterhetsvård
Prop =Kungl. proposition
RB =Rättegångsbalken
RR =Rådhusrätt
RÅ =Riksåklagaren
SFS =Svensk författningssamling
SOS =Sveriges officiella statistik
SOU =Statens offentliga utredningar
SvJT =Svensk juristtidning

Utredningsdirektiven

Brottsmålsutredningens direktiv innefattas i yttrande till statsrådsprotokollet den 2 februari 1968 av dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling. Departementschefen anförde därvid efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter följande.

Rättegångsbalkens regler om förfarandet i brottmål bygger på principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. I enlighet härmed skall i varje mål hållas huvudförhandling, vid vilken parterna muntligen lägger fram processmaterialet för domstolen. Rättens avgörande skall grundas på vad som har förekommit vid huvudförhandlingen.

Allmän enighet torde råda om att dessa grunder för vår brottmålsprocess, principiellt sett, är riktiga. Emellertid var man redan vid rättegångsbalkens tillkomst på det klara med att enklare former behövdes för beivrande av mindre allvarlig brottslighet. Sålunda infördes i rättegångsbalken regler som gör det möjligt att i vissa mål om brott av lindrigare beskaffenhet tillämpa enklare förfarande vid rätten, och dessutom infördes institutet strafföreläggande, som öppnade möjlighet att beivra vissa brott utan domstols medverkan.

Efter rättegångsbalkens tillkomst har det visat sig nödvändigt att öka möjligheterna att använda enklare former för beivrande av lindrigare brott. I fråga om huvuddragen av denna utveckling samt de förhållanden och synpunkter som ligger bakom den kan hänvisas till prop. 1966: 100 s. 17—24 och 37—39. Framställningen där kompletteras av den redogörelse för 1966 års straffprocessuella reformer som jag har lämnat i anslutning till den förut i dag beslutade lagrådsremissen av förslag om ändring av bestämmelserna om strafföreläggande m.m. (avsnitt 2.2. i remissprotokollet).

Det till lagrådet remitterade förslaget innebär bl.a. att det införs möjlighet att vidga tillämpningsområdet för strafföreläggande. Detta är enligt gällande rätt begränsat till brott för vilket inte stadgas svårare straff än böter och inte heller normerade böter. Det föreslås nu, att Kungl. Maj:t skall bemyndigas att förordna, att strafföreläggande får användas även om för brottet stadgas, utom böter, fängelse i högst sex månader och brottet befinnes förskylla högst 50 dagsböter eller, när det gäller flera brott, högst 60 dagsböter. Avsikten är att sådant förordnande skall ges beträffande vissa angivna typer av brott.

I motiveringen till förslaget berördes bl.a. de under senare år allt vanligare butiksnatterierna. Jag framhöll därvid att beaktansvärd kritik framförts mot nuvarande handläggningsformer i mål av detta slag, innebärande att förfarandet inte bara är för omständligt och dyrbart för samhället utan också kan vara onödigt påfrestande för den misstänkte. Jag uttalade också att det är viktigt att med kriminalpolitiska eller andra medel minska frekvensen av sådana brott och att dessa frågor är av sådan art att de bör utredas i särskild ordning. I samband därmed borde också ytterligare utredas frågan om lämpligaste formerna för handläggning av andra grupper av enklare brottmål, t.ex. sådana där talan om skadestånd har medgivits.

Jag föreslår nu, att en sakkunnig tillkallas för att utreda inte endast sådana frågor som

är förbundna särskilt med butikssnatterier utan även den mera allmänna frågan om formerna för beivrande av sådan brottslighet som nu måste behandlas av domstol i ordinär brottmålsprocess, trots att den är av lindrigare art och föranleder endast bötesstraff samt dessutom i regel är lättbedömd.

Vad angår den sistnämnda frågan bör den sakkunnige pröva om ett nytt institut eller i övrigt nya regler bör införas för prövning av vissa enklare brottmål. Förslagen i den förut nämnda lagrådsremissen innebär, som har nämnts, att strafföreläggandets tillämpningsområde vidgas. Om förslaget antas och erfarenheterna blir goda, kan det komma i fråga att ytterligare brottstyper utöver dem som har särskilt behandlats i lagrådsremissen förs till strafföreläggandets tillämpningsområde genom förordnande av Kungl. Maj:t. Emellertid är det uppenbart, att man inte därmed kommer att täcka alla mål som, sakligt sett, är av den art att handläggning i enklare former än de nuvarande är möjlig och försvarlig. Jag tänker särskilt på mål om vårdslöshet i trafik, om butikssnatteri eller om smärre hotell- eller restaurangbedrägerier, vari något oreglerat skadeståndskrav föreligger. Vidare är att beakta att det finns vissa mål som på grund av brottets art hittills inte har ansetts böra komma i fråga för handläggning genom strafföreläggande. Ytterligare bör hänsyn tas till möjligheten att vissa frågor om indragning av körkort i en framtid kan tänkas bli handlagda i trafikbrottmål (jfr SvJT 1966 s. 428). Frågan om sådana sanktioner övervägs f.n. inom trafikmålskommittén. I den mån kommittén föreslår att sanktioner av denna art skall kunna åläggas i trafikbrottmål, lär den också lägga fram förslag om hur handläggningen i dessa delar skall passas in i nu förekommande processformer. Emellertid bör den sakkunnige överväga i vad mån frågor om körkortssanktioner kan passas in inom ramen för ett eventuellt nytt förfarande i brottmålsprocessen.

När det gäller den närmare utformningen av det ifrågasatta nya förfarandet vill jag anföra följande. Med hänsyn till arten av de mål som enligt det sagda är ifråga synes domstol i någon form böra medverka vid prövningen. Några mera avsevärda förenklingar i dessa mål kan knappast komma till stånd utan att man frångår kravet på obligatorisk huvudförhandling i de åsyftade fallen. Några avgörande betänkligheter mot att beträda en sådan väg torde dock inte finnas, såvitt gäller mål där utredningsläget är klart. Detta är framför allt fallet när den misstänkte har erkänt under förundersökningen. Ett ytterligare villkor bör vara att den misstänkte själv inte påfordrar huvudförhandling.

Ett förslag till förenklat förfarande har lagts fram av trafikmålskommittén i betänkandet SOU 1963: 27. Kommittén har därvid föreslagit ett nytt institut, kallat stämningsföreläggande. Detta utgör en kombination av stämning i brottmål och strafföreläggande. Enligt förslaget skall stämningsföreläggandet utfärdas av åklagaren och innefatta föreläggande för den misstänkte att godkänna ett däri angivet bötesstraff. Godkänns stämningsföreläggandet, kan rätten pröva målet utan huvudförhandling. Användningsområdet för stämningsföreläggande föreslås begränsat till brott, för vilka inte är stadgat svårare straff än fängelse i sex månader. Vidare förutsätts att straffet i det enskilda fallet stannar vid böter. Även skadeståndskrav skall kunna tas upp i stämningsföreläggandet.

Trafikmålskommitténs förslag fick ett blandat mottagande hos remissinstanserna. Med hänsyn härtill ansågs det vid 1966 års reform inte motiverat att göra någon principiell ändring i gällande ordning på grundval av då föreliggande material. Ytterligare överväganden i frågan bör nu ske med beaktande av remisskritiken.

För egen del finner jag särskilt följande synpunkter böra vara vägledande. I likhet med trafikmålskommittén anser jag en förutsättning för domstolsprövning utan huvudförhandling böra vara att åklagaren framställer ett bestämt yrkande i påföljdsfrågan (och i förekommande fall i skadeståndsfrågan). Däremot är jag inte övertygad om att man bör upprätthålla krav på att den tilltalade skall uttryckligen godkänna

sådant yrkande. Det bör övervägas, om det inte kan anses tillräckligt att den tilltalade, när han har fått del därav, underlåter att göra invändning. Som underlag för skuldfrågans bedömning kan tänkas, att man kan nöja sig med förundersökningsmaterialet (jfr 46 kap. 15 § andra stycket RB) i förening med det bevisfaktum som kan anses ligga däri att den tilltalade inte gör någon invändning. Rätten bör kunna frångå åklagarens yrkande i påföljdsfrågan till den tilltalades förmån utan att huvudförhandling hålls. Huvudförhandling bör emellertid alltid äga rum, om den tilltalade begär det. Detsamma synes böra gälla, om han gör invändning mot ansvarspåstående, straffyrkande, eller skadeståndsyrkande. Beträffande den närmare utformningen av ett förenklat handläggningssystem av berörd art synes viss ledning kunna hämtas från de i Förbundsrepubliken Tyskland tillämpade instituten Strafbefehl och Strafverfügung och i någon mån från det i Finland använda strafforderförfarandet. Vad avser skadeståndsfrågan torde viss anknytning kunna ske till förfarandet vid betalningsföreläggande oavsett att detta förfarande inte är tillämpligt beträffande skadeståndskrav (jfr även det norska institutet erstatningsfastsetting i forelegg).

Beträffande de förut särskilt nämnda butikssnatterierna bör strykas under, att det självfallet i första hand är önskvärt att minska frekvensen av sådana brott. Att dessa brott har tilltagit snabbt och kraftigt i antal hänger uppenbarligen samman med de former för försäljning och utställning av varor som har utvecklat sig särskilt när det gäller självbetjäningsbutikerna men också inom andra typer av detaljhandel. Dessa företeelser har medfört ökade frestelser och större risker för impulsbetonade tillgrepp. I första hand bör affärsidkarna själva vidta de motåtgärder som är möjliga och rimliga. Den sakkunnige bör inte se som sin uppgift att göra mera ingående egna undersökningar i frågan om vilka sådana åtgärder som kan komma i fråga. Detta ämne är nämligen föremål för uppmärksamhet inom aktionsgruppen mot butiksstölder, som har tillsatts av några av de närmast berörda näringsorganisationerna. Den sakkunnige bör samråda med denna grupp och ta del av dess rön och synpunkter. Samråd bör också ske med handelns organisationer.

I den mån den sakkunnige kommer till uppfattningen, att från affärsidkarnas sida intensivare motåtgärder mot butikssnatterierna är påkallade, uppkommer frågan vilka medel samhället bör ha att påverka affärsidkarna att vidta sådana motåtgärder i önskvärd omfattning. Jag vill därvid erinra om att en fråga av besläktad natur kom upp under 1930-talet. Då gällde det att inom avbetalningshandeln tvinga fram större försiktighetsmått på säljarsidan. Erfarenheten hade nämligen visat, att avbetalningssäljare ansåg sig kunna förfara ganska lättvindigt vid bedömningen om en kund var tillräckligt kreditvärdig. De förlitade sig på att hotet om allmänt åtal för olovligt förfogande skulle visa sig vara ett effektivt påtryckningsmedel för att få köparen att fullgöra sina förpliktelser. Statsmakterna genomförde emellertid då en lagändring för att tvinga säljarna till viss försiktighet gentemot presumtiva köpare. Man införde i strafflagen en regel enligt vilken olovligt förfogande över gods, som köpts på avbetalning med äganderättsförbehåll, gjordes till målsägandebrott. Det blev alltså säljarens egen sak att väcka och utföra åtal för berörda brott. Numera gäller enligt 10 kap. 10 § brottsbalken att allmänt åtal väcks av åklagare, om åtal av särskilda skäl är påkallat ur allmän synpunkt. Föreligger inte sådana särskilda skäl, är det fortfarande målsägandens sak att själv stå för utredning och åtal, om han vill ha saken beivrad.

En motsvarande anordning synes kunna komma i fråga, när det gäller butikssnatterier. För sådana fall då affärsidkaren driver saluföringen i former som skapar påtagliga risker för tillgrepp från kundernas sida, kan övervägas om det inte i princip bör ankomma på honom själv att svara för beivrande, om han önskar sådant. Om samhället sålunda inte — eller åtminstone inte obetingat — ställer polisens utredningsmaskineri och allmän åklagares tjänster till för-

fogande i fall av angiven art, kan detta vara ägnat att skärpa affärsidkarnas försiktighetsmått. Denna fråga bör närmare utredas av den sakkunnige. Därvid bör också övervägas, om en likartad ordning i åtalshänseende kan vara motiverad också vid vissa andra brott.

En annan fråga som för butikssnatteriernas del bör undersökas närmare är det i den allmänna debatten nämnda uppslaget att skapa en påföljdsform på avtalsrättslig grund. I och för sig skulle sålunda kunna tänkas att för självbetjäningsbutiker ha en ordning med kontrollavgift, som kunden blir skyldig att betala om det visar sig att han innehar en vara som inte visas vid kassan. En ordning av i princip sådan innebörd tillämpas vid vissa trafikföretag, när passagerare ertappas med att färdas utan biljett. Emellertid är det flera frågor som behöver utredas närmare innan en sådan metod kan förordas för självbetjäningsbutikernas del. Sålunda kan det vara tveksamt, om det redan med besökarens inträde i en sådan butik kan anses uppkomma ett sådant avtalsrättsligt förhållande att en kontrollavgift framstår som en berättigad vitespåföljd vid »avtalsbrott». Ytterligare uppkommer frågan hur mycket man bör kräva, när det gäller att klargöra för kunden vilka »avtalsvillkor» han underkastar sig genom att besöka affären och vilken kontrollavgift han riskerar att få utge om han bryter mot sådana villkor. Man kan också hysa tvekan om frågor av denna art, inbegripet kontrollavgiftens storlek, är sådana att de bör lösas lagstiftningsvägen. De problem som jag nu har berört bör övervägas närmare av den sakkunnige.

Sammanfattning

Inflation i straffstadganden

I det moderna samhället förekommer en omfattande rättslig reglering. Inte minst den teknisk-ekonomiska utvecklingen har medfört att nya områden inom samhällslivet reglerats. Därmed har straffrätten kommit att tillmätas allt större roll för den sociala kontrollen. Straffsanktioner mot överträdelser av regelsystemet sätts också in i betydande omfattning. År 1968 straffades ca 900 000 personer för olika brott och förseelser, varvid straffet bestämdes till böter i ca 873 000 fall. I verkligheten förövas mångdubbelt flera brott som inte kommer till myndigheternas kännedom.

Denna utveckling mot en inflation i straffstadganden är från många synpunkter beklaglig. Straffbuden riktas i stor utsträckning mot beteenden vars samhällsskadliga effekt är liten och ibland rentav kan ifrågasättas. Det blir allt svårare för den enskilde att undgå att komma i konflikt med straffrätten. Möjligheterna att kontrollera reglernas efterlevnad och att effektuera straffsanktionerna begränsas. Utvecklingen leder också till svårigheter att genomföra en koncentrerad och effektiv samhällsinsats mot de verkligt allvarliga avvikelserna och att med allmänt förtroende hävda denna insats.

Det krävs nya grepp och en delvis ny syn på samhällets kriminalpolitik för att hindra en fortsatt ogynnsam kriminalitetsutveckling.

Ett sätt att förebygga brott är att minska brottstillfällena

Av primär betydelse är att man i en helt annan utsträckning än för närvarande satsar på den allmänt brottsförebyggande verksamheten. Denna verksamhet bör vara en gemensam uppgift för alla i samhället. Vår miljö i ordets vidaste mening bör vara sådan att den inte erbjuder för stora frestelser till avvikelser från systemet. Det vilar ett socialt ansvar på utövare av olika verksamheter, som öppnar tillfällen för människor att begå brott, att tillse att särskilda åtgärder vidtas i brottsförebyggande syfte.

Det finns exempel på hur man i andra länder genom lagstiftning gör medborgarna ansvariga för brottsförebyggande åtgärder. Straffsanktionerade föreskrifter om stöldskydd för motorfordon är ett sådant exempel. Brottmålsutredningen förordar dock att man i första hand skall försöka nå resultat genom insatser på frivillig väg. Det förekommer redan nu att man inom näringsliv, affärsdrivande verk, försäkringsbolag osv. arbetar i denna riktning, delvis i samråd med polisen.

Ett centralt råd bör inrättas

Om den brottsförebyggande verksamheten skall få genomslagskraft krävs planering och samordning på central nivå. Utredningen föreslår att ett centralt råd inrättas under justitiedepartementet, vilket råd bör bestå av företrädare för samhällets högsta beslutande politiska organ och centrala myndigheter, rättsväsendet, näringslivet, folkrörelserna och kriminalvetenskaplig forskning. Det föreslås vidare att till detta råd knyts ett institut för planering, utredning och verkställande av brottsförebyggande åtgärder.

Inom rådet skall ledamöterna gemensamt och i samråd kunna ta upp och överväga frågor exempelvis beträffande företagens och medborgarnas medverkan i den brottsförebyggande verksamheten, myndigheternas möjligheter att bekämpa brottsligheten, när och under vilka förutsättningar man bör räkna med rättsvårdens ingripande. Överenskommelser kan träffas med företrädare för vissa områden inom näringslivet om speciella åtgärder, t.ex. sådana som tar sikte på att förebygga affärs- och kontorsstölder, fordonstillgrepp, lägenhetsinbrott, checkbedrägerier osv.

Verksamheten bör särskilt inriktas på det kriminalpolitiska utvecklingsarbetet. Det är nödvändigt att fortlöpande följa lagstiftningen och verka för att de straffrättsliga bestämmelserna håller takt med samhällsutvecklingen samt att de brottsförebyggande synpunkterna beaktas vid utformningen av regelsystemet. Arbetet bör leda fram till konstruktiva förslag om lagändring på områden där detta påkallas och ny lagstiftning på områden som hittills inte reglerats.

Kriminaliseringens betydelse överskattad

Det finns en tendens att tillgripa straffbestämmelser som medel för den sociala kontrollen så snart någon viss fråga skall regleras i lag. Utredningen betvivlar att en sådan kriminalisering alltid är ändamålsenlig. Straffbud bör endast förekomma i sådana fall, då straffet kan antas utgöra en adekvat reaktion mot en överträdelse och då ingen annan reaktion finns som är bättre än straffet för att åstadkomma det önskvärda resultatet. Det är troligt att man med en sådan syn måste acceptera åtskilliga nu straffbelagda beteenden — t.ex. vissa överträdelser av näringsrättsliga bestämmelser och oaktsamhetsförseelser — som relativt normala inslag i samhällslivet. Om de avskiljs från straffrätten kan man i stället hänvisa till andra sanktioner, t.ex. civila sådana eller avgiftsbeläggande på administrativ väg.

Rättsvårdens resurser måste fördelas mera rationellt

Samhället kan inte sätta som mål för sin kriminalpolitik att efterspana och lagföra alla överträdelser oberoende av svårhetsgrad. Det måste bli ett begränsat urval av dessa överträdelser som kommer till myndigheternas kännedom och blir lagförda. I dag fungerar denna urvalsmekanism ojämnt och utan någon egentlig styrning. Polisen känner osäkerhet om hur den lämpligen bör fördela resurserna. Dessa tas i relativt stor utsträckning i anspråk för den mindre brottsligheten medan de inte räcker till för utredning av allvarligare brott. Det bör ankomma på samhällets högsta beslutande politiska organ att bestämma allmänna riktlinjer för resursernas fördelning.

Straffrättsingripanden begränsas vid mindre brott

Vid många mindre brott innebär själva upptäckten av brottet ej sällan en tillräckligt allvarlig reaktion för att den avslöjade personen inte skall återfalla i brott. Ett straffrättsligt förfarande med polisförhör, åtal och eventuell domstolshandläggning, kan däremot ibland föra med sig personligt lidande och obehag som inte står i rimlig proportion till överträdelsens art.

Enligt brottmålsutredningens mening bör de rättsvårdande myndigheternas aktivitet i fråga om utredning och handläggning av mindre lagöverträdelser begränsas, då inte ett allmänt intresse talar för att straff bör utdömas. Att ett beteende är kriminaliserat behöver inte nödvändigtvis betyda att samhället skall svara för beivrande av överträdelser i varje särskilt fall.

Fängelsestraffet avskaffas

Mot bakgrunden av det hittills anförda tar utredningen upp frågan om snatteriets straffrättsliga ställning. Eftersom detta brott är nära besläktat med och systematiskt uppbyggt på samma sätt som bedrägligt beteende och undandräkt kommer även dessa brott

att omfattas av förslaget. Som gemensam benämning på snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt används uttrycket »de mindre förmögenhetsbrotten».

Utmärkande för de mindre förmögenhetsbrotten är att de utgör den ringa graden av respektive stöld, bedrägeri och förskingring. Gränsen är beroende på värdet av brottsobjektet (skadan) och övriga omständigheter vid brottet. Någon fixerad värdegräns gäller inte. I praxis dras gränsen mellan stöld och snatteri vid 100—125 kronor. Straffet för de mindre förmögenhetsbrotten är bestämt till böter eller fängelse i högst sex månader.

Bestämmandet av straffsatserna för ett brott bör grundas på en allmän värdering av brottets svårhet. De mindre förmögenhetsbrotten har i realiteten blivit rena bötesbrott och uppfattas också som sådana av folk i allmänhet. Det saknas enligt utredningens mening skäl att bibehålla fängelsestraffet i straffskalan.

Utredningens förslag innebär att straffet för snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt sätts till enbart böter. Därmed kvarstår dock domstolarnas möjlighet att, då förutsättningar finns, i stället döma till överlämnande för särskild vård. Förslaget leder till betydande konsekvenser i fråga om den straffprocessuella behandlingen av de mindre förmögenhetsbrotten.

Institutet rapporteftergift blir tillämpligt

Enligt 14 § polisinstruktionen kan polisman meddela rapporteftergift vid brott som bedöms som obetydligt, om endast böter är stadgat för brottet. Utredningen förordar att detta institut kommer till användning vid de mindre förmögenhetsbrotten, då brottsobjektets värde är lågt eller den lidna skadan är obetydlig och brottet anses vara en tillfällig lagöverträdelse. Beslut om sådan rapporteftergift bör dock endast meddelas av den som är behörig att vara undersökningsledare och därvid efter viss prövning i det särskilda fallet.

Om ett mindre förmögenhetsbrott är av sådan art att det bör utredas närmare, kan förundersökningen förenklas. Utredningens förslag att ta bort fängelse ur straffskalan för dessa brott öppnar också möjlighet att helt avstå från förundersökning, nämligen då tillräckliga skäl för åtal ändå föreligger.

Vidgat tillämpningsområde för åtalsunderlåtelse

I vårt land anses principen om s.k. absolut åtalsplikt gälla, vilket innebär att åklagaren är skyldig att tala å brott som hör under allmänt åtal, om bevisningen är sådan att han har tillräckliga skäl för att väcka åtal. Vissa förutsättningar finns dock att underlåta åtal, bl.a. om det är uppenbart att i händelse av lagföring annan påföljd än böter inte skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt. Denna bestämmelse tillämpas mycket sällan vid de mindre förmögenhetsbrotten (år 1968 dömdes till böter i 8 037 fall medan åtalsunderlåtelse enligt nämnda bestämmelse meddelades i 73 fall). Utredningen förordar en mindre restriktiv tillämpning av detta institut, varvid utredningen ansluter sig till en av riksåklagaren gjord framställning.[1] Utredningens förslag om ändring av straffskalan innebär vidare att behörigheten att meddela åtalsunderlåtelse i detta fall inte som nu kommer att förbehållas länsåklagare eller — i rikets tre största städer — överåklagare eller chefsåklagare.

Lagföringen förenklas

En genomgående linje i utredningens förslag är att de mindre förmögenhetsbrotten bör handläggas på sådant sätt att man kan åstadkomma en snabb reaktion som är an-

[1] Denna framställning har nyligen lagts till grund för förslag till lagändring (se Ju 1970: 2, stencil). Vidare har en särskild utredning tillsatts för prövning av frågan om underlåtenhet av åtal m.m.

passad efter brottets art i det särskilda fallet och som inte orsakar lagöverträdaren onödigt lidande. Förslaget medför att alla åklagare får behörighet att meddela strafföreläggande vid dessa brott. I sådana fall då domstolshandläggning måste ske, kan målen handläggas av en lagfaren domare utan nämnd.

Vissa tvångsmedel kan inte undvaras

För att gripande, husrannsakan och kroppsvisitation skall kunna ske förutsätts i lagen att på brottet kan följa fängelse. Utredningen anser att dessa processuella tvångsmedel inte kan undvaras vid de mindre förmögenhetsbrotten. Förslaget innebär tillägg till nu gällande bestämmelser.

Överträdelser av minderåriga bör handläggas i förenklad ordning

En betydande del av snatterierna (ca 25 procent) förövas av barn under 15 år. Brottmålsutredningen anser att dessa överträdelser i stor utsträckning bör kunna klaras upp av målsäganden och barnets vårdnadshavare.

I den mån anmälan görs till myndigheterna måste man kräva en snabb handläggning av ärendet. Reaktionen bör om möjligt komma omedelbart i samband med upptäckten. För närvarande sker normalt anmälan till polisen, varvid ärendet efter viss summarisk utredning lämnas över till barnavårdsnämnden. Efter en på många håll ganska vidlyftig utredning beslutar nämnden i ärendet. I de flesta fall låter man saken bero vid den gjorda utredningen. Denna procedur är tidsödande och olämplig.

Enligt brottmålsutredningens mening bör den normala gången bli att anmälan görs omedelbart till barnavårdsnämnden, där en tjänsteman avgör om ärendet kräver utredning eller om saken omedelbart kan klaras upp. I sistnämnda fall — vilket bör gälla övervägande antalet anmälningar — bör tjänstemannen genom delegation vara behörig att efter samtal med barnet och eventuellt dess vårdnadshavare genast skriva av ärendet.

Butikssnatteriet

Med butikssnatteri avser utredningen snatteri av varor som utbjuds till försäljning under sådana former att de är fritt åtkomliga eller eljest lätt tillgängliga för kunden.

Butikssnatteriet har hög frekvens. År 1967 polisanmäldes 21 105 tillgrepp i butiker och varuhus. De allra flesta (ca 85 procent) klarades upp av polisen. Klientelet av butikssnattare skiljer sig i vissa avseenden från det vanliga stöldklientelet. Bl.a. är andelen kvinnor påfallande stor (ca 40 procent) och bland brottsförövarna finns en betydande del i den övre medelåldern. Det står också klart att åtskilliga personer som gör sig skyldiga till detta brott lever under ordnade förhållanden och inte har tidigare kriminell belastning. Värdet av de tillgripna varorna är genomsnittligt lågt. Man beräknar att ca 50 procent av tillgreppen avser varor värda mindre än 10 kronor.

Avgiftsbeläggande på privaträttslig väg avvisas

Mot bakgrunden av de tidigare gjorda allmänna kriminalpolitiska övervägandena behandlar utredningen frågan hur reaktionen mot butikssnatteri bör utformas. Utredningen diskuterar möjligheten att införa ett system som innebär rätt för affärsföretagen att — i stället för att polisanmäla händelsen — kräva en särskild avgift av dem som avslöjas med att föra ut varor ur butikerna utan att betala därför. Ett system med kontrollavgifter tillämpas bl.a. av vissa trafikbolag då passagerare ertappas med att inte kunna visa biljett på erlagd färdavgift. Utredningens överväganden leder till att tanken på ett sådant privaträttsligt avgiftsbeläggande inte bör aktualiseras såvitt gäller butikssnatteriet.

Ej heller finner utredningen skäl att införa ett särskilt straffstadgande som speciellt tar sikte på butikssnatteriet, vare sig detta

utformas som en oaktsamhetsförseelse eller som en lägre grad av snatteri (snatteriförseelse).

Effektivare brottsförebyggande åtgärder krävs från företagens sida

Grundtanken är att butikssnatteriet i första hand bör mötas med åtgärder inom butikerna. Den fria exponeringen av varor skapar ett frestelsetryck som affärerna med olika medel bör motverka. Utredningen diskuterar olika sådana åtgärder, t.ex. inredning av lokalerna, butikskontroll inriktad på brottsförebyggande uppgifter, begränsning av systemet med självbetjäning, införandet av korgtvång. Det ligger emellertid inte inom utredningens uppdrag att avge förslag i dessa hänseenden. Utredningens framhåller dock vikten av att planeringen och utformningen av de olika åtgärderna samordnas. Det inledningsvis föreslagna institutet för brottsförebyggande verksamhet bör här spela viktig roll.

Alla butikssnattare behöver inte polisanmälas

Det förekommer nu att vissa affärsföretag driver en relativt restriktiv anmälningspolitik medan andra regelmässigt anmäler upptäckta fall. En gemensam handläggningslinje bör eftersträvas. Det är att märka att underlåtenheten att polisanmäla en ertappad butikssnattare inte innebär att denne går fri från ingripande. Själva avslöjandet av tillgreppet och det samtal som därefter äger rum i affären innebär för de flesta ertappade butikssnattare en allvarlig reaktion och varning. Därvid kan göras klart att affären avser att polisanmäla händelsen om kunden på nytt skulle avslöjas.

Det är troligt att affärsföretagens anmälningspraxis kommer att påverkas av den hållning som de rättsvårdande myndigheterna intar mot butikssnatteriet. Visar det sig att polis och åklagare i stor utsträckning avstår från att utreda och handlägga butikssnatterier som bedöms som förstagångsbrott, torde affärsföretagen i motsvarande mån sakna intresse av att anmäla sådana brott. Utvecklingen i bl.a. Norge bestyrker detta.

Rapporteftergift meddelas vid mindre butikssnatterier

En begränsning av polisens befattning med butikssnatteriet bör ta sikte på sådana fall där värdet av det tillgripna är lågt och brottet enligt uppgift från den allmänna brottsregistreringen — utredningen förutsätter att dessa data även skall avse meddelade beslut om åtalsunderlåtelse eller rapporteftergift — bedöms vara av förstagångsnatur.

Utredningen förordar att polisen i dylika fall i allmänhet meddelar rapporteftergift. Därmed kommer dessa ärenden att kunna avslutas inom mycket kort tidsrymd, i flertalet fall samma dag som händelsen anmäls till polisen. Det bör göras klart för gärningsmannen att polisen med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet — bl.a. därför att det är fråga om förstagångsbrott — ansett att saken kan bero vid en erinran.

Särskild åtalsregel

Rapporteftergiften kan emellertid endast komma i fråga vid de mera bagatellartade butikstillgreppen. I andra fall måste polisen överlämna målet till åklagarens prövning. Med hänsyn till de speciella synpunkter som kan läggas på butikssnatteriet anser utredningen att åklagaren i stor utsträckning bör kunna avstå från åtal. Utredningen föreslår införandet av en särskild åtalsregel som speciellt tar sikte på butikssnatterier av förstagångsnatur. Denna metod har valts i andra sammanhang, t.ex. då det gäller begränsning av åtal för olovligt förfogande över avbetalningsgods. Fördelen med en särskild åtalsregel är att det inte krävs någon fullständig utredning av brottet innan beslutet meddelas. Genom beslutet konstateras endast att även om brott begåtts enligt an-

mälan, så skall med hänsyn till bestämmelsen i åtalsregeln åtal inte ske.

Den särskilda åtalsregeln vid butikssnatteri föreslås bli så utformad att om snatteriet avser tillgrepp av varor som utbjuds till försäljning under sådana former att de är fritt åtkomliga eller eljest lätt tillgängliga för kunden, åtal ej må ske med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

I Författningsförslag

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom förordnas att 8 kap. 2 och 13 §§, 9 kap. 2 § och 10 kap. 2 § brottsbalken skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
8 kap.	
2 §	
Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för snatteri dömas till böter *eller fängelse i högst sex månader.*	Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för snatteri dömas till böter.
13 §	
Har annat — — — — — — — — — allmän synpunkt.	
Vid tillämpning — — — — — — — och häleriförseelse.	
	Gäller brott som i 2 § sägs tillgrepp av varor som utbjuds till försäljning under sådana former att de är fritt åtkomliga eller eljest lätt tillgängliga för kunden, må åtal ej ske med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.
9 kap.	
2 §	
Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för bedrägligt beteende dömas till böter *eller fängelse i högst sex månader.*	Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för bedrägligt beteende dömas till böter.
Begagnar sig — — — — — — — — — — påvisa avvikelsen.	

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
10 kap.	
2 §	
Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för undandräkt dömas till böter *eller fängelse i högst sex månader.*	Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för undandräkt dömas till böter.

Denna lag träder i kraft den

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas att 24 kap. 7 § samt 28 kap. 1 och 11 §§ rättegångsbalken skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
24 kap.	
7 §	
Förekomma mot — — — — — — — gripa honom.	
Träffas den som begått brott, varå fängelse kan följa, å bar gärning eller flyende fot, må han gripas av envar. Envar må ock gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.	Träffas den som begått brott, varå fängelse kan följa, *eller brott som avses i 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § eller 10 kap. 2 § brottsbalken*, å bar gärning eller flyende fot, må han gripas av envar. Envar må ock gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.
Då någon — — — — — — — — — eller frigivas.	
28 kap.	
1 §	
Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må i hus, rum eller slutet förvaringsställe husrannsakan företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.	Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må i hus, rum eller slutet förvaringsställe husrannsakan företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet. *Sådan husrannsakan må ock, om särskilda skäl äro därtill, företagas vid misstanke om brott, varom stadgas i 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § eller 10 kap. 2 § brottsbalken.*
Hos annan — — — — — — — — — brottet vinnas.	
Ej må — — — — — — — — — — begärt åtgärden.	
11 §	
Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må kroppsvisitation företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.	Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må kroppsvisitation företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet. *Sådan kroppsvisitation må ock företagas beträffande den som misstänks för brott, varom stadgas i 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § eller 10 kap. 2 § brottsbalken.*
Å annan — — — — — — — — — brottet vinnas.	

Denna lag träder i kraft den

Förslag till

Kungörelse om ändring av strafföreläggandekungörelsen den 27 februari 1970 (nr 60)

Härigenom förordnas att 1 § strafföreläggandekungörelsen den 27 februari 1970 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
1 §	
Med den begränsning som följer av 48 kap. 4 § rättegångsbalken får strafföreläggande utfärdas beträffande brott som avses i	Med den begränsning som följer av 48 kap. 4 § rättegångsbalken får strafföreläggande utfärdas beträffande brott som avses i
a) följande lagrum i brottsbalken:	a) följande lagrum i brottsbalken:
3 kap. 8 § första stycket,	3 kap. 8 § första stycket,
4 kap. 7 §,	4 kap. 7 §,
8 kap. 2 §, 8 § första stycket och 9 §,	8 kap. 8 § första stycket och 9 §,
9 kap. 2 § första stycket och samma paragraf andra stycket i den mån detta avser ringa brott,	
10 kap. *2 och* 7 §§,	10 kap. 7 §,
12 kap. 1 §,	12 kap. 1 §,
17 kap. 4 och 5 §§,	17 kap. 4 och 5 §§,
b) 28 § och 29 § 1 mom. lagen (1938: 274) om rätt till jakt, om brottet ej är grovt,	b) 28 § och 29 § 1 mom. lagen (1938: 274) om rätt till jakt, om brottet ej är grovt,
c) 28 § 1 mom. och 3 mom. första—tredje styckena jaktstadgan (1938: 279), om brottet ej är grovt, samt 29 § 3 mom. och 5 mom. första stycket samma stadga,	c) 28 § 1 mom. och 3 mom. första—tredje styckena jaktstadgan (1938: 279), om brottet ej är grovt, samt 29 § 3 mom. och 5 mom. första stycket samma stadga,
d) 80 § 1 mom. andra stycket uppbördsförordningen (1953: 272),	d) 80 § 1 mom. andra stycket uppbördsförordningen (1953: 272),
e) 80 och 81 §§ rusdrycksförsäljningsförordningen (1954: 521), om brottet ej är grovt,	e) 80 och 81 §§ rusdrycksförsäljningsförordningen (1954: 521), om brottet ej är grovt,
f) 34 och 35 §§ lagen (1950: 596) om rätt till fiske,	f) 34 och 35 §§ lagen (1950: 596) om rätt till fiske,
g) 30 § fiskeristadgan (1954: 607).	g) 30 § fiskeristadgan (1954: 607).

Om behörighet — — — — — — — — åklagarinstruktionen (1964: 739).

Denna kungörelse träder i kraft den

II Allmänna kriminalpolitiska synpunkter och förslag

1 Inledning

1.1 *Några kriminalpolitiska riktlinjer*

Straffrätten tar sikte på intressekonflikter mellan samhället och medborgarna eller mellan samhällsmedborgarna inbördes. Antalet sådana konfliktsituationer var i forna tiders mindre komplicerade samhälle förhållandevis litet. Straffrätten kunde begränsas till vissa områden och de som avvek från regelsystemet var inte så många. Läget är nu annorlunda. I det moderna samhället förekommer en omfattande rättslig reglering. Inte minst den teknisk-ekonomiska utvecklingen har medfört att nya områden inom samhällslivet reglerats. Riskerna att avvika från systemet har blivit allt flera. Därmed har straffrättens roll för den sociala kontrollen kommit att tillmätas allt större betydelse.

Straffsanktioner mot överträdelser av regelsystemet sätts in i betydande omfattning. Enligt den officiella kriminalstatistiken dömdes år 1968 360 276 personer till olika påföljder (varav 332 826 erhöll enbart böter), ca 80 000 godkände utfärdade ordningsförelägganden och ca 460 000 erlade parkeringsböter. Av de 360 276 dömda personerna hade 40 888 gjort sig skyldiga till brott mot brottsbalken, fylleri och förargelseväckande beteende frånräknade, 71 084 hade begått sistnämnda förseelser, 161 146 förseelser mot vägtrafikförordningen m.m. och 87 158 hade gjort sig skyldiga till brott och förseelser mot andra lagar och författningar. — Under de senaste åren synes antalet beivrade lagöverträdelser ha ökat i förhållande till 1968 års siffror. Vi kan nu räkna med över en miljon straffrättsliga ingripanden årligen.

Att döma av hittills gjorda undersökningar förövas det i dag mångdubbelt flera gärningar som i straffrättslig mening utgör brott men som aldrig kommer till myndigheternas kännedom. Detta kan i stor utsträckning förklaras av att de flesta brott inte blir upptäckta men också av att de som drabbas av brott i stor utsträckning underlåter att polisanmäla saken.

Olika bevekelsegrunder kan därvid spela in. Det kan vara fråga om så bagatellartade brott att de som utsätts därför inte bryr sig om att polisanmäla händelsen. Men även om de känner sig kränkta av brottet kan de avstå från polisanmälan, t.ex. därför att de inte vill utsättas för det obehag som en anmälan kan medföra eller att de står i viss relation till gärningsmannen. En särskild fråga uppkommer, då någon utsätts för ett mindre allvarligt brott men gärningsmannen inte är känd. I sådana fall anser säkerligen många människor att det inte tjänar något till att anmäla brottet. Det torde i alla fall i de större städerna vara en allmän uppfattning att polisen inte hinner befatta sig med dessa anmälningar.

Den omfattande kriminaliteten i samhället utgör ett stort problem. I det följande skall utredningen i korthet diskutera vissa riktlinjer för den framtida kriminalpolitiken.

De framförda synpunkterna kommer att ligga till grund för utredningens förslag.

1.1.1 En effektivare brottsförebyggande verksamhet är ett kriminalpolitiskt krav

Självfallet är det en viktig uppgift för samhället att skydda medborgarna mot brott och att reagera mot dem som bryter mot gällande normer. Enbart genom att straffbelägga ett icke önskvärt beteende kan man inte eliminera detta. Kriminalitetsutvecklingen har ett ofrånkomligt sammanhang med sociologiska faktorer. Genom att eliminera olika anledningar till avvikelser från gällande normer kan statsmakterna påverka brottsfrekvensen. Utredningen kan inte närmare gå in på dessa grundläggande och långsiktiga problem. I dag betingas kriminalitetsutvecklingen till stor del av att kontrollen av reglernas efterlevnad är bristfällig. En annan bidragande orsak är att det moderna samhället erbjuder så många tillfällen att begå brott och att människor utsätts för starka frestelser att också utnyttja de tillfällen som erbjuds.

Det sagda leder till att man på olika sätt bör sträva efter att skapa en opinion så att medborgarna aktivt verkar för att hindra uppkomsten av brottstillfällen och därmed minska frestelsetrycket. Det kan rentav ifrågasättas om det inte bör vara en medborgerlig skyldighet att verka i sådan riktning. Företag och andra som bedriver viss verksamhet, som öppnar tillfällen för människor att begå brott, har ett socialt ansvar för att särskilda åtgärder vidtas i brottsförebyggande syfte. Det är ett samhällsintresse att överträdelser mot regelsystemet bekämpas men det är från samhällets synpunkt ännu angelägnare att sådana överträdelser förhindras.

Den allmänt brottsförebyggande verksamheten bör ingå som ett naturligt led i samhälleliga aktiviteter på olika områden på den statliga och kommunala sidan, inom organisationer av olika slag, inom näringslivet osv. Om verksamheten skall få den önskvärda genomslagskraften krävs planering och samordning på central nivå. Brottmålsutredningen ser detta som en kriminalpolitisk insats av hög angelägenhetsgrad. I följande kapitel skall denna fråga behandlas ytterligare.

1.1.2 Straffrättens roll och funktioner har överskattats

Det förhåller sig otvivelaktigt så att man vid utformningen av samhällets regelsystem hyst och alltjämt hyser en övertro på straffrättens möjligheter att påverka mänskligt handlande. Straffrätten är visserligen ett viktigt uttrycksmedel för samhällets ogillande och rangordning av skyddsvärda intressen. Men sannolikt beror den allmänna efterlevnaden av lagarna mera på att medborgarna accepterar en viss moralkodex än på straffhotet. I varje fall synes det på många områden vara så att om medborgarna inte längre accepterar den straffrättsliga värderingen av avvikande beteende och reaktionspraxis som rättvis, blir de straffrättsliga reaktionerna mer eller mindre verkningslösa. Det är härvid att märka att strafflagarna enligt sin natur är ganska konstanta. Anpassningen till de förändringar som sker i den allmänna synen på olika brott och på värderingen av brotten inbördes äger rum först så småningom.

Det finns en klar tendens att tillgripa straffbestämmelser som medel för den sociala kontrollen så snart ett visst område skall regleras i lag och författning. Det kan med skäl ifrågasättas om sådan kriminalisering alltid är nödvändig. Straffbestämmelserna synes ofta komma till utan att man först prövar om de verkligen är bäst ägnade att åstadkomma det önskvärda beteendet från medborgarnas sida.

Härmed är givetvis inte sagt att samhället bör avstå från att reagera mot avvikelser från regelsystemet. Om samhället skall kunna fungera måste det krävas att vissa väsentliga normer efterlevs och att man också i betydande utsträckning ställer sanktioner bakom lagarnas efterlevnad. Det är emellertid vid utformningen av dessa sanktioner som straffbuden kommit att spela en alltför dominerande roll. Det finns otvivelaktigt andra sanktioner som på många områden

bättre skulle kunna fylla den funktion som man nu vill tillmäta straffhotet. Lagstiftaren har t.ex. följt den traditionella vägen att kriminalisera överträdelser av näringsrättsliga bestämmelser i stället för att välja enbart ekonomiska sanktioner, vilket ofta borde ligga närmare till hands. En annan kategori av överträdelser, där man kan ifrågasätta nödvändigheten av kriminalisering, är sådana som sker av oaktsamhet. I dessa fall kan ett straffrättsligt ingripande ibland te sig otjänligt. Den effekt man önskar vinna på straffrättslig väg bör i stället uppnås med andra medel. Frågan har bl.a. behandlats av *trafikmålskommittén* i dess betänkande Trafikmål (SOU 1963: 37 s. 27 ff.).

Den pågående utvecklingen, som leder till att allt större områden inom samhället regleras på straffrättslig väg, är från många synpunkter beklaglig. Det är inte minst från kriminalpolitisk synpunkt oroande att en inflation i straffbestämmelser, som i stor utsträckning riktas mot beteenden, vars samhällsskadliga effekt är liten och ibland rentav kan ifrågasättas, på sikt medför att straffet försvagas som reaktionsmedel. Det blir allt svårare för den enskilde medborgaren att undgå att komma i konflikt med straffrätten. Utvecklingen leder till svårigheter att genomföra en koncentrerad och effektiv samhällsinsats mot de verkligt allvarliga avvikelserna och med allmänt förtroende hävda denna insats.

1.1.3 Gränserna för straffbarheten

Enligt utredningens mening bör frågan om vad som egentligen skall utgöra brott tas upp till allmänt kriminalpolitiskt övervägande. Straffbud bör endast förekomma i sådana fall, då straffet kan antas utgöra en adekvat reaktion mot en överträdelse och då ingen annan reaktion finns att tillgå som är bättre för att åstadkomma det önskvärda resultatet. Med hänsyn härtill kan det finnas skäl att avskilja vissa nu straffbelagda beteenden — t.ex. vissa överträdelser av näringsrättsliga bestämmelser och oaktsamhetsbestämmelser — från straffrätten och i stället hänvisa till andra sanktioner, exempelvis civila sådana eller avgiftsbeläggande på administrativ väg.

Det kan här nämnas att man i Jugoslavien lagfäst en nedre gräns för det straffbara området. I detta lands strafflag (artikel 4) stadgas sålunda att om en handling, som innefattar de legala rekvisiten för en brottslig gärning, uttrycker en obetydlig samhällsfara med hänsyn till sin ringa beskaffenhet och frånvaron av skadliga följder, så utgör den inte ett brott. Denna bestämmelse tillämpas allmänt bl.a. i fråga om de mindre förmögenhetsbrotten. Ett förstagångssnatteri, som avser ringa värde, anses t.ex. inte utgöra ett brott, såvida inte förfarandet av särskild anledning bedöms som kvalificerat.

Från samhällets och den enskildes synpunkt kan dessa mindre lagöverträdelser vara att bedöma helt olika med hänsyn till arten och vikten av de skyddsvärda samhällsintressena. Sålunda har det traditionellt ansetts var ett samhällsintresse att skydda äganderätten så att var och en känner trygghet i besittningen av sin egendom. Förhållandena i vårt överflödssamhälle kan dock inte jämföras med förhållandena i en tid, då de personliga ägodelarna hos gemene man i stort sett var begränsade till sådana ting som ansågs nödvändiga för livsuppehället. Man har i dag inte samma intresse att skydda sin egendom och denna hanteras inte sällan med stor oförsiktighet. Utvecklingen har också gått därhän att det skapats ett delvis nytt klientel på förmögenhetsbrottens område, människor som lever under ordnade förhållanden men som av olika omständigheter frestas att begå brott (butikssnatteri, sjukkassebedrägeri, checkbedrägeri o.dyl.).

I detta sammanhang bör också uppmärksammas de negativa effekter som ett straffrättsingripande faktiskt kan få. I den kriminologiska diskussionen har man sålunda pekat på att redan den omständigheten att en person stämplas som brottsling och utsätts för myndigheternas ingripande kan vara ett led i en utstötningsprocess. Lagöverträdaren tilldelas en viss roll och det förväntas från omgivningens sida att han på något sätt är avvikande. Denna utstötningsprocess kan leda till att han associeras med

andra människor i samma situation. Kriminaliseringen kan därigenom bidra till en kategoriklyvning som från samhällets sida inte är önskvärd.

Mot denna bakgrund är det motiverat att lägga särskilda synpunkter på de mindre förmögenhetsbrotten. I fråga om vissa brottstyper kan rentav ifrågasättas om det är ett samhällsintresse att på straffrättslig väg ingripa mot dem som överträder reglerna. Det finns i varje fall starka skäl som talar för att ingripandena begränsas.

1.1.4 Rättsvårdens resurser bör främst inriktas på den allvarligare brottsligheten

Samhället kan inte sätta som mål för sin kriminalpolitik att efterspana och lagföra alla överträdelser mot det nuvarande regelsystemet oberoende av svårhetsgrad. Detta skulle kräva en enorm ökning av de rättsvårdande myndigheternas personella och tekniska resurser. En så kraftigt utbyggd och organiserad rättsapparat vore inte önskvärd från medborgarnas eller samhällets synpunkt.

Även om man som antytts i det föregående bör sträva efter att inskränka strafflagstiftningen — välja andra sanktioner än straff och avkriminalisera på områden där detta är möjligt — kommer straffrätten ändå att utgöra ett betydelsefullt medel för den sociala kontrollen. Man måste även i fortsättningen realistiskt räkna med att polisen endast i begränsad omfattning får kännedom om och kan klara upp brott som förövas. En viktig fråga blir hur rättsvårdens resurser skall utnyttjas.

Vid utredningens överläggningar med olika polismyndigheter har framkommit att polisen känner osäkerhet om hur den lämpligen bör fördela sina resurser. Att dessa inte räcker till för utredning av alla anmälda brott står klart. Situationen är nu sådan att man i första hand måste koncentrera sig på brott som bedöms vara allvarliga medan däremot andra brott får klaras av efter hand som arbetsförhållandena medger detta. Är det fråga om brott, där misstanke saknas om gärningsmannen, kommer utredningarna lägst från prioriteringssynpunkt, såvida det inte gäller brott som polisen bedömer som särskilt allvarliga. I fråga om åtskilliga typer av egendomsbrott utgör sålunda uppklaringsprocenten i hela riket mindre än 25 procent (för vissa typer mindre än 10 procent) av antalet anmälda brott.

Särskilt bör framhållas att polisens resurser i dag i stor utsträckning tas i anspråk för utredning av de mindre förmögenhetsbrotten därför att gärningsmannen ofta i dessa fall kan utpekas vid anmälningstillfället medan däremot många allvarligare egendomskränkningar måste läggas till högen av ouppklarade fall därför att misstanke saknas om känd gärningsman och polisen här saknar resurser för utredningen. Som exempel kan nämnas att uppklaringsprocenten i hela riket för butikssnatterier utgör ca 85 procent av anmälda fall medan däremot lägenhetsinbrott o.dyl. endast klaras upp till ca 25 procent.

Faktiskt förhåller det sig alltså så att en liten del av alla förövade brott blir uppklarade och beivrade. Insatserna på detta område kännetecknas av att det endast är ett begränsat urval som utsätts för rättsingripande. Denna urvalsmekanism fungerar ojämnt och utan någon egentlig styrning. En viktig fråga blir sålunda att här ge allmänna riktlinjer för den framtida kriminalpolitiken. Det bör ankomma på samhällets högsta beslutande politiska organ att bestämma riktlinjerna för resursernas fördelning. En given målsättning bör vara att resurserna främst skall tas i anspråk för bekämpandet av den allvarligare brottsligheten. Frågan var gränsen skall gå mellan allvarliga och mindre allvarliga brott bör ytterst bedömas utifrån en allmän värdering av den samhällsskada som kan tänkas följa av brottet.

Den enskilde som drabbas av ett mindre brott torde ej sällan uppleva detta som en allvarlig händelse utifrån egna, snävare värderingar. Ett sådant målsägandeintresse kan inte alltid tillgodoses. I ett läge där rättsvårdens resurser är begränsade och vissa brottsutredningar måste prioriteras före andra kan det vara motiverat att avstå från

att ta upp och utreda vissa anmälda brott. Det kan nämligen inte vara försvarligt att rättsvårdens resurser tas i anspråk för handläggning av sådana brott, som enligt allmän bedömning framstår som obetydliga, endast därför att målsäganden i det enskilda fallet känner sig kränkt och kräver att gärningsmannen ställs under allmänt åtal.

Förutom att de rättsvårdande myndigheternas arbete med sådana mindre brott kan tänkas inkräkta på andra väsentliga uppgifter, så kan ett rättsingripande här faktiskt leda till personligt lidande och andra olägenheter för den misstänkte, som inte står i rimlig proportion till överträdelsens art. Vid den avvägning som måste göras mellan å ena sidan målsägandens intresse att få saken beivrad och å andra sidan samhällets intresse att begränsa rättsvårdens befattning med mindre brott, bör hänsyn av sistnämnda art spela en framträdande roll.

1.1.5 Förenklingar på straffprocessuell väg

Förutsättningar att med straffprocessuella metoder begränsa de rättsvårdande myndigheternas befattning med mindre brott föreligger redan nu. Åklagarna kan, om än i begränsad omfattning, underlåta att väcka åtal. En utvidgning av denna rätt ligger i linje med utvecklingen.

Systemet med åtalsunderlåtelse förutsätter dock att brottet först måste utredas av polisen. För den misstänkte innebär detta ej sällan lång väntetid innan det slutliga beslutet kan fattas. Det bör vara ett oeftergivligt krav att beslutet kommer snabbt, helst omedelbart i samband med den skedda överträdelsen.

Den framtida kriminalpolitiken bör därför inriktas på att begränsa de rättsvårdande myndigheternas verksamhet i fråga om utredning och handläggning av sådana mindre brott, som inte behöver beivras på straffrättslig väg. Det bör i många fall vara möjligt att redan i samband med att brottet kommer till polisens kännedom (genom anmälan eller på annat sätt) bestämma att något rättsingripande inte erfordras. Därmed besparas lagöverträdaren en rättslig procedur, som i många fall medför onödigt lidande och kan få negativa effekter. Samtidigt kan man avlasta polisen betydande utredningsarbete, varigenom dess resurser kan tas i anspråk för angelägnare uppgifter.

1.2 *Utredningsuppdraget*

Enligt sina direktiv har brottmålsutredningen till uppgift att pröva om man med nya kriminalpolitiska eller andra medel kan angripa vissa typer av mindre förmögenhetsbrott. Utredningen har från början av sitt arbete betraktat denna uppgift som primär i förhållande till den andra sidan av uppdraget, nämligen att undersöka möjligheten att skapa en ny, förenklad handläggningsmetod för beivrande av vissa mindre brott, som nu måste föras till domstol. Den sistnämnda frågan blir nämligen beroende av vilka åtgärder som vidtas för att begränsa tillströmningen av mindre brottmål till domstolarna.

Utredningen avser att i detta betänkande främst ta upp de problem som är förbundna med kriminaliseringen av snatteriet. Anledningen därtill är framför allt att snatteriet har mycket hög frekvens och att detta brott har speciellt intresse från kriminalpolitisk synpunkt. Enligt sina direktiv har utredningen också att ägna särskild uppmärksamhet åt det s.k. butikssnatteriet.

Det är emellertid inte möjligt att behandla snatteriet isolerat från de båda övriga mindre förmögenhetsbrotten, bedrägligt beteende och undandräkt. Dessa tre brott utgör de ringa graderna av de centrala förmögenhetsbrotten stöld, bedrägeri och förskingring. De är systematiskt uppbyggda på samma sätt och med samma straffskala. De värderingar som ligger bakom straffbeläggandet av snatteriet synes också gälla de båda andra brotten.

2 Den allmänna brottsförebyggande verksamheten

2.1 *Den brottsförebyggande verksamheten — en gemensam uppgift för samhället och medborgarna*

Den brottsförebyggande verksamheten ingår f.n. som ett viktigt led i polisens arbete. I polisinstruktionen sägs att det särskilt åligger polisen att förebygga brott. Enligt sin instruktion har rikspolisstyrelsen att ägna uppmärksamhet åt den brottsförebyggande verksamheten samt att utfärda anvisningar och föreskrifter rörande de lägre polismyndigheternas informationsverksamhet, särskilt i fråga om information till allmänheten angående brottsförebyggande åtgärder.

Man har också i vidgad utsträckning ansett att den brottsförebyggande verksamheten bör ingå som ett naturligt led i de sociala vårdorganens arbete, främst inom barna- och nykterhetsvården. Även skolan har i detta hänseende kommit att spela en viktig roll. Särskilda åtgärder har också vidtagits för att samordna den brottsförebyggande verksamhet som bedrivs av polis, sociala vårdorgan och skola. Tillsättandet av ett samarbetsorgan mot ungdomsbrottsligheten på central nivå kan ses som ett resultat av ansträngningarna att effektivisera denna verksamhet. Detta organ har i betänkande den 25 februari 1969, Ju 1969: 2 (stencil) föreslagit ett intensifierat samarbete i brottsförebyggande syfte i primärkommunerna genom tillskapandet av lokala samarbetsorgan. Förslaget har lett till utfärdandet av ett kungl. cirkulär om intensifierat samarbete mellan barnavårdsnämnd, skola och polis (SFS 1970: 513).

Ansvaret för den brottsförebyggande verksamheten bör emellertid inte enbart vila på samhällsorganen. Kriminalitetsutvecklingen måste bl.a. sättas i samband med den långtgående teknisk-ekonomiska utvecklingen, varigenom skapats nya tillfällen för människor att begå brott och många också utsätts för stora frestelser att utnyttja dessa tillfällen. Det bör därför vara väl motiverat att även privata företag och organisationer liksom de enskilda medborgarna i ökad utsträckning verkar för att brottstillfällen inte skapas. Detta önskemål förutsätter dock att man närmare bestämmer vad som egentligen skall utgöra brott.

2.2 *Lagstiftning eller åtgärder på frivillig väg?*

Det finns exempel på länder där man uttryckligen i lag föreskrivit att alla i samhället bär ansvar för den brottsförebyggande verksamheten. I den nya strafflagen i Tyska Demokratiska Republiken betecknas sålunda bekämpandet av all slags brottslighet som en gemensam uppgift för det socialistiska samhället, dess stat och dess samtliga medborgare. Därutöver är ledarna för statliga inrättningar, företag, kollektiva organ m.m. *ansvariga* för att inom deras områden orsa-

kerna till och förutsättningarna för brott undanröjs.[1]

Då det gäller att förebygga särskilda brottstyper har man på vissa håll infört tvingande lagregler. Enligt § 38 i den danska færdselsloven är förare av motorfordon skyldiga att, då de lämnar fordonet, försäkra sig om att detta inte kan sättas igång eller avlägsnas. För motorcyklar, mopeder och cyklar gäller uttrycklig föreskrift om att fordonet skall vara låst. I nämnda paragraf har nyligen införts en tilläggsbestämmelse enligt vilken »påbudt anordning til tyverisikring skal være sat i funktion». I motiven till denna bestämmelse[2] framhöll justitieministern att kriminalpolitiska synpunkter talade mycket starkt för att genomföra en ordning med obligatoriskt stöldskydd mot tillgrepp av motorfordon. Bestämmelser om vilka fordon som skall vara utrustade med stöldskydd kan utfärdas av justitieministern i administrativ ordning. Enligt vad brottmålsutredningen inhämtat håller man nu på att utarbeta sådana bestämmelser inom det danska justitieministeriet.

I Västtyskland föreligger sedan 1961—1962 skyldighet att utrusta personbilar, andra liknande motorfordon och motorcyklar med effektiv låsanordning samt att använda stöldlåset då man lämnar fordonet. Även i Finland gäller skyldighet att förse bilar med stöldskydd men underlåtenhet att använda låset är inte straffbelagd. Enligt särskild lag är bilägare i Jugoslavien skyldiga att montera in billås av föreskriven typ. Underlåtenhet bestraffas med böter.

Frågan om obligatoriskt stöldskydd för motorfordon har i Sverige i olika sammanhang behandlats av riksdagen, senast i anledning av en motion vid 1968 års riksdag (II: 29). I stället för att lösa frågan genom lagstiftning, har man här valt att gå fram på frivillighetens väg för att åstadkomma att motorfordon i ökad utsträckning förses med effektiva stöldskydd. Kungl. Maj:t har också tagit initiativ i denna riktning, bl.a. genom att ta kontakt med bilimportörernas och bilhandlarnas organisationer. I första lagutskottets utlåtande över motioner i ämnet har dock uttalats att, därest en väsentlig ökad användning av stöldskydd ej kan åvägabringas på annat sätt, utskottet ej hyser betänkligheter mot att en lösning av frågan lagstiftningsvägen tas upp till övervägande.

2.3 *Utrymmet för brottsförebyggande åtgärder är stort*

Det finns redan nu många exempel på hur man inom näringsliv, affärsdrivande verk, försäkringsbolag osv. satsar på brottsförebyggande åtgärder. Sålunda försöker post och banker att med olika medel — delvis i samråd med polisen — förebygga post- och bankrån eller bedrägerier. Handelsorganisationer är aktiva för att motverka butiksstölder. Båtorganisationer verkar för att hindra båtstölder. Tillverkare och försäljare av fordon söker förbättra stöldskydden. Försäkringsbolagen är intresserade av att få fram effektivare inbrottsskydd och att utforma försäkringsvillkoren på sådant sätt att de uppmanar till kriminalitetsbekämpning osv.

Medan det från företagens sida främst torde vara ekonomiska överväganden som motiverar dessa åtgärder, måste frågan från samhällets sida ses i ett vidare perspektiv. Den brottsförebyggande verksamheten i vidsträckt mening ingår som ett viktigt led i samhällets strävanden att hindra uppkomsten av brottstillfällen och att motverka att människor hamnar i sådana situationer, där det finns en påtaglig risk för att de skall begå brott. Vår miljö i detta ords vidaste mening bör vara sådan att den inte erbjuder för stora frestelser till avvikelser från normsystemet.

Det bör understrykas att vid de sammanträden utredningen haft med företrädare för handelns organisationer och olika affärsföretag, man från näringslivets sida visat

[1] Jfr Joachim Renneberg: »Die Grundsätze des sozialistischen Strafrechts des DDR» i Deutsche Justiz 1967, s. 106. Medborgarnas ansvar för att brottstillfällen inte skapas har också uttalats inom amerikanskt lagstiftningsarbete. Se t.ex. »The challenge of crime in a free society, a report by the president's commission on law enforcement and administration of justice 1967, s. 260.

[2] Lovforslag, folketingsåret 1968—1969, justitieministeriet LA. 1968 631—3—3.

stort intresse för brottsförebyggande åtgärder. Det bör alltså finnas goda förutsättningar för en »frivilliglinje». Allmänt torde dock den meningen gälla att den förebyggande verksamheten av ekonomiska skäl måste hållas inom en viss gräns. På en del håll menar man också att t.ex. vad gäller butikssnatterier man redan nu börjar närma sig denna gräns. Det framhålls att kostnaderna för butiksskyddet måste ställas i viss relation till svinnet. Införandet av tekniska hjälpmedel för övervakning av lokalerna — vilka möjligheter i och för sig är begränsade — kräver dryga kostnader. Vissa åtgärder som kanske kunde verka brottsförebyggande skulle minska företagens lönsamhet, »skrämma bort» kunder eller i övrigt försvåra arbetet.

Dessa och liknande argument kan synas beaktansvärda om man endast ser på det enskilda företaget. Om man emellertid, som utredningen tänker sig, kan skapa en allmän uppslutning från näringslivets sida kring en gemensam handlingslinje och i samråd med myndigheterna angripa problemet, torde förutsättningarna inom den brottsförebyggande sektorn vara helt andra. Ett effektivt stöldskydd medför kostnader, som företagen med beaktande av skilda villkor själva bör svara för. Det är dock troligt att dessa kostnader kan reduceras om åtgärderna samordnas. Det är också möjligt att man på vissa områden måste välja verksamhetsformer som är mindre lönsamma än andra (t.ex. att inskränka självbetjäningen beträffande vissa varor i snabbköpsbutiker, begränsa utrymmet för kreditkort) men dessa åtgärder bör ses i relation till vad man härigenom kan vinna genom minskade brottstillfällen.

Även om utredningen uppmärksammat bristerna i den brottsförebyggande verksamheten främst vad gäller s.k. butikssnatterier, står det klart att likartade problem finns på många andra områden. Det finns sålunda exempel som visar att de brottsförebyggande synpunkterna får aktualitet först sedan en viss verksamhetsform vunnit insteg. Ett sådant exempel är checksystemets utveckling. Detta betalningssystem har fått utveckla sig utan att man samtidigt beaktat de svårigheter detta medfört för rättsväsendet.

Checkbedrägerierna har också under senare år ökat oroväckande vilket nyligen föranlett rikspolisstyrelsen att ta initiativ till åtgärder. Utvecklingen skulle säkerligen ha blivit annorlunda om man på ett tidigt stadium satt in åtgärder för att förhindra den brottslighet som följt i systemets spår. Det gäller emellertid nu att söka vidta de ändringar i systemet som krävs för att stoppa den ogynnsamma utvecklingen. Det är möjligt att ändringar i checklagen kan visa sig erforderliga. Det måste anses ligga inom ramen för en allmänt brottsförebyggande verksamhet att föreslå erforderliga lagändringar.

Bilstöldernas utveckling är ett annat exempel på att samhället f.n. har begränsade möjligheter att påverka en av grundorsakerna till en oroande kriminalitetsutveckling. Den omständigheten att bilar under långa tider kunnat säljas med bristfälliga billås, ja t.o.m. utan sådana lås, visar att vi ej varit inriktade på att i tid möta en av bilismens följdverkningar.

2.4 *Den brottsförebyggande verksamheten bör samordnas*

Det saknas f.n. något organ utöver justitiedepartementet som har det omedelbara ansvaret för att samhällets brottsförebyggande åtgärder samordnas. Polisens verksamhet i detta hänseende är av naturliga skäl relativt begränsad. Erfarenheterna visar att det erbjuder stora svårigheter att uppnå en effektiv samhällsinsats på ett visst område om det inte finns ett särskilt centralt organ som tilldelats de samordnande uppgifterna.

Det förhåller sig också otvivelaktigt så att de allmänt brottsförebyggande åtgärder som nu förekommer närmast har karaktären av punktinsatser. Polisens arbete är i huvudsak inriktat på att informera allmänheten om de skyddsåtgärder som kan vidtas. En viss rättsundervisning ges i skolorna under medverkan av bl.a. polisen. Dessutom har en viss frivillig saneringsverksamhet skett inom näringslivet.

Enligt utredningens mening är det önskvärt att insatserna i fortsättningen samordnas. Ett målmedvetet brottsförebyggande arbete torde ej kunna genomföras inom de skilda organisationsramar som f.n. finns. Det är också enligt vad utredningen erfarit ett starkt önskemål från bl.a. handelns sida att få till stånd en central samordning av denna verksamhet. Denna samordning bör ske på central nivå under justitiedepartementet.

2.5 *Verksamheten är ett led i den allmänna kriminalpolitiken*

Under senare tid har i flera sammanhang förts fram önskemål om ett organ vars syfte bl.a. skulle vara att fortlöpande följa den kriminalpolitiska utvecklingen och lägga fram förslag till de ändringar i strafflagstiftningen som anses behövliga. Det är önskvärt att strafflagstiftningen fungerar på sådant sätt att stelhet och eftersläpning i arbetet såvitt möjligt elimineras.

Med den snabba utveckling som kännetecknar det moderna samhället har behovet av ett organ med uppgift att närmast under Kungl. Maj:t handha ansvaret för kriminalpolitiken blivit allt starkare. Brottsligheten och förebyggandet av brott har blivit frågor av sådan angelägenhetsgrad att det närmast är anmärkningsvärt att planläggningen och utformningen av det allmänna kriminalpolitiska utvecklingsarbetet ej sker under central enhetlig ledning.

Det är nödvändigt att de erfarenheter som görs av forskningen inom det kriminal- och socialpolitiska området fortlöpande följs upp genom praktiska handlingsprogram. Detta kräver en fortlöpande bevakning av utvecklingen inom t.ex. de sociologiska, kriminologiska, psykologiska och pedagogiska vetenskaperna. Det torde vara uppenbart att en sådan bevakning ej kan ske inom nuvarande organisationsramar.

Under de senaste årtiondena har strafflagstiftningen successivt förändrats i olika hänseenden. Detta gäller bl.a. påföljdssystemet som i brottsbalken byggts upp efter delvis nya idéer. Det är emellertid en brist att man i så liten grad vetenskapligt mäter effekterna av de olika reformer som beslutats. En sådan åtgärd vore naturlig inte minst från samhällsekonomisk synpunkt. *Kommittén för lagstiftningen angående trafiknykterhetsbrott* har i sitt betänkande (SOU 1970: 61) uppmärksammat detta förhållande. Men samhället har f.n. inget organ som kan anförtros denna uppgift. Däremot skulle en sådan uppföljning kunna ses som en naturlig uppgift för ett organ för allmänt brottsförebyggande verksamhet. Det vore bl.a. av intresse att undersöka effekterna av den reform som brottmålsutredningen föreslår i detta betänkande.

Nämnas bör slutligen att det finns ett starkt samband mellan den allmänna kriminalpolitiken och olika prioriteringsfrågor inom rättsväsendet. Av stor allmänpolitisk vikt är t.ex. hur polisens begränsade resurser skall fördelas. Denna fråga har berörts i föregående kapitel.

2.6 *Uppgifter för en samordnad allmänt brottsförebyggande verksamhet*

Det är en påtaglig brist i nuvarande system att man i stor utsträckning blundar för de negativa konsekvenser som olika åtgärder på t.ex. handelns område kan få från brottspreventiv synpunkt. Ingenting hindrar heller att affärs- och bostadsfastigheter förses med dörrar med ineffektiva stöldlås, att varor exponeras på sådant sätt att de lätt inbjuder till stöld, att nya affärsformer utvecklas utan att hänsyn tas till dess kriminalpolitiska konsekvenser osv. Dessa brister är förklarliga eftersom de brottsförebyggande synpunkterna ännu inte tillmätts tillräcklig betydelse.

Enligt utredningens mening är det nödvändigt att man här försöker skapa en fastare värderingsgrund. Kriminalpolitiska överväganden måste i en helt annan utsträckning än hittills beaktas vid verksamheters utbyggnad på olika samhällsområden. De uppslag till förbättringar som därvid framkommer bör spridas så att de vinner mera allmänt beaktande.

Man kan inte undgå att uppmärksamma

affärslivets roll i detta sammanhang. Det kan utan överdrift påstås att åtskilliga brottstyper — t.ex. checkbedrägerier — uppkommer som en följd av affärslivets utveckling. En verksamhetsform som ur snäv samhällsekonomisk synpunkt bedöms vara lönsam kan alltså i och för sig medföra skadeverkningar för samhället i stort. Man kan helt allmänt ställa frågan om samhället utan vidare bör acceptera sådana verksamhetsformer utan att man först söker göra klart vilka konsekvenser de får från rättsvårdens synpunkt och utan att man sätter in motåtgärder för att förebygga negativa verkningar.

2.6.1 Information

Av stor betydelse från brottsförebyggande synpunkt är att den information som ges om samhällets insatser mot brottsligheten är riktig. I massmedia förekommer ibland sådan information som från rättslig synpunkt kan ses som tveksam eller i vissa fall vara direkt felaktig. Det kan t.ex. gälla presentationen av ny lagstiftning. I detta sammanhang bör också uppmärksammas de motsättningar som i vissa fall kan uppkomma i den information som ges i massmedia. Presentationen av en trafiksäkerhetsfråga kan t.ex. följas av ett inslag där de agerande handlar i direkt strid mot den information som getts någon stund tidigare.

Vidare är det angeläget att samhället genom skolan, olika organisationer, massmedia etc. på ett helt annat sätt än för närvarande lämnar information om gällande regelsystem. Upplysning måste lämnas om de skador en avvikelse medför. Härmed avser utredningen inte enbart information i detta uttrycks snävare mening. Principerna för rättsväsendets uppbyggnad och rättsväsendets uppgifter i ett demokratiskt samhälle måste också uppmärksammas. Det är viktigt att den information som ges i skolor etc. sker på grundval av kunskaper om gällande rätt, vilket givetvis inte innebär att eleverna bör stimuleras till kritiklöst accepterande av de just för tillfället rådande värderingarna i samhället.

Om den brottsförebyggande verksamheten skall få verklig genomslagskraft måste det krävas att medborgarna engageras i denna. Det är angeläget att vidgad information ges om de skyddsåtgärder som erbjuds så att dessa verkligen kommer till användning.

Sådana skyddsåtgärder ligger i den enskildes eget intresse, om han vill behålla sin egendom eller eljest inte utsättas för brott. Att dessutom göra honom ansvarig för att han inte vidtar de nödvändiga åtgärderna skulle dock innebära ett mycket långtgående ingripande i hans intressesfär. Det är visserligen från kriminalpolitisk synpunkt angeläget att man i ökad utsträckning satsar på brottsförebyggande åtgärder och på olika sätt inskränker möjligheterna för brottsaktivitet. Då det gäller att förhindra viss farlig verksamhet — t.ex. skyldigheten att förvara vapen på betryggande sätt — har man också i viss utsträckning straffsanktionerat underlåtenheten att följa föreskriften. Att kriminalisera underlåtenheten att förebygga brott kan dock under inga förhållanden göras till en allmän regel. I så fall skulle rättsväsendet ställas inför olösbara problem. Enligt utredningens mening bör man i första hand söka nå resultat genom den enskildes frivilliga medverkan.

Från denna synpunkt krävs det ökad och mer effektiv rådgivning. Det förekommer numera i stor omfattning stölder från anställda på kontor och andra arbetsplatser. Möjligheten att klara upp dessa brott är små. För att förebygga sådana stölder bör man fortlöpande och mera ingående informera statliga, kommunala och privata arbetsgivare om nödvändigheten att tillhandahålla låsbara utrymmen, där de anställda kan förvara sina kläder och värdesaker. Sådana åtgärder är emellertid verkningslösa om man inte också uppmanar de anställda att se till att de inte lämnar kavajer med plånböcker o.dyl. eller handväskor utan tillsyn.

Antalet brott av berörd art torde kraftigt kunna minskas om allmänheten på detta sätt upplyses om nödvändigheten att skydda sin egendom mot brott. Det finns starka skäl som talar för att man på motsvarande sätt

bör möta andra typer av frekventa förmögenhetsbrott, t.ex. vinds- och källarinbrott, cykelstölder, automatinbrott, bensinstölder, »väskryckning». För att kunna förebygga och skydda sig mot sådana brott bör den enskilde informeras om hur han skall gå till väga, vilka tekniska hjälpmedel han bör anskaffa osv. Det kan nämnas att en av rikspolisstyrelsen våren 1968 anordnad opinionsundersökning om allmänheten och polisen bl.a. visat att 48,9 procent av befolkningen anser att polisen ger allmänheten otillräcklig information om hur man skyddar sig mot brott medan 39 procent anser att detta knappast eller absolut inte stämmer och 11,7 procent här inte har någon säker uppfattning.

2.6.2 Tekniska åtgärder

Den allmänna brottsförebyggande verksamheten bör inriktas på att få fram tekniska anordningar som förhindrar eller i varje fall försvårar brottstillfällen. Det står klart att mycket kan göras på denna väg. Effektiva stöldskydd, inbrottssäkra dörrar och fönster, alarmanordningar, tekniska kontrollåtgärder och säkra identitetshandlingar för att bara nämna några exempel.

Det måste i stor utsträckning bli fråga om åtgärder som skall sättas in redan på tillverkningsstadiet innan olika anordningar kommer i bruk. Vid uppförandet av en fastighet eller inredningen av en affärslokal bör man t.ex. sörja för att åtgärder som kan förebygga inbrottsstölder, skadegörelse osv. beaktas. Vid tillverkningen av bilar och andra fordon bör stöldskyddet ingå som en naturlig sak i utrustningen osv. I den mån frågan inte uppmärksammats i produktionsledet måste man senare reparera detta misstag, vilket självfallet medför ökade kostnader.

2.7 *Ett centralt råd bör inrättas*

De uppgifter som skisserats i det föregående är av sådan art och omfattning att de bör planeras och samordnas på central nivå. Verksamheten bör ha en mycket vid förankring inom olika samhällsläger, såväl inom den allmänna som inom den privata sektorn. Det brottsförebyggande arbetet och inte minst de kriminalpolitiska överväganden kommer också att få stor politisk betydelse. Verksamheten bör därför läggas direkt under Kungl. Maj:t (närmast Justitiedepartementet) och samtidigt ha parlamentarisk anknytning.

Denna förankring i samhällslivet kan vinnas genom att man tillsätter ett råd bestående av parlamentariker, företrädare för berörda departement och centrala myndigheter, rättsväsendet, vissa organisationer inom näringslivet, folkrörelser och kriminalvetenskaplig forskning.

Inom rådet skall ledamöterna gemensamt och i samråd kunna ta upp och överväga olika frågor på detta område. Därmed bör finnas förutsättningar för en allsidig belysning av företagens och den enskildes medverkan i den brottsförebyggande verksamheten, myndigheternas möjligheter att bekämpa brottsligheten, när och under vilka förutsättningar man bör räkna med rättsvårdens ingripande osv. Överenskommelser kan träffas mellan myndigheterna och företrädare för vissa områden inom näringslivet om speciella förebyggande åtgärder. Ett exempel på sådan överenskommelse är den som träffats med bilhandelns organisationer om utrustning av personbilar med stöldskydd.

En annan fråga som bör övervägas är vilka medel samhället skall förfoga över för att kunna uppnå att lämpliga brottsförebyggande åtgärder sätts in. Det kan således diskuteras om möjlighet skall finnas att få till stånd förbud mot viss låstyp, viss typ av byggnation, visst betalningssystem etc. Det torde dock vara lämpligt att i inledningsskedet försöka att genom överenskommelser med branschorganisationer, verk, kommunala organ etc. uppnå ett tillräckligt beaktande av de brottsförebyggande synpunkterna.

Målet för rådets verksamhet bör vara att i största möjliga utsträckning uppmärksamma sådana förhållanden som från brottsföre-

byggande synpunkt anses olämpliga. Någon fullständig kartläggning kan av praktiska skäl inte komma i fråga. Man torde därför i viss mån bli hänvisad till att göra mer eller mindre omfattande punktundersökningar. Vidare bör ett intimt samarbete ske med polisen, åklagarväsendet och domstolarna.

Om ett råd med den sammansättning som här skisserats skall kunna fungera, måste krävas att de frågor som skall tas upp vid sammanträdena noga planeras. De förberedande och verkställande uppgifterna måste läggas i andra händer. Det förutsätts därför att till rådet knyts ett institut med särskild inriktning på den allmänt brottsförebyggande verksamheten.

Till sitt förfogande bör chefen för institutet ha personal med såväl praktisk som teoretisk skolning. Verksamheten bör bedrivas på olika fronter. Det bör finnas utrymme för aktionsgrupper som kan sättas in på speciella uppgifter, t.ex. att undersöka förutsättningarna för brottsförebyggande åtgärder mot butiksstölder, affärsinbrott, checkmissbruk o.dyl. I detta hänseende kan det finnas anledning att inrätta en särskild teknisk rådgivningsbyrå.

Institutet bör särskilt inriktas på det kriminalpolitiska utvecklingsarbetet. Detta kräver tillgång till kriminologisk expertis. Till uppgifterna hör att fortlöpande följa lagstiftningen inom olika områden och verka för att de straffrättsliga bestämmelserna håller takt med samhällsutvecklingen samt att de brottsförebyggande synpunkterna beaktas vid utformningen av regelsystemet. Arbetet bör leda fram till konstruktiva förslag om lagändring på områden där detta påkallas och ny lagstiftning på områden som hittills inte reglerats.

En viktig uppgift för institutet måste vidare bli att sprida information om de brottsförebyggande åtgärder som kan och bör vidtas. Ett samarbete med olika myndigheter och organ i samhället bör etableras. Det bör självfallet också åvila institutet att följa upp och utvärdera effekten av olika åtgärder som sätts in.

Då det gäller att bygga upp en verksamhet av nu skisserat innehåll är det naturligt att undersöka i vad mån redan nu finns något organ som arbetar i samma riktning. Det hör som inledningsvis nämnts till rikspolisstyrelsens uppgifter att bevaka vissa begränsade delområden — t.ex. den rådgivande och informativa sidan av verksamheten — medan det däremot inte ligger inom polisens verksamhetsfält att pröva grunderna för den allmänna kriminalpolitiken. I detta sammanhang bör också uppmärksammas de centrala samarbetsorgan som verkar för åtgärder mot ungdomsbrottsligheten resp. för bekämpandet av narkotikamissbruk. Dessa organ, i vilka ingår företrädare för de centrala myndigheterna m.m., har bl.a. till uppgift att samordna den brottsförebyggande verksamheten inom en viss sektor. Det är tänkbart att de skulle kunna anknytas till eller gå upp i det av utredningen skisserade organet, vilket avses arbeta på annan, betydligt bredare basis. I samma mån kan man överväga om inte även andra arbetsgrupper — t.ex. den under justitiedepartementet hörande arbetsgruppen för kriminalitetsprognoser — bör anslutas till organet. Den inom handeln tillsatta aktionsgruppen mot butiksstölder, vari ingår företrädare för de stora affärskedjorna samt en representant från justitiedepartementet, liksom andra liknande arbetsgrupper, bör likaledes knytas till verksamheten. Det är möjligt att organisationen bör byggas upp etappvis med början i liten skala för att så småningom vidgas till att täcka hela verksamhetsfältet.

2.8 *Fortsatta överväganden erforderliga*

Utredningens förslag om inrättande av ett centralt råd med därtill knutet institut med brottsförebyggande uppgifter har avsiktligt hållits på ett allmänt plan. Den närmare utformningen av verksamheten kräver självfallet särskilda överväganden. Därvid bör beaktas de erfarenheter som vunnits av liknande verksamhet i andra länder, t.ex. den som bedrivs under Home Office i England (Home Office Research Unit) eller motsvarande institution under justitieministeriet i Polen (se s. 157).

III De mindre förmögenhetsbrotten

3 Gällande rätt

3.1 *Straffrättsliga bestämmelser*

De centrala förmögenhetsbrotten stöld, bedrägeri och förskingring är systematiskt uppbyggda på samma sätt. Varje brott delas in i tre grader alltefter brottets svårhet. Till vilken grad ett brott skall hänföras skall avgöras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Straffsatserna vid normalfallet är fängelse i högst två år, vid grovt brott fängelse i lägst sex månader och högst sex år samt vid ringa brott böter eller fängelse i högst sex månader. Ringa stöld benämns snatteri, ringa bedrägeri benämns bedrägligt beteende och ringa förskingring benämns undandräkt. Som gemensam beteckning på dessa tre ringa brott används i detta betänkande uttrycket mindre förmögenhetsbrott.

3.1.1 Snatteri (8: 2 BrB)

Stöld föreligger då gärningsmannen olovligen tillgriper något av annan med uppsåt att definitivt ta ifrån ägaren det stulna samt att bereda sig själv eller någon annan en ekonomisk fördel av tillgreppet. Ett sådant uppsåt kallas tillägnelseuppsåt.

Gränsen mellan stöld och snatteri bestäms med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet. Före 1942 gällde en fix värdegräns om 30 kronor. Numera förekommer det att tillgrepp som avser värde upp till 100—125 kronor bedöms som snatteri. Å andra sidan skall tillgrepp av ringa värde bedömas som stöld när omständigheterna vid brottet är försvårande eller det ringa värdet framträder som en tillfällighet, t.ex. med hänsyn till andra av den brottslige förövade stölder. Överhuvudtaget ger lagen domstolarna relativt stor handlingsfrihet vid bedömningen.

Försök till snatteri är inte straffbart.

3.1.2 Bedrägligt beteende (9: 2 BrB)

Bedrägeri föreligger då någon svikligen förmår annan till en förlustbringande disposition (handling eller underlåtenhet) och därmed bereder sig själv eller annan, som man vill gynna, motsvarande vinning. Om brottet med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet är att anse som ringa skall det dömas för bedrägligt beteende (9: 2 första stycket BrB).

Bedrägligt beteende enligt nämnda bestämmelse förutsätter sålunda att gärningsmannen genom vilseledande framkallat en viss disposition. Det kan också förekomma att någon utan att göra rätt för sig tillskansar sig något som erbjuds under förutsättning av kontant betalning. En person intar t.ex. förtäring på en restaurang eller tar taxi men smiter från betalningen. Har han därvid från början uppsåt att inte betala — han saknar t.ex. betalningsmöjligheter och har vetskap därom — innefattar detta ett vilseledande och gärningen är att bedöma som

bedrägeri. Men även om personen i fråga inte vilseleder serveringspersonalen eller droskföraren (idén att smita från betalningen uppkommer t.ex. först sedan han tillgodogjort sig tjänsten eller nyttigheten) anses gärningen böra kriminaliseras. Detta brott, s.k. snyltning, regleras i 9 kap. 2 § andra stycket BrB.

Snyltning kännetecknas sålunda av att den som begagnat sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning, underlåter att genast göra rätt för sig. Det är här fråga om ett uppsåtligt brott liksom de flesta förmögenhetsbrotten. Den som ätit och druckit på restaurang i avsikt att göra rätt för sig på stället men som glömt sina pengar hemma, gör sig därför inte skyldig till brott. Ej heller avser stadgandet att drabba den som underlåter att erlägga en avgift, såvida denna inte avkrävts honom eller han med hänsyn till omständigheterna kan anses skyldig att själv ta initiativ till betalning.

Till denna kategori av brott har också hänförts det fall att någon, som har att betjäna allmänheten efter viss taxa, tar betalning utöver taxan utan att påvisa avvikelsen. Även ett sådant förfarande torde i många fall kunna bedömas som verkligt bedrägeri, i varje fall om taxan uttryckligen åberopats.

Snyltningsbrotten behandlas och rubriceras som bedrägligt beteende, då det är fråga om ringa brott. Skulle förfarandet undantagsvis vara av lika svår beskaffenhet som bedrägeri — t.ex. därför att det rör sig om mera omfattande transporter eller större hotellkostnad — skall det däremot bedömas som sådant brott.

Försök till bedrägligt beteende är inte straffbart.

3.1.3 Undandräkt (10: 2 BrB)

Förskingringsbrotten kan uppdelas i sakförskingring och penningförskingring. Utmärkande för sakförskingring är att gärningsmannen tillägnar sig viss egendom (saker, värdepapper eller andra ägodelar) vilken han ensam innehar för annans räkning. Penningförskingring kännetecknas av att gärningsmannen i stället tillgodogör sig värdet av penningmedel som anförtrotts honom med redovisningsskyldighet. Det föreligger sålunda i båda fallen ett förtroendemissbruk. Förskingringen mynnar ut i att gärningsmannen tillfogar någon annan en ekonomisk skada och själv skaffar sig (eller någon som han vill gynna) en ekonomisk vinning.

Är brottet med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall detta bedömas som undandräkt. Värdegränsen är sålunda här liksom vid de tidigare nämnda mindre förmögenhetsbrotten inte fixerad till något visst belopp. Det anses emellertid på grund av brottets natur att värdegränsen kan variera mera vid undandräkt än vid snatteri. Även om brottet uppgår till några hundra kronor, kan brottet under vissa omständigheter betecknas som undandräkt.

Försök till undandräkt är inte straffbart.

3.1.4 Sekundära förmögenhetsbrott

Olovligt tillgrepp av annans egendom, som eljest skulle vara stöld, blir *egenmäktigt förfarande* (8: 8 BrB), när ekonomisk skada inte följer av tillgreppet eller tillägnelseuppsåt saknas hos gärningsmannen. Påföljden är böter eller fängelse i högst sex månader (eller om brottet är grovt fängelse i högst sex år).

Avser gärningsmannen att med det olovliga tillgreppet själv ta sig rätt bedöms gärningen i stället som *självtäkt* (8: 9 BrB). Det vanligaste fallet är att någon tar tillbaka en sak som han tappat eller som blivit stulen eller eljest tagen från honom. Sker det »å färsk gärning» eller från »den som är lösker man eller misstänkt att vilja rymma» föreligger laga självtäkt och gärningen är sålunda straffri (14 § BrB:s promulgationslag). Straffsatserna vid självtäkt är böter eller fängelse i högst sex månader.

Mot bedrägeri svarar det sekundära förmögenhetsbrottet *oredligt förfarande* (9: 8 BrB). Tillvägagångssättet är här liksom vid bedrägeri ett vilseledande genom vilket man förmår någon till en ekonomisk disposition,

antingen handling eller underlåtenhet. I motsats till vad som gäller för bedrägeriansvar förutsätts däremot inte att dispositionen medför en förmögenhetsöverföring. Den skada som föranleds behöver alltså inte motsvaras av en vinning för gärningsmannen. Även om någon skada inte uppkommer kan vilseledandet medföra ansvar för oredligt förfarande, nämligen om detta sker i utövning av yrke eller näring eller avser beskaffenhet, myckenhet eller ursprung av något som tillhandahålls mot vederlag. Som allmän förutsättning för straffansvar krävs dock att förfarandet kan betraktas som oredligt. Straffet för oredligt förfarande är böter eller fängelse i högst två år.

I likhet med förskingring hänför sig *olovligt förfogande* (10: 4 BrB) till egendom som gärningsmannen själv innehar. Egendomen behöver emellertid inte vara anförtrodd gärningsmannen. Det krävs endast att förfogandet strider mot annan tillkommande ägande- eller säkerhetsrätt. Man kan urskilja tre huvudtyper av sådant olovligt förfogande: 1) olovligt förfogande över hittegods o.dyl., 2) tvesalu o.dyl., 3) olovligt förfogande över avbetalningsgods o.dyl. Skillnaden mellan sakförskingring och olovligt förfogande kan också ligga i att den för förskingringen utmärkande vinningen och eventuellt också skadan saknas vid det olovliga förfogandet. Straffet för olovligt förfogande är böter eller fängelse i högst två år.

Vid inget av de nu nämnda sekundära förmögenhetsbrotten är försök straffbelagt.

3.1.5. Preskriptionsbestämmelser

Enligt 35 kap. 1 § BrB bestäms tiden för åtalspreskription till olika antal år alltefter det straff som högst kan följa på brottet. Preskription inträder efter två år, om den misstänkte inte erhåller del av åtal eller häktas för brott, på vilket inte kan följa svårare straff än fängelse i högst ett år. Till denna kategori hör de mindre förmögenhetsbrotten liksom ovan angivna sekundära förmögenhetsbrott utom oredligt förfarande och olovligt förfogande. För de båda sistnämnda brotten, på vilka kan följa fängelse i högst två år, gäller fem års preskription.

Påföljdspreskription i vad avser ådömda böter inträffar tre år från det domen vunnit laga kraft, om inte dessförinnan ansökan om bötesförvandling delgetts den dömde. Har fängelse på kortare tid än sex månader utdömts är preskriptionstiden fem år (35 kap. 7 och 8 §§ BrB).

3.1.6 Straffrättslig bedömning av tillgrepp i butiker och varuhus

Som framgår av den lämnade brottsbeskrivningen förutsätts för stöldansvar att någon olovligen tillgriper en sak med uppsåt att tillägna sig denna. Det har aldrig rått något tvivel om att den som tar och stoppar på sig en vara i butik, där försäljningen sker vid disk med manuell betjäning, gör sig skyldig till stöld. Tveksamhet om den rättsliga bedömningen kan däremot uppkomma då försäljningen sker enligt det s.k. självbetjäningssystemet. Detta innebär att varorna fritt exponeras i affärslokalen och att kunderna äger att fritt plocka till sig varor från diskar och montrar, varefter betalning skall ske vid en särskild kassa.

Inom doktrinen har den uppfattningen förts fram att rekvisiten för stöld inte skulle vara uppfyllda i ett sådant fall, då kunden passerar kassan utan att visa upp och betala för en vara som han enligt gängse ordning plockat till sig i affären. Något olovligt tillgrepp i lagens mening skulle det då inte vara fråga om. Förespråkare för denna uppfattning menar att varorna tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning. Passerar kunden kassan och underlåter han uppsåtligen att betala för viss vara anses det därför föreligga bedrägligt beteende (snyltning) enligt 9 kap. 2 § andra stycket BrB. Först vid passerandet av kassan är brottet fullbordat. Det anses ej heller otänkbart att bedöma fallet som fullständigt bedrägeri. En sådan bedömning skulle grundas på att kunden vilseleder kassörskan om vilket belopp, som bör debiteras, genom att underlåta att visa upp viss vara. Man utgår därvid från att det föreligger upplysningsplikt och

att dispositionen i detta fall kommer att bestå i kassörskans underlåtenhet att debitera varan. (Se vidare P. E. Wallén »Tillägnelse av varor i snabbköpsaffärer: stöld, bedrägeri eller bedrägligt beteende», SvJT 1964 s. 465.)

Enligt en annan uppfattning (I. Strahl, SvJT 1967 s. 416) avses med ordet taga inte det första greppet sett för sig utan ett förfarande, varmed någon sätter sig i ensambesittning av föremålet. Att kunderna i ett varuhus eller i en självbetjäningsaffär får ta varorna i sina händer utesluter därför inte, att de kan göra sig skyldiga till olovligt tagande. Skulle i ett bibliotek, ett varuhus eller en självbetjäningsaffär någon av personalen ha räckt den besökande föremålet, utesluter denna omständighet inte heller, att besökaren gör sig skyldig till olovligt tagande, om han med tillägnelseuppsåt avlägsnar sig med föremålet. Bibliotekstjänstemannen eller expediten överlämnar nämligen inte föremålet till den besökandes ensambesittning. Det anförs här vidare.

»Passerandet av en spärr kan icke, icke ens om kunden därvid på tillfrågan ljuger, förvandla vad som är stöld eller snatteri till ett bedrägeri. Ty vari skulle bedrägeriet bestå? I att genom vilseledande förmå kassörskan eller annan personal till att underlåta att fråntaga tjuven tjuvgodset eller till att underlåta att kräva betalning eller, om stölden sker först genom passerandet av spärren, till att underlåta att förhindra stölden? Tjuv skall straffas för stöld, icke för beteende varigenom han säkerställer sitt byte eller möjliggör stölden — — —. Att stoppa något i kläderna eller i en väska och likaså att föra något från en butik eller avdelning av butik, den må vara försedd med kassaspärr eller icke, är att företaga en yttre åtgärd varigenom tagande i ensambesittning kan ske, och detta är olovligt tagande, om det icke är tillåtet att bete sig så. Lika tydligt är icke, att ett olovligt tagande sker när vad som skulle göra tagandet olovligt ligger i tiden efter det fysiska händelseförlopp vari tagandet består, såsom då en bilist underlåter att erlägga betalning för bensin som han tagit vid en bensinstation med självbetjäning. I ett sådant fall finns icke någon gräns, till vars överskridande själva det olovliga tagandet skulle kunna hänföras. Det olovliga synes bestå endast i att bilisten far därifrån utan att betala, och fallet kunde därför tyckas vara likt det som föreligger när vid bensinstation med betjäning bilisten erhåller bensin och rymmer från betalningen. I fall av sistnämnda slag förekommer intet olovligt tagande, varför fallet är att bedöma som bedrägligt beteende. Icke desto mindre torde övervägande skäl tala för att bedöma tagande av bensin vid en station med självbetjäning såsom snatteri. Tagandet är så till vida olovligt som det är lovligt endast om ett villkor, nämligen betalning, omedelbart fullgöres. Det är anledning att se beteendet som en enhet. När, såsom förr förekom, tidningar var utlagda att tagas av vem som helst som lade priset i en ask vid sidan av tidningshögen, skulle otvivelaktigt den som tog tidning utan att betala dömas för snatteri.»

I praxis synes man också ha stannat vid att anse att tillgreppsbrott föreligger då en kund i snabbköpsbutiker med kassaspärr passerar spärren utan att betala för en vara som han tagit.[1] Därmed ger man rekvisitet »olovligen taga» en vidsträckt innebörd. Det torde också för allmänheten framstå som naturligt att kalla dessa brott för snatteri och stöld. I butiker och varuhus som anslutit sig till självbetjäningsprincipen förekommer allmänt att vissa varor eller varugrupper alltjämt säljs över disk med manuell betjäning. Det synes vara svårt att vinna förståelse för en ordning där man, om brottet förövas i samma affär, anlägger skilda straffrättsliga bedömningar beroende på om tagandet av varan sker från en disk med eller utan självbetjäning. Det torde dock huvudsakligen bli fråga om en skillnad i brottsrubriceringen.

I ett par hänseenden blir denna skillnad dock reell, vilket framhållits av H. Thornstedt (SvJT 1968 s. 250). Anser man sålunda att gärningen utgör ett bedrägeribrott blir det straffritt att passera kassaspärren med varan medvetet dold, om man har för avsikt att betala senare. Enbart vilseledande utan uppsåt att skada är ju inte straffbart.[2] Går man på tillgreppslinjen föreligger i detta fall

[1] Se NJA 1964 s. 97 och 1965 s. 398, SvJT 1965 s. 35 och 1970 s. 33 samt ett flertal icke refererade hovrättsdomar, vilka redovisats i en uppsats av M. Rydman »Tillgreppsbegreppet och uppsåtsbevisningen vid butikssnatterier», Juridiska föreningens i Lund skriftserie nr 6.

[2] Förfarandet synes dock kunna bedömas som bedrägligt beteende (snyltning).

egenmäktigt förfarande. Vidare är motvärn med råntvång mot butikskontrollant, som utanför kassan vill ta tillbaka varan, att bedöma som rån, om brottet är snatteri eller stöld, men som egenmäktigt förfarande, om man anser att kunden gjort sig skyldig till bedrägeri.

3.2 *Straffprocessuella regler*

De mindre förmögenhetsbrotten faller under allmänt åtal. Åklagaren är i princip skyldig att tala å dessa brott, om bevisningen är sådan att han har tillräckliga skäl för att väcka åtal (den s.k. absoluta åtalsplikten). Lagen medger dock viktiga undantag från denna princip (åtalsunderlåtelse). Innan beslut fattas i åtalsfrågan skall brottet utredas. Utredningen görs av polisen under förundersökningen. Åklagaren kan under vissa förutsättningar i stället för att väcka åtal vid domstol utfärda ett strafföreläggande, vilket delges den misstänkte för godkännande. Ett godkänt strafföreläggande gäller som lagakraftvunnen dom. Väcks åtal mot den misstänkte skall målet företas till huvudförhandling vid domstol. Målets avgörande sker genom dom.

3.2.1 Förundersökningen

Bestämmelser om förundersökning meddelas i 23 kap. RB och i 1947 års förundersökningskungörelse (FuK). Under förundersökningen skall utredas om brott begåtts, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot den misstänkte. Vidare skall målet beredas så att bevisningen kan förebringas i ett sammanhang vid huvudförhandlingen (23: 2 RB).

Förundersökning skall inledas så snart anledning förekommer att ett brott, som hör under allmänt åtal, förövats (23: 1 RB). Förundersökningen leds av polismyndighet eller åklagare (23: 3 RB). Är saken av enkel beskaffenhet, vilket regelmässigt torde vara fallet vid de mindre förmögenhetsbrotten, är det så gott som alltid polismyndigheten som själv leder och avslutar förundersökningen.

När förundersökningen fortskridit så långt, att någon skäligen misstänks för brottet, skall denne vid förhör underrättas om misstanken (23: 18 RB). I samband därmed skall han underättas om att han är berättigad att under förundersökningen anlita biträde av försvarare samt att offentlig försvarare kan förordnas under vissa förutsättningar (12 § FuK). I stället för att förhör hålls kan skriftlig berättelse infordras (8 § FuK).

Så snart det kan ske utan men för utredningen äger den misstänkte och hans försvarare ta kännedom om vad som förekommit under förundersökningen samt att ange den utredning de anser önskvärd och att eljest anföra vad de aktar nödigt. Åtal får inte beslutas, innan detta skett (23: 18 RB).

Förundersökningen kan upphöra antingen genom att den avslutas (dvs. åklagaren meddelar beslut i åtalsfrågan) eller genom att den läggs ned. Nedläggande skall ske då anledning ej längre finns till förundersökningens fullföljande (23: 4 RB). Detta anses bl.a. vara fallet då det står klart att den misstänkte är helt oskyldig.[1] I praxis anses polismyndighet som leder förundersökning också äga befogenhet att besluta om nedläggande.

I sitt betänkande »Förundersökning» (SOU 1967: 59) föreslog *trafikmålskommittén* åtskilliga förenklingar i fråga om förundersökningen av mindre brott. Bl.a. föreslogs vidgade kompetensregler i fråga om polismyndighets rätt att lägga ned förundersökning. Sådan rätt borde enligt kommitténs mening bl.a. föreligga om den misstänkte inte slutligt underrättats om den verkställda utredningen samt då tillräckliga skäl till åtal ej förelåg för brott, för vilket ej var stadgat svårare straff än fängelse i sex månader.

I proposition (nr 114) med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, vilken lades fram för 1969 års riksdag, uttalade föredragande departementschefen, *statsrådet*

[1] Se bl.a. Gärde m.fl. »Nya rättegångsbalken med kommentarer», Sthlm 1949 s. 294.

Kling, att han inte tog avstånd från den nu i praktiken förekommande ordningen att polismyndighet i vissa fall anses kunna besluta om nedläggande av förundersökning, trots att någon blivit skäligen misstänkt för brottet. Frågan att uttryckligen reglera en sådan befogenhet ansågs dock böra övervägas ytterligare.

Vid förundersökningen skall föras protokoll över vad därvid förekommit av betydelse för utredningen. I 20—23 §§ FuK ges ingående bestämmelser om innehållet och utformningen av protokollet. I mindre mål kan i stället för protokoll föras kortfattade anteckningar över det väsentliga som kommit fram under förundersökningen (23: 21 RB). En sådan ordning kan tillämpas om det brott, som förundersökningen avser, kan antas ej föranleda annan påföljd än böter och förundersökningen är av mindre omfattning (24 § FuK).

Slutligen bör nämnas att förundersökning i vissa fall helt kan undvaras (23: 22 RB). Det förutsätts då att tillräckliga skäl för åtal ändå föreligger och svårare påföljd än böter inte är stadgat för brottet (eller att frågan gäller vissa rättegångsförseelser eller ämbetsbrott). Erfordras vid mål, som skall tas upp av underrätt, ej förundersökning, bör då fråga är om brott som ej omedelbart iakttagits av rätten, av polisrapport eller annan dylik handling framgå, huruvida den misstänkte erkänner eller förnekar gärningen (25 § FuK).

3.2.2 Rapporteftergift

Polisman som får kännedom om brott, som hör under allmänt åtal, skall enligt 14 § första stycket polisinstruktionen rapportera saken till vederbörande förman så snart det kan ske. Enligt andra stycket av nämnda paragraf kan dock polisman underlåta att avge rapport eller vidarebefordra rapport till åklagare beträffande brott, för vilket inte stadgas svårare straff än böter och inte heller normerade böter, om brottet med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet är obetydligt. Polisman kan då i stället låta saken bero vid påpekande eller erinran till den felande. Denna bestämmelse, som trädde i kraft den 1 april 1969, innebär en utvidgning av institutets tidigare tillämpningsområde, vilket endast tog sikte på obetydliga och klart ursäktliga förseelser. Bakom de nya bestämmelserna låg de överväganden som *trafikmålskommittén* gjorde i betänkandet Förundersökning (SOU 1967: 59, s. 210—223).

Trafikmålskommittén uttalade bl.a. att institutet rapporteftergift bör ses som ett medel genom vilket samhället försöker påverka individerna till ett laglydigt uppträdande. En fråga som måste beaktas när man skall ta ställning till när rapporteftergift skall meddelas är således om, i det särskilda fallet, bötesstraff skall vara bättre än muntlig eller skriftlig erinran för att förmå den felande att i fortsättningen iakttta gällande regler. Samtidigt bör frågan ställas om bötesstraff behövs av allmänpreventiva skäl. Om svaret på dessa frågor blir nekande, dvs. ett bötesstraff inte skulle ha någon större återhållande effekt än en rapporteftergift, måste starka skäl anses tala för att en mindre ingripande åtgärd — dvs. rapporteftergift — bör användas. I vissa fall kunde det vara lämpligt att ge rapporteftergift även om en förseelse var avsiktlig och även om det var fråga om obetydliga egendomsskador.

I de anvisningar, som utfärdats av rikspolisstyrelsen för tillämpningen av bestämmelserna om rapporteftergift (Allmänna meddelanden nr 16/1969) framhålls bl.a. att bötesbrottet skall vara obetydligt. Den felande kan ha begått brottet på grund av glömska, missuppfattning eller förbiseende. I vissa undantagsfall kan emellertid även brott, som begåtts avsiktligt, bedömas som obetydligt med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Vägrar den felande att följa polismannens tillsägelse eller visar han på annat sätt tredska skall rapporteftergift inte meddelas. Inte heller bör enligt anvisningarna rapporteftergift ges för brott som inneburit påtaglig fara för eller avsiktligt angrepp på person eller egendom. I vissa angivna fall får rapporteftergift endast läm-

nas av den som är behörig att vara undersökningsledare, nämligen vid vårdslöshet i trafik — utrymmet för rapporteftergift är här mycket begränsat eftersom brott inte föreligger då oaktsamheten är ringa —, i brottsbalken upptaget brott för vilket inte stadgas svårare straff än böter, narkotikaförseelse samt brott som föranlett att egendom tagits i beslag.

Rapporteftergift kan meddelas antingen av polisman (särskild trafikövervakare) omedelbart i anslutning till brottets begående (omedelbar rapporteftergift) eller först sedan viss utredning företagits och saken prövats av polisman i befälsställning (rapporteftergift i efterhand).

I de fall, då det blir fråga om att meddela omedelbar rapporteftergift, skall den enskilde polismannen själv konstatera att förutsättningarna är för handen. Finner han att rapporteftergift kan lämnas skall han som regel påpeka för den felande att denne begått brott samt underrätta denne om att saken får bero vid detta påpekande. Anser polismannen det erforderligt skall han dessutom enligt anvisningen informera om gällande bestämmelser och erinra om vikten av att dessa iakttas. Anteckningar om brottet och den felande skall göras om denne åläggs visa upp handling eller fordon i föreskrivet skick samt i fall då målsägande finns. I andra fall får anteckningar göras endast om det är nödvändigt med hänsyn till omständigheterna.

Handläggningsrutinen, då rapporteftergift lämnas i efterhand, blir annorlunda. I dessa fall diarieförs och utreds brottet. På diarietalong skall antecknas att rapporteftergift lämnats samt dagen för beslutet. På utredningshandling skall utöver beslutet även antecknas motivet för detta. Av anteckningarna skall framgå dag för beslutet samt namn på den som beslutat och dennes tjänsteställning. Vidare gäller att den felande snarast underrättas om beslutet på särskild blankett. Är han närvarande vid beslutets meddelande kan underrättelsen i stället ske muntligen.

3.2.3 Ordningsföreläggande

Brott som hör under allmänt åtal kan under vissa förutsättningar beivras genom att polisman förelägger ordningsbot. Bestämmelserna härom har upptagits i 48 kap. RB och i ordningsbotskungörelsen.

Ordningsbot får utfärdas beträffande brott, för vilket ej stadgas annat straff än böter omedelbart i penningar (dock ej normerade böter) under förutsättning att ordningsbot bestämts för brottet (48: 13 RB). Konungen äger meddela föreskrifter om det högsta belopp, till vilket ordningsbot får bestämmas och om andra begränsningar för användning av institutet. Sådana begränsningar har meddelats i 3—5 §§ ordningsbotsstadgan. Sålunda får ordningsbot bestämmas till högst 250 kronor för ett brott och högst 400 kronor som gemensamt straff för flera brott. Föreläggande för fylleri eller för fylleri jämte annat brott får inte utfärdas om den misstänkte vid tiden för brottet ej fyllt 18 år. Vidare ges särskilda bestämmelser om föreläggande som upptar förverkande.

I 48 kap. 14 § RB stadgas vidare att RÅ i samråd med rikspolisstyrelsen skall företa urval av de brott, för vilka ordningsbot skall bestämmas. RÅ skall för olika brott bestämma de belopp som skall tas upp som ordningsbot. Därvid skall även anges grunder för beräkning av gemensam ordningsbot för flera brott.

Genom beslut den 28 januari 1970 om ordningsbot för vissa brott (SFS 1970: 26) har RÅ fastställt vilka brott som skall omfattas av systemet. Förutom fylleri och förargelseväckande beteende samt överträdelser mot vissa specialstraffrättsliga bestämmelser innefattar förteckningen ett flertal förseelser mot vägtrafikförordningen och därtill anslutande författningar. Ordningsbotens belopp varierar mellan 15 och 200 kronor. Vid sammanträffande av brott skall den högsta boten ökas med 40 procent av den sammanlagda boten för övriga brott. För fylleri jämte förargelseväckande beteende utgör dock den gemensamma ordningsboten 100 kronor och för förseelser beträffande vilka

lagen om parkeringsbot även äger tillämpning räknas full bot. Överstiger den beräknade ordningsboten 400 kronor får föreläggande ej utfärdas.

Ordningsföreläggande får inte utfärdas om den misstänkte förnekar gärningen eller om föreläggandet inte tar upp alla brott av den misstänkte vilka enligt polismannens vetskap föreligger till bedömning eller om det finns anledning antaga att talan om enskilt anspråk kommer att föras eller att brottet bör föranleda ämbetsstraff eller disciplinstraff för krigsman. Vidare bör inte föreläggande utfärdas om det i annat fall kan antas vara påkallat att åklagaren prövar fråga om strafföreläggande eller åtal för brottet (48: 15 RB).

Då polisman finner att förutsättningar är för handen, utfärdar han föreläggandet enligt fastställt formulär och undertecknar detta. Ordningsföreläggandet skall innehålla uppgifter om den misstänkte, om brottet med angivande av tid och plats för dess begående samt övriga omständigheter som fordras för att kännetecknа det. Vidare skall anges det straff och den särskilda rättsverkan, som föreläggs den misstänkte. I föreläggandet anmanas den misstänkte att snarast betala ordningsboten, om han godkänner föreläggandet. Godkännande i samband med föreläggandets utfärdande lämnas till polismannen, varvid den misstänkte får en kopia därav. Ett ordningsföreläggande kan emellertid också utfärdas i den misstänktes frånvaro. Vidare kan den misstänkte, då han tar emot föreläggandet, behöva visst rådrum. I dessa båda fall ger polismannen honom föreläggandet för senare ställningstagande till frågan om godkännande. Betalning av ordningsboten sker i samtliga fall till rikspolisstyrelsen. Betalning anses i allmänhet som godkännande.

Godkänt ordningsföreläggande gäller som lagakraftvunnen dom.

3.2.4 Åtalsregler

Som inledningsvis nämnts anses principen om s.k. absolut åtalsplikt gälla enligt svensk rätt, varigenom åklagaren är skyldig att tala å brott som hör under allmänt åtal, om bevisningen är sådan att han har tillräckliga skäl för att väcka åtal. Från denna regel gäller emellertid ett antal undantag.

Åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § RB

Åklagare kan besluta att inte åtala för brott

om det är uppenbart att i händelse av lagföring annan påföljd än böter inte skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring inte är påkallad ur allmän synpunkt (p. 1);

om brottet förövats innan den misstänkte dömts för annat av honom förövat brott eller till fullo undergått straff eller annan påföljd för sådant brott, och det är uppenbart att brottet i jämförelse med det andra brottet är med hänsyn till påföljden utan nämnvärd betydelse (p. 2);

om det i annat fall av särskilda skäl är uppenbart att påföljd ej erfordras för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna ej heller eljest är påkallat att åtal väcks (p. 3) eller

om brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap. 2 § BrB, samt sluten psykiatrisk vård eller vård i vårdhem eller specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring och åtal ej är påkallat av särskilda skäl (p. 4).

Beslut om åtalsunderlåtelse enligt p. 3 får endast meddelas av RÅ. Avser prövningen fall enligt p. 1 och är svårare straff än böter stadgat för brottet eller fall enligt p. 4 ankommer det på länsåklagaren eller — i rikets tre största städer överåklagare eller chefsåklagare — att besluta om åtalsunderlåtelse (21 § p. 2 och 33 § andra stycket p. 2 åklagarinstruktionen).

Beslut om åtalsunderlåtelse kan återkallas om tillräckliga skäl för beslutet ej längre föreligger.

Åtalsunderlåtelse enligt 1964 års lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Enligt 1 § nämnda lag kan åklagaren underlåta att väcka åtal i två olika situationer i fråga om brott som begåtts av någon som vid tiden för brottet inte fyllt 18 år.

Den ena situationen är att den underårige ställs under övervakning eller omhändertas för samhällsvård enligt 26 eller 29 § barnavårdslagen eller blir föremål för annan därmed jämförlig åtgärd eller utan dylik åtgärd erhåller särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning samt det med skäl kan antas att härigenom vidtas vad som är lämpligast för hans tillrättaförande.

Den andra situationen föreligger om brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande.

Dessa regler är subsidiära till 20 kap. 7 § RB. Åtal skall enligt 1 § 1964 års lag under alla förhållanden väckas, om det anses påkallat ur allmän synpunkt.

Om det föreligger skälig anledning att ej väcka åtal, skall åklagaren höra vederbörande barnavårdsnämnd innan han beslutar i ärendet. Är brottet ringa kan han dock utan att höra barnavårdsnämnden besluta att ej åtala.

Beslut att ej åtala enligt denna lag ankommer på länsåklagaren, om svårare straff än böter är stadgat för brottet. Vissa förutsättningar gäller dock för rätten att delegera denna uppgift till annan åklagare (21 § p. 1 och 40 § åklagarinstruktionen).

Särskild åtalsprövning

I *57 § lagen om nykterhetsvård* föreskrivs om särskild åtalsprövning i viss situation. Den avser fall, då någon som är intagen på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare misstänks ha begått brott före utskrivning från anstalten. Om för brottet inte är stadgat svårare straff än fängelse i sex månader och brottet hör under allmänt åtal, skall åklagaren pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs skall anstaltens styrelse höras, om det inte anses obehövligt. Har brottet begåtts innan den intagne fyllt 18 år, skall sådan åtalsprövning ske även om högre straff är stadgat för brottet. Bestämmelsen gäller både tvångsintagna och sådana frivilligt intagna, som förbundit sig att stanna kvar på anstalten sex månader.

En liknande åtalsprövning skall ske enligt *69 § barnavårdslagen* när någon, som skrivits in vid ungdomsvårdsskola, misstänks att ha före utskrivningen begått brott som hör under allmänt åtal. Någon begränsning med hänsyn till brottets svårhetsgrad gäller inte. Skolans styrelse skall höras innan åtalsfrågan avgörs, om det ej anses obehövligt.

Även i *21 § lagen om samhällsfarlig asocialitet* föreskrivs om åtalsprövning då någon före utskrivning från arbetsanstalt begått brott, för vilket ej är stadgat svårare straff än fängelse i högst ett år.

I detta sammanhang skall också nämnas den särskilda åtalsprövning som enligt föreskrifter i brottsbalken skall ske då fråga uppkommer om åtal skall väckas för vissa förmögenhetsbrott. Står den som drabbats av brottet i visst nära släktskapsförhållande till gärningsmannen och gäller det annat brott i 8 kap. BrB än grov stöld, rån eller grovt rån, får åklagaren väcka åtal endast om brottet angetts till åtal av målsäganden eller åtal finns påkallat ur allmän synpunkt (8: 13 BrB). Motsvarande gäller för annat brott i 9 kap. än grovt bedrägeri (9: 12 BrB) och för annat brott i 10 kap. än grov förskingring och sådan trolöshet mot huvudman som är att anse som grov (10: 10 första stycket BrB).

Vidare stadgas i 10 kap. 10 § andra stycket BrB att olovligt förfogande över egendom, som kommit i gärningsmannens besittning genom avtal, enligt vilket äganderätten skall övergå först sedan betalning erlagts (olovligt förfogande över avbetalningsgods o.dyl.) inte får åtalas av åklagare, såvida inte åtal av särskilda skäl finns påkallat ur allmän synpunkt.

3.2.5 Strafföreläggande

Om förutsättningar föreligger bör åklagare meddela den misstänkte strafföreläggande i

stället för att väcka åtal (43 § åklagarinstruktionen). Bestämmelser härom har upptagits i 48 kap. RB och strafföreläggandekungörelsen.

Ett villkor för utfärdande av strafföreläggande är att ej svårare straff än böter och ej heller normerade böter stadgas för brottet. Emellertid äger Konungen förordna att strafföreläggande får utfärdas även beträffande brott, för vilket stadgas dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Sådant förordnande har meddelats bl.a. beträffande de mindre förmögenhetsbrotten snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt (1 § strafföreläggandekungörelsen). Vidare förutsätts för institutets tillämpning att brottet, om dagsböter stadgas, anses förskylla högst femtio dagsböter eller, jämte annat brott, högst sextio dagsböter som gemensamt straff (48: 4 RB).

För tillämpning av institutet strafföreläggande förutsätts också att brottet faller under allmänt åtal och att föreläggandet tar upp alla brott av den misstänkte, vilka enligt åklagarens vetskap föreligger till bedömning. Har målsäganden förklarat att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet eller begärt, att åtal skall väckas, får strafföreläggande inte utfärdas. Ej heller om brottet bör föranleda ämbetsstraff (48: 5 RB).

Strafföreläggandet utfärdas enligt särskilt formulär och skall undertecknas av åklagaren. Det skall innehålla uppgifter om den misstänkte, om brottet med angivande av tid och plats för dess begående samt övriga omständigheter som fordras för att kännetecknа det, vidare uppgift om tillämpliga lagrum samt om det straff som föreläggs den misstänkte. Är brottet förenat med egendoms förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan, skall föreläggandet också innehålla uppgift därom (48: 6 RB). Vill den misstänkte godkänna föreläggandet har han att underteckna en förklaring att han erkänner gärningen och underkastar sig det straff och den särskilda rättsverkan som upptagits i föreläggandet, varefter förklaringen sänds eller lämnas till den som är behörig att ta emot denna (48: 9 RB). Särskilda regler finns om godkännande genom ombud (48: 10 RB). Avser strafföreläggandet ej annat än böter och betalas böterna till myndighet, som Konungen bestämmer, utan att skriftligt godkännande skett, anses betalningen som godkännande, om det inte framgår att den misstänkte ej har avsett att godkänna föreläggandet (11 §). Godkänt strafföreläggande gäller som lagakraftvunnen dom.

Avser strafföreläggandet sådant brott som anges i 1 § strafföreläggandekungörelsen, dvs. att dagsböter eller fängelse i högst sex månader kan följa på brottet, är behörigheten att utfärda föreläggandet begränsad till den som innehar eller uppehåller tjänst som chefsåklagare eller högre tjänst inom åklagarväsendet. Riksåklagaren äger dock förordna att även annan åklagare skall vara behörig att utfärda sådant strafföreläggande. Sådant förordnande får endast avse åklagare som har fullgjort minst två års tjänstgöring som åklagare efter det han förvärvat behörighet till åklagartjänst (43 § åklagarinstruktionen).

3.2.6 Domstolshandläggningen

Vill åklagare väcka åtal vid domstol skall han hos rätten göra skriftlig ansökan om stämning. Rätten kan dock i den omfattning som anses lämplig uppdra åt åklagare att själv utfärda stämning (45: 1 RB). Avvisas ej stämningsansökan, t.ex. på grund av att det föreligger rättegångshinder, skall rätten utfärda stämning å den tilltalade att svara å åtalet. Stämningen jämte stämningsansökan och därvid fogade handlingar delges den tilltalade (45: 9 RB). Kan på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet antas att bevisuppgift inte fordras, kan rätten omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling (45: 10 RB). I annat fall utfärdas särskild sådan kallelse, sedan den tilltalade förelagts att hos rätten uppge de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Föreläggandet för den tilltalade att inställa sig

vid huvudförhandlingen skall meddelas vid vite (45: 15 RB).

Den misstänkte är skyldig att infinna sig personligen vid huvudförhandlingen såvida inte anledning saknas att ådöma annan brottspåföljd än böter och hans närvaro dessutom kan anses vara utan betydelse för utredningen. Är den misstänkte skyldig att infinna sig personligen skall rätten meddela förordnande därom (21: 2 RB). Huvudförhandlingen skall bl.a. inställas om den tilltalade uteblivit eller, då föreläggande meddelats om personlig inställelse, inställt sig genom ombud. Rätten skall i så fall förelägga nytt vite eller förordna att den tilltalade skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag. Förekommer ej anledning att döma till annan brottspåföljd än böter, kan — om saken anses kunna nöjaktigt utredas — målet ändå avgöras utan hinder av att den tilltalade inställt sig endast genom ombud eller uteblivit (46: 15 RB).

Vid huvudförhandlingen i brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd. I nämnden skall sitta fem nämndemän. Vid förfall för en nämndeman är rätten dock domför med fyra i nämnden. Då det gäller brott för vilka ej är stadgat svårare straff än böter är tingsrätten domför med en lagfaren domare utan nämnd.

Huvudförhandlingen följer en given plan enligt särskilda bestämmelser i 46 kap. RB. Åklagaren framställer sitt ansvarsyrkande och den tilltalade uppmanas att ange om han erkänner eller förnekar gärningen. Sedan utvecklar åklagaren åtalet och målsäganden hörs, om denne är kallad till huvudförhandlingen. Den tilltalade får redogöra för saken och yttra sig över åtalet. Därefter skall bevisningen förebringas, dvs. skriftliga bevis föredras och vittnen eller sakkunniga höras i bestämd ordning. Utredningen i ansvarsfrågan är därmed genomgången. Är brottet sådant, att annan påföljd än böter synes kunna komma ifråga, eller förekommer eljest särskild anledning därtill skall utredning förebringas rörande straff, som tidigare ådömts den tilltalade, samt angående hans levnadsomständigheter och de personliga förhållanden, som kan antas ha betydelse för påföljdsfrågan (46: 9 BrB). Slutligen äger parterna anföra vad de till slutförande av sin talan aktar nödigt (den s.k. pläderingen).

Då förhandlingen avslutats håller rätten enskild överläggning. Därefter avkunnas domen genom återgivande av domslutet och skälen jämte meddelande av fullföljdshänvisning. Rätten kan besluta att domen istället skall avkunnas vid ett senare sammanträde eller meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli. Parterna skall underrättas om tiden och sättet för domens meddelande (30: 7 RB).

Domen avfattas skriftligen. Om målet endast rör ansvar för brott och den tilltalade erkänt gärningen samt annan brottspåföljd än böter ej ådöms, kan domen utfärdas i förenklad form (30: 6 RB).

Talan mot underrättens dom sker i hovrätten genom vad (51 kap. RB). Den som vill vädja har att göra detta inom tre veckor från den dag, då domen gavs. Sedan hovrätten berett målet skall detta sättas ut till huvudförhandling. Huvudförhandlingen är liksom i underrätten en muntlig procedur och följer i stort sett samma ordning. I vissa fall kan hovrätten emellertid avgöra målet utan huvudförhandling. Bl.a. gäller detta om underrätten dömt den tilltalade till böter och det ej förekommer anledning att döma honom till svårare straff eller till annan påföljd. I så fall grundas avgörandet på handlingarna i målet (51: 21 RB).

Vad slutligen beträffar möjligheten att fullfölja talan mot hovrättens dom förutsätter detta att högsta domstolen meddelar parten tillstånd därtill. Sådant prövningstillstånd erfordras dock inte då talan i mål om allmänt åtal förs av riksåklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman. Har den som tilltalats för ett mindre förmögenhetsbrott dömts till lägre straff än sextio dagsböter, kan han endast få prövningstillstånd om det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar att talans prövning eljest skulle ha synnerlig betydelse utöver det aktuella må-

let (s.k. prejudikatdispens). Det ligger i sakens natur att sådana förutsättningar sällan föreligger.

3.2.7 Påföljdseftergift

Domstols dom är i regel antingen friande eller fällande. Emellertid kan domen också innebära att påföljden helt efterges. Bestämmelse därom är intagen i 33 kap. 4 § tredje stycket BrB. Det förutsätts att det på grund av särskilda omständigheter finns uppenbart att påföljd för brottet inte erfordras. Bestämmelsen korresponderar mot reglerna om åtalsprövning och åtalsunderlåtelse. I förarbetena uttalas dock att regeln skall avse rena undantagsfall. I praxis har den tillämpats mycket restriktivt (1968 i allt 52 fall).

3.2.8 Tvångsmedel

Åtskilliga av de processuella tvångsmedlen, som regleras i 24—28 kap. RB, knyter an till gällande straffsatser för de särskilda brotten. I princip gäller att ju allvarligare ett brott är, vilket kommer till uttryck i den för brottet bestämda straffskalan, desto större utrymme finns för tvångsåtgärder. I detta hänseende är det bl.a. av betydelse om brottet är sådant att endast böter är stadgat på detta eller om, utöver böter, även fängelse kan följa.

De tvångsmedel som kan aktualiseras vid de mindre förmögenhetsbrotten är i första hand rätten att gripa och kvarhålla gärningsmannen, vidare anhållande och häktning, reseförbud, husrannsakan, kroppsvisitation och beslag.

Då en person ertappas med att ha begått ett mindre förmögenhetsbrott, har den som drabbats av brottet rätt att använda visst tvång. Är det sålunda fråga om ett olovligt tillgrepp (snatteri) kan den, vars besittning rubbats eller som är i hans ställe, »å färsk gärning» ta tillbaka det stulna (jfr 14 § BrB-s promulgationslag).

Är brottet sådant, att därå kan följa fängelse, medger lagen också rätt för envar att *gripa* gärningsmannen om han »träffas å bar gärning eller flyende fot». Den gripne skall i så fall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman (24: 7 andra stycket RB).

Då en polisman misstänker att ett brott förövats, kan han medtaga den misstänkte för förhör (23: 8 RB). Han kan också, om det förekommer skäl till anhållande men beslut därom inte utan fara kan avvaktas, gripa den misstänkte (24: 7 första stycket RB).

Den som gripits skall så snart ske kan för förhör inställas för anhållningsmyndigheten (dvs. undersökningsledaren eller åklagaren) eller för polisman, åt vilken uppdragits att hålla förhöret (24: 8 RB). Anmälan skall skyndsamt göras hos anhållningsmyndigheten, som efter förhöret omedelbart har att besluta om den gripne skall anhållas eller friges. För *anhållande* krävs att det föreligger skäl till häktning eller — om det ej finns fulla häktningsskäl — att det är av synnerlig vikt att den misstänkte i avbidan på ytterligare utredning tas i förvar (24: 5 RB). Anhållningsmyndigheten skall, om inte den anhållne friges, inge häktningsframställning till rätten. Anhållningstiden är strikt begränsad. Framställning om häktning skall göras sist å femte dagen efter den, då beslut om anhållande meddelades eller den anhållne inställdes för förhör.

För att *häktning* skall kunna beslutas, då någon på sannolika skäl misstänkts för brott på vilka är stadgat fängelse men ej högre straff än fängelse i ett år, förutsätts att den misstänkte saknar stadig hemvist i riket och det skäligen kan befaras att han avviker. Kan det antas att den misstänkte endast kommer att ådömas böter eller suspension, får häktning dock inte ske på denna grund (24: 1 RB). Oberoende av brottets beskaffenhet kan den, som på sannolika skäl misstänks för brott, häktas om han är okänd och undandrar sig att uppge namn och hemvist eller anledning förekommer att hans uppgift därom är osann. Detsamma gäller om han saknar hemvist inom riket och det skäligen kan befaras att han genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff (24: 2 RB).

Häktning beslutas av rätten, som så snart som möjligt och, om synnerligt hinder ej

möter, sist å fjärde dagen efter det att framställning görs om häktning, skall hålla förhandling i frågan. Då rätten beslutar om häktning skall rätten bestämma den tid, inom vilken åtal skall väckas.

Då undersökningsledaren eller åklagaren anser att anledning saknas att anhålla eller häkta den misstänkte, kan han i stället besluta om *reseförbud* (25 kap. RB). Sådant beslut kan också meddelas av rätten. Reseförbud förutsätter att någon är skäligen misstänkt för brott, på vilket kan följa fängelse och det skäligen kan befaras att han avviker eller annorledes undandrar sig lagföring eller straff. För att reseförbud skall kunna komma i fråga vid brott, på vilka inte stadgas fängelse, förutsätts att det skäligen kan befaras att den misstänkte genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff eller att utge skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antas komma att ådömas honom på grund av brottet (25: 1 RB). Överträds reseförbud eller fullgörs ej därmed förenat villkor (t.ex. viss anmälningsplikt hos polismyndighet) skall den misstänkte omedelbart anhållas eller häktas, om det inte är uppenbart att skäl därtill saknas (25: 9 RB).

Under utredningen av ett mindre förmögenhetsbrott kan fråga uppkomma om den misstänkte har stöldgods eller andra föremål, som kan ha betydelse för utredningen. Förutsättning för *husrannsakan* är att fängelse kan följa på brottet (28: 1 RB). Oberoende av brottets beskaffenhet kan husrannsakan också göras för att söka efter den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten (s.k. personell husrannsakan, 28: 2 RB). Förordnande om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Utan sådant förordnande kan dock polisman företa personell husrannsakan eller annan husrannsakan om åtgärden har till syfte att verkställa beslag av föremål, som »å färsk gärning följts eller spårats», eller eljest då fara är i dröjsmål (28: 5 RB).

I likhet med reell husrannsakan förutsätts för *kroppsvisitation* (28: 11 RB) att anledning förekommer att brott förövats, på vilket kan följa fängelse. Kroppsvisitation tillgrips för att söka efter föremål som är underkastat beslag eller eljest för att utröna omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet. Även sådant beslut meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Är fara i dröjsmål kan åtgärden beslutas av polisman.

Utöver de nu nämnda tvångsmedlen upptar lagen möjligheten att besluta om *kvarstad eller skingringsförbud* (26 kap.). Dessa åtgärder syftar till att säkerställa penningprestation som kan utdömas i brottmål (t.ex. böter, värdet av förverkad egendom, skadestånd). Förutsättningarna därför är att det föreligger skälig misstanke om brott, vilket som helst, och att den misstänkte genom att avvika eller undanskaffa egendomen eller på annat sätt undandrar sig att betala det som kan komma att utdömas. Åtgärden beslutas av rätten.

Vidare bör nämnas möjligheten att förordna om *beslag* (27 kap.). Sådan åtgärd kan vidtas antingen för utredningen av ett brott genom att föremål och handlingar, som kan ha betydelse som bevis, tas om hand eller för att säkra återställandet av en sak som avhänts någon genom brott resp. förverkats på grund av brott. Det kan här röra sig om även lindriga brott. Beslag beslutas av undersökningsledaren eller åklagaren eller, om föremålet är tillgängligt för beslag, av rätten. Det föreligger också möjlighet för polisman att verkställa beslag i samband med gripande, verkställighet av anhållnings- eller häktningsbeslut samt husrannsakan och kroppsvisitation. I så fall skall anmälan skyndsamt göras hos undersökningsledaren eller åklagaren, som omedelbart skall pröva om beslaget skall bestå.

4 Straff vid mindre förmögenhetsbrott

4.1 *Rättsutvecklingen*

I alla tider har kränkning av gällande egendomsordning ansetts böra mötas med straffsanktioner från samhällets sida. Stöldbrottet har därvid fått en central plats och bedömts mycket allvarligt från straffrättslig synpunkt i jämförelse med andra brott mot samhällets regelsystem.

I det forngermanska samhället ansågs tjuven allmänt ha ett så lågt och föraktligt sinnelag att han inte var värdig att räknas bland fria män. Han ägde de karaktärsdrag som ansågs vara kännetecknande för trälen, nämligen feghet, illistighet och bakslughet. I själva begreppet stöld ingick också ett moment av hemligt förfarande. Stjäla (stiæla) anses besläktat med héla, hol = mörker.[1]

4.1.1 Gradindelning efter det tillgripnas värde

Redan i våra landskapslagar stod det emellertid klart att stöld kunde vara av mer eller mindre allvarlig beskaffenhet och att det från straffbarhetssynpunkt var nödvändigt att klassificera den i olika grupper. Avgörande för straffbarhetsgraden var i första hand värdet av det tillgripna, stöldobjektet. Utöver stor stöld och liten stöld tillkom ytterligare en klass, nämligen minsta stöld, s.k. hvinska eller snattan. Mellan snatteri och stor stöld kunde finnas flera klasser av mindre stöld (i upplandslagen inalles fyra).

I *landslagen* fanns en sådan indelning i två klasser. Den som övertygades om stöld av mera än en halv marks värde skulle mista livet genom hängning; uppgick det stulnas värde inte till detta belopp miste tjuven hud samt ett eller båda öronen eller fick sitta i stocken. S.k. gortjuvnad (dvs. stöld av kreatur o.dyl. som tillhörde livsförnödenheterna) ansågs dock vara särskilt försvårande och kunde leda till »boskifte» och livsstraff även om värdet av det tillgripna var lågt.

Rättsutvecklingen visar att man kom att dra en bestämd gräns mellan ringa stölder (snatterier) och allvarligare sådana brott. Vad som i första hand avgjorde om brottet skulle hänföras till den ena eller andra kategorin var värdet av det tillgripna. Enligt *1734 års lag* sattes värdegränsen till 10 daler silvermynt. Det ordinära straffet blev för stöld uppenbar kyrkoplikt och erläggande av det stulnas tredubbla värde samt för snatteri enskild skrift och erläggande av det snattades halva värde. Återfall i snatteri ansågs emellertid kvalificerande och medförde straffhöjning. Om snatteriet upprepades en gång dömdes gärningsmannen att

[1] Uppgifter om förmögenhetsbrotten i äldre rätt lämnas bl.a. i *H. Antell* »Om tillgreppsbrotten», Lund 1889; *Winroth* »Föreläsningar i straffrätt», Lund 1889; *Thyrén* »Kommentar till strafflagen kap. 20», Lund 1908, *Thyrén* »Förberedande utkast till strafflag, spec. delen III», Lund 1920, *Straffrättskommitténs* betänkande, SOU 1940: 20.

böta fulla värdet. Skedde snatteriet tredje resan bedömdes det som stöld. Dödsstraff stadgades för tredje resan stöld, om värdet översteg 100 daler, och ovillkorligen för fjärde resan. För vissa former av stöld eller snatteri, som ansågs speciellt kvalificerade, gällde emellertid särskilda straffsatser. Nidingsstölder (t.ex. stöld eller snatteri vid skeppsbrott eller vid vådeld) ansågs så allvarliga att de belades med dödsstraff. Som kvalificerade stölder betraktades också bl.a. sådana, där tjänare stal eller snattade från sin husbonde eller där stölden avsåg säd, kreatur, jordbruksredskap o.dyl.

4.1.2 Omständigheterna vid brottet

Principen att bötesstraffet vid snatteri skulle sättas i viss relation till värdet av stöldgodset övergavs i *1864 års strafflag*. Normalstraffet för stöld var före 1942 straffarbete i högst sex månader, vilket straff vid synnerligen försvårande omständigheter kunde höjas till straffarbete i två år och, då omständigheterna var synnerligen mildrande, sänkas till fängelse i högst sex månader. Om värdet av det tillgripna understeg 30 riksdaler skulle dömas för snatteri, varvid straffet var böter eller fängelse i högst sex månader. Lagen föreskrev dessutom av hävd högre straffskalor vid vissa kvalificerade, särskilt uppräknade typer av stöld eller snatteri. *Thyrén* indelade dessa kvalifikationer i fyra grupper, nämligen sådana som hänfördes 1) till gärningsmannens personliga förhållanden (t.ex. yrkesmässiga stölder) eller 2) till omständigheter vid handlingen som utvisade särskild farlighet hos gärningsmannen (t.ex. innehav av vapen vid brottstillfället, inbrottsstöld) eller 3) till omständigheter rörande brottsobjektet vilka ansågs påkalla högre straffskydd (t.ex. stöld av kyrkans egendom, stöld vid skeppsbrott eller vid vådeld) eller slutligen 4) till omständigheter rörande brottets syfte eller resultat såvitt därigenom uppstod särskild fara för andra rättskränkningar eller särskild skada (t.ex. stöld av gifter eller sprängämnen).

Genom *1942 års strafflagsreform* övergav man systemet med ett antal uppräknade kvalifikationer. Avgörande därför var dels att en sådan uppräkning aldrig kunde bli så uttömmande att den omfattade alla fall som borde kvalificeras, dels att man därmed inte kunde undvika att de kom att omfatta även lindrigare fall. I stället kom stöldbrottet att indelas i tre grader, normalfallet, den lindrigare graden (snatteri) samt den allvarligare graden (grov stöld). Det överläts åt domstolen att bedöma till vilken av de nämnda kategorierna varje särskilt fall skulle hänföras. Till ledning för bedömandet när en stöld skulle anses som grov angavs flera exempel på omständigheter som därvid skulle beaktas. Samma ordning gäller enligt *brottsbalken*. I förarbetena till brottsbalken (prop. 1962 nr 10, s. B 193) framhålls emellertid att exemplifieringen varken är uttömmande eller i och för sig avgörande. Även om t.ex. ett olovligt tillgrepp skett genom inbrott kan det sålunda med hänsyn till omständigheterna i övrigt bli att bedöma som enkel stöld. Omvänt kan ett tillgrepp som avser mindre värde bedömas som stöld eller grov stöld och ej snatteri, om omständigheterna är särskilt kvalificerade (t.ex. om gärningsmannen ådagalägger särskild yrkesskicklighet, fickstöld).

4.1.3 Den fixa värdegränsen avskaffas

1942 års reform innebar också att den dittills gällande bestämda värdegränsen mellan stöld och snatteri avskaffades. Detta motiverades av *straffrättskommittén* (SOU 1940: 20, s. 100) bl.a. med att den måste medföra godtycklighet i tillämpningen. Att penningvärdet var underkastat förändringar talade också mot metoden att låsa fast snatteri-gränsen vid ett visst penningvärde. Enligt straffrättskommitténs mening borde i stället snatteriet avse sådana fall, där stölden med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet var att anse som ringa. Denna brottsbeskrivning upptogs i 20 kap. 2 § strafflagen.

Straffrättskommittén framhöll att förslaget inte innebar någon utvidgning av snatteribegreppet. När övriga omständigheter inte var särskilt förmildrande borde sålunda

snatteriansvar vara uteslutet, så snart tillgreppet avsåg något vars värde ej var obetydligt. Att till snatteriet skulle kunna föras åtskilliga fall som tidigare bedömts som stöld innebar inte att straffet här skulle bli böter i stället för frihetsstraff. Under förarbetena framhölls att det ingalunda var meningen att böter skulle bli ett schablonmässigt normalstraff. Då det ej gällde en obetydlighet och då risk för återfall fanns, ansågs ett, låt vara kanske villkorligt, frihetsstraff vara det normala för första resan tjuvnadsbrott även om det var att bedöma som snatteri.

Någon annan uppfattning synes inte ha kommit till uttryck vid tillkomsten av brottsbalken, dit snatteriparagrafen överfördes i väsentligen oförändrad lydelse. På en punkt innebar emellertid brottsbalken en viktig nyhet såvitt avser snatteriets straffbarhet. Den tidigare gällande särskilda kvalifikationsregeln i 4 kap. 14 § strafflagen, som bl.a. innebar att snatteriet vid återfall i förmögenhetsbrott i princip skulle bestraffas som för den närmast högre graden (stöld), togs nämligen inte upp i brottsbalken.

4.1.4 Bedrägligt beteende och undandräkt jämställs med snatteri

Medan ringa stöld sedan gammalt betraktats som ett särskilt brott, snatteri, har motsvarande ordning inte hävd i fråga om bedrägeri- och förskingringsbrotten. För sådant brott ingick böter i straffskalan i normalfallet. Först genom 1942 års straffrättsreform drogs bestämda gränser upp mellan de tre centrala förmögenhetsbrotten. Ett framträdande drag i den nya lagstiftningen var att tyngdpunkten ej såsom förut lades vid stöldbrotten utan att de andra förmögenhetsbrotten tillmättes samma vikt. Ur systematisk synpunkt kom därvid stöld, bedrägeri och förskingring att likställas, straffsatserna blev desamma och den tidigare nämnda gradindelningen genomfördes konsekvent. Den lindrigaste graden av bedrägeri kallades bedrägligt beteende och motsvarande vid förskingring benämndes undandräkt. Straffsatserna blev här liksom vid snatteri böter eller fängelse. I brottsbalken har straffet för de tre mindre förmögenhetsbrotten bestämts till böter eller fängelse i högst sex månader.

4.2 *De mindre förmögenhetsbrotten i rättstillämpningen*

Det förhåller sig uppenbarligen så att lagstiftarens värdering av brottens svårhet kommer till uttryck i valet av straffsatser. Att fängelse tagits upp i straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten tyder sålunda på att lagstiftaren velat markera att det här kan röra sig om en relativt allvarlig kriminalitet. Som nämnts förutsattes också vid lagstiftningens tillkomst att fängelse (villkorlig dom) borde vara den normala påföljden för snatteri, som inte vara bagatellartat och då risk för återfall förelåg. Samma uppfattning torde ha gällt bedrägligt beteende och undandräkt.

Utvecklingen har emellertid gått i annan riktning. Enligt vad den officiella statistiken utvisar dömdes år 1968 här i landet 6 944 personer för snatteri. Av dem dömdes 6 691 till böter (varav 1 376 genom strafföreläggande), 12 till disciplinstraff, 1 till enbart avsättning eller suspension, 84 till fängelse, 1 till ungdomsfängelse, 12 till internering, 5 till villkorlig dom, 79 till skyddstillsyn och 59 överlämnades för särskild vård.[1] Det är emellertid i fråga om påföljderna att märka att statistiken hänför sig till huvudbrottet. Såsom huvudbrott har räknats det brott som har det svåraste straffet i sin straffskala. Vid konkurrens mellan brott med lika straffskala har man valt det brott som redovisat det högsta brottsantalet. Har det förekommit samma brottsantal har brott mot brottsbalken tillerkänts företräde framför icke brottsbalksbrott. Det kan också förmodas att i åtskilliga av de fall, där påföljden blivit annan än böter, domstolen med tillämpning av 34 kap. 1 § BrB förordnat att tidigare ådömd påföljd skulle avse även det aktuella snatteriet.

[1] Kriminalstatistik 1968 (del 2 Domstols- och åklagarstatistik) SOS, Sthlm 1970. Antalet tilltalade för snatteri var samma år 7 288 personer.

För att få en bild av rättspraxis på detta område har utredningen under hösten 1969 gjort en rundfråga till samtliga domstolar i landet, hur man från straffmätningssynpunkt bedömt de fall av snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt, som avdömts 1968.

Resultatet av denna undersökning redovisas i *bilaga 3* till detta betänkande. Det framgår därav att det i praktiken händer ytterst sällan att domstolarna dömer till annan påföljd än böter för enbart snatteri, bedrägligt beteende eller undandräkt eller för ett sådant brott i kombination med annat brott, varå endast kan följa böter.

Av 4 689 avdömda snatterifall blev sålunda påföljden i endast 7 fall fängelse, i 3 fall villkorlig dom och i 11 fall skyddstillsyn. Påföljden överlämnande för särskild vård tillämpades i 35 fall. I 85 fall tillämpades 34 kap. 1 § BrB, dvs. en tidigare ådömd annan påföljd än böter ansågs böra omfatta även det nu aktuella snatteriet.

Vad beträffar bedrägligt beteende blev påföljden fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn i endast 6 av 946 fall, i 11 fall överlämnades den dömde för särskild vård och i 41 fall tillämpades 34 kap. 1 § BrB vid bestämmandet av påföljden.

Endast 45 personer dömdes för undandräkt. I 2 fall bestämdes här påföljden till skyddstillsyn och i 3 fall tillämpades 34 kap. 1 § BrB.

4.3 *Allmänna synpunkter på värderingen av de mindre förmögenhetsbrotten*

Som framgår av den rättshistoriska tillbakablicken har det sedan gammalt stått klart att särskilda straffrättsliga synpunkter måste läggas på sådana förmögenhetsbrott, som avser lågt tillgreppsvärde och där inga särskilda omständigheter talar för ett speciellt straffskydd. Uppfattningen om vilka kvalifikationer som därvid särskilt skall beaktas har växlat under tidernas gång i takt med samhällsutvecklingen i stort. Lagstiftarens värdering av snatteriet har dock inte undergått några egentliga förändringar i modern tid, såvitt avser bestämmandet av straffsatserna.

Mot bakgrund av den expansiva socioekonomiska utvecklingen, som kännetecknar det moderna samhället, och den delvis nya egendomsbrottslighet, som följt i dess spår, ter det sig följdriktigt att de rättstillämpande myndigheterna i dag lägger andra värderingar till grund för de mindre förmögenhetsbrottens straffbarhet och den straffrättsliga regleringen av dessa, än vad man gjorde vid tillkomsten av nu gällande straffbestämmelser. Det är därvid att märka att brottsbalkens regelsystem i denna del i stort sett överensstämmer med det som kom till vid 1942 års straffrättsreform. Då *straffrättskommittén* 1940 menade att frihetsstraff i stället för böter i stor utsträckning borde följa på snatteriet, var detta uttryck för en värdering som inte kan sägas överensstämma med nutida betraktelsesätt. I varje fall har de rättstillämpande myndigheterna, som ovan visats, inte accepterat en sådan ordning. Snatteriet har sålunda i realiteten blivit ett rent bötesbrott.

Anledningen till denna ändrade grundsyn kan vara att man i dag anser att kortvariga frihetsstraff inte är lämpade som reaktionsmedel vid denna typ av brottslighet. Men det torde också vara en allmänt utbredd uppfattning att snatteriet liksom de övriga mindre förmögenhetsbrotten i dag bör tillmätas avsevärt mindre straffvärde än andra rättskränkningar, som i lagen förbundits med samma eller lindrigare påföljder. Mycket tyder på att de mindre förmögenhetsbrotten placeras lågt i rangordningen, då folk i allmänhet ställs inför uppgiften att gradera olika brott efter svårhetsgraden.

4.3.1 Varje brottstyp bör värderas särskilt

Framställningen hittills har främst tagit sikte på snatteribrottet. Vad som gäller värderingen av detta brott torde emellertid också gälla de båda närbesläktade brotten bedrägligt beteende och undandräkt. Det bör emellertid framhållas att det inom varje kategori av de mindre förmögenhetsbrotten finns brottstyper, som ger anledning till sär-

skilda synpunkter på straffbarheten. Rättsutvecklingen har visat att man sedan gammalt skilt mellan kvalificerade och okvalificerade snatterier. Avgörande för denna skillnad är bl.a. sättet för brottets begående (t.ex. att detta vittnat om särskild förslagenhet eller vanemässighet eller att gärningsmannen använt särskilda hjälpmedel). Men också frågan, vad brottet avsett och mot vem det riktats, kan ha betydelse för bedömningen. Klart är att brott, som anses vara särskilt kvalificerade, också anses ha högre straffvärde än de okvalificerade brotten. Den förstnämnda kategorin är ibland av sådan art att brottet ligger inom eller mycket nära gränsen för normalfallet av förmögenhetsbrott (stöld, bedrägeri, förskingring). Vissa okvalificerade, bagatellartade fall torde däremot enligt allmän bedömning tillmätas så lågt straffvärde att straffbarheten här överhuvudtaget sätts i fråga. Nämnda förhållande har bl.a. betydelse för den straffrättsliga bedömningen av butikssnatteriet.

4.3.2 Hur värderar allmänheten olika brott?

I den allmänna debatt som förts i massmedia under de senaste åren i fråga om rättsingripandet mot snatteri och då speciellt s.k. butikssnatteri, möter man ofta den uppfattningen att reaktionen här inte står i rimlig proportion till det brott det är fråga om. Det framskymtar också på många håll att man betraktar snatteriet som en relativt bagatellartad förseelse som, jämförd med andra beteendeavvikelser, tillmäts alltför högt straffvärde.

Någon vetenskaplig undersökning som inriktats på att klarlägga om det skett någon förändring i folks allmänna värdering av de mindre förmögenhetsbrotten har, såvitt utredningen kunnat finna, aldrig genomförts. Däremot föreligger det vissa undersökningar som tagit sikte på att visa vilken uppfattning människor inom olika samhällskategorier har om olika brotts svårhetsgrad jämförda med varandra.

En sådan undersökning utfördes för några år sedan av en dansk kriminolog, *Berl Kutschinsky*.[1] Försökspersonerna bestod av dels ett stickprov av danska män och kvinnor, dels ett stickprov av personer som var intagna på fångvårdsanstalt. Följande fråga ställdes: »Det har begåtts fem lagöverträdelser och lagöverträdarens byte är 200 kronor. Det rör sig om 1) stöld på arbetsplats, 2) inbrottsstöld hos främmande, 3) bedrägeri mot affärsman, 4) checkförfalskning mot bank, 5) skattesmitning. Sortera brotten i den ordningen att den lagöverträdelse som ni anser bör bestraffas strängast sätts först, därefter den som bör bestraffas näst strängast osv.» Resultatet visade att 77 procent av fångvårdsklientelet ansåg att inbrottsstöld var allvarligast, därefter kom stöld på arbetsplats, checkförfalskning, bedrägeri mot affärsman och skattesmitning i nu nämnd ordning. De övriga försökspersonerna valde samma ordning, dock att de flesta ansåg att skattesmitning borde bestraffas strängare än bedrägeri mot affärsman.

En motsvarande undersökning, som utförts av två sociologer i Stockholm som trebetygsuppsats, avsåg att mäta det allmänna rättsmedvetandet bland studenter. Försökspersonerna fick även här rangordna vissa brott och genomsnittligt uppkom följande fallande skala. Det allvarligaste brottet var grovt vållande till annans död, därefter kom våldtäkt, rån, smuggling av narkotika, våningsinbrott, falskdeklaration och slutligen bigami. Då undersökningspersonerna däremot ställdes inför frågan, vilka straff man ansåg vara relevanta för de nämnda brotten, blev resultatet annorlunda. 80 procent ville sålunda att fängelse skulle följa på såväl grovt vållande till annans död som smuggling av narkotika, 70 procent för rån, 60 procent för våldtäkt, 45 procent för våningsinbrott, 13 procent för falskdeklaration och 10 procent för bigami.

Av intresse i detta sammanhang är att få fram hur olika typer av förmögenhets-

[1] B. Kutschinsky, Den almindelige retsbevidsthed, Stockholm 1970.

brott värderas jämförda med varandra och med andra brottskategorier. *Skattestrafflagutredningen* uppdrog åt statistiska centralbyråns utredningsinstitut att göra en undersökning som bl.a. tog sikte på denna frågeställning.[1] De intervjuade personerna ställdes här bl.a. inför frågan vilka påföljder man ansåg vara lämpliga om en person som tjänar 20 000 kronor om året begått vissa typer av brott vilka alla avsett samma belopp (1 000 kronor). Det framkom därvid en rangordning, enligt vilken skattebrott bedömdes betydligt mildare än förskingring, stöld i butikskassa, checkbedrägeri och lägenhetsinbrott. Medan skattebrott (medveten falskdeklaration så att skatten blev 1 000 kronor för låg) av 11,7 procent belades med fängelse, ville 24,8 procent göra det för förskingring, 20,8 procent för stöld i butikskassa, 37,5 procent för checkbedrägeri och hela 53,9 procent för lägenhetsinbrott. Resultatet här tycks sålunda stämma överens med de övriga omnämnda undersökningarna.

Enligt vad utredningen inhämtat kompletterades sistnämnda undersökning med en annan. Försökspersonerna ställdes inför uppgiften att bedöma med vilken av olika brottsförövare det skulle kännas mest obehagligt att behöva umgås, t.ex. på arbetsplats eller på en bjudning. Det visade sig då att 63 procent skulle anse det vara obehagligare att umgås med en person som dömts för butikssnatteri än en som dömts för skattefusk. Valde man en rattfyllerist och en butikssnattare ansågs båda ungefär likvärdiga. Det förhåller sig tydligen så att om man ospecificerat ställer frågan hur man bör se på butikssnatteriet ur straffbarhetssynpunkt, så betraktas detta brott som relativt lindrigt. Men om man lägger sociala aspekter på frågan, tillkommer ett starkt moment av moraliskt fördömande.

De försök som gjorts att mäta folks allmänna uppfattning om svårhetsgraden av olika brott eller brottstyper har gett viss antydan om en enhetlig linje. Det står emellertid klart att värderingarna här i hög grad blir beroende av hur frågorna ställs. Frågar man hur den intervjuade anser att stöld bör bestraffas och sätter upp alternativen fängelse, böter eller frivård, så är det sannolikt många som önskar fängelse. Men specificerar man frågan och säger att det rör sig om en ung pojke med viss inkomst som kommer från viss hemmiljö, lever under vissa förhållanden osv., så torde svaret ofta bli ett annat. Det sagda gör att man måste iaktta stor försiktighet då det gäller att dra några konklusioner av dessa undersökningar.

Man måste vidare utgå ifrån att folks uppfattning om hur ett visst brott eller en brottstyp skall värderas i förhållande till andra brott är avhängig av kön och ålder, av utbildning och status, av om man har en auktoritär eller tolerant läggning i allmänna samhällsfrågor osv. Uppfattningen är också avhängig av variationer mellan stad och land. Trots att bakgrundsfaktorerna ger signifikanta skillnader, finns det dock vissa grundelement av enhetlighet i sättet att rangordna vissa allmänna brottskategorier såsom brott mot liv och hälsa, brott mot egendom, brott med direkt moralisk anknytning såsom fylleri, bigami osv.

Den allmänna värderingen av olika brotts straffbarhet är också i hög grad beroende av sådana opinionsbildande krafter som press, radio, TV och andra massmedia. Dessa media är språkrör för den allmänna samhällsdebatten och förmedlar de politiska, sociala och kulturella strömningarna i tiden. Debatten kring brott och brottspåföljder har under senare år förts i en bestämd riktning. Den uppfattningen har fått allt fler förespråkare att brott som riktas mot statens samhällsreglerande verksamhet, mot skatteförfattningarna, mot föreskrifterna om samfärdseln, mot miljövården osv., s.k. moderna brott, allmänt sett bör anses minst lika förkastliga som de traditionella brotten. Vid en sådan jämförelse framstår snatteriet och de övriga mindre egendoms-

[1] Skattebrotten, SOU 1969: 4, bil. 5 (s. 264 f.), samt en rättssociologisk undersökning av deklaranter, SOU 1970: 25.

brotten som relativt sett obetydliga förseelser.[1]

4.4 *Straffsatserna vid mindre förmögenhetsbrott*

Den primära frågan vid fastställandet av straffsatserna för ett brott blir att bestämma vilken svårhetsgrad man vill tillmäta brottet. Straffstadgandet som sådant tar bl.a. sikte på att inskärpa samhällets ogillande av ett visst beteendemönster. Därmed avses att å ena sidan grundlägga eller förstärka en viss moralföreställning hos medborgarna och å andra sidan avskräcka dem från att bryta mot den givna normen. Man kan tycka att valet av reaktionsform härvidlag har betydelse för den effekt man önskar uppnå med straffbeläggandet. Ju allvarligare och ju mer ingripande reaktionen är, desto större verkningskraft borde den få i detta hänseende.

Det torde emellertid numera vara en allmän uppfattning att strafflagens moralbildande funktion hänför sig endast till lagens huvuddrag och att den i sin tur förutsätter en samverkan med en mängd andra faktorer, som påverkar folks föreställningssätt. Från denna synpunkt torde man inte behöva lägga alltför stor vikt vid avvägningen i detalj av straffsatserna för de särskilda gärningstyperna. Det gäller endast att såvitt möjligt avpassa reaktionsmåttet efter redan gängse värderingar, så att lagen inte förvirrar föreställningarna om vad som är grövre och lindrigare brott.

4.4.1 Olika typer av straffsatser

Man kan rent schematiskt dela in de brott, på vilka stadgas allmänna straff (böter och fängelse) i fyra huvudgrupper med olika svårhetsgrad utifrån gällande straffsatser.

1) Sådana brott på vilka endast stadgas böter omedelbart i penningar. Hit hör bl.a. ett betydande antal ordnings- och trafikförseelser. Även två brottsbalksbrott, fylleri och förargelseväckande beteende, hör hit.

2) Sådana brott på vilka endast stadgas dagsböter. Hit hör flertalet brott och förseelser inom specialstraffrätten, men även åtskilliga brottsbalksbrott, t.ex. fyndförseelse, åverkan, tagande av olovlig väg, hemfridsbrott, ringa misshandel.

3) Sådana brott på vilka stadgas böter eller fängelse. Denna typ av straffsats förekommer allmänt inom såväl brottsbalken som specialstraffrätten.

4) Sådana brott på vilka endast stadgas fängelse. Hit hör bland brottsbalksbrotten normalfallen av förmögenhetsbrott, bl.a. stöld, bedrägeri och förskingring, samt flertalet kvalificerade brott mot person och mot staten och allmänheten. Vissa brott inom specialstraffrätten, t.ex. grov vårdslöshet i trafik, grovt narkotikabrott och grov varusmuggling, hör också hit.

Inom varje sådan huvudgrupp kan straffsatserna uppta variationer i den ena eller andra riktningen. Av särskilt intresse i detta sammanhang är de fall där på brottet stadgas böter eller fängelse. En ofta förekommande kombination är här böter eller fängelse i högst sex månader. Som förut nämnts gäller dessa straffsatser bl.a. för de mindre förmögenhetsbrotten.

4.4.2 Ändring av straffskalan?

Genom att bestämma reaktionen för mindre förmögenhetsbrott till böter eller fängelse i högst sex månader synes lagstiftaren ha markerat att brotten från straffvärdessynpunkt är att hänföra till en högre dignitet. Även om påföljden normalt bör kunna stanna vid böter anses det sålunda med hänsyn till den allmänna laglydnaden eller för tillrättaförandet av lagöverträdaren i det en-

[1] En påtaglig strävan till sådan omvärdering av vissa traditionella brott återfinns i politiska programförklaringar, se t.ex. den rapport av SAP-LO:s arbetsgrupp för jämlikhetsfrågor, vilken förelades socialdemokratiska partikongressen 1969. Frågan har också aktualiserats genom motioner till riksdagen, se t.ex. motion i första kammaren nr 502 år 1970 av hr Helén m.fl., vari krävdes en översyn av lagstiftningens straffsatser. Bl.a. påtalades det otillfredsställande i att straffet för snatteri är böter eller fängelse i högst sex månader medan ringa misshandel endast straffas med böter.

skilda fallet att utdömandet av kortvariga frihetsstraff också kan vara motiverat. Det kan också finnas företrädare för den uppfattningen att just upptagandet av fängelse i straffskalan från psykologisk synpunkt skapar ökad respekt för lagregelns efterlevnad.

Mot den sistnämnda uppfattningen kan invändas att det, som förut nämnts, torde ha mindre betydelse vilket reaktionsmått man väljer vid brott av denna art. För moralbildningen synes det i och för sig vara tillräckligt att beteendet som sådant kriminaliseras eller att samhället på annat sätt visar sitt ogillande mot detta. Det är ej heller troligt att ett stadgande om fängelse som brottspåföljd i sig själv kan ha någon avskräckande betydelse, om det erfarenhetsmässigt så gott som aldrig tillämpas. Folk i allmänhet torde ej heller ha närmare kunskaper om straffstadgandenas reella innehåll. Omvänt kan ett sådant stadgande, som enligt vad folk har sig bekant aldrig tillämpas, få negativ verkan i fråga om respekten för andra lagregler, där ett speciellt straffskydd kan vara försvarligt.

Enligt utredningens mening torde sålunda bibehållandet av fängelsestraffet vid de mindre förmögenhetsbrotten inte vara motiverat från allmänpreventiv synpunkt. Frågan gäller då om denna straffreaktion likväl kan vara nödvändig att tillgripa för att hos en lagöverträdare inskärpa betydelsen av att han i fortsättningen avhåller sig från brott.

Självfallet kan det förekomma att den som dömts till böter för snatteri återfaller i sådant brott upprepade gånger, varvid man kan konstatera att bötesstraffet inte haft någon avhållande effekt. Situationen är här densamma på många andra områden, t.ex. inom trafikbrottsligheten. Det kan emellertid med skäl betvivlas att ett kortvarigt frihetsstraff utgör den adekvata reaktionen i sådana fall, där brottet som sådant anses ha lågt straffvärde.

Det finns för närvarande en stark tendens till kritik mot de kortvariga frihetsstraffen. I Västtyskland gäller fr.o.m. den 1 september 1969 en lag som syftar till att ersätta dessa korta frihetsstraff med böter. I lagen stadgas sålunda att domstol får döma till frihetsstraff under sex månader endast i sådana fall, där särskilda omständigheter, som kan ligga i gärningen eller gärningsmannens personlighet, gör att det är oundgängligen nödvändigt att använda ett sådant straff för att påverka gärningsmannen eller försvara rättsordningen.

Som tidigare visats är domstolarna här i landet inte benägna att döma till fängelse för mindre förmögenhetsbrott. I de enstaka fall, där detta förekommit, har det antingen rört sig om brott som med hänsyn till brottsobjektet och omständigheterna i övrigt ansetts vara särskilt kvalificerat eller också har det rört sig om upprepat återfall. I några av domstolsavgörandena har brottet legat mycket nära gränsen för stöld och det kan rentav ifrågasättas om rekvisiten för ringa brott här varit tillämpliga. Det finns skäl som talar för att vissa kvalifikationer, som hänförs till gärningsmannens person (brottsligheten är satt i system, gärningsmannen visar särskild förslagenhet o.dyl.) medför att brottet inte bör bedömas som ringa.

I några fall har emellertid domstolarna funnit skäl att döma till villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård. För att de båda förstnämnda påföljderna skall kunna komma i fråga förutsätts i lagen att på brottet kan följa fängelse. Det bör inte undanskymmas att det ibland kan te sig olämpligt att utdöma ett bötesstraff för ett mindre förmögenhetsbrott, då det finns anledning anta att gärningsmannen på grund av vad som upplyses om hans person är i behov av övervakning eller andra särskilt tillrättaförande åtgärder.

De särskilda synpunkter som kan motivera att påföljden bestäms till villkorlig dom eller skyddstillsyn torde emellertid ej sällan föreligga även vid andra mindre brott, för vilka endast stadgas böter. Det kan sålunda inte var försvarligt att låta fängelse ingå i straffskalan endast för att därmed öppna möjlighet att döma till sådan särskild påföljd. Avgörande för valet av straffsatser bör vara det straffvärde man önskar tillmäta brottet. Anses brottet böra inrangeras under kategorin »rena bötesbrott» bör man också

acceptera konsekvenserna av en sådan ordning.

Det bör slutligen nämnas att det även vid bötesbrott finns möjlighet att vid valet av påföljd ta hänsyn till behovet av medicinska eller andra vårdåtgärder. Den särskilda påföljden överlämnande till särskild vård är sålunda inte beroende av att på brottet kan följa fängelse.

4.5 *Utredningens förslag: fängelse utgår ur straffskalan*

I den hittills lämnade framställningen har utredningen ansett sig kunna påvisa att de mindre förmögenhetsbrotten i dagens samhälle generellt sett tillmäts lågt straffvärde. Utredningen har också kunnat konstatera att lagstiftningen på detta område inte är representativ för rättsutvecklingen. Gällande straffskala kan sålunda inte sägas vara anpassad efter den svårhetsgrad som man numera tilldelar denna mindre brottslighet.

Enligt utredningens mening bör man som tidigare anförts generellt bibehålla kriminaliseringen av mindre förmögenhetsbrott. Därmed slås fast att dessa rättskränkningar inte accepteras av samhället, vilket stämmer överens med den allmänna moraluppfattningen. En annan sak är att det i fråga om vissa brottstyper inom detta område kan finnas skäl att överväga andra reaktionsformer än straff. Fasthåller man emellertid vid att dessa mindre beteendeavvikelser generellt sett bör vara straffbara, talar starka skäl för att man också klart markerar en gräns mot den allvarligare brottsligheten.

Vid bestämmandet av den lämpliga straffsatsen för dessa mindre brott bör man beakta att det här rör sig om en ringa grad av brott som i nästa grad endast har fängelse i straffskalan. Enligt lag och rättstillämpning hänförs till denna lägsta dignitet sådana fall där brottet med hänsyn till brottsobjektet och övriga omständigheter framstår som relativt obetydligt. Det finns och har alltid funnits behov av en sådan värdegräns. Denna gräns anses också allmänt vara vägledande för valet av påföljd: ligger värdet under gränsen anses böter böra följa på brottet, överskrids däremot värdegränsen utdöms allvarligare påföljd.

Enligt utredningens mening är tiden nu mogen för en reform som anpassar lagen efter nutida betraktelsesätt. *Utredningen föreslår alltså att fängelse utgår ur straffskalan för snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt samt att straffet för dessa brott bestäms till enbart böter.*

Förslaget avses inte innebära någon förskjutning i nuvarande gränsdragning mellan snatteri och stöld, respektive bedrägligt beteende — bedrägeri och undandräkt — förskingrig. Liksom hittills skall alltså värdet av det tillgripna eller förskingrade eller den skada som åsamkats genom brottet samt omständigheterna i övrigt vara avgörande för, till vilken grad brottet skall hänföras. Rättsutvecklingen pekar i riktning mot en successiv höjning av värdegränsen och det finns anledning förmoda att denna utveckling kommer att fortsätta. Sådana kvalificerade gränsfall som enligt gällande rättstillämpning visserligen bedömts som ringa brott men där påföljden ändå blivit fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn i stället för böter, bör enligt den föreslagna ordningen inte föras upp i stöldkategorin. Vid den bedömning som måste göras i varje enskilt fall skall alltid prövas om rekvisiten för ringa brott är uppfyllda. Anses detta vara fallet bör brottet självfallet också behandlas som sådant.

Den föreslagna reformen aktualiserar frågan om man inte bör gå ett steg längre och även införa böter jämte fängelse i straffskalan för normalfallet av stöld, bedrägeri eller förskingring. Det kan med skäl ifrågasättas om sådana brott med nödvändighet måste beläggas med fängelse, då värdet av brottsobjektet eller den uppkomna skadan visserligen ligger över gränsen för ringa brott men omständigheterna ändå talar för att böter vore den lämpligaste reaktionen. Det ligger emellertid inte inom utredningens uppdrag att pröva denna fråga.

Ej heller avser utredningen att i detta sammanhang pröva frågan om man bör skapa särskilda sekundära förmögenhetsbrott med enbart böter i straffskalan. De sekun-

dära förmögenhetsbrotten är inte i likhet med stöld-, bedrägeri- och förskingringsbrotten upptagna i olika lagrum med särskilda straffbestämmelser för varje brottsgrad. Varje sekundärt förmögenhetsbrott täcker sålunda ett brett register från mycket ringa fall, där påföljden sätts till böter, till grova fall, där påföljden kan bli frihetsstraff. En reform som innebär att de ringa fallen bryts ut till särskilda brottstyper skulle innebära en omfattande revision av brottsbalken, vilken utredningen inte anser sig kunna förorda i detta sammanhang. Visserligen ter det sig otillfredsställande att ett mindre förmögenhetsbrott, som på grund av bristande subjektiva rekvisit bedöms som egenmäktigt förfarande i stället för snatteri, skall ha böter eller fängelse i högst sex månader i straffskalan medan däremot endast böter kan följa på snatteribrottet. Denna brist föreligger emellertid redan nu i fråga om andra brott. Straffsatsen för ringa tillgrepp av fortskaffningsmedel är sålunda enligt 8 kap. 7 § BrB endast böter. Bedöms brottet som egenmäktigt förfarande — det är t.ex. fråga om att flytta annans bil för att själv bereda sig plats — är fängelse upptaget i straffskalan för brottet.

Utredningens reformförslag får betydelse då det gäller att på processuell väg förenkla och i viss utsträckning också inskränka rättsvårdens befattning med de mindre brotten. Är endast böter stadgat på brottet finns förutsättningar att gå fram på denna väg. I följande kapitel skall särskilt behandlas vilka rättsverkningar borttagandet av fängelse ur straffskalan för snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt kan få i detta hänseende.

5 Straffrättsreformens processuella verkningar

5.1 *Inledande synpunkter*

De reformer som under senare år gjorts i syfte att förenkla handläggningen och begränsa lagföringen av mindre brott har i första hand tagit sikte på sådana brott på vilka endast kan följa böter. Emellertid har utvecklingen gått i den riktningen att tillämpningsområdet vidgats till att även avse brott som förutom böter har fängelse i straffskalan men där brottet inte anses böra förskylla högre straff än böter. Som exempel kan nämnas att åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § p. 1 RB numera kan meddelas »om det är uppenbart att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt». I samma mån har förutsättningen för utfärdande av strafföreläggande vidgats till att även avse vissa särskilt angivna brott, för vilka stadgas dagsböter eller fängelse i högst sex månader men som finnes förskylla högst 50 dagsböter (eller, jämte annat brott, högst 60 dagsböter).

Läget är i dag sådant att det i första hand ankommer på polis och åklagare att avgöra om och i vilka former en mindre lagöverträdelse bör beivras. Lagen medger relativt stor handlingsfrihet åt den som här skall ta ställning. Den enskilde polismannen kan sålunda enligt 14 § polisinstruktionen i viss utsträckning avstå från att rapportera brott, på vilka endast stadgas böter, och i stället låta händelsen bero vid en erinran till lagöverträdaren. Anser han att förutsättning saknas för sådan rapporteftergift kan han i fråga om vissa brott på vilka endast stadgas penningböter (främst trafikförseelser) direkt på platsen förelägga den felande en ordningsbot. Kan sådant ordningsförläggande inte utfärdas har polismannen att på vanligt sätt rapportera brottet till överordnad. Det ankommer sedan på åklagaren att avgöra om åtal skall väckas. Åklagaren kan i vissa fall besluta om åtalsunderlåtelse. Anser sig åklagaren böra tala å brottet bör han, om förutsättningar föreligger, meddela den misstänkte strafföreläggande. I annat fall väcks åtal vid domstol.

Det står sålunda klart att den enskilde polisens eller åklagarens bedömning av situationen, då ett mindre brott uppdagats, har stor betydelse för frågan om och i så fall hur ett rättsingripande skall ske. I detta sammanhang är det emellertid också av betydelse hur den misstänkte lagöverträdaren förhåller sig till brottet. För att polisen skall kunna meddela rapporteftergift förutsätts visserligen inte att den misstänkte erkänt gärningen — det räcker att polisen själv är övertygad om att brott begåtts — men det är troligt att ett bestridande av ansvar i vissa fall kan föranleda polisen att rapportera saken. Detta skall ske om den misstänkte vägrar att följa polismannens tillsägelse eller på annat sätt visar tredska. Ej heller gäller som uttrycklig förutsättning för åtalsunder-

låtelse att den misstänkte erkänt brottet, men åklagarna torde i allmänhet inte vara benägna att meddela sådant beslut utan att erkännande föreligger. Beslutet får vissa verkningar i personligt hänseende. Brottet antecknas i det lokala polisregistret och kan komma att åberopas vid eventuellt återfall.[1] I fråga om ordningsföreläggande gäller uttryckligen att den misstänkte skall ha erkänt brottet. Vad slutligen beträffar strafföreläggandet kan sådant visserligen meddelas även om den misstänkte vid polisförhör förnekat brottet (och det torde också förekomma att denne godkänner ett sådant föreläggande, kanske för att därmed slippa domstolsförhandling) men i allmänhet torde den misstänktes inställning till skuldfrågan ha väsentlig betydelse för frågan om strafföreläggande skall utfärdas eller åtal väckas vid domstol.

Av det sagda följer att åtskilliga mindre brott som kommer till domstolarnas prövning, ehuru legala förutsättningar i och för sig kan finnas för en summarisk handläggning utan domstolsmedverkan, utgör ickeerkända fall. Man kan emellertid ifrågasätta om det i dessa fall alltid skall vara nödvändigt att engagera de rättsvårdande myndigheterna på ett så vidlyftigt sätt som faktiskt sker genom en domstolsprocess, i varje fall om det rör sig om brott av relativt lindrig beskaffenhet. Skäl talar för att man här söker finna en handläggningsform som tillgodoser dels den enskildes berättigade krav att få saken prövad på ett från rättssäkerhetssynpunkt betryggande sätt och dels samhällets intresse att åstadkomma ett snabbt förfarande som i görligaste mån begränsar rättsvårdens aktivitet på olika nivåer och ställer denna i rimlig proportion till brottets art. Det ligger inom utredningens uppdrag att undersöka möjligheten av att skapa en sådan ordning. Denna fråga skall behandlas i ett kommande betänkande.

I detta sammanhang skall undersökas vad utredningens förslag om ändrade straffsatser för de mindre förmögenhetsbrotten kan få för verkan i fråga om möjligheten att begränsa lagföringen av dessa brott eller att handlägga dem i sådana förenklade former som lagen i dag erbjuder.

Ett annat spörsmål gäller de möjligheter som rättegångsbalken erbjuder för tillgripande av tvångsmedel. De processuella reglerna är även här knutna till gällande straffsatser. För brott på vilka endast stadgas böter är förutsättningarna för tvångsåtgärder (gripande, anhållande, häktning, husrannsakan osv.) starkt begränsade. Det blir därför en uppgift för utredningen att överväga i vad mån särskilda regler i fortsättningen bör gälla för tillgripande av tvångsmedel eller vissa typer av tvångsmedel såvitt avser de mindre förmögenhetsbrotten.

5.2 *Rapporteftergift blir tillämplig vid mindre förmögenhetsbrott*

Enligt 14 § polisinstruktionen kan rapporteftergift meddelas för alla bötesbrott, även de som upptas i brottsbalken, dock under förutsättning att det ej är fråga om normerade böter. Om fängelse såsom utredningen föreslår utgår ur straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten, kan polisman ge rapporteftergift också för dessa brott. Eftersom de mindre förmögenhetsbrotten inte har någon nedre gräns för straffbarheten är även ringa fall kriminaliserade. Ett olovligt tillgrepp av saker med mycket ringa värde är att bedöma som snatteri. I lika mån är den som t.ex. färdas med buss eller spårvagn till ytterligare en hållplats, utöver vad färdbeviset medger, ansvarig för bedrägligt beteende. I dessa och liknande fall kan brotten med fog betecknas som obetydliga. I den allmänna debatten talas här om bagatellbrott.

Samhällets reaktion bör vara så utformad att den dels uttrycker ett ogillande av det lagstridiga handlandet och dels syftar till att förmå lagöverträdaren att avhålla sig från sådant beteende i fortsättningen. Enligt utredningens mening kan rapporteftergiften i

[1] Enligt norsk rätt kan den som meddelats åtalsunderlåtelse, om han anser sig oskyldig till brottet, kräva att åklagarmyndigheten för saken inför domstol. Begäran härom skall göras inom en månad efter det att den misstänkte fått del av beslutet om åtalsunderlåtelsen (9 kap. 85 § straffeprocesloven).

dessa hänseenden anses utgöra en adekvat reaktion vid åtskilliga mera bagatellartade förmögenhetsbrott.

5.2.1 Förmögenhetsbrottet skall vara obetydligt

En utvidgning av tillämpningsområdet för rapporteftergiften till att även omfatta mindre förmögenhetsbrott bör emellertid ske med viss försiktighet. Det rör sig här framför allt om en begränsning till sådana fall där straffbarhetsgraden med hänsyn till brottsobjektet (det tillgripnas eller det förskingrades värde, den uppkomna skadan) är låg och man från början kan säga att ett vidare straffrättsligt ingripande ter sig opåkallat. Hänsyn bör därvid tas till omständigheterna i det enskilda fallet. Kan det antas att den som drabbats av brottet avser att rikta ersättningskrav mot den misstänkte, bör rapporteftergift inte ges. I fråga om en speciell brottstyp, de s.k. butiks- och varuhussnatterierna, kan det finnas anledning att lägga särskilda synpunkter på rapporteftergiften. Denna fråga kommer att behandlas i kap. 11.

5.2.2 Återfall — i regel hinder för rapporteftergift

En förutsättning för rapporteftergift bör vidare vara att brottet framstår som en tillfällig lagöverträdelse. Kan det antas att det är fråga om återfall i förmögenhetsbrott eller är tillvägagångssättet sådant att man kan misstänka annan kriminalitet, bör rapporteftergift inte ges. Detta förutsätter att den som har att besluta i frågan också har tillgång till vissa data om lagöverträdaren. En slagning i polisens register bör därför som regel föregå beslutet.

Som nämnts registreras inte beslut om rapporteftergift som ges av polisman i omedelbar anslutning till upptäckten av en förseelse. Om däremot rapporteftergiften ges i efterhand sedan viss utredning igångsatts diarieförs ärendet och anteckning görs om beslutet, varom lagöverträdaren underrättas.

Självfallet bör en person som gör sig skyldig till upprepade mindre förmögenhetsbrott inte kunna räkna med att han vid varje sådant tillfälle meddelas rapporteftergift. Därmed skulle institutet förlora sin kriminalpolitiska betydelse. I princip bör en tidigare rapporteftergift vara en omständighet som talar mot att ett nytt sådant beslut meddelas. Med hänsyn till de begränsade förutsättningar, som utredningen ställt upp för institutets tillämplighet, torde dock risken för att en person på detta sätt skall kunna sätta brottsligheten i system vara mycket liten. Som nämnts skall prövningen ske från fall till fall med beaktande av alla omständigheter.

Det är emellertid nödvändigt att dessa rapporteftergifter som meddelas i efterhand liksom meddelade åtalsunderlåtelser registreras. Enligt vad utredningen inhämtat torde det ej möta några tekniska hinder mot att vid övergången till central brottsregistrering genom ADB ta med dessa data. Denna åtgärd förutsätter dock att den fastställda nivån för ADB-systemet förändras. Under alla förhållanden bör polisen ha möjlighet att få reda på om en för brott misstänkt person tidigare meddelats rapporteftergift eller varit föremål för särskild åtalsprövning. Denna fråga har betydelse i större sammanhang och är inte begränsad till nu förevarande område. Utredningen förutsätter att den kommer att beaktas vid uppbyggnaden av den centrala brottsregistreringen.

5.2.3 Rapporteftergift i efterhand

För att markera att rapporteftergiften bör tillämpas med urskillning och för att uppnå viss kontinuitet i besluten föreslår utredningen att rapporteftergift vid mindre förmögenhetsbrott endast skall få meddelas i efterhand. Vidare bör i likhet med vad som nu gäller rapporteftergift vid bötesbrott i brottsbalken, sådant beslut endast få meddelas av den vilken är behörig att vara undersökningsledare.

Så snart ärendet genom anmälan eller på annat sätt kommer in till polisen bör undersökningsledaren pröva om förutsättningar

finns för rapporteftergift. Det är av vikt att kravet på snabbhet upprätthålls. Den misstänkte bör genast underrättas om beslutet. Det förutsätts som nämnts att polisen är övertygad om att brott begåtts. Anser sig emellertid den misstänkte vara oskyldig till brottet och begär han att saken närmare utreds, blir det en fråga för åklagaren att pröva om åtal skall väckas.

Ger de upplysningar som kan inhämtas på polisvaktkontoret vid handen att den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till ett mindre förmögenhetsbrott, bör detta som regel medföra att ärendet utreds i vanlig ordning. Ligger det tidigare brottet långt tillbaka i tiden och framstår det nya som en bagatellartad händelse, bör polisen dock vara oförhindrad att ännu en gång ge rapporteftergift.

En ordning som nu skisserats ansluter sig i viss mån till förhållandena i Danmark och Norge.[1] Allmänt sett har polisen i dessa länder avsevärt friare prövning, jämfört med våra förhållanden, då man ställs inför frågan om ett bagatellartat förmögenhetsbrott skall leda till rättsingripande. Detta beror främst på att man i de övriga skandinaviska länderna inte på samma sätt som i Sverige har anslutit sig till principen om den absoluta åtalsplikten. Enligt vad utredningen inhämtat förekommer det därför i stor utsträckning att bagatellartade förmögenhetsbrott skrivs av hos polisen, i den mån sådana brott överhuvudtaget anmäls dit. Det framhålls uttryckligen att det inte bör vara någon uppgift för de rättsvårdande myndigheterna att befatta sig med sådana obetydliga brott, såvida omständigheterna inte ger vid handen att det är fråga om mera kvalificerat förfarande. Med hänsyn till den praxis som utbildats har de som drabbas av obetydliga brott ej heller något intresse av att dessa anmäls till polisen.

5.2.4 Ändrade tillämpningsföreskrifter

Utredningens förslag att vidga tillämpningsområdet för rapporteftergiften till att även avse de mindre förmögenhetsbrotten kräver ingen ändring av gällande bestämmelser i 14 § polisinstruktionen. Som nämnts kommer de formella förutsättningarna för regelns tillämpning att vara uppfyllda i och med att fängelse utgår ur straffskalan. Däremot måste göras vissa ändringar av och tillägg till de tillämpningsföreskrifter som rikspolisstyrelsen utfärdat.

Här bör sålunda anges att rapporteftergift under vissa förutsättningar bör kunna ges då det står klart att den misstänkte begått ett obetydligt förmögenhetsbrott. Ett sådant brott bör betraktas som obetydligt när värdet av brottsobjektet eller den uppkomna skadan ligger under några 10-tal kronor, och då omständigheterna vid brottet samt lagöverträdarens personliga förhållanden talar för att reaktionen bör stanna vid den varning som ligger i rapporteftergiften. Vidare bör anges sättet för meddelandet av sådant beslut (rapporteftergift i efterhand) och föreskrifter om behörigheten för beslutsfattandet.

5.3 *Förundersökningen förenklas*

Av den i kap. 3 i korta drag lämnade beskrivningen över förundersökningsförfarandet i mindre brottmål framgår att systemet i vissa delar är fastlåst i ganska stela former, vilket medför att förfarandet kan te sig onödigt vidlyftigt. Förklaringen därtill är given: gällande regler för förundersökning är i stort sett desamma oavsett brottens svårhetsgrad. Det säger sig självt att man i olika hänseende kan lägga andra synpunkter på utredningen av de verkligt allvarliga brotten än brott av mindre allvarlig natur. Det finns därför skäl som talar för att rättegångsbalkens regler om förundersökning i brottmål borde anvisa ett mera flexibelt system som på olika nivåer kunde anpassas allt efter brottets svårhetsgrad.

Läget är i dag sådant att förundersökningen av mindre brott kräver relativt sett betydande arbetsinsatser från polisens och åklagarnas sida. För den misstänkte innebär

[1] Anmärkas bör dock att polismyndighet i dessa länder tillagts vissa åklagaruppgifter (jfr bilaga 1).

proceduren ej sällan onödigt lidande med kallelser, delgivning av kallelse, inställelse för förhör och kompletterande förhör, uppgiftslämnande o.dyl. innan beslut i åtalsfrågan meddelas. Det bör dock nämnas att en viss förenkling av förfarandet kan ske då det är fråga om brott som kan antas ej föranleda annan påföljd än böter och förundersökningen är av mindre omfattning. I sådana fall behöver polisen inte föra fullständiga protokoll utan kan nöja sig med kortfattade anteckningar. Vidare bör nämnas att polisen i stor utsträckning kan hålla förhör per telefon, en möjlighet som också utnyttjas åtminstone då det gäller målsägande, vittnen o.dyl. samt att det muntliga förhöret kan ersättas av skriftliga berättelser. En sådan förhörsmetod är självfallet tidsbesparande.

Av intresse i detta sammanhang är att förundersökning i vissa fall kan helt undvaras, nämligen då tillräckliga skäl för åtal ändå föreligger och svårare påföljd än böter inte är stadgat för brottet. I sådana fall erfordras endast en polisrapport eller annan dylik handling av vilken det skall framgå om den misstänkte erkänner eller förnekar gärningen (25 § FuK)

Utredningens förslag att endast böter skall stadgas för de mindre förmögenhetsbrotten kan sålunda komma att medföra ett förenklat utredningsförfarande. Då brottet framstår som så obetydligt att förutsättningar för rapporteftergift anses bli uppfyllda, torde utredningen i flertalet fall kunna begränsas till en redovisning av brottsanmälan och den misstänktes uppgifter samt vissa persondata. Anses däremot förundersökning erforderlig bör prokollet som regel kunna ersättas med kortfattade anteckningar. Denna möjlighet står öppen även i dag vid utredningar av mindre förmögenhetsbrott. Det torde sällan kunna antas att dessa brott bör föranleda annan påföljd än böter.

5.4 *Åtalsunderlåtelse*

Av intresse är att se vilken betydelse de föreslagna ändrade straffsatserna för de mindre förmögenhetsbrotten kommer att få för åklagarnas möjligheter att underlåta åtal för sådana brott. I detta sammanhang skall särskilt bestämmelsen i 20 kap. 7 § p. 1 RB uppmärksammas. Enligt denna kan åtalsunderlåtelse meddelas om det är uppenbart att i händelse av lagföring annan påföljd än böter inte skulle komma att åtdömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt.

5.4.1 Nuvarande bestämmelse

Före 1965 gällde som förutsättning för åtalseftergift enligt nämnda bestämmelse att på brottet inte *kunde följa* svårare straff än böter. I den nya bestämmelsen har åklagarens befogenhet som nämnts utvidgats till att även omfatta fall där fängelse ingår i straffskalan. Som motivering till den ändrade bestämmelsen anförde föredragande departementschefen, *statsrådet Kling*, bl.a. följande:[1]

> Syftet med bestämmelsen i dess förutvarande utformning har av processlagberedningen angivits vara att skapa möjlighet att eftergiva åtal vid ringare brott, särskilt vid smärre förseelser mot ordningsbestämmelser o.dyl. Ett undantagslöst beivrande av varje sådant brott har ej ansetts betingat av straffrättsskipningens ändamål. Utöver att brottet skall synas ringa bör i allmänhet krävas, att omständigheter föreligger, som kommer den ifrågavarande gärningen att te sig mindre straffvärd i jämförelse med de flesta andra, som faller under straffbudet. Sådana ringa fall, som åsyftas med regeln, kan förekomma ej blott då enbart böter ingår i straffskalan utan även då jämte böter är stadgat frihetsstraff. Åtskilliga brottsbalksstadganden sammanfattar under en brottsbenämning handlingssätt av så olika svårhetsgrad, att såväl bötesstraff som frihetsstraff kan tänkas komma till ej alltför sällsynt användning. I än högre grad gäller detta de specialstraffrättsliga stadgandena; beträffande dem tillkommer det förhållandet, att någon planenlig fördelning av förseelsetyperna mellan straffskalor med enbart böter och skalor innefattande både böter och frihetsstraff ej gjorts. Det är otillfredsställande, att den lagtekniskt icke konsekventa utformningen av straffskalorna skall lägga hinder i vägen för beslut att underlåta åtal beträffande ringa brott av nu ifrågavarande art i de fall, då frihetsstraff ingår i skalan.

[1] Prop. 1964: 10 med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m., s. 130 ff.

Departementschefen anförde vidare att det även efter utvidgningen endast skulle kunna komma ifråga att tillämpa bestämmelsen beträffande lagöverträdelser av föga allvarlig beskaffenhet. Kravet att i händelse av lagföring annan påföljd än böter uppenbarligen inte skulle komma att ådömas, innebar att det skulle vara helt klart att allenast böter kunde komma ifråga. Förelåg någon tvekan om att annat än böter skulle ådömas, fanns ej förutsättning för tillämpning av regeln.

En så begränsad utvidgning som det här var fråga om skulle enligt departementschefens mening innebära väsenliga kriminalpolitiska fördelar. Han anförde vidare:

Jag kan icke dela den från några håll framförda åsikten, att en i åklagarens hand lagd befogenhet att underlåta åtal för förseelser av ifrågavarande obetydliga svårhetsgrad skulle vara ägnad att minska tilltron till de rättsvårdande organens objektivitet. Tvärtom torde aktioner mot enskilda bagatellartade förseelser mången gång ha varit mera skadliga för rättsväsendets anseende än åtalseftergifter. Blotta existensen av målsägandens subsidiära åtalsrätt torde, trots att den under nuvarande förhållanden ytterst sällan tas i anspråk, utgöra en garanti för att åtalsfrågor handläggs samvetsgrant. Möjligheten att begära överprövning hos högre åklagare, pressens kontroll och den envar till buds stående möjligheten att vända sig till justitieombudsmannen och justitiekanslern innebär ytterligare sådana garantier.

I sitt över förslaget den 19 november 1963 avgivna utlåtande ansåg sig *lagrådet* kunna godta utvidgningen av åklagarens rätt till åtalsunderlåtelse. Lagrådet uttalade att det självfallet kunde bli vanskligt att på förhand bedöma huruvida endast böter skulle komma att ådömas för gärningen i fråga, men att den nya lagtexten tydligt gav vid handen att vid tveksamhet i detta hänseende det ej kunde ifrågakomma att underlåta åtal. Härutöver fanns enligt lagrådets mening anledning understryka, att underlåtenhet att åtala borde vara utesluten, då det kunde antas att vid lagföring skulle ådömas visserligen endast böter men höga böter; i sådant fall kunde det ej — såsom i motiven förutsattes — sägas vara fråga om ringa brott eller lagöverträdelser av föga allvarlig beskaffenhet, och lagföring måste alltså te sig påkallad ur allmän synpunkt.

Som framgår av *tabell 5: 1* har åklagarna varit mycket restriktiva vid tillämpningen av ifrågavarande bestämmelse om åtalsunderlåtelse då det gällt de mindre förmögenhetsbrotten.

Tabell 5: 1. Personer som år 1968 dömts till böter resp. meddelats åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § p. 1 RB i fråga om vissa mindre brott mot brottsbalken.

Brott	Dömda till böter	Åtalsunderlåtelse enl. 20: 7 p. 1 RB
Misshandel (ringa fall, 3: 5 BrB)	1 987	28
Hemfridsbrott o. olaga intrång (ringa fall 4: 6 BrB)	319	23
Snatteri (8: 2 BrB)	6 691	61
Bedrägligt beteende (9: 2 BrB)	1 287	12
Häleriförseelse (ringa fall, 9: 7 BrB)	239	—
Undandrägt (10: 2 BrB)	59	—
Fyndförseelse (10: 8 BrB)	15	4
Skadegörelse (12: 1 BrB)	944	9
Åverkan (12: 2 BrB)	347	11

5.4.2 RÅ-s skrivelse

Det finns förespråkare för den uppfattningen att åklagarnas möjlighet att underlåta åtal vid mindre lagöverträdelser är alltför begränsad samt att en utvidgning här är motiverad. Bl.a. har RÅ i skrivelse den 24 februari 1969 till Konungen uttalat önskemål i denna riktning.

I skrivelsen anför RÅ att brottsutvecklingen — en oavbruten ökning av antalet begångna brott och en tendens mot svårare och mera komplicerad brottslighet — gör det nödvändigt att utnyttja tillgängliga resurser för brottsbekämpning på bästa möjliga sätt. För detta ändamål bör olika rationaliseringsåtgärder vidtas i syfte att såvitt möjligt förenkla handläggningsformerna utan att eftersätta säkerheten. Men det kan också finnas anledning att av processekono-

miska skäl underlåta lagföring i större omfattning än som är möjligt för närvarande. Också kriminalpolitiska skäl kan anföras för ytterligare begränsningar av åtalsplikten. Lagföring framstår utan tvivel stundom som meningslös eller rent av skadlig från kriminalpolitisk synpunkt. Samtidigt är det tydligt att åtalsunderlåtelse bör framstå som ett undantag för att inte respekten för laglydnad skall äventyras och att garantier måste finnas för en så enhetlig rättstillämpning som möjligt.

RÅ finner det sålunda vara motiverat att något vidga möjligheterna att underlåta åtal i de fall som regleras bl.a. i 20 kap. 7 § p. 1 RB. Stadgandet har i och för sig ett mycket vidsträckt tillämpningsområde. Enligt RÅ-s mening bör man fasthålla vid kravet att straffet, om lagföring äger rum, inte skall bli svårare än böter. Under denna förutsättning bör åklagaren kunna besluta att inte tala å brottet så snart åtalsunderlåtelse framstår som lämplig med beaktande av såväl vad som krävs för den misstänktes tillrättaförande som hänsyn till allmän laglydnad. En sådan tillämpning är i och för sig förenlig med stadgandets nuvarande lydelse. Att en mindre restriktiv tillämpning är åsyftad synes emellertid RÅ lämpligen kunna komma till uttryck genom att man tar bort kravet på att det skall vara *uppenbart* att annan påföljd än böter inte skulle komma att ådömas.

5.4.3 Den absoluta åtalsplikten skall särskilt utredas

Frågan om åklagarna skall ges möjlighet att underlåta tala å vissa mindre brott utgör del av ett vida mer omfattande problem, nämligen om man överhuvudtaget bör hålla fast vid principen om den absoluta åtalsplikten. Det är givet att denna princip kommer att urholkas efter hand som undantag stadgas därifrån. I den mån tillämpningsområdet för åtalsunderlåtelsen vidgas från rena undantagsfall till relativt ofta förekommande fall, kommer man i själva verket att fjärma sig mycket långt ifrån den absoluta åtalspliktens princip. En sådan utveckling ligger otvivelaktigt i tiden.

I utredningens uppdrag ingår inte att behandla frågan om den absoluta åtalsplikten i alla dess delar. Denna fråga kommer att bli föremål för särskild utredning.[1] I detta sammanhang skall framställningen begränsas till frågan vilka möjligheter som kan finnas att inom ramen för gällande bestämmelse underlåta att åtala mindre förmögenhetsbrott.

5.4.4 Stadgandet bör tolkas mindre restriktivt

Som RÅ anmärkt ger bestämmelsen i 20 kap. 7 § p. 1 RB utrymme för en vidsträckt tillämpning av institutet åtalsunderlåtelse. Man kan i de allra flesta fall säga att de mindre förmögenhetsbrotten vid eventuell lagföring uppenbarligen inte föranleder annan påföljd än böter. Vad som emellertid begränsar tillämpningen är den givna förutsättningen, att det skall vara uppenbart att lagföring inte påkallas ur allmän synpunkt. Lagstiftaren har här överlåtit åt åklagarna att bedöma när en sådan situation kan anses föreligga. Det blir då ytterst fråga om en värdering av behovet av ett straffrättsligt ingripande, straffets ändamål och dess funktion i det särskilda fallet. Man torde därvid utgå ifrån att det för rättsordningens upprätthållande är av intresse att lagöverträdelser av denna art beivras. I vissa fall kan emellertid andra samhällsintressen kollidera med och kanske väga tyngre än det allmänna intresset av ett rättsingripande. Man kan t.ex. komma fram till att en lagföring bör undvaras för att bespara de rättsvårdande myndigheterna arbetet med obetydligare lagöverträdelser för att de i ökad utsträckning skall kunna ägna sina krafter åt bekämpandet av den allvarligare kriminaliteten. Man kan också hysa den uppfattningen att brottet som sådant är så bagatellartat och förövat under sådana omständigheter att målsägandens intresse att få detta ställt under allmänt åtal bör negligeras.

Mot uppfattningen att ett rättsingripande

[1] Genom beslut av Kungl. Maj:t den 27 november 1970 har en sådan utredning tillsatts.

erfordras av hänsyn till den allmänna laglydnaden kan invändas att det skall vara fråga om en prövning av omständigheterna i det särskilda fallet och att åtalsunderlåtelse i viss begränsad omfattning inte — åtminstone i fråga om brott som här är aktuella — kan antas minska straffbudets allmänverkan i väsentlig mån. Härtill kommer att själva avslöjandet av brottet och det obehag det medför att känna omgivningens ogillande, av de flesta människor upplevs som en mycket allvarlig reaktion.

Utredningen anser sålunda att en mindre restriktiv tolkning av förevarande bestämmelse om åtalsunderlåtelse är motiverad. I fråga om de mindre förmögenhetsbrotten föreligger otvivelaktigt åtskilliga fall, där åklagaren bör kunna underlåta åtal redan på den grunden att lagöverträdelsen vid en samlad bedömning kan anses ha ringa straffvärde. I det föregående har utredningen angett de möjligheter som bör finnas för polisen att meddela rapporteftergift vid obetydliga egendomsbrott. Utrymmet för åklagarnas möjlighet att underlåta åtal bör inte vara mindre. Det finns skäl som talar för att åklagaren bör kunna underlåta åtal även i sådana fall då värdet av det tillgripna (vid snatteri) eller den uppkomna skadan (vid bedrägligt beteende) eller värdet av det förskingrade (vid undandräkt) ligger över gränsen för att rapporteftergift skall kunna meddelas, nämligen då andra omständigheter, t.ex. att lagöverträdaren är en åldrig person, handikappad eller eljest sjuk, att brottet begåtts i en psykiskt pressad situation eller att gärningen förövats under andra speciella förhållanden, kan åberopas som grund för ett sådant beslut.

5.4.5 Författningsändringar

Utredningens synpunkter på en vidgad tillämpning av institutet åtalsunderlåtelse vid mindre förmögenhetsbrott bör ses mot bakgrunden av utredningens allmänna värdering av dessa överträdelser, vilken bl.a. kommit till uttryck i förslaget att ta bort fängelse ur straffskalan. Som nämnts har emellertid denna reform i och för sig mindre betydelse för tillämpningen av bestämmelsen i 20 kap. 7 § p. 1 RB, eftersom förutsättning redan nu finns för sådan åtalsunderlåtelse, då brottet uppenbarligen skulle föranleda bötesstraff vid eventuell lagföring. Reellt torde emellertid utredningens förslag föra med sig att dessa mindre förmögenhetsbrott jämställs med andra bötesbrott från straffvärdessynpunkt, vilket kan ha betydelse för åtalsprövningen. En av anledningarna till att institutet numera tillämpas relativt sällan vid mindre förmögenhetsbrott kan sålunda vara att dessa av tradition ansetts särskilt straffvärda och att lagföring för den skull ansetts påkallad ur allmän synpunkt.

För att särskilt markera att tillämpningsområdet för institutet åtalsunderlåtelse i fortsättningen bör vara mindre restriktivt synes den av RÅ föreslagna författningsändringen böra genomföras.[1]

I ett hänseende kommer utredningens förslag att medföra ändring av nuvarande ordning för institutets tillämpning. Enligt 21 § åklagarinstruktionen ankommer det nämligen på länsåklagaren (och enligt 33 § samma förordning överåklagare eller chefsåklagare i rikets tre största städer) att besluta om åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § p. 1 RB, om svårare straff än böter är stadgat för brottet. Beslutsrätten kan enligt 40 § andra stycket åklagarinstruktionen av RÅ delegeras till chefsåklagare. Bortfaller nu fängelse ur straffskalan för snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt kommer den särskilda kompetensregeln för åtalsunderlåtelse inte vidare att gälla för dessa brott. Enligt utredningens mening finns det ej heller anledning att i detta hänseende särskilja de mindre förmögenhetsbrotten från andra bötesbrott i brottsbalken.

5.5 *Strafföreläggandet*

Som framgår av redogörelsen för gällande rätt äger åklagare numera med stöd av

[1] I en inom justitiedepartementet i november 1970 upprättad promemoria (Ju 1970: 26) angående åtalsunderlåtelse i vissa fall m.m. föreslås den ändringen i 20: 7 p. 1 RB att uttrycket »om det är uppenbart» ersätts med »om det med skäl kan antagas».

Kungl. Maj:ts särskilda förordnande enligt 48 kap. 4 § andra stycket RB utfärda strafföreläggande för snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt trots att fängelse ingår i straffskalan för dessa brott. Det förutsätts dock att brottet inte anses förskylla högre straff än femtio dagsböter eller, jämte annat brott, högst sextio dagsböter som gemensamt straff.

Utvidgningen av strafföreläggandets tillämpningsområde till att omfatta bl.a. dessa brott med fängelse i straffskalan har otvivelaktigt kommit att befria domstolarna från en betydande mängd mindre brottmål. Förutsättningar torde också finnas att gå vidare på den inslagna vägen och vidga kretsen av sådana brott, som lämpligen bör inrymmas under systemet. Det bör emellertid framhållas att denna reformpolitik inte är helt invändningsfri.

Då fråga uppkommer att införa en förenklad handläggningsform bör man sålunda i första hand lägga straffrättsliga värderingssynpunkter på brottet i fråga. Framkommer det därvid att brottet bör tillmätas lågt straffvärde, torde en omprövning av gällande straffskala aktualiseras. Borttagandet av fängelse ur straffskalan kan i sin tur föra med sig processuella förenklingsåtgärder. Avses en straffbestämmelse skola täcka brott av olika svårhetsgrad, vilket motiverar bibehållandet av fängelse för de svårare fallen, ligger det nära till hands att bryta ut de ringa brotten till ett särskilt straffbud med därtill anpassad straffsats. En sådan lagstiftningsmetod har tillämpats på åtskilliga håll i brottsbalken (t.ex. vid misshandel, vållande av annans död, tillgrepp av fortskaffningsmedel). Därigenom dras en bestämd gräns mellan de ringa brotten, där en summarisk handläggningsrutin kan tillgripas, och övriga brott.

Genom att fängelse tas bort ur straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten öppnas möjlighet för utfärdande av strafföreläggande, utan att detta behöver bli beroende av Kungl. Maj:ts särskilda förordnande enligt 48 kap. 4 § andra stycket RB. Utredningens förslag innebär att de i 1 § strafföreläggandekungörelsen angivna lagrummen avseende snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt skall utgå.

Enligt 43 § första stycket åklagarinstruktionen bör åklagare meddela strafföreläggande i stället för att väcka åtal, då de legala förutsättningarna för tillämpning av detta institut är uppfyllda. Att åklagarna i vissa fall anser sig förhindrade att beivra mindre förmögenhetsbrott genom strafföreläggande synes — frånsett att det kan finnas särskilda omständigheter som motiverar högre bötesstraff än 50 dagsböter — främst komma att bero på att den misstänkte inte erkänner brottet och vägrar att godkänna föreläggandet eller att målsäganden förklarat sig ämna föra talan om enskilt anspråk.

Enligt samma paragraf andra stycket är behörigheten att utfärda strafföreläggande för sådana brott, på vilka är stadgat böter eller fängelse i högst sex månader, förbehållen den som innehar eller uppehåller tjänst som chefsåklagare eller högre tjänst inom åklagarväsendet. Det stadgas vidare i tredje stycket att RÅ äger förordna, att även annan åklagare skall vara behörig att utfärda sådant strafföreläggande. Sådant förordnande får avse endast åklagare som har fullgjort minst två års tjänstgöring som åklagare efter det att han förvärvat behörighet till åklagartjänst. Genom att fängelse utgår ur straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten kommer denna särskilda behörighetsregel inte vidare att gälla dessa brott.

5.6 *Domstolshandläggningen*

En genomgående linje i den hittills lämnade framställningen har varit att de mindre förmögenhetsbrotten bör handläggas på sådant sätt att man därigenom åstadkommer en snabb reaktion som är anpassad efter brottets art i det särskilda fallet och inte orsakar lagöverträdaren onödigt lidande. I sådana fall där man anser sig inte kunna stanna vid den reaktion, som följer av institutet rapporteftergift eller åtalsunderlåtelse, bör man om möjligt handlägga saken i förenklad form genom att den misstänkte ges möjlighet att godkänna ett strafföreläggande.

Man bör emellertid inte bortse ifrån att

även efter genomförandet av utredningens reformprogram en inte obetydlig del av dessa mindre förmögenhetsbrott alltjämt måste föras till domstol. De legala förutsättningarna för att avstå från rättsingripande eller att välja ett summariskt handläggningsförfarande kommer sålunda att vara begränsade. Även ett relativt sett bagatellartat förmögenhetsbrott kan kräva domstolsprövning om den misstänkte förnekar brottet eller — vilket torde vara mindre vanligt — om målsäganden förklarar att han ämnar föra talan om straffansvar (med utövande av sin subsidiära åtalsrätt) eller om enskilt anspråk. Som inledningsvis framhållits ligger det inom utredningens uppdrag att undersöka om man för dessa fall kan åstadkomma en förenklad handläggningsform som begränsar domstolarnas medverkan. Denna fråga avser utredningen att pröva i ett kommande betänkande.

Av den i kap. 3 lämnade redogörelsen för domstolshandläggningen framgår att denna sker efter i stort sett samma mönster oberoende av brottets beskaffenhet. I vissa delar ger dock rättegångsbalkens bestämmelser utrymme för en förenklad ordning i fråga om de mindre brottmålen. Är brottet av sådan art att detta endast föranleder böter gäller sålunda särskilda regler beträffande såväl domstolarnas domförhet som själva förfarandet. Utredningens förslag att ta bort fängelse ur straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten får därför vissa återverkningar i detta hänseende.

5.6.1 Handläggning utan nämnd

Enligt 1 kap. 3 § RB är tingsrätt domför utan nämnd i mål om brott, för vilket inte är stadgat svårare straff än böter. Att dessa mål handläggs av endast en lagfaren domare medför viss förenkling av förfarandet. Nämnas bör dock att den befogenhet, som enligt 11 § tingsrättsinstruktionen tillagts tingsrätten att förordna tingsnotarie att handlägga bötesmål, inte omfattar mål om annat i brottsbalken upptaget brott än fylleri och förargelseväckande beteende. Vidare skall nämnd alltid delta i avgörandet när tingsnotarie handlägger brottmål. Handläggningen utan nämnd av mindre förmögenhetsbrott kommer sålunda endast att anförtros ordinarie innehavare av domartjänst eller den som tjänstgjort såsom ledamot eller fiskal i hovrätt.

5.6.2 Huvudförhandlingen

I mål av nu ifrågavarande slag gäller i dag att den tilltalades personliga inställelse inte är ovillkorligen nödvändig för målets avgörande. Det torde dock allmänt förekomma att domstolarna ålägger den tilltalade att personligen infinna sig i rätten. I februari 1968 gjordes en undersökning av praxis vid häradsrätter och rådhusrätter under skånska hovrätten i fråga om åläggande om inställelse i mål avseende butikssnatteri, där det tillgripnas värde var högst 15—20 kronor och gärningsmännen inte tidigare begått brott.[1] Resultatet visade att tio av tolv häradsrätter och tre av fyra rådhusrätter som regel ålade den tilltalade att infinna sig personligen. Inom rådhusrätten i Malmö var praxis skiftande på olika rotlar. Undersökningen gav också vid handen att flertalet domstolar endast i undantagsfall godtog skriftligt erkännande, då målet avsåg sådant brott. Vid rådhusrätterna i Malmö, Helsingborg och Lund accepterade man dock allmänt en sådan ordning.

Även om det kan förmodas att domstolarna, sedan möjligheter öppnats att utfärda strafföreläggande för de mindre förmögenhetsbrotten, är mindre benägna att fasthålla vid kravet på personlig inställelse, synes dock någon enhetlig praxis inte ha uppnåtts på detta område. Genom att de mindre förmögenhetsbrotten enligt utredningens förslag kommer att utgöra rena bötesbrott torde man dock i större utsträckning än hittills kunna avstå från åläggandet om personlig inställelse.

Det sagda har särskild betydelse i sådant mål där åklagaren för talan om enskilt anspråk (t.ex. då brottet avser bedrägligt be-

[1] Undersökningen har utförts av tingsnotarien Göran Rise och ingivits till hovrätten den 6 februari 1968.

teende i form av smitning från betalning, s.k. snyltning) och förutsättning på denna grund saknas för utfärdande av strafföreläggande. Om den tilltalade i skrivelse till rätten eller genom ombud erkänner gärningen och medger ersättningsanspråket, synes åläggande för den tilltalade att personligen inställa sig i målet inte erfordras. Förutsättningar finns att avgöra målet i dennes utevaro.

Den omständigheten att endast böter kommer att upptas i straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten synes också medföra viss förenkling i domstolshandläggningen. Det torde sålunda endast i rena undantagsfall vara motiverat att förordna om personundersökning och genomgång av personalia vid huvudförhandlingen torde i de allra flesta fall kunna inskränkas till den utredning av den tilltalades ekonomiska situation som krävs för bestämmandet av dagsboten.

5.7 *Tvångsmedel*

Som inledningsvis framhållits är de processuella reglerna om tvångsmedel direkt avhängiga av de straffsatser som gäller för brotten. Ett borttagande av fängelse ur straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten medför att förutsättningarna för tvångsingripanden mot den som begår sådant brott i stort sett upphör. En sådan ordning torde emellertid inte utan vidare kunna accepteras om man vill hålla fast vid tanken att ett straffrättsligt ingripande skall kunna ske vid mindre förmögenhetsbrott.

5.7.1 Gripande

Vad särskilt beträffar de mindre tillgreppsbrotten förhåller det sig ofta så att gärningsmannen ertappas på bar gärning av målsäganden eller av någon utomstående. Eftersom fängelse kan följa på snatteri har envar rätt att gripa en sådan person och överlämna honom till polis (24 kap. 7 § andra stycket RB). Skulle denna möjlighet inte finnas kan man med skäl befara att gärningsmannen snabbt skulle försvinna från platsen med bibehållen anonymitet, sedan man tagit från honom vad han tillgripit. Motsvarande kan antas gälla den som gör sig skyldig till andra mindre förmögenhetsbrott än snatteri, t.ex. bedrägligt beteende genom att smita från betalning.

Övervägande skäl talar för att denna bestämmelse om gripande även i fortsättningen bör tillämpas vid de mindre förmögenhetsbrotten. Det är från kriminalpolitisk synpunkt av intresse att en person som begår ett sådant brott blir avslöjad. Som tidigare anförts fäster utredningen stort avseende vid den reaktion som ligger i själva avslöjandet av brottet.

Utredningen föreslår därför ett sådant tillägg till 24 kap. 7 § andra stycket RB om rätt för envar att gripa den som träffas på bar gärning eller flyende fot, att denna rätt även skall gälla vid brott mot 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § och 10 kap. 2 § BrB, ehuru endast böter kommer att kunna följa på dessa brott.

I fråga om polismans rätt att gripa den som misstänks ha begått mindre förmögenhetsbrott torde inte krävas någon ändring. Polisman har alltid möjlighet att välja den enklare åtgärden att medtaga vederbörande till förhör.

5.7.2 Häktning och anhållande

Det torde i dag sällan förekomma att åklagare beslutar om anhållande av den som gjort sig skyldig till ett mindre förmögenhetsbrott och än mindre vanligt är det att en sådan person häktas. Vid den genomgång som utredningen gjort av samtliga fall där domstolarna år 1968 dömt till annan påföljd än böter för de mindre förmögenhetsbrotten, har häktning förekommit i endast två fall. Det rörde sig i båda fallen om utländska medborgare utan fast bostad och anställning.

Genom att fängelse faller bort ur straffskalan för de mindre förmögenhetsbrotten kommer häktningsgrunden att inskränkas till sådana fall, då den misstänkte är okänd och vägrar att avslöja sin identitet eller han saknar hemvist inom riket och det föreligger flyktfara. I motsvarande mån kommer

förutsättningarna för anhållande att inskränkas. I realiteten torde dessa tvångsmedel komma att användas i rena undantagsfall.

5.7.3 Husrannsakan

Den omständigheten att snatteri ej längre skall ha fängelse i straffskalan medför att reell husrannsakan inte får företas då anledning förekommer att sådant brott förövats. Ligger brottet i gränszonen mellan snatteri och stöld — vid denna bedömning skall inte bara hänsyn tas till värdet av det tillgripna utan även till andra omständigheter vid brottet, t.ex. att förfarandet varit särskilt kvalificerat — så torde misstanken regelmässigt avse stöld. I sådana fall synes sålunda laga hinder inte finnas mot att företa husrannsakan.

Vid de överläggningar som utredningen haft med företrädare för åklagar- och polismyndigheter i landet har framkommit att institutet husrannsakan tillämpas i mycket varierande omfattning vid snatteribrott. På vissa håll uppges att man här aldrig tillgriper denna tvångsåtgärd medan praxis inom andra polisdistrikt är sådan att husrannsakan sker i flertalet fall av snatteri, där den tillgripna egendomen utgör annat än livsmedel. Man har också pekat på fall då man under utredningen av ett obetydligt snatteri förordnat om husrannsakan, vilket lett till att en större stöldhärva kunnat nystas upp.

Enligt utredningens mening bör de mindre förmögenhetsbrotten i princip behandlas på samma sätt som andra brott på vilka endast kan följa böter. Något behov av att vid bagatellartade tillgrepp sätta igång en större undersökning för att utröna om den misstänkte eventuellt kan ha gjort sig skyldig till annan brottslighet, i vilken det aktuella snatteriet endast utgör en ringa del, torde i allmänhet inte finnas. Emellertid kan det i undantagsfall förekomma att ett avslöjat mindre tillgreppsbrott, t.ex. tillgrepp av vissa klädespersedlar eller en vara som lämpar sig för försäljning på den illegala marknaden, ger anledning till stark misstanke om att det är fråga om omfattande systematisk brottslighet. Det synes i sådana fall vara ett allmänt intresse att närmare undersöka förhållandet, vilket motiverar husrannsakan.

Vid övervägandet om det alltjämt bör finnas utrymme för sådant tvångsmedel vid snatteri har utredningen stannat vid att polisen eller åklagaren inte bör betas möjligheten att förordna därom i speciella fall. Denna ståndpunkt ligger i linje med utredningens allmänna uppfattning om att rättsvårdens aktivitet i fråga om de mindre förmögenhetsbrotten främst bör ta sikte på sådana fall som framstår som särskilt kvalificerade.

Utredningen föreslår alltså att husrannsakan skall kunna företas i samband med ett upptäckt snatteri om särskilda skäl påkallar detta. Med särskilda skäl avses därvid att det på grund av gärningens utförande, det tillgripna föremålet eller gärningsmannens person finns skälig misstanke mot vederbörande om flera mindre förmögenhetsbrott.

Även om det mindre sällan torde föreligga särskilda skäl att förordna om husrannsakan i sådana fall, då misstanke avser bedrägligt beteende eller undandräkt, bör dock denna möjlighet även här stå öppen.

Utredningens förslag innebär sålunda ett tillägg till bestämmelsen i 28 kap. 1 § RB.

5.7.4 Kroppsvisitation

I likhet med vad som gäller reell husrannsakan förutsätts för kroppsvisitation att anledning förekommer att brott förövats, varå kan följa fängelse (28 kap. 11 § RB).

Det förekommer inte sällan att en person som misstänks för snatteri (och då särskilt när brottet förövats i butik eller varuhus) har dolt den tillgripna saken på sig i kläderna eller på annat sätt. Har tillgreppet observerats kan visserligen den som bestulits »å färsk gärning» ta tillbaka det stulna men i allmänhet framförs misstanken först på ett senare stadium.

Det synes inte vara möjligt att avskära polisen från möjligheten att förordna om kroppsvisitation i samband med utredningen av snatterifall. Detta tvångsmedel bör kunna

tillgripas då misstanke föreligger om sådant brott. Samma ordning bör gälla vid andra mindre förmögenhetsbrott än tillgreppsbrott.

Utredningen föreslår alltså att bestämmelsen i 28 kap. 11 § RB även skall omfatta sådana fall, då anledning förekommer att brott enligt 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § eller 10 kap. 2 § BrB förövats.

6 Mindre lagöverträdelser förövade av barn

Enligt den officiella kriminalstatistiken klarades 83 725 tillgreppsbrott upp 1967. Av dessa hade ca en tredjedel (27 814) förövats av barn under 15 år. Denna barnkriminalitet är särskilt påfallande vid vissa typer av tillgreppsbrott. Mopedstölder och källarevindsinbrott domineras sålunda helt av de icke-straffmyndiga. Andelen minderåriga upptäckta lagöverträdare utgör här 92,5 procent resp. 80,1 procent. I fråga om butiksstölder och snatterier är drygt en fjärdedel av lagöverträdarna i åldrarna under 15 år. Vissa andra typer av förmögenhetsbrott, t.ex. hotell-restaurang-droskbedrägerier, förövas däremot av naturliga skäl mycket sällan av barn.

I inledningen till detta betänkande har framhållits att kriminalstatistiken ger en ofullständig bild av den verkliga brottsligheten. De fall som kommer till polisens kännedom utgör ett begränsat urval av antalet förövade brott. Man måste räkna med att flertalet uppdagade mindre brott av olika bevekelsegrunder aldrig anmäls till polisen. Detta torde särskilt gälla sådana fall, där brottsförövaren är eller misstänks vara barn som inte uppnått straffmyndig ålder. Vidare måste man ta hänsyn till att flertalet polisanmälda brott förblir ouppklarade. Uppklaringsprocenten vid sådana överträdelser som anses typiska bland barn och ungdom är mycket låg (vid mopedtillgrepp ca 18 procent, vid källare-vindsinbrott ca 24 procent).

Förekomsten av kriminalitet hos ostraffade har under senare år kommit att intressera flera forskare (se *bilaga 4*). Resultatet av gjorda undersökningar visar att den dolda kriminaliteten har en avsevärt större utbredning än vad man kanske kunnat vänta. Faktiskt förhåller det sig så att visst kriminellt beteende är en nära nog normal företeelse bland de flesta barn och ungdomar under uppväxtåren. Av betydelse i detta sammanhang är att mindre förmögenhetsbrott, t.ex. småsnatterier och snyltning (dvs. smitning från avgift vid t.ex. busstransport) är så vanligt förekommande.

Dessa lagöverträdelser, som kan vara ganska vanliga i åldrarna närmast före 15-årsgränsen, upphör hos de allra flesta i övre tonåren. Att märka är att denna process i övervägande antal fall sker utan att något samhällsingripande behöver sättas in. Det finns också företrädare för den uppfattningen att ett sådant ingripande i vissa fall kan leda till negativa följder med hänsyn till den uppmärksamhet som därmed ägnas barnet.

6.1 *Nuvarande handläggningsrutin*

I den mån den som drabbas av brottet anser att detta bör komma till myndigheternas kännedom, vilket som nämnts ej alltid är fallet, anmäls det i allmänhet till polisen. Sedan anmälan tagits upp och diarieförts gör polisen en summarisk utredning. Då det

konstaterats att gärningsmannen inte uppnått straffmyndig ålder, är polisens befattning med saken avslutad. Ärendet skrivs av och polisen sänder en rapport över händelsen till barnavårdsnämnden. På åtskilliga håll i landet har polisen och barnavårdsnämnden etablerat sådant samarbete att ärendet kan lämnas över till barnavårdsnämnden omedelbart efter det att anmälan kommit in. En tjänsteman vid barnavårdsnämnden kan vara placerad hos polisen för att handlägga dessa ärenden.

6.1.1 Utredningen hos barnavårdsnämnden

Enligt 14 § barnavårdslagen åligger det barnavårdsnämnd att utan dröjsmål inleda utredning, då nämnden genom anmälan eller på annat sätt fått kännedom om fall, där åtgärd som ankommer på nämnden kan antas vara påkallad. Vidare föreskrivs att utredningen skall åsyfta att allsidigt klarlägga de omständigheter som är av betydelse för ärendets bedömning. Vid anmälan mot en minderårig skall barnavårdsnämnden sålunda klarlägga dels om denne förövat gärningen och dels om det på grund därav krävs särskilda tillrättaförande åtgärder från samhällets sida.

Utredningen i barnavårdsärendet utförs regelmässigt av någon tjänsteman som är anställd vid barnavårdsnämnden. Har nämnden inte några sådana tjänstemän anställda, brukar ordföranden sköta utredningen. I 15—18 §§ barnavårdslagen finns föreskrifter om hur utredningsmaterialet skall samlas in.

En väsentlig del av utredningsmaterialet utgörs av muntliga uppgifter från enskilda personer. Utredaren har befogenhet att höra »envar som ärendet rör» (15 §). Enligt de anvisningar som utfärdats av socialstyrelsen[1] bör barnet alltid höras vid utredningen om denna föranleds av barnets eget beteende. Ett sådant samtal anses ur psykologisk synpunkt vara värdefullt, bl.a. därför att det hos barnet kan undanröja ängslan för en oviss framtid och inge förtroende för barnavårdsnämnden. Vidare förutsätts enligt anvisningarna att utredaren tar kontakt med barnets vårdnadshavare. Fall kan dock undantagsvis förekomma där detta kan underlåtas, t.ex. om anmälan avser någon bagatellartad förseelse och utredaren anser att ett samtal med föräldrarna skulle kunna vålla barnet skada eller om ärendet är sådant att det kan förmodas inte föranleda någon åtgärd från barnavårdsnämndens sida.

Utredaren kan vidare inhämta upplysningar från utomstående personer, t.ex. lärare, skolsköterska, representanter för andra sociala nämnder men också från släktingar, grannar eller kamrater till barnet. Vilka personer som skall höras beror givetvis på ärendets art. Vid valet av upplysningskälla skall utredaren alltid ha i minnet såväl att utredningen skall bedrivas allsidigt som att den inte i onödan vållar obehag, olägenhet eller kostnad.

Ett betydelsefullt led i utredningsarbetet utgör hembesök (18 §). I socialstyrelsens anvisningar framhålls att utredaren därvid får tillfälle att iaktta förhållanden, som han inte haft vetskap om men som är av betydelse för utredningen. Vidare kan han skapa bättre kontakt med de personer ärendet rör och ges möjlighet att grundlägga ett samarbete med dem. Slutligen framhålls att den underårige och hans anhöriga därigenom får tillfälle att konstatera att utredaren eftersträvar den allsidighet som barnavårdslagen föreskriver vid utredning i barnavårdsärende.

På grundval av det hopsamlade materialet har utredaren att avge skriftlig utredningsrapport. Rapporten ställs till den barnavårdsnämnd, för vars räkning utredningen gjorts, och innehåller nödvändiga personuppgifter om den underårige, kortfattad redogörelse om anledningen till utredningen, uppgifter om vad som framkommit vid samtal med den underårige och andra hörda personer, redogörelse om den underåriges familje- och uppväxtförhållanden, hemmiljö, skolsituation osv. Vidare skall utredaren avsluta sin rapport med förslag till åtgärd.

[1] Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr 170.

6.1.2 Barnavårdsnämndens avgörande

Innan barnavårdsnämnden avgör ärendet skall barnets vårdnadshavare underrättas om vad som kommit fram vid utredningen och ges tillfälle att yttra sig över detta, såvida inte sådant yttrande befinns uppenbart obehövligt eller ärendet kräver så snabbt avgörande att yttrande inte kan avvaktas (19 §). Nämndens beslut träffas efter föredragning av ärendet. Om åtgärder aktualiseras i anledning av den förövade gärningen försöker barnavårdsnämnden såvitt möjligt åstadkomma rättelse genom förebyggande åtgärder, t.ex. varning eller övervakning (26 §). Bedöms förebyggande åtgärder vara gagnlösa eller har sådana åtgärder vidtagits utan att medföra rättelse, skall den underårige tas omhand för samhällsvård (29 §). I de allra flesta fall då fråga gäller mindre brott eller förseelser anses dock ärendet kunna bero med den gjorda utredningen.

6.1.3 Förenklad handläggningsrutin

Som framgår av den nu i korta drag redovisade handläggningsrutinen anvisar lagen här en ganska omständlig procedur. Klart är emellertid att det i praktiken måste finnas utrymme för betydande avvikelser från schemat. Man måste sålunda räkna med att många mindre lagöverträdelser är av sådan art att det från början är uppenbart att något ingripande från samhällets sida inte påkallas. Att i dylika fall sätta igång en omfattande utredning kan inte vara försvarligt.

Vid de överläggningar som brottsmålsutredningen haft med företrädare för olika barnavårdsnämnder har också framgått att man på vissa håll handlägger dessa överträdelser på ett informellt sätt i förenklade former. Särskilt i de större städerna förekommer det att den tjänsteman vid barnavårdsnämnden, som får hand om ärendet, tillagts rätt att själv bedöma om saken skall tas upp och utredas, även om det står klart att det är fråga om brottslig gärning. Finner tjänstemannen att lagöverträdelsen är bagatellartad och är barnet inte tidigare känt hos nämnden, kan tjänstemannen skriva av ärendet utan att han ens behöver ta kontakt med barnet eller dess föräldrar. Formella förutsättningar för en sådan ordning kan ges genom att barnavårdsnämnden enligt kommunalfullmäktiges beslut äger rätt att delegera avgörandet åt tjänstemannen (12 § BvL). Beslut som fattas efter sådan delegering skall anmälas vid nämndens nästa sammanträde.

6.1.4 Vissa barnavårdsnämnder kräver noggrann utredning

Särskilt på mindre orter synes barnavårdsnämnderna vara mer restriktiva då det gäller att utan föregående utredning skriva av anmälda lagöverträdelser. Enligt vad brottmålsutredningen erfarit tillämpas här allmänt den ordningen att även mindre sådana av bagatellartad beskaffenhet utreds och prövas vid sammanträde med barnavårdsnämnden. Förfarandet kan illustreras med följande fall som handlagts av polis och barnavårdsnämnd i en mindre mellansvensk stad.

En 11-årig flicka ertappades med att snatta en påse konfekt (värd ca 2 kronor) i ett varuhus. Barnet hördes av affärsledningen varefter händelsen polisanmäldes. Omkring en månad därefter kallades barnet och dess föräldrar till polisförhör. Barnets berättelse togs upp i en polisrapport, varefter polisen skrev av ärendet och sände rapporten till barnavårdsnämnden. En assistent fick där hand om utredningen, hörde barnet och föräldrarna samt undersökte barnets situation. Utredningen visade att föräldrarna var uppenbart skötsamma och inget tydde på att några åtgärder från nämndens sida var erforderliga. Handlingarna föredrogs av assistenten vid nämndens följande sammanträde. I enlighet med assistentens förslag beslöt nämnden att låta ärendet bero vid den gjorda utredningen. Nämndens avskrivningsbeslut meddelades omkring fyra månader efter det att händelsen inträffat.

6.2 *Myndigheternas ingripanden bör begränsas*

Det torde vara en allmän uppfattning att samhället på något sätt bör reagera då det upptäcks att ett barn förövat en brottslig gärning. Det anses också vara av vikt att

ingripandet sätts in på ett tidigt stadium i barnets utveckling för att man därmed skall kunna bryta beteendet. Blir det ingen reaktion från samhällets sida anses faran vara stor att överträdelserna fortsätter och tar sig allt allvarligare uttryck. Uttalanden i denna riktning ligger bl.a. bakom de i december 1963 av arbetsgruppen mot butiksstölder utfärdade rekommendationerna att alla butikssnattare bör polisanmälas.[1]

Under senare år har emellertid framträtt förespråkare för en annan uppfattning. Man har hänvisat till gjorda undersökningar av den faktiska förekomsten av lagöverträdelser bland barn i icke-straffmyndig ålder, enligt vilka vissa avvikelser från regelsystemet närmast är att betrakta som ganska naturliga företeelser i barnens mognadsprocess. Frågan har ställts om inte samhällets aktivitet på detta område bör begränsas. De barn som åker fast för ett mindre förmögenhetsbrott, t.ex. snatteri, utsätts för en påfrestande procedur (registrering och förhör hos polisen, utredning och förhör vid barnavårdsnämnden osv.), en procedur som ofta kräver långa väntetider. Under tiden innan ärendet slutbehandlats lever barnet ej sällan i ett tillstånd av spänning och oro över vad som kommer att hända. Samhällets åtgärder anses stå i orimlig proportion till dessa mindre lagöverträdelser.

Det framhålls som än allvarligare att de barn som upptäcks stämplas som brottslingar. I en uppsats[2] har Kerstin Elmhorn beskrivit situationen på följande sätt.

> Föräldrar, kamrater och kamraternas föräldrar blir misstänksamma och negativt inställda. Den utstötte tappar självförtroendet och börjar leva upp till omgivningens negativa förväntningar. Han börjar betrakta sig själv som asocial och slår sig ihop med andra ungdomar i samma marginalposition. Så bildas embryot till ett asocialt gäng, där medlemmarna i sin isolering förstärker de asociala tendenserna hos varandra. För många är detta första steget ut ur samhällsgemenskapen, till en vandring mellan anstalter. En polisregistrering är ingen oskyldig åtgärd med en uteslutande formell innebörd. I många fall fungerar den snarare som en felinriktad startraket. I stället för att minska ökar den många gånger risken för fortsatt brottslig aktivitet.

Enligt brottmålsutredningens mening finns anledning att lägga särskilda synpunkter på samhällets ingripanden mot barn som förövar mindre lagöverträdelser. Starka skäl synes tala för en begränsning av myndigheternas aktivitet. Rör det sig om ett barn utan allvarligare beteendestörningar och är gärningen skäligen bagatellartad bör ett ingripande många gånger helt kunna undvaras. I den mån åtgärder likväl anses erforderliga bör ingripandet komma snabbt och i sådana former att det inte väcker onödig uppmärksamhet.

6.2.1 Alla överträdelser behöver inte anmälas

Vad som i första hand tilldrar sig intresse i detta sammanhang är målsägandens inställning. De som drabbas av mindre snatterier o.dyl. bör i stor utsträckning, i stället för att anmäla händelsen till polis eller barnavårdsnämnd, klara upp saken direkt med barnet och dess vårdnadshavare. Därmed torde skapas förutsättning för en avdramatisering av denna form av avvikelser, som mer har karaktären av ofog och bör behandlas som sådant. Om det vid samtal med barnet eller dess vårdnadshavare kommer fram tecken som tyder på allvarligare beteendestörningar hos barnet eller är omständigheterna eljest sådana att ett ingripande från barnavårdsnämnden kan vara motiverat, bör anmälan göras. I annat fall synes målsägandens reaktion vara tillräcklig för att saken skall anses utagerad.

Vissa affärsföretag tillämpar en sådan ordning, då minderåriga ertappas för butiksnatteri. Erfarenheterna därav synes vara goda. Helst skulle man önska att företagen hade tillgång till psykologiskt skolad personal, som var särskilt lämpad för denna verksamhet. I ett av de största varuhusen i Köpenhamn följer man generellt den ordningen att en därför särskilt lämpad person vid företaget följer barnet hem och försöker genom samtal med barnet och vårdnadsha-

[1] Se nedan s. 114.

[2] Den dolda brottsligheten. Verdandidebatt nr 51, Sthlm 1969.

varna klara upp situationen. Samma tillvägagångssätt används t.ex. i Jugoslavien, där affärsföretagen anlitar särskild psykologiskt utbildad personal för denna uppgift. Det torde i varje fall i de större affärsföretagen här i landet finnas förutsättning att följa en liknande linje.

Om man på sikt kan uppnå allmän uppslutning kring en ordning, enligt vilken målsägandena avstår från att polisanmäla sådana minderåriga som inte visat prov på allvarligare beteendeavvikelser, skulle polisens och barnavårdsnämndens arbete med dessa fall minskas högst avsevärt. Redan nu bör emellertid åtgärder vidtas för att begränsa myndigheternas handläggning med sådana anmälda överträdelser, varigenom förutsättningar kan skapas för ett bättre utnyttjande av resurserna till ingripanden där detta verkligen är motiverat.

6.2.2 Polisen skall som regel inte befatta sig med mindre lagöverträdelser av minderåriga

Som tidigare nämnts sker så gott som alla anmälningar om mindre förmögenhetsbrott till polisen. Om det redan vid anmälan står klart att gärningen förövats av barn i icke-straffmyndig ålder, saknas självfallet anledning att inleda förundersökning. Framkommer det först sedan undersökningen påbörjats att gärningsmannen är under 15 år, är detta ett skäl för nedläggning av förundersökningen.

I 15—19 §§ förundersökningskungörelsen finns särskilda föreskrifter om förhör med barn. Kan det antas att brottslig gärning förövats av någon som inte fyllt 15 år, får förhör ej hållas med barnet såvida det inte gäller att utreda om annan, straffmyndig person är delaktig däri eller om avsikten är att efterforska gods som åtkommits genom brottet eller om det eljest är av särskild vikt att få uppgifter av barnet angående gärningen och dessa uppgifter ej lämpligen kan erhållas på annat sätt. Därutöver är polisen oförhindrad att ställa frågor till barnet om detta oundgängligen erfordras för att utröna om barnet begått gärningen. Om förhör skall hållas med barnet skall förhörsledaren underrätta barnavårdsnämnden därom, om möjligt i så god tid att nämnden kan representeras vid förhöret.

Det stadgas vidare att förhör med barn bör hållas av person med särskild fallenhet för uppgiften. Då det med hänsyn till barnets kön och ålder anses lämpligt, bör kvinnlig förhörsledare anlitas. Förhöret skall verkställas så att fara för att barnet tar skada därav inte uppkommer. Det bör noga tillses att uppseende ej väcks kring förhöret. Detta får ej göras mera ingående än omständigheterna oundgängligen kräver. Om möjligt bör förhör hållas endast en gång.

Enligt utredningens mening kan ifrågasättas om ett polisiärt förfarande i dessa ärenden överhuvudtaget är erforderligt. Eftersom någon ansvarstalan aldrig kommer att föras torde polisrapporten endast tjäna till syfte att redovisa fallet för barnavårdsnämnden. Någon utredning av skuldfrågan blir det däremot inte fråga om. Det måste under alla förhållanden ankomma på barnavårdsnämnden att utreda om barnet begått den aktuella gärningen innan man bestämmer om någon åtgärd skall vidtas.

Det synes sålunda vara en onödig omgång att polisen först skall behöva handlägga saken innan ärendet lämnas över till barnavårdsnämnden. I många fall framstår detta också som olämpligt. För många barn torde registreringen och förhöret hos polisen skapa oro och ångest. Därmed ges en till synes bagatellartad överträdelse alltför stora proportioner, framför allt om man beaktar att det här är fråga om beteenden som allmänt förekommer i dessa åldrar. Särskilt allvarligt är att ärendets avgörande på detta sätt skjuts fram i tiden.

Utredningen föreslår därför att polisen i princip skall avstå från att ta befattning med mindre förmögenhetsbrott, då det redan i samband med anmälan kan konstateras att lagöverträdaren är under 15 år. Endast om det påkallas av hänsyn till att även äldre personer är misstänkta och förhör med barnet krävs för att genomföra förundersökningen i sådana fall, bör den minderårige höras av polisen. I andra fall bör

ärendet omedelbart kunna lämnas över till barnavårdsnämnden.

Stöd för en sådan begränsning ges redan nu i 3 § polisinstruktionen. För att här åstadkomma en enhetlig tillämpning torde det dock vara nödvändigt att rikspolisstyrelsen utfärdar särskilda anvisningar. Det bör tilläggas att man genom en sådan reform lättar polisens arbetsbörda, vilket bör medföra att ökade resurser kan sättas in för att utreda den allvarligare brottsligheten.

6.2.3 Barnavårdsnämndens utredning är ej alltid nödvändig

Handläggningsrutinen hos barnavårdsnämnderna är som nämnts inte densamma på alla håll i landet. Det allmänna intrycket är att nämnderna i mindre orter ser betydligt allvarligare på lagöverträdelser som förövas av barn än vad fallet är i större städer. Medan till synes bagatellartade överträdelser kan leda till relativt omfattande utredningar på en mindre ort, anser man sig i större städer ej sällan kunna skriva av dessa ärenden utan vidare utredning, på vissa håll utan att ens behöva kontakta den minderårige. Denna skillnad kan till en del förklaras av att barnavårdsnämndernas arbetsbörda i de större städerna är sådan att resurserna inte räcker till för utredning av alla inkomna fall, vilket tvingar fram en prioritering av vissa mera angelägna uppgifter. Men man kan också spåra en skillnad i nämndernas allmänna inställning till sin verksamhet på detta område.

Otvivelaktigt är de flesta anmälningar om mindre förmögenhetsbrott inte av sådan art att de bör indicera ingripande enligt 25 § barnavårdslagen. Det rör sig i allmänhet om fullt normala barn utan anpassningsstörningar. Ett samtal med barnet torde vara fullt tillräcklig reaktion för att barnet skall avhålla sig från sådant beteende i fortsättningen. Den omständigheten att anmälan kommer in till barnavårdsnämnden behöver sålunda inte innebära att det krävs mera ingripande åtgärder.

Den normala gången bör bli att barnavårdsnämnden, då den mottagit anmälan om att ett barn förövat t.ex. ett snatteri, först ställer frågan om händelsen är sådan att saken överhuvudtaget behöver utredas. Hänsyn bör därvid tas såväl till arten av lagöverträdelsen som till den minderåriges person. Framgår det att gärningen är bagatellartad och att den unge inte visat prov på andra, allvarliga beteendeavvikelser, synes ärendet kunna bero vid ett samtal med barnet. Detta samtal bör äga rum så snart som möjligt efter upptäckten av brottet, helst samma dag.

6.2.4 Handläggningen delegeras

En sådan ordning, som här förordats, förutsätter en förenklad handläggningsrutin för denna kategori av ärenden. En möjlighet är att handläggningen och beslutsordningen med stöd av 12 § barnavårdslagen delegeras till någon eller några tjänstemän vid nämnden. Det skulle i så fall gälla för denne att avgöra i vilka fall ärendena kräver närmare utredning och i vilka fall de bör kunna klaras upp omedelbart. Den normala handläggningsrutinen skulle därvid bli följande.

1. Anmälan kommer in och diarieförs hos nämnden.
2. Vederbörande tjänsteman tar del av anmälan.
3. Tjänstemannen konstaterar att barnet inte tidigare förekommit i något ärende hos nämnden.
4. Tjänstemannen tar omedelbart kontakt med barnet (och eventuellt dess föräldrar) eller bestämmer tid för ett sammanträffande. Det samtal som äger rum med barnet utmynnar i att någon ytterligare åtgärd från barnavårdsnämndens sida inte skall vidtas i detta fall.
5. Ärendet skrivs av.
6. Avskrivningsbeslutet anmäls vid barnavårdsnämndens nästkommande sammanträde.

En sådan informell handläggning som här skisserats bör kunna tillämpas i flertalet fall då anmälan görs till barnavårdsnämnd om mindre förmögenhetsbrott. Vissa modifieringar kan dock bli ofrånkomliga. Det kan förekomma att en tjänsteman vid barna-

vårdsnämnden kallas till platsen för gärningen (en affärsidkare begär t.ex. att en minderårig butikssnattare skall tas omhand) eller att barnet genom polisens försorg förs till barnavårdsnämnden omedelbart efter upptäckten. I sådana fall kan vederbörande tjänsteman genast inleda ett samtal med barnet och, om förutsättningar finns, avsluta ärendet. Man bör ej heller bortse ifrån att en anmälan i vissa fall kan gälla en så bagatellartad överträdelse att den överhuvudtaget inte anses böra tas upp utan kan skrivas av omgående.

Fördelen med denna rutin är att man på ett tidigt skede kan avskilja de fall som kräver närmare utredning och bör prövas av barnavårdsnämnden in pleno (socialvårdsnämnd, socialvårdsdelegation el.dyl.) från det stora flertalet okomplicerade fall där man kan åstadkomma en enkel och snabb procedur utan långa väntetider. Om systemet skall kunna fungera enligt dessa ritningar torde det — åtminstone i de större städerna — vara nödvändigt att delegera åt särskilda tjänstemän att svara för denna informella handläggning av de okomplicerade fallen, medan sådana ärenden som kräver utredning bör överlämnas åt andra tjänstemän.

6.2.5 Enhetlig handläggning

Vad utredningen anfört i detta avsnitt har avsiktligt hållits på ett ganska allmänt plan. Att i detalj utarbeta riktlinjer för barnavårdsnämndernas handläggning av mindre lagöverträdelser, som förövas av barn, synes ej heller ligga inom ramen för utredningsuppdraget. Hur arbetet skall bedrivas är framför allt en intern organisatorisk angelägenhet. På vissa orter förekommer som tidigare nämnts handläggningsformer som nära knyter an till den av utredningen skisserade ordningen medan man på andra håll arbetar i mera konventionella former. Det är dock önskvärt att man här försöker uppnå en enhetlig linje. *En avdramatisering av handläggningen av de mindre lagöverträdelserna och ett snabbt förfarande, där ingripandet kommer omedelbart i samband med upptäckten, bör vara en given målsättning för myndigheternas sätt att agera.*

Om utredningens synpunkter vinner gehör bör det vara en uppgift för socialstyrelsen att anvisningsvägen eller genom rekommendationer till barnavårdsnämnderna arbeta i denna riktning. Någon ändring av hithörande bestämmelser i barnavårdslagen torde inte erfordras.

IV Butikssnatteriet

7 Kriminologiska uppgifter beträffande butikssnatteri och butikssnattare[1]

7.1 *Inledning*

7.1.1 Syfte

I detta kapitel skall ges en kortfattad översikt över några av de viktigare resultaten som den kriminologiska forskningen kan redovisa beträffande butikssnatteri och butikssnattare. Såsom framgår nedan har under 1960-talet ett flertal undersökningar presenterats. De flesta av dem är emellertid endast tillgängliga i form av stencilerade uppsatser, varför deras spridning är relativt liten. Brottmålsutredningen, som har tagit del av dessa uppsatser och beaktat deras innehåll vid bedömningen av olika kriminalpolitiska frågor, har ansett det önskvärt med en redovisning av huvudresultaten i de delar, som har varit relevanta för utredningens ståndpunktstaganden.

Samtliga nämnda undersökningar är deskriptiva, dvs. undersökningar som så exakt som möjligt beskriver brottsligheten och brottslingarnas karakteristika. Teoretiska studier, t.ex. studier som försöker förklara det brottsliga beteendet utifrån sociologisk eller psykologisk teori, föreligger inte.

7.1.2 Källor

Följande lista omfattar de undersökningar som beaktas av utredningen. En av dem (nr 6) har utförts på brottmålsutredningens initiativ och bekostats av statsmedel. Under nr 9 har angetts årsredovisningar från vissa varuhuskedjor. Dessa har utredningen fått ta del av men av olika skäl har varuhusen inte önskat att rapporterna identifieras.

Svenska undersökningar

1. *Göran Rådö,* Butiksstölder i Stockholm. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet, 1965.
2. *Eva Falkenberg* och *Kerstin Svensson,* Butiksstölder i Uppsala år 1967. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet, 1968.
3. *Bruno Martinsson,* Varuhusens kamp mot butiksstölderna. Jur. fak., Lunds universitet, 1968.
4. *Bengt Modéer,* Polisanmälda »butikssnatterier» i Malmö. Jur. fak., Lunds universitet, 1969.
5. *Göran Palving,* Butiksstölder i livsmedelsbutiker och varuhus. Företagsek. inst., Lunds universitet, 1969.
6. *Agneta Leijonhufvud* och *Jane Rönqvist,* Butikssnatteriet i Stockholm. 1968 års brottmålsutredning, Stockholm 1969.
7. *Erik Sahlman* och *Hans Söderlind,* Behandling av snattare vid varuhus. Avdeln. för sociologi, Umeå universitet, 1970.

[1] Detta kapitel har sammanställts av utredningens expert Knut Sveri.

8. *Leif G. Lundberg,* Butiksstölder i Södertälje 1966. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet, 1970.
9. Konfidentiella årsredovisningar från varuhuskedjor.

Utländska undersökningar

10. *T. C. N. Gibbens* och *J. Prince,* Shoplifting. ISTD publication, London 1962.
11. *Gerald D. Robin,* Patterns of Department Store Shoplifting. Crime and Delinquency nr. 2, april 1963.
12. *M. O. Cameron,* The Booster & the Snitch. Department Store Shoplifting, N.Y., 1964.
13. *Ö. Björgum,* Butikktyverier — om ofrene og tyvene. Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo, 1968.
14. *R. Stephani,* Die Wegnahme von Waren in Selbstbedienungsgeschäften durch Kunden. Bern/Stuttgart 1968.
15. *Vagn Greve,* Butikstyveri. Tidskriften Fuldmaegtigen nr 11, Köbenhavn 1969, s. 149—156.
16. *Kauko Aromaa, Patrick Törnudd, Kirsti Wartiovaara,* Department Store Shoplifters. Institute of Criminology, nr 6, Helsingfors 1970.

7.1.3 Allmänt om undersökningarnas begränsningar

Den brottslighet, som finns redovisad i tillgängliga källor (inklusive de här redovisade rapporterna) utgör endast en del av den *verkliga* brottsligheten. Hur omfattande denna är, dvs. hur många butikssnatterier som faktiskt förövas under en bestämd tidsperiod, har man inga pålitliga informationer om. De uppskattningar som har gjorts på grundval av affärsföretagens svinnprocent har inget mätbart underlag och skall därför inte närmare beröras här. Det enda man med säkerhet kan säga är att det verkliga antalet snatterier är betydligt större än antalet upptäckta sådana, men det finns inte någon undersökning som kan läggas till grund för en uppskattning av hur stor den oupptäckta delen är.

På grund av det stora varusortiment och den stora varumängd som förekommer i de moderna varuhusen och även i stor utsträckning inom annan detaljhandel, har företagen svårt att överblicka vart varorna tar vägen. Snatteribrott blir oftast upptäckta först i samband med att snattarna grips. Det är först på denna nivå som man mera exakt kan bestämma antalet förövade brott och göra inventeringar av brottsklientelets karakteristika.

Man måste emellertid vara klar över att de personer som ertappas som misstänkta för snatteri inte nödvändigtvis behöver ha samma karakteristika som de personer som förövar brott som inte upptäcks. De som grips kan t.ex. tänkas vara mera amatörmässiga i tillvägagångssätten eller kan vara mer brottsaktiva än andra — risken att bli fast torde öka med antalet brott man förövar.

Än klarare blir begränsningarna i materialet när man följer proceduren till nästa analysnivå, nämligen *polisanmälda* snatterier. Affärsföretagen har olika praxis när det gäller frågan huruvida anmälan om upptäckta snatterier och ertappade snattare skall göras till polisen. Några anmäler de flesta fall de påträffar, men de flesta tycks endast anmäla en del av dessa. I och med att många varuhuskedjor försöker följa vissa bestämda principer (man anmäler endast om värdet av det stulna överstiger en viss summa, man anmäler inte småbarn och åldringar osv.) finns det uppenbarligen en klar selektionsprocess som leder till att polisanmälda brott och brottsförövare kan komma att ge en skev bild av vad som utmärker de i verkligheten upptäckta fallen.

Följer man processen till nästa (och sista) led, nämligen polisens, åklagarens, barnavårdsnämndens och domstolens beslutsfattande, upptäcker man ytterligare begränsningar. Av olika skäl blir klientelgrupperna mindre och mindre och för var och en av de nämnda myndigheterna allt mer specialiserade.

De begränsningar i representativiteten,

som har antytts, är typiska för kriminologiska undersökningar av de slag som denna beskrivning omfattar. Det är viktigt att observera, att kriminalpolitiska konsekvenser kan följa av detta. Om man t.ex. tänker sig att de enda tillgängliga data man har rörande butikssnattare härrör från domstolarna, kan förslagen till preventiva och repressiva åtgärder komma att se ganska annorlunda ut än om informationerna även omfattar barnavårdens klientel, eftersom ålderssammansättningen för klientelet då kommer att bli helt annorlunda.

De flesta svenska undersökningar tar som utgångspunkt polisanmälda brott, eller — när det gäller redovisningar av lagöverträdarnas karakteristika — »om brott övertygade personer». En viktig uppgift i det följande blir att korrigera informationerna från dessa undersökningar mot de data som finns rörande »i affärerna upptäckta brott». (Att en del av de personer som grips i affärerna inte blir föremål för rättslig prövning och faktiskt är oskyldiga, borde här givetvis även beaktas. Tyvärr är detta f.n. inte möjligt.)

En annan begränsning i det tillgängliga materialets representativitet står att finna i de betydande skillnader i anmälningsfrekvens som tycks existera mellan å ena sidan varuhusen och å andra sidan mindre affärer och butiker. Varuhusen är uppenbarligen överrepresenterade i jämförelse med vanliga butiker när det gäller antalet gripna snattare. Om det föreligger en motsvarande överrepresentation i förhållande till det reella antalet snatterier är givetvis tvivelaktigt. Mindre affärsföretag anmäler procentuellt betydligt färre ertappade snattare än det genomsnittliga varuhuset.[1]

Detta framgår av den ovan (nr 2) angivna undersökningen från Uppsala. Undersökningen omfattar dels samtliga 4 varuhus i staden dels ett slumpmässigt stickprov på 50 av stadens 286 butiker. Antalet ertappade personer i varuhusen var år 1967 tillhopa 359, varav 50 procent anmäldes till polis eller barnavårdsnämnd. I butikerna var antalet ertappade 89 (motsvarande ca 500 för samtliga butiker) varav endast 13 procent anmäldes till polisen (och ingen till barnavårdsnämnden). I den danska undersökningen (nr 15), som omfattar butiker, var andelen anmälda fall endast 5 procent. Som en följd av denna selektion kommer gruppen »om brott övertygade» hos myndigheterna att domineras av varuhusfallen.

7.2 *Ertappade butikssnattare*

7.2.1 Köns- och åldersfördelningar

De data man har beträffande ertappade butikssnattare (dvs. personer som gripits i varuhus eller butiker som misstänkta för snatteri) är genomgående ganska summariska. Med undantag för en stor varuhuskedja, som gör mera fullständiga utredningar, innehåller varuhusens och AB Butikskontrolls statistik huvudsakligen uppgifter om antalet ertappade fördelade på månader under året, kön och ålder. Huvudresultaten framgår av *tabell 7.1*.

Beträffande könsfördelningen framgår det av samtliga undersökningar, att männen förekommer något oftare än kvinnorna, nämligen i 55—60 procent mot kvinnornas 40—45. Den allmänna uppfattningen, att det huvudsakligen skulle vara kvinnor som förövar butikssnatteri, är sålunda enligt de tillgängliga källorna felaktig. Å andra sidan visar siffrorna att kvinnornas andel vid just denna brottstyp är avsevärt större än vid andra typer av tillgreppsbrott, där man i allmänhet räknar med att endast 10—20 procent av brottsförövarna är kvinnor.

I de övriga nordiska länderna är proportionerna på könsfördelningen ungefär densamma. Den finska varuhusundersökningen (nr 16) visar emellertid en överrepresentation för ertappade kvinnor (57 procent). Utomnordiska undersökningar visar ofta betydligt högre relativa siffror för kvinnornas del.

Av tabellen framgår vidare, att åldersfördelningen varierar för de två könen. För männens vidkommande har man en klar koncentration till de yngsta åldersklasserna och därefter en ganska jämn fördelning på ålder från 20-årsåldern och uppåt. Kvin-

[1] Se vidare nedan s. 121.

Tabell 7: 1. Ertappade butikssnattare. Ålder och kön. Procent.

Ålder	Uppsala 1967 Butiker	Uppsala 1967 Varuhus	Malmö 1967 Varuhus	Anonym varuhus- och livsmedelskedja 1968	AB Butikskontroll (1967) Varuhus- och livsmedelskedjor
Män					
—15	64	40	32	28	27
15—19	13	13	13	12	13
20—29			11	12	12
30—39	19	33	10	11	10
40—49			12	14	14
50—59			10	12	12
60—	4	14	12	11	13
	100	100	100	100	101
N	53	200	2.344	5.492	5.953
Relativt antal män i procent	60	55	56	58	55
Kvinnor					
—15	47	17	16	14	17
15—19	3	15	13	11	11
20—29			12	12	11
30—39	36	42	10	10	9
40—49			14	15	14
50—59			14	17	16
60—	14	26	21	21	22
	100	100	100	100	100
N	36	159	1.837	3.949	4.931
Relativt antal kvinnor i procent	40	45	44	42	45

norna har en svag tendens till barnkriminalitet, men hos dem finns också en tydlig ökning vid högre ålder, som inte har någon motsvarighet för männens del. Dessa iakttagelser stämmer i stort sett överens med de data som föreligger från de övriga nordiska länderna.

7.2.2 Övriga informationer

Av övriga data som föreligger på »gripandenivån» kan nämnas följande.

De undersökningar som ger information om *antalet artiklar som tillgripits* visar att ungefär hälften av samtliga snattare har mer än en enda tillgripen sak på sig. Speciellt barnen tycks ofta plocka till sig många artiklar. I de fall då varorna tagits i olika avdelningar i ett varuhus, kan man inte (åtminstone inte utöver det första tillgreppet) tala om »impulshandlingar». Butikssnattarna torde i allmänhet vara fullt på det klara med vad de gör. Men det skall även tilläggas att mycket få av de ertappade har försökt genomföra väl förberedda och planlagda tillgrepp. Tillvägagångssätten är nämligen ytterst enkla och primitiva. Den dåliga planläggningen visar sig tydligast om man ser på det ytterst ringa värdet av det stulna. Genomsnittsvärdet i de föreliggande svenska undersökningarna varierar mellan kronor 22: 50 (undersökning nr 3) och kronor 33: 09 (anonym varuhuskedjas uppgifter varvid dock utelämnats 4 »extrema värden»)

Tabell 7: 2. Polisanmälda snatterier. Ålder och kön. Procent.

Kön	Stockholm 1963 (3 mån.)	Stockholm 1964 (3 mån.)	Uppsala 1967	Malmö 1963/64	Stockholm 1966	Södertälje 1966
Män						
—15	13	11	22	19	12	12
15—19	9	9	17	19	16	16
20—29	23	17	14	11	22	22
30—39	21	19	8	14	15	10
40—49	14	20	13	16	13	17
50—59	10	14	11	13	12	17
60—	10	10	15	8	10	5
	100	100	100	100	100	99
N	87	70	131	329	327	78
Relativt antal män i procent	75	63	62	58	69	60
Kvinnor						
—15	4	12	9	9	10	14
15—19	11	7	22	13	20	10
20—29	7	10	9	16	20	12
30—39	18	17	8	9	8	17
40—49	26	22	10	16	14	18
50—59	26	20	24	15	13	20
60—	7	12	18	22	15	10
	99	100	100	100	100	101
N	27	41	80	237	148	50
Relativt antal kvinnor i procent	25	37	38	42	31	40

medan AB Butikskontroll anger kronor 17: 96 som genomsnitt. De genomsnittsvärden som här har angetts är emellertid påverkade av vissa tillgrepp med något högre värde än de övriga. Typvärdet, dvs. det värde som förekommer oftast, ligger säkerligen betydligt lägre (se nedan om de polisanmälda fallen).

7.3 *Polisanmälda butikssnattare*

7.3.1 Selektionen

Polisanmälda butikssnattare skiljer sig på flera punkter från ertappade butikssnattare. Detta är ett resultat av den ovan nämnda selektionsprocessen. Affärsföretagen — och speciellt de mindre butikerna — anmäler endast en viss del av snatterifallen till polisen. Någon exakt siffra finns inte att ange för hela riket, men av de få tillgängliga undersökningar som berör frågan tycks framgå att knappt hälften av alla ertappade butikssnattare blir anmälda. Men variationerna är, som tidigare påpekats, mycket stora. Denna fråga skall ytterligare beröras i kap. 10 nedan.

Vilka är då de fall, som ej anmäls? Av betydelse i första hand är faktorerna ålder, kön och värdet av det tillgripna. De mycket unga — under 15 år — och de gamla — över 60 år — undgår oftare polisanmälan, och detsamma gäller i någon mån också kvinnor i allmänhet. Att värdet av det tillgripna spelar en roll har vi inga direkta be-

lägg för genom undersökningar i Sverige, men detta framgår tydligt av den finska undersökningen (nr 16). Enligt denna har dock vissa faktorer utfallit annorlunda än i de svenska undersökningarna; sålunda har könsfaktorn inte spelat någon roll medan däremot yrkesfaktorn haft visst inflytande. Beträffande den sistnämnda faktorn saknas för närvarande svenska data.

7.3.2 Ålder, kön, civilstånd, nationalitet

Fördelningen på ålder och kön i de till polisen anmälda fallen redovisas i *tabell 7: 2*. Jämför man könsfördelningen i denna tabell med tabell 7: 1, ser man att det relativa antalet manliga misstänkta har ökat, vilket är ett indicium på att relativt färre kvinnor blir anmälda till polisen. Antalet kvinnor uppgår i de anmälda fallen till mellan 25—42 procent av totalantalet.

Även åldersfördelningen har ändrats något. För det första ser man, att det är relativt färre pojkar och flickor under 15 år i denna tabell än i den föregående. Detta bekräftar antagandet, att barn mera sällan anmäls till polisen (jfr intervjuer med varuhuschefer i nr 7). Som ett resultat av detta blir åldersfördelningen för samtliga polisanmälda personer betydligt jämnare, fortfarande dock med det undantaget att kvinnorna har en överrepresentation i högre åldrar. De tendenser som här kan spåras återfinns även i de norska och finska undersökningarna.

Ingen av de tillgängliga rapporterna redovisar de misstänktas *civilstånd* på ett tillfredsställande sätt. Såväl Malmö som storstockholmsundersökningarna (nr 5, 6 och 8) visar att mellan 45 och 62 procent av männen och mellan 33 och 41 procent av kvinnorna är ogifta. Detta är emellertid tämligen intetsägande så länge personer under 18 år — som mycket sällan är gifta — inte är frånräknade. I stockholmsundersökningen (nr 6) drar författarna den konklusionen, att butikssnattarnas officiella civilståndsbeteckning sannolikt stämmer rätt väl överens med normalpopulationens.

Utländska medborgare redovisas särskilt i flera undersökningar. Från Malmö (nr 5) rapporteras för åren 1963/64 19 procent utlänningar (6 procent kvinnor och 13 procent män), från Uppsala 1967 (nr 2) 13 procent, från Stockholm 1966 (nr 6) 23 procent (6 procent kvinnor och 17 procent män) och från Södertälje 1966 (nr 8) 18 procent (8 procent kvinnor och 10 procent män). Bland nationaliteterna dominerar — vilket är rimligt med tanke på deras större faktiska antal i Sverige — finnarna med något över hälften av samtliga.

Tyvärr föreligger inga uppgifter om hur länge utlänningarna vistats i riket eller om deras personliga och sociala förhållanden här. Det bör dock nämnas, att stockholmsundersökningen visar att av 51 finska medborgare endast 13 var kyrkoskrivna i Sverige. Räknat på det totala antalet kyrkoskrivna (svenskar plus finländare) ger detta 3 procent finländare. Detta motsvaras av den kyrkoskrivna finska befolkningen enligt befolkningsstatistiken år 1967. Man kan sålunda säga, att den »bofasta» finska befolkningen i Stockholm tycks ha samma frekvens butikssnattare som svenskarna själva. Det större tillskottet av utländska lagöverträdare kommer antagligen från mera tillfälliga besökare. Detta är säkerligen fallet även när det gäller andra utlänningar än finländarna.

7.3.3 Sysselsättning, inkomst

De viktigare resultaten finns sammanställda i *tabell 7: 3*. Vissa statistiska signifikanta skillnader föreligger mellan de olika undersökningarna. Såväl Stockholm som Malmö visar sådana skillnader mellan åren 1963 och 1964, något som emellertid kan förklaras av den under början av 1964 inledda »kampanjen» mot butikssnatteri. Personer i högre inkomstklasser (samt kvinnor, jfr tabell 7: 2) anmäldes oftare till polisen under 1964. »Kampanjen» hade uppenbarligen till resultat att grupper, som affärsföretagen tidigare drog sig för att polisanmäla, nu i högre grad anmäldes.[1]

[1] Se nedan s. 114.

Tabell 7: 3. Polisanmälda butikssnattare. Sysselsättning och inkomst. Procent.

	Stockholm 1963 (3 mån.)	Stockholm 1964 (3 mån.)	Uppsala 1967	Malmö 1963	Malmö 1964	Stockholm 1966	Södertälje 1966
Sysselsättning							
Studerande	19	20	28	34	18	22	17
Hemmafruar, pensionärer, utan anställning	32	36	39	32	34	32	36
Tjänstemän, högre funktionärer o.dyl.	13	12		4	4	15	3
Arbetare	33	27	32	21	31	31	41
Övrigt	1	—		9	11	—	1
Uppg. saknas	2	5	1	—	2	—	2
Totalt	100	100	100	100	100	100	100
N	114	111	211	184	382	475	128
Inkomst, kronor							
0— 2.999	36	37	42	52	40	36	42
3.000— 9.999	19	21	16	26	25	7	20
10.000—19.999	17	29	12	20	26	12	22
20.000—29.999	3	4	4	1	3	6	9
30.000—49.999	—	1	—	—	—	6	—
50.000—	—	—	—	—	1	1	—
Uppg. saknas	25	8	26	1	5	32	7
Totalt	100	100	100	100	100	100	100
N	114	111	211	184	382	475	128

De huvudsakliga intryck tabellen ger kan sammanfattas på följande sätt.

De till polisen anmälda butikssnattarna tillhör i första hand låginkomstgrupperna, skolbarnen inräknade. Inkomsten ligger för den långt övervägande delen på under 20 000 kronor per år, medan över denna gräns endast återfinns mellan 1 och 13 procent. Att man vågar uttala sig så kategoriskt trots det relativt stora antalet personer, där uppgift om inkomst saknas, beror på att man i en undersökning (nr 2) även tagit med dagsbotsuppgiften. I inget fall översteg denna 25 kronor och 90 procent av de dömda hade mindre än 15 kronor i dagsbot. Det framgår slutligen av tabellen att vuxna personer utan egen inkomst (hemmafruar, pensionärer och personer utan anställning) svarar för en tredjedel av klientelet medan »arbetare» (med mycket låg inkomst) svarar för något mindre än en tredjedel och studerande har en ungefärligen motsvarande andel. Resten (mellan 4 och 15 procent) är »tjänstemän, högre funktionärer och egna företagare».

7.3.4 Tidigare brottslighet

Av *tabell 7: 4* framgår hur många av de polisanmälda butikssnattarna som tidigare finns registrerade för brott. Den procentuella andelen varierar ganska avsevärt i de olika undersökningarna. Lägst frekvens finner man i södertäljeundersökningen, där endast 25 procent förekom i polisregistret i staden, och högst frekvens i Stockholm, där 66 procent förekom i polisregistret. Orsakerna till dessa skillnader har givetvis att göra dels med affärsföretagens anmälningspraxis, dels med klientelets olika sammansättning i storstäder/mindre städer och dels med polisregistrens uppläggning.

Vad man emellertid helt klart kan fastslå är att det överallt finns en grupp butiks-

Tabell 7: 4. Tidigare registreringar för brott. Procent.

Antal tidigare registreringar hos polisen	Stockholm 1963 (3 mån.)	Stockholm 1964 (3 mån.)	Uppsala 1967	Malmö 1963	Malmö 1964	Stockholm 1966	Södertälje 1966 I polisregister	Södertälje 1966 I krim.-register
0	41	58	53	78	70		75[1]	73[1]
1	11	9	10	4	9		7	6
2	10	4	5	6	6		5	5
3	3	1	27	1	3			
4 el. flera	33	24		11	12			
Uppg. saknas	2	5	5	—	—		13	17
Totalt	100	101	100	100	100		100	101
N	114	111	211	184	382	475[2]	128	128
Brottstyper								
Butikssnatteri	26	13	17	35	24		8	11
Andra tillgreppsbrott	45	24	28	..	..		..	..
Fylleri/rattfylleri	8	11	23/13	..	..		..	..
Misshandel o.dyl.	13	11	8	..	..		..	..
Övriga brott	27	22	ca 25	..	..		..	..
Uppg. saknas	2	—	—	..	..		..	..
Ej registrerade	41	58	53	78	70		75	73

[1] Siffran sjunker till 63 % om båda registren sammanställs.
[2] 46 % av kvinnorna och 75 % av männen tidigare registrerade hos stockholmspolisen för brott. Totalt 66 %.

snattare som tillhör ett för polisen välkänt klientel. I Stockholm omfattar detta närmare en tredjedel av de anmälda (för männens del hälften) medan det för t.ex. Södertälje eller Malmö utgörs av 10—20 procent av de anmälda.

Detta bekräftas av upplysningarna om vilka brottstyper som förekommer i de hos polisen tidigare registrerade anmälningarna. Som framgår av tabellen har en inte obetydlig del (mellan 8 och 35 procent) tidigare registrerats för butikssnatteri och åtskilligt flera för andra brott, i första hand förmögenhetsbrott. Men man bör komma ihåg att risken att bli polisanmäld (liksom att bli upptäckt) uppenbarligen är betydligt större för den person som tillhör det s.k. asociala klientelet, vars beteenden lättare leder till att affärsföretaget tillkallar polisen. Deras relativa andel av totalantalet personer som faktiskt grips i affärerna är självfallet betydligt mindre än vad som framgår av tabell 7: 4.

7.3.5 Sak och värde, antal tillgrepp, antal delaktiga

Kollektionen av stulna varor i de till polisen anmälda fallen är mycket varierande. Om man emellertid försöker klassificera varuslagen i några huvudgrupper, visar det sig att matvaror (inkl. drycker) intar en helt dominerande plats. Som framgår av *tabell 7: 5* omfattar sådana varor mellan 37 och 54 procent i samtliga undersökningar. Den näst största gruppen är kläder och textilier (mellan 10 och 26 procent). Å andra sidan ser man att leksaker, skönhetsmedel, bijouterier och godsaker inte förekommer särskilt ofta. Detta hänger givetvis samman med det tidigare omnämnda förhållandet, att barn och tonåringar undgår polisanmälan i relativt stor utsträckning och då säkerligen i samband med tillgrepp av just sådana varor.

I tabell 7: 5 finns också vissa uppgifter beträffande värdet av det tillgripna. Undersökningarna är på denna punkt delvis svår-

tolkade, speciellt med hänsyn till att någon övre värdegräns i allmänhet saknas och att gränserna mellan de juridiska kategorierna »snatteri» och »stöld» är flytande. Av tabellen kan man emellertid utläsa att medianvärdet ligger vid ungefär 10 kronor, dvs. hälften av snatterierna omfattar värden under 10 kronor och hälften värden över 10 kronor. Den s.k. »övre kvartilen» ligger på 20—25 kronor, dvs. endast 25 procent av snatterierna omfattar värden över 20—25 kronor.

Mer detaljerade data föreligger bl.a. i uppsala- och stockholmsundersökningarna. Sålunda redovisas från Uppsala följande informationer:

Antal anmälda fall	Ålder	Medianvärde i kronor	Lägsta/högsta belopp
44	7—14	19	0,50—345
16	15—17	11	1—230
11	18—20	11	1—350
16	21—24	7	1—150
4	25—29	15	6—100
13	30—39	14.	2—995
20	40—49	8	2—995
15	50—59	5	2— 90
20	60—69	6	0,50—93
8	70—	4	1—120

Medianvärdet för samtliga 266 tillgrepp, där misstänkt person ertappats, är 9,16 kronor. »Typvärdet» (det oftast förekommande värdet) är endast 2—5 kronor. Till polisen i Uppsala anmäldes även ett antal brott med okänd gärningsman — inalles 19 stycken. Medianvärdet var här 500 kronor. Författarna gör den reflexionen att detta sannolikt rör sig om »professionella» butikstjuvar som inte är att hänföra till småsnattare och som väljer bland varorna. Detta bekräftas på annat håll i deras undersökning, där det framgår att dessa tillgrepp förövats i specialaffärer (spec. foto- och radioaffärer). Stockholmsundersökningen visar att personer i åldrarna 40—80 år i större utsträckning snattar matvaror (hälften av alla matvarusnattare var i dessa åldrar) något som förekommer mycket sällan i tonårsgrupperna.

Beträffande *antalet tillgripna varor* visar det sig att 50 procent har två eller flera saker på sig vid tidpunkten för visitationen. Detta stämmer överens med olika varuhuskedjors iakttagelser. Man har härav dragit den slutsatsen att åtminstone dessa tillgrepp inte kan förklaras med att gärningsmannen »plötsligt fått en ingivelse att ta en sak». Ofta har dessutom sakerna tagits på olika håll i affären, vilket gör ett antagande om att butikssnatteriet generellt är en impulshandling mindre sannolikt.

Den s.k. *gruppaktiviteten* varierar på samma sätt med åldersfaktorn vid butikssnatterierna som vid andra typer av tillgreppsbrott, dvs. att barn och ungdom ofta är tillsammans medan antalet delaktiga sjunker med högre ålder. De föreliggande undersökningarna visar att totalt sett var 65—75 procent ensamma enligt var polisrapporterna hade att förtälja. Men fördelat på ålder visar det sig att de gripna under 20 år oftare var tillsammans med annan och att de gripna under 15—16 år betydligt oftare var tillsammans med flera andra. (Stockholmsundersökningen 1966 visar sålunda att 80 procent av 7—15-åringarna och 66 procent av 16—18-åringarna var tillsammans med andra, något som var fallet för endast 10 procent av de gripna över 40 år.) Fyra eller flera misstänkta för samma brott förekommer endast i de lägsta åldrarna.

7.4 *Om brott övertygade*

Den redovisning, som lämnats i föregående avsnitt, avsåg de polisanmälda fallen. Mot-

Tabell 7: 5. Tillgripna varor och värde på det tillgripna. Procent.

	Stockholm 1963	Stockholm 1964	Uppsala 1967	Malmö 1963	Malmö 1964	Stockholm 1966	Södertälje 1966	Malmö 1967/68/69 (Mars mån.)
Tillgripna varor								
Matvaror (inkl. dryckesvaror)	40	53	52	37	43	54	38	..
Kläder	17	10	17	22	21	16	26	..
Skönhetsmedel, bijouterier	2	8	4	..	..	9	7	..
Leksaker	2	2	2	2	1	..	..	..
Godsaker	8	5	3	3	2	2	1	..
Övrigt	30	22	22	36	33	20	28	..
Totalt	99	100	100	100	100	101	100	..
Antal tillgrepp	133	122	285	..	..	..	..	..

Värdet på tillgripna varor						*Anmälda till* Vaktdistr.	*Anmälda till* Krim. pol.		
0— 4,99	34	38	33	20	28	40	25	31	32
5,00— 9,99	7	25	17	17	18	24		23	20
10,00—24,99	13	21	15	34	28	18		20	25
25,00—49,99	16	7	10	14	15	10		13	10
50,00—	24	9	25	15	11	8	75	13	11
okänt	5	—	—	—	—	—	—	—	1
Totalt	99	100	100	100	100	100	100	100	99
Antal tillgrepp	133	122	285	..	..	352	102	..	210

svarande data föreligger tyvärr inte för de om brott övertygade. Fördelningen på de olika variablerna som presenterats behöver givetvis inte vara densamma för dessa båda grupper, utan kommer att bestämmas av polisens, åklagarnas och domstolarnas beslutspraxis. Det förhåller sig emellertid så att många av de misstänkta har förövat flera brott (och ofta andra brottstyper) än det aktuella butikssnatteriet, varför det är mycket svårt att få någon exakt information om hur myndigheterna behandlar fall av enbart butikssnatteri.

Enligt de föreliggande undersökningarna avskrivs eller frikänns sammanlagt mellan 10 och 20 procent av samtliga fall, 25—30 procent går till barnavårdsnämnden och resten, ca 50—60 procent leder till dom.

I fråga om avskrivningspraxis hos polis- och åklagarmyndigheterna redovisas i undersökningen från Stockholm 1966 en del intressanta iakttagelser. Sålunda konstateras att personer med högre socio-ekonomisk status ej gynnats i avskrivningsärenden. Mål mot hemmafruar och pensionärer avskrivs i relativt större antal fall — dock endast om de är engångssnattare. Någon större betydelse tycks ej tillmätas det faktum att man förut är registrerad hos polisen för andra brott.

Vad man kan säga är att de om brott övertygade (inkl. de fall som sänds över till barnavårdsnämnden) innehåller något färre engångssnattare och därmed något färre kvinnor och pensionärer. Men i och med att avskrivning och frikännande förekommer i bara 10—20 procent av fallen vågar man utgå ifrån, att de data som presenterats i avsnitt 7.3 i stora drag ger en tämligen rättvisande bild av det svenska butikssnatteriklientelet såsom detta registrerats hos myndigheterna.

7.5 *Återfall*

Beträffande återfall i nya butikssnatterier föreligger två svenska undersökningar (nr 6 och 8).

Den förstnämnda redovisar återfallen under en två-årsperiod för ett representativt stickprov butikssnattare anmälda till stockholmspolisen år 1966. Återfallen har endast kontrollerats i Stockholm, vilket betyder, att om återfall förekommit på annan ort, detta inte finns redovisat. Vidare finns den begränsningen att författarna för den mest belastade delen av klientelet (nämligen den som före det aktuella snatteriet hade s.k. personakt hos kriminalpolisen) endast redovisar som återfall de personer som *enbart* återfallit i nytt butikssnatteri. Därmed blir återfallssiffran för denna grupp endast 2 procent för kvinnorna och 10 procent för männen. Ser man å andra sidan på dem som *inte* hade personakt, visar sig följande.

	Antal	Procent
Inga nya registreringar för brott	160	78,0
Återfall: 1 snatteri	5	2,5
2 eller flera snatterier	1	0,5
snatteri/fylleri	15	7,5
snatteri/andra brott	3	1,5
andra brott än snatteri	19	9,0
uppgift saknas	2	1,0
Totalt	205	100,0

Detta ger vid handen att 12 procent ånyo registrerats för butikssnatteri (under förutsättning att författarna med begreppet »snatteri» avser endast butikssnatteri, vilket kan vara tvivelaktigt). Om detta är korrekt kan man förmoda att återfallsprocenten för dem *med* personakt åtminstone är av samma storlek. I övrigt bör observeras den betydande andel av återfallssnattarna som utgörs av det s.k. fylleristklientelet.

Mer tillförlitlig är den andra undersökningen som emellertid har den nackdelen att den endast omfattar 128 fall (samtliga fall anmälda till polisen i Södertälje 1966). Av dessa hade 15 (12 procent) återfallit under åren 1967 eller 1968. Författaren påpekar att ytterligare personer kan ha återfallit emedan han upptäckte att 9 av de 128 personerna överhuvudtaget inte stod att finna i södertäljepolisens register (trots att de alltså var registrerade som misstänkta i brottsanmälningarna och sålunda borde ha funnits i registren).

Denna siffra (12 procent) stämmer helt med den ovan presenterade för den relativt obelastade delen av klientelet i Stockholm. Det torde sålunda till dess vidare undersökningar utförts vara den mest tillförlitliga uppgift som står att erhålla.

För övrigt kan från södertäljeundersökningen redovisas följande beträffande de 15 personer som återfallit.

3/4 återföll inom nio månader från det första tillgreppet. 9 var män, 6 kvinnor. 2 män och 2 kvinnor hade ytterligare ett återfall i butikssnatteri och av dessa män hade en ytterligare minst fyra registreringar i samma brottstyp. 10 av de 15 var i 40—59 års åldern och lika många ensamstående. Fast anställning hade endast 4 kvinnor och 2 män. 12 redovisade inkomster mellan 0 och 10.000 kronor per år. 10 av de 15 fanns ej tidigare registrerade hos polisen före det aktuella snatteriet (varav samtliga 6 kvinnor). I kriminalregistret fanns 7 personer ej tidigare registrerade. Totalt fanns 6 personer ej intagna i någotdera registret (5 kvinnor och en man). Beträffande brotten gäller att det fortfarande var fråga om småbrott för samtliga med undantag för 3 av männen. Två av dem tillhörde interneringsklientelet vid Hall.

Sammanfattningsvis kan sägas att *återfall tycks vara en relativt sällan förekommande företeelse.* Åtminstone tycks ett polisanmält butikssnatteri endast sällan följas av nytt ertappande för sådant brott. Problemet är emellertid hur ofta återfall förekom-

mer utan att det upptäcks. Med den säkerligen rätt låga upptäcksrisk som finns vid denna brottstyp kan det givetvis väl tänkas att en person kan återfalla ganska ofta utan att han ertappas. På denna fråga kan emellertid de föreliggande undersökningarna inte ge något svar.

Man har försökt, t.ex. utgående från uppskattningar av svinnprocenten, att beräkna risken för upptäckt och tillämpa denna uppskattning för återfallsberäkningar. På grund av otillförlitligheten i beräkningsunderlaget är emellertid de på detta sätt framräknade siffrorna helt värdelösa.

8 Kriminaliseringen av butikstillgrepp

Såsom tidigare framhållits kan det diskuteras om vissa typer av mindre förmögenhetsbrott bör vara straffbara. En sådan brottstyp utgör butikssnatteriet. Med butikssnatteri avses i allmänhet snatteri av varor i butiker och varuhus, där försäljningen sker enligt självbetjäningsprincipen (snabbköp). Denna snabbköpshandel skall i det följande ägnas särskild uppmärksamhet. I utredningens direktiv har särskilt pekats på möjligheten att här skapa en påföljdsform på avtalsrättslig grund.

8.1 *Reaktionen mot butikssnatteri*

Då det i den allmänna debatten från vissa håll hävdas att butikssnatteri överhuvudtaget inte bör straffbeläggas, synes detta främst motiveras av att affärsföretagen genom sitt sätt att exponera varor skapar brottstillfällen och att de flesta människor, som faller för affärernas frestelsetryck, inte kan betraktas som kriminella i vanlig mening. Vidare brukar det läggas sociala aspekter på frågan. Man framhåller att många människor, som drivits till att snatta i en butik, kan ta psykisk skada av straffet, att de upplever brottsstämpeln som en social diskvalifikation samt att det straffrättsliga ingripandet inte står i rimlig proportion till brottets ringa art.

Bakom sådana och andra liknande uppfattningar torde i allmänhet ligga den värderingen att butikssnatteriet utgör en bagatellartad förseelse. Man brukar hänvisa till sådana i massmedia relaterade fall, där tillgreppet avsett några kronors värde och den dömde beskrivits som en person som av olyckliga omständigheter hamnat i sin situation. Det förhåller sig också otvivelaktigt så att till klientelet av butikssnattare hör en betydande grupp människor utan tidigare känd kriminalitet och att en stor del av snatterierna avser obetydliga tillgrepp. Man bör emellertid observera att bland dem som grips för butikssnatteri också finns personer, som mera systematiskt bedriver sådan brottslighet. Man måste vidare beakta att det finns småsnattare som visserligen inte bedriver planlagd brottslighet men som dock återfaller. De undersökningar som i föregående kapitel redovisats angående snatteriklientelet visar med all tydlighet att det här inte rör sig om någon homogen grupp.

Det sagda leder till att det otvivelaktigt finns fall av butikssnatteri som måste bedömas som relativt allvarliga. Knappast någon torde väl heller mena att detta beteende, som innebär avvikelse från en av samhällets normer, bör tolereras utan att man på något sätt reagerar däremot. Frågan gäller sålunda inte *om* en reaktion är erforderlig utan *hur* reaktionen bör utformas.

8.2 *Privaträttsligt reaktionssystem*

Tänkbart är, såsom nämns i utredningens direktiv, att ingripandet mot butikssnatteriet skall ske genom en på civilrättslig väg uppbyggd reaktionsform. En sådan ordning skulle främst ta sikte på de affärer som anslutit sig till självbetjäningssystemet. Man skulle därvid utgå ifrån att det föreligger ett rättsförhållande mellan affärsidkaren och kunderna, vilket innebär att en affärsidkare bjuder ut varorna till försäljning med rätt för kunderna att fritt ströva omkring i butiken och plocka till sig varor, medan kunderna å sin sida har att visa upp vid kassan och betala för de varor som de tar med sig från butiken. Om det vid kontroll visar sig att en kund inte fullgjort sin skyldighet (dvs. lämnar butiken utan att betala för medförda varor) skulle affärsidkaren ha rätt att ta ut en viss avgift. Det sagda för tanken till det system som under senare år tillämpas vid vissa trafikföretag i de större städerna, då personer i strid mot gällande regler färdas utan föreskriven färdbiljett. I stället för att på straffrättslig väg reagera mot överträdelsen (gärningen kan bedömas som bedrägligt beteende) kräver trafikbolaget ut en särskild kontrollavgift.

8.2.1 Kontrollavgift vid lokaltrafiken i Stockholm

För AB Storstockholms lokaltrafik gäller en av länsstyrelsen utfärdad ordningsstadga, vilken medger rätt för trafikbolaget att av trafikant, som vid kontroll saknar giltigt färdbevis eller företer färdbevis som inte omfattar tillräckligt antal zoner, ta ut en kontrollavgift om 10 kronor.[1] Om trafikant kan lämna tillfredsställande förklaring till att han saknar giltigt färdbevis, har han dock endast att betala avgift motsvarande biljettpriset för resa från den längst bort belägna hållplatsen eller fr.o.m. den hållplats, där färdbevisets giltighet skulle ha upphört.

På olika sätt, bl.a. genom anslag i vagnar och tunnelbanestationerna, informeras trafikanterna om sin skyldighet att alltid kunna visa upp korrekt färdbevis vid eventuell kontroll. Denna kontroll utövas av särskilt utbildad personal. Kontrollen sker patrullvis. Varje patrull består av ett befäl och en till tolv kontrollanter. Dessa bär uniform med emblem som visar att de tillhör kontrollgruppen och därmed har särskilda befogenheter. Även »civil» kontroll kan ske. I tunnelbanan sker kontrollen i regel vid spärrlinjen och som vagnkontroll men även s.k. påstigningskontroll kan förekomma. Avsikten är att systemet skall byggas ut till att omfatta all trafik som bedrivs av bolaget eller för dess räkning.

Såsom systemet nu fungerar tas kontrollavgiften vanligen ut i samband med att det konstateras att trafikanten inte kan visa upp giltigt färdbevis. Avgiften skall inte betraktas som straffavgift utan som en förhöjd färdavgift, vilken ger trafikanten rätt till fortsatt färd på den vagn, där kontrollen skett. Uttagandet av kontrollavgift kan därför ske oberoende av om straffbart uppsåt förelegat. Endast om trafikanten kan uppge tillfredsställande förklaring till att han saknar giltigt färdbevis, avstår man i princip från att ta ut avgiften. Förklaringen anses inte tillfredsställande för kontrollanten om den innehåller motiveringar som lätt kan förebäras, t.ex. ändrat resmål, förlorat eller bortkastat färdbevis, brådska eller glömska. Däremot anses t.ex. bristande kännedom om stockholmsförhållanden uppfylla kravet på tillfredsställande förklaring. I sådana fall nöjer man sig med att ta ut avgift från den längst bort belägna stationen eller från den plats där uppvisat färdbevis upphörde att gälla. Detsamma gäller då det är fråga om barn eller äldre personer. Omkring en och en halv procent av trafikanterna saknar färdbevis eller uppvisar ogiltigt sådant. Av dessa anses en tredjedel kunna hänföras till sådana fall där godtagbar förklaring eller andra skäl anges, som ger anledning att fria trafikanten.

Endast befäl tillhörande kontrollgruppen eller annat befäl med erforderlig utbildning

[1] Trafikbolaget har begärt hos länsstyrelsen att i vissa fall få höja avgiften till 20 kronor.

och kontrollanter med lång erfarenhet av kontrolltjänst äger befogenhet att ta ut kontrollavgift. Denna kan betalas omgående vid kontrolltillfället, varvid trafikanten erhåller en särskild kontrollbiljett. Omkring 45 procent av de resande betalar direkt på platsen. De övriga som inte kan eller av någon anledning inte önskar erlägga avgiften omgående, erhåller ett kontrollbevis med föreskrift att snarast möjligt och senast inom tre dagar betala in beloppet till trafikbolagets postgirokonto. Betalning i efterhand sker också i de fall, då kontrollanten vid kontrolltillfället inte kan fastställa om t.ex. personalfel eller andra skäl föreligger som kan fria trafikanten. Omkring 60 procent av dem, som erhåller kontrollbevis, betalar i efterhand inom föreskriven tid. I övriga fall försöker trafikbolaget dels genom anmodan per telefon och dels genom brevinkasso förmå vederbörande att betala. En mindre del underlåter helt att erlägga avgiften.

Kontrollavgift som tagits ut kan betalas tillbaka liksom ett med »kontrollbevis» framställt krav kan skrivas av, om trafikanten i efterhand lämnar förklaring som den administrativa ledningen anser tillfredsställande. Kontrollanten kan inte ägna tid åt diskussioner på platsen och har också begränsade möjligheter att göra erforderliga undersökningar. Han ges därför rätt att ta ut kontrollavgift eller utställa krav på sådan, då ett giltigt färdbevis saknas helt eller delvis och då ej entydigt tillfredsställande förklaring lämnas. Vid den undersökning som görs i efterhand kan ärendet allsidigt utredas, varvid andra förutsättningar finns att rätt bedöma detta.

Det bör framhållas att trafikbolaget genom att tillämpa den nu beskrivna ordningen med uttagande av kontrollavgifter inte ansett sig generellt böra avstå från att polisanmäla upptäckta fall av smitning från färdavgift. Förfarandet är straffbelagt som bedrägligt beteende. Tidigare ansåg man att polisanmälan regelmässigt borde göras, då det var fråga om återfall. Numera undviker man dock i stor utsträckning att koppla in polisen. Endast om förfarandet satts i system eller det är fråga om annat allvarligare missbruk överlämnas ärendet till polisen.

8.2.2 Systemet med kontrollavgift överfört på affärsförhållanden

Systemet med kontrollavgift är som nämnts uppbyggt på sådant sätt att man i rättsförhållandet mellan trafikbolaget och trafikanterna ställt som villkor att trafikanterna, som åtnjuter bolagets tjänster, skall inneha giltigt färdbevis (dvs. kvitto på erlagd betalning) vid äventyr att de annars kan förpliktas utge en bestämd avgift om 10 kronor. Någon begränsning till sådana fall, då trafikanten har uppsåt att undandra sig betalning, gäller alltså inte. Att trafikanten betalat för resan friar honom i princip inte, om han ej kan visa kvitto på betalningen. Den som av slarv eller oaktsamhet förlorat biljetten ställs sålunda i samma situation som den, vilken uppsåtligen undandragit sig att lösa färdbiljett eller obehörigen utnyttjat en biljett. Medan man å ena sidan avstår från straffrättsligt ingripande, då det föreligger brott, utvidgar man å andra sidan området för den särskilda reaktionen som träder i stället för straffet.

Genom att trafikbolaget tillämpar detta avgiftssystem befrias de rättsvårdande myndigheterna från handläggningen av en betydande mängd mindre bedrägeribrott. Vidare uppnår men en »avdramatisering» av de fall det här är fråga om genom att man inte behöver koppla in polisen. Det uppfattas allmänt närmast som en olyckshändelse att fastna i kontrollen, förargligt för den som måste betala avgiften men inte infamerande. En jämförelse med parkeringsboten ligger nära till hands. Genom att kräva ut avgiften åstadkommer man en snabb reaktion. Den som en gång fått betala en sådan förhöjd trafikavgift torde i fortsättningen se till att han följer föreskrifterna om biljettinnehavet. Man kan ej heller frånkänna kontrollavgiften en viss allmänpreventiv verkan, allra helst om trafikbolaget förfogar över en effektiv kontrollapparat.

Fråga uppkommer nu om ett liknande

system skulle kunna införas inom handeln.

Enligt samma mönster som gäller för trafikföretagen vore det tänkbart att införa en allmän regel om att en kund alltid var skyldig att efter passerandet av utgångskassan vid anmodan visa upp kvitto på att han betalat samtliga varor som han tagit med sig från butiken. Om det vid kontroll visade sig att en eller flera varor inte betalats, skulle kunden kunna förpliktas att utge en viss kontrollavgift till butiken. Tillämpningsområdet kunde begränsas till sådana fall då värdet av de obetalda varorna uppgick till högst 100 kronor. Kontrollavgiften kunde utgå med visst bestämt belopp eller sättas i relation till värdet på de varor, som kunden inte betalat.

Vid första anblicken förefaller en sådan ordning kunna medföra stora fördelar. Därmed skulle de rättsvårdande myndigheterna befrias från handläggningen av nära nog alla mindre butikssnatterier. Den som ertappades med att olovligen föra ut varor ur en butik skulle inte behöva stämplas som brottsling. Kundens handlingssätt skulle kunna förklaras med t.ex. försummelse, glömska eller slarv. Reaktionen skulle komma snabbt och som en omedelbar följd av att kunden inte kunde visa att han betalat för varorna. I och med att avgiften erlades skulle saken vara utagerad.

Då man närmare prövar förutsättningarna för ett sådant system på handelns område och bedömer de konsekvenser detta kan föra med sig, uppkommer emellertid allvarliga betänkligheter. Det visar sig ej heller möjligt att här låta den ordning som praktiseras av de lokala trafikbolagen tjäna som modell.

8.2.3 Rättsliga förutsättningar

I fråga om Stor-Stockholms lokaltrafik gäller som nämnts en särskild ordningsstadga, fastställd av länsstyrelsen, vilken reglerar förhållandet mellan företaget och trafikanterna och innehåller föreskrifter om taxor och färdbevis. Det ter sig naturligt att här ta in en bestämmelse om kontrollavgift som i sig skall utgöra en förhöjd trafikavgift.

På handelns område finns däremot ingen motsvarande reglering av ordningen inom butiker och varuhus samt av förhållandet mellan affärsföretagen och deras kunder. En möjlighet vore att lagstiftningsvägen ge affärsföretagen rätt att ta ut kontrollavgift under vissa bestämda förutsättningar. En sådan lagstiftning skulle närmast motiveras av att affärerna för sin verksamhet måste utöva viss kontroll för att hålla svinnet nere samt att kostnaderna för denna kontroll i första hand borde bäras av de kunder som ger anledning därtill. Det ter sig emellertid stötande att i lag föreskriva om rätt för den enskilde att ta ut en avgift som till sin konstruktion har nära anknytning till en offentligrättslig sanktion. Det är sannolikt att folk i allmänhet skulle uppfatta en sådan lagstadgad avgift som en ekonomisk påföljd av samma slag som bötesstraff (ordningsbot). Det är emellertid av vikt att man motverkar föreställningen att de rättsvårdande myndigheterna överlåtit åt de enskilda att själva utöva den straffande funktionen.

En annan möjlighet vore att göra kontrollavgiften till en intern fråga i rättsförhållandet mellan butiken och kunderna. Uttagandet av en sådan avgift på avtalsrättslig grund skulle förutsätta att affärerna genom anslag vid butiksingångarna och på annat sätt uttryckligen stipulerade de villkor som skulle gälla för rättsförhållandet. Enligt dessa skulle det åligga kunden att innan han lämnade affären betala för varorna vid äventyr att han eljest kunde bli skyldig att betala en på förhand bestämd avgift utöver betalningen för de varor som inte visats upp vid kassan. Avtalet blev här att betrakta som ett »formuläravtal» vilket slöts så snart kunden tagit affärens tjänster i anspråk. Kontrollavgiften skulle närmast ha karaktären av ett privaträttsligt vite.

För att en sådan ordning skulle kunna tillämpas i praktiken torde det förutsättas att samtliga företag inom respektive branscher slöt upp bakom denna och att nödvändig information lämnades om de avtalsvillkor som skulle gälla. Det måste sålunda ställas utom allt tvivel att kunderna var införstådda med dessa villkor, då de gick in

i affären och avtalet slöts. Vidare borde avgiften bestämmas på sådant sätt att det inte kunde anses obilligt att kräva ut den. Man måste också räkna med att det i åtskilliga situationer kunde te sig stötande att ta ut en avgift, t.ex. då det stod klart att det förelåg ursäktligt misstag från kundens sida. Sannolikt skulle systemet kunna ge upphov till åtskilliga rättstvister.

Svårigheterna ligger inte minst däri att man måste finna en objektiv grund för kontrollavgiften. Trafikföretagen har valt att låta frånvaron av giltigt färdbevis utgöra en sådan grund. För affärsföretagens vidkommande skulle underlåtenheten att visa upp en vara och betala för den vid kassan, innan kunden lämnade affären, grunda anspråket på en kontrollavgift. Detta innebär en betydande skillnad i förutsättningarna. Kontrollen från affärens sida måste nämligen äga rum först sedan kunden passerat kassan medan trafikbolagets kontroll kan göras så snart trafikanten tagit bolagets tjänster i anspråk. Om avgiften gjordes beroende av att kunden inte kunde visa kvitto på betald vara, kunde denne mycket väl tänkas invända att expediten försummat att notera varan. Att varan inte slagits in på kassakvittot behövde nämligen inte betyda att den inte visats upp vid betalningstillfället. Risken för felaktiga inslagningar är påtaglig. Det vore självfallet stötande om kunden skulle avkrävas kontrollavgift i sådana fall, då det i själva verket förelåg försummelse från en anställds sida.

Det sagda innebär att förutsättningarna för uttagandet av kontrollavgift antagligen måste inskränkas till sådana fall, då kunden vid passerandet av kassan förvarade varan så, att den inte var synlig, t.ex. hölls dold i en handväska, i en privat bag eller i kläderna. Ett uttagande av kontrollavgift skulle därvid bli beroende av särskild prövning från fall till fall och inte — som vid trafikföretagens kontroll — av ett entydigt och i allmänhet lätt konstaterbart faktum.

Härtill kommer en annan väsentlig olikhet. Trafikanten är skyldig att vid anfordran visa upp giltigt färdbevis. Gör han inte det, kan han förpliktas betala förhöjd trafikavgift. För att affärsidkaren skulle kunna kräva kontrollavgift måste han visa att kunden fört ut en obetald vara ur butiken. Det vore inte tillräckligt med enbart ett påstående att kassakvittot inte tog upp alla varorna. Kunden kunde nämligen förneka att han stoppat på sig någon ytterligare vara. Eftersom kunden inte är skyldig att på affärsidkarens anmaning öppna sin privata handväska eller låta affärsidkaren söka igenom kundens kläder, skulle det i praktiken bli mycket svårt för affärsidkaren att grunda anspråk på kontrollavgift. För att systemet skulle få någon egentlig genomslagskraft vore det nödvändigt att ge affärsidkaren rätt att — oberoende av om särskild misstanke förelåg eller inte — begagna vissa tvångsmedel (gripande, kroppsbesiktning). En sådan ordning kan givetvis inte godtas.

8.2.4 Avgiftens storlek

Såsom systemet med förhöjd trafikavgift är uppbyggt kan det inte anses särskilt stötande att man vid uttagandet av avgiften bortser ifrån om trafikanten haft uppsåt att betala eller kanske gör gällande att betalning erlagts för transporten. Redan den omständigheten att det här rör sig om en relativt låg avgift (som dock ligger avsevärt över priset på ordinär färdbiljett) gör att man inte behöver gå in på någon närmare bedömning av de subjektiva rekvisiten. Skulle däremot affärerna på avtalsrättslig grund ges rätt att ta ut kontrollavgift av kunder som inte betalar för tillgripna varor, torde avgiften inte kunna sättas lika lågt. Man måste räkna med att den i varje fall inte skulle sättas lägre än vad som motsvarade varans värde.

En möjlighet vore att ha en fast kontrollavgift som generellt togs ut då en kund ertappades för butikstillgrepp. Utgår man ifrån att systemet skulle begränsas till sådana fall, då värdet av de obetalda varorna uppgick till högst 100 kronor, kunde kontrollavgiften sättas till detta belopp. Detta skulle dock föra med sig att en person som tog en vara av obetydligt värde (undersökningar

visar att ca 30 procent av dem som grips för snatteri har tagit varor värda mindre än fem kronor) blev skyldig att betala en betydande avgift relativt sett, medan däremot en kund som tog varor för närmare 100 kronor inte behövde utge mer än motsvarande belopp. Det förefaller därför rimligt om kontrollavgiften i stället sattes i relation till värdet på de obetalda varorna. Avgiften kunde t.ex. bestämmas till ett belopp motsvarande värdet på varan jämte 50 procent därav, dock lägst 10 kronor. Den som avslöjats med att ha stoppat på sig en burk krabba, värd 5 kronor, fick i så fall betala 10 kronor, den som tagit en kjol, värd 20 kronor, fick betala 30 kronor och för den som tagit en handväska, värd 80 kronor, blev kontrollavgiften 120 kronor.

8.2.5 En i Schweiz tillämpad ordning med särskilt avgiftsbeläggande

Enligt vad utredningen inhämtat förekommer det i de schweiziska kantonerna att affärsidkarna tillåts att ta ut en avgift av ertappade butikssnattare i stället för att anmäla saken till polis. En kriminologisk undersökning[1] av förhållandet vid en större affärskedja med självbetjäningsbutiker i kantonerna Aargau, Bern och Solothurn (Migros-föreningen), visar att 3/4 av alla butikssnattare, som avslöjades 1964, undgick polisanmälan. Det rörde sig här i stor utsträckning om tillgrepp av varor med lågt värde samt nästan alltid om förstagångssnattare. I de allra flesta fallen var underlåtenheten att polisanmäla brottet beroende av att den misstänkte betalade en intern avgift till butiken. Grunden för affärens rätt att ta ut denna avgift varierade i de olika kantonerna.

I kantonen *Bern* kunde den avslöjade butikssnattaren, som erkänt brottet, genast betala en bestämd avgift för tidsspillan, kostnader i samband med undersökningen, telefon osv. till målsäganden, som då underlät att koppla in polisen. Avgiften motiverades med att det här rörde sig om kostnader som part ägde göra gällande i en eventuell rättegång. Det stod parterna fritt att på förhand bestämma att dessa utgifter skulle motsvara processkostnaderna och den som erkänt gärningen kunde omedelbart gottgöra målsäganden.

Så länge det rörde sig om en avgift som faktiskt motsvarade de utgifter målsäganden åsamkats på grund av brottet, ansågs det principiellt vara tillåtet att hota gärningsmannen med polisanmälan, om avgiften inte erlades. Emellertid hade utvecklingen gått i den riktningen att avgiften inte direkt knöts an till målsägandens faktiska utgifter utan i stället sattes i relation till värdet på den obetalda varan. Inför hotet om polisanmälan blev många ertappade snattare så skrämda att de förband sig att betala godtyckligt höga belopp. Affärsidkarens förfarande kunde i sådana fall bedömas som utpressning.[2]

I kantonerna *Aargau och Solothurn* avstod affärsidkarna i allmänhet från att kräva ersättning för sina utgifter i anledning av ett upptäckt snatteri. I stället begärde man att gärningsmannen betalade en »syndabot» till förmån för Pestalozzibyarna i Trogen. Storleken av denna summa berodde på värdet av de tillgripna varorna. Vägrade gärningsmannen att betala beloppet, skedde polisanmälan.[3]

8.2.6 Tillägnelseuppsåt saknas

Oavsett vilken princip man väljer för bestämmandet av en eventuell kontrollavgift måste man räkna med att den skulle medföra en icke oväsentlig kostnad för många

[1] Rolf Stephani, a.a. (nr 14) s. 80.

[2] En filialchef för en självbetjäningsbutik i Zürich krävde av fem kvinnor, som tillgripit varor värda mellan 0,90 Fr—20,80 Fr, att de skulle betala belopp mellan 300—500 Fr till företaget för att minska svinnet. Han dömdes för utpressning till fem månaders fängelse, villkorlig dom.

[3] I sin roman Damernas paradis beskriver Emile Zola en liknande metod, som på sin tid tillämpades i Paris. Kunden hade att i en handling egenhändigt beskriva brottet. Dessa erkännanden förvarades sedan hos affärsledningen och kunde köpas tillbaka av gärningsmannen mot företeende av ett kvitto, lydande på en bestämd summa till förmån för välgörande ändamål.

och alldeles särskilt bli kännbar för människor i små ekonomiska omständigheter. Mot detta vore väl i och för sig ingenting att invända om avgiften endast togs ut av dem som olovligen tagit varor med tillägnelseuppsåt. Det står emellertid klart att åtskilliga personer, som misstänks för butikstillgrepp, inte kan övertygas om stölduppsåt. I många fall avstår affärerna numera från polisanmälan i sådana fall. I den mån anmälan sker skriver åklagaren ej sällan av ärendet och i ett ej ringa antal fall friar domstolarna den misstänkte från ansvar på subjektiva grunder.

Att i dessa fall kräva ut en särskild avgift, då det finns skäl att tro att vederbörande på grund av glömska eller annan anledning inte betalat för en vara, vore svårt att acceptera. I praktiken skulle utrymmet för uttagandet av en kontrollavgift bli avsevärt begränsat och främst ta sikte på sådana fall då man med skäl kunde misstänka att kunden haft uppsåt att undandra sig betalning.

8.2.7 Rättsingripandet — kriminalpolitiskt motiverat

En genomgående linje i utredningens allmänna överväganden har varit att de rättsvårdande myndigheternas aktivitet bör begränsas till sådana fall, där ett straffrättsligt ingripande inte kan undvaras. En person som första gången avslöjas för ett mindre förmögenhetsbrott bör i princip kunna undgå straffpåföljd, i varje fall om omständigheterna tyder på att händelsen är skäligen bagatellartad. Visar det sig emellertid att den misstänkte tidigare begått brott eller är brottet att bedöma som kvalificerat, t.ex. därför att det avsett större värde, varit uttryck för särskild förslagenhet eller krävt speciella hjälpmedel, synes ett rättsingripande vara kriminalpolitiskt motiverat.

Man måste som förut nämnts räkna med att till klientelet av butikssnattare även hör sådana personer som bedriver denna brottslighet mer professionellt eller på annat sätt visar prov på särskilt kvalificerat förfarande. En sådan person skulle självfallet gärna se att ett upptäckt snatteri inte blev polisanmält och för honom skulle erläggandet av en kontrollavgift vara ett enkelt sätt att få saken ur världen. Affärsinnehavaren skulle å sin sida inte ha anledning att behandla honom annorlunda än andra upptäckta fall så länge butikstillgreppet föll under kontrollavgiftens tillämpningsområde. Den selektion som från kriminalpolitisk synpunkt anses önskvärd, skulle därmed komma att omintetgöras.

8.2.8 Otillbörligt utnyttjande av snattarens situation

Då det gäller att förmå den ertappade snattaren att betala den särskilda avgiften måste man räkna med att hotet om polisanmälan, skandalisering och möjligheten av att händelsen kom till omgivningens kännedom, skulle bli ett kraftigt påtryckningsmedel. Erfarenheterna från Schweiz synes ge belägg för detta.

Utredningen har uppmärksammat ett fall[1] från Danmark, där affärsidkarna i stor utsträckning avstår från att polisanmäla butikstillgrepp. En revisorsassistent hade avslöjats för snatterier av varor, värda 18 Dkr. Affärsidkaren förklarade att han inte skulle polisanmäla saken om den ertappade betalade 1 000 Dkr till företaget. Inom affären brukade man inte ingripa mot en misstänkt kund, förrän denne upptäckts 2—3 gånger med att snatta. Man brukade i detta läge fråga, om kunden snattat tidigare och beräknade sedan hur mycket det sammanlagda värdet av det stulna uppgick till. Kunden fick därefter underteckna en blankett varav framgick att han dolt varorna vid passerande av kassadisken samt att han var införstådd med att betala varorna enligt särskilda villkor. I förevarande fall bestred den misstänkte att han tidigare stulit i affären och han vägrade att betala den angivna summan. Domstolen dömde affärsidkaren för utpressning.

En motsvarande fråga var uppe till prövning i ett nyligen här i landet av Högsta

[1] Horsens byret, Straffesag nr 200/1967.

domstolen avdömt mål.[1] O., ägare av en butikskedja, åtalades för bl.a. utpressning och försök till utpressning bestående i att han förmått eller försökt förmå vissa kunder, som ertappats för småsnatterier, att erlägga ett särskilt belopp (300 kronor eller i några fall 500 kronor) under hot om att polisanmälan eljest skulle ske. Rådhusrätten fann åtalet styrkt medan hovrätten inte ansåg brott föreligga och frikände O. från ansvar. HD fann honom däremot övertygad om ringa utpressning i två fall och ådömde dagsböter. 2 diss. ville ogilla åtalet.

Om sitt förfaringssätt uppgav O. bl.a. följande: Sedan en snattare gripits hörde sig O. först för med personalen om den gripne kunde misstänkas för att ha snattat tidigare. Om så inte var fallet gjordes polisanmälan. Om däremot den misstänkte erkände att han tidigare tillgripit varor i O-s affärer gällde det att få fram hur stora värden det rörde sig om. Beloppet 300 kronor var därvid att betrakta som ett »öppningsbud» och inte någon slutgiltig summa. O. beräknade nämligen att värdet av det rena varusvinnet — kostnaderna för kontroll m.m. ej inräknade — uppgick till minst 300 kronor per snattare. O. höll förhören i lugn ton under det att de misstänkta personerna stundom var upprörda. Erkännandena lämnades fullt frivilligt; i intet fall hotade O. med polis. I några fall förde de misstänkta själva frågan om polisanmälan på tal. O. uppfattade i normalfallet erkännandet så, att kunden medgav att han stulit för minst 300 kronor. Om en misstänkt började tala om polisanmälan, brukade O. säga att han i första hand var intresserad av att få ersättning för tillgripna varor. I de fall då misstanke inte fanns om tidigare snatterier polisanmäldes vederbörande direkt.

I sina domskäl yttrade HD bl.a. att även om möjligheten av polisanmälan inte fördes på tal av O., han genom att i denna situation väcka fråga om betalning med anledning av påstådda tidigare tillgrepp för målsägandena skapat ett tvångsläge, som utmärktes av att alternativet till polisanmälan var att uppgörelse skedde med O. Denne hade förvisso insett att målsägandena var ytterst angelägna om att undgå polisanmälan. Med hänsyn härtill måste han också ha förstått, att det förelåg en klar risk att dessa var beredda att medge betalning med belopp som översteg värdet av vad de kunde ha tillgripit. Under sådana förhållanden har O. haft särskild anledning att innan han krävde betalning närmare undersöka i vad mån han hade fog för något krav.

HD fann att O. inte företagit någon sådan närmare undersökning, vilket han måste ha haft så mycket större anledning till som vart och ett av de tillgrepp vilka närmast förorsakat förhören avsett endast en enda vara till ringa värde (resp. kronor 3: 26, 5: 92 och 4: 98). Enligt HD-s mening framstod de ersättningsbelopp som O. fört på tal under sina förhör som uppenbart oskäliga. O. måste i betraktande av de omständigheter under vilka förhören ägde rum ha insett, att han ej haft grund för ersättning med angivna belopp.

8.2.9 Utredningen avvisar tanken på ett privaträttsligt avgiftssystem

Av den hittills lämnade framställningen torde framgå att införandet av en på avtalsrättslig grund uppbyggd påföljdsform innefattar både för- och nackdelar. Till fördelarna hör att man härigenom befriar de rättsvårdande myndigheterna från handläggningen av sådana fall, där ett ingripande från det allmännas synpunkt inte synes påkallat. För vissa människor kan den rättsliga proceduren med långa handläggningstider verka psykiskt påfrestande eller få andra olyckliga följder. Ett system med kontrollavgift skulle för dem innebära att reaktionen kom snabbt i omedelbart samband med tillgreppet, varefter saken var utagerad. Genom att uttagandet av avgiften skulle bli en intern fråga mellan affärsföretaget och kunden borde beteendet ej heller behöva betraktas som infamerande.

Mot systemet kan emellertid också göras allvarliga invändningar. Det måste leda till att samhällets rättsmaskineri kopplas bort i många fall där ett rättsingripande dock ur kriminalpolitisk synpunkt kan vara befogat. Att sådana personer, som sätter snatteriet i system, skulle kunna köpa sig fria med en kontrollavgift vore svårt att acceptera. Vi-

[1] NJA 1969 s. 517.

dare skulle kontrollavgiften medföra att många människor, som saknar brottsuppsåt och vilkas beteende framstår som ursäktligt, likväl skulle kunna förpliktas att utge denna avgift. En sådan ordning torde inte ha stöd i det allmänna rättsmedvetandet. Det finns överhuvudtaget skäl att hysa betänkligheter mot att samhället skulle acceptera en sådan form av privatjustis. Det finns en påtaglig risk för missbruk. Tillämpningen av reglerna skulle få ett mycket varierande innehåll beroende på de enskilda affärsföretagens växlande intresse och skilda förutsättningar.

Även om det formellt torde vara möjligt att bygga upp ett system med kontrollavgift på avtalsrättslig grund skulle det, bortsett från de gjorda principiella invändningarna, bli svårt att genomföra en sådan ordning i praktiken. Man kan förmoda att många affärsidkare skulle dra sig för att kräva ut en särskild kontrollavgift av en kund, som tidigare varit känd i affären, eller då man av andra skäl inte ville ingripa mot kunden. Och även om det stod klart att det fanns förutsättningar för ett sådant krav, kan man förmoda att många kunder skulle vägra att betala eller eljest sakna möjlighet därtill vid det aktuella tillfället. Det skulle då bli nödvändigt för affären att genom brevinkasso eller på annat sätt driva in beloppet. I sista hand blev affären hänvisad till civil rättegång. Detta måste kräva en särskild administrativ apparat. Det sagda leder till att man sannolikt inte skulle få någon allmän uppslutning från affärernas sida kring ett system med kontrollavgifter.

Vid de sammanträden utredningen haft med företrädare för handeln har man också mycket bestämt tagit avstånd från tanken på att affärerna skulle utöva någon form av judiciell verksamhet. Man menar att en kontrollavgift i realiteten skulle få samma innebörd som en straffreaktion — åtminstone skulle de som drabbades därav uppleva den som ett straff — och att det endast bör ankomma på de rättsvårdande myndigheterna att utdöma sådan påföljd. Det skulle i hög grad skada affärsverksamheten om det blev känt att företagen ägde denna befogenhet. Med det vidgade utrymme som skulle ges åt kontrollavgiften kunde denna komma att drabba många skötsamma kunder, mot vilka affärerna nu inte anser något polisingripande påkallat. Systemet skulle skapa osäkerhet och otrivsel i affärerna och allmänt uppfattas som kundfientligt.

Utredningens överväganden leder till att tanken på att införa ett privaträttsligt sanktionssystem på detta område avvisas. I den mån ekonomiska sanktioner skall sättas in mot dem som olovligen tillgriper varor i butiker och varuhus, bör det vara en uppgift för de rättsvårdande myndigheterna att utdöma böter. Därmed är inte sagt att de nuvarande rekvisiten för straffbeläggandet är riktigt utformade. För att butikstillgrepp skall vara straffbart krävs i dag att förutsättningarna för stöldansvar enligt 8 kap. 1 § brottsbalken är uppfyllda. Mot bakgrunden av den diskussion som förts inom doktrinen om grunderna för ett straffrättsligt ingripande mot butikssnatteriet kan det möjligen finnas skäl att överväga en annan konstruktion av denna speciella brottstyp.

8.3 *Straffansvar vid oaktsamhet*

Den tanken har väckts att man efter mönstret av 9 kap. 2 § andra stycket BrB skulle skapa en särskild brottstyp, enligt vilken själva förfarandet att ta en vara och avlägsna sig ur ett varuhus eller självbetjäningsbutik, utan att i vederbörlig ordning betala, skulle vara tillräckligt för gärningens straffbarhet.[1] Det skulle alltså inte krävas att den misstänkte tagit varan olovligen med uppsåt att tillägna sig den. Innebörden av en sådan ordning skulle bli att det lades på kunden att se till att han betalat på vederbörligt sätt, alltså vid den kassa som finns vid utgången eller vid disken. Bakom denna tanke ligger att det i affärerna möter speciella svårigheter att kontrollera att kunderna verkligen betalar för allt som de plockar till sig. Det framhålls att kunderna måste ha klart för sig att man inte får lämna en butik utan att göra rätt för sig. Fördelen

[1] Carl Svennegård, SvJT 1964 s. 382 f.

med förslaget skulle vara att man hade något att falla tillbaka på, då tillfredsställande bevisning om uppsåt saknades. En annan fördel skulle vara att företagen inte behövde tveka att polisanmäla alla fall av beteenden som innebär att kunden inte gör rätt för sig i den ordning som gäller inom företaget.

Som synes är de angivna förutsättningarna för ett sådant specialstadgande om butikstillgrepp i stort sett desamma som de, vilka skulle gälla för införandet av ett system med kontrollavgift, dock med den väsentliga skillnaden att man här fasthåller vid att gärningen som sådan skall angripas på straffrättslig väg och att det skall ankomma på de rättsvårdande myndigheterna att bestämma reaktionen. De betänkligheter som i det föregående anförts mot tanken att kräva ut en särskild avgift av sådana kunder, som av glömska, förbiseende eller annan anledning inte betalar för en vara, gäller självfallet i lika hög grad om denna oaktsamhet skall mötas med en straffrättslig reaktion.

Det är emellertid möjligt att lagstiftningen på denna väg skulle kunna ges ett innehåll, som bättre stämde överens med den allmänna värderingen av de mindre butikstillgreppens straffbarhet. Genom att betrakta småsnatterier i butiker och varuhus som förseelser, bestående i att man inte följer gällande regler för inköpen, skulle sålunda markeras att det inte behöver vara fråga om kriminella beteenden som förutsätter »brottslig vilja». Sådana personer som i ögonblickets ingivelse faller för frestelsen att ta en vara eller som handlar i en akut stressituation, skulle inte behöva uppleva avslöjandet som socialt infamerande och straffet som en »brännmärkning».

En annan fördel med en sådan ordning skulle vara att det gavs utrymme för en enkel och snabb handläggning av dessa ärenden. Det vore möjligt att sätta in en bötesreaktion omedelbart efter upptäckten av tillgreppet. Därigenom skulle man bota en av de allvarligare bristerna i nuvarande system, nämligen att den misstänkte ofta utsätts för en — ej sällan psykiskt påfrestande — rättslig procedur under lång handläggningstid, innan saken kan anses vara utagerad.

Det sagda medför att det enligt utredningens mening finns anledning att närmare undersöka möjligheten att utforma ett särskilt straffstadgande, som enligt de angivna förutsättningarna speciellt skulle ta sikte på tillgrepp i varuhus och självbetjäningsbutiker. Dessa överväganden bör ses mot bakgrunden av att butikssnatteriet har mycket hög frekvens och att denna brottstyp i vissa hänseenden skiljer sig från annan tillgreppsbrottslighet.

8.3.1 Möjlig utformning av straffstadgandet

Lagtekniskt skulle en särskild bestämmelse om butikstillgrepp kunna knytas an till 8 kap. 2 § BrB som ett fristående stycke på motsvarande sätt som nu gäller stadgandet i 9 kap. 2 § andra stycket BrB. En annan möjlighet vore att införa ett nytt lagrum i brottsbalkens 8 kap. (jfr häleriförseelse, 9 kap. 7 § BrB). Stadgandet skulle dock bli subsidiärt till bestämmelsen om stöld och snatteri.

För straffbarhet skulle krävas en besittningsrubbning (tillgrepp i butik eller varuhus av vara som tillhandahålls mot att den visas upp och betalas i särskild ordning) och disposition (affärsföretaget skils från varan utan att gärningsmannen gör rätt för sig) men däremot inte uppsåt hos gärningsmannen att tillgripa och tillägna sig varan. Avgörande vikt skulle fästas vid underlåtenheten att visa upp och betala varan. Detta för tanken till en bedrägerisituation — dock utan att det behövde vara något vilseledande eller uppsåt att undandra affären (kassörskan) betalningen — och det finns skäl som talar för att stadgandet snarare borde föras in under bedrägerikapitlet och där knytas an till bestämmelsen i 2 § andra stycket.

Stadgandets tillämpning skulle främst ta sikte på bagatellartade butikstillgrepp. Om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde visserligen var ringa men gärningen ändå framstod som särskilt kvalificerad (t.ex. där-

för att den utförts med särskild förslagenhet eller med speciella hjälpmedel) vore det dock motiverat att man först prövade om det förelåg uppsåtligt brott. Om det i dylika fall saknades tillräcklig bevisning för att styrka uppsåt, skulle likväl möjligheten stå till buds att bedöma gärningen som oaktsamhetsförseelse. Det kan synas egendomligt att i sådana fall betrakta brottet som en förseelse. Situationen skulle emellertid vara densamma som då en person misstänks för häleri av varor med betydande värde men inte kan övertygas om uppsåt. Möjlighet finns då att falla tillbaka på det särskilda oaktsamhetsbrottet »häleriförseelse» (9 kap. 7 § BrB).

Påföljden för oaktsamhetsförseelsen kunde bestämmas till penningböter. Därmed skulle systemet med ordningsföreläggande bli tillämpligt. Som framgår av redogörelsen i kap. 3 ankommer det på RÅ att i samråd med rikspolisstyrelsen bestämma vilka förseelser som skall föras till detta system. Visserligen är tillämpningsområdet f.n. begränsat till i huvudsak förseelser på trafiklagstiftningens område samt vissa förseelser av rent ordningsstörande karaktär men legala förutsättningar finns att vidga denna förenklade handläggningsform till att avse även andra brott, för vilka endast stadgas penningböter (dock ej normerade böter).

En fråga gäller hur ordningsboten skulle bestämmas. Man kan tänka sig att boten fastställdes till ett visst belopp som alltid skulle tas ut oberoende av värdet på de varor som tagits. Detta skulle dock innebära att de som begick bagatellförseelser, dvs. där värdet av vad som tagits var obetydligt, kunde drabbas alltför hårt i förhållande till dem, som ertappades med att föra ut varor av mera betydande värde. För att bota denna brist kunde man införa en slags värdeskala. Motsvarande gäller nu t.ex. vid bestämmandet av bötesstraffet vid ringa fall av varusmuggling. Straffet för sådant brott är penningböter, högst trehundra kronor. Generaltullstyrelsen har i samråd med RÅ meddelat anvisningar för deposition av böterna. Vid varusmuggling av exempelvis cigarretter gäller följande värdeskala.

t.o.m. 200 st — 50 kr
däröver
t.o.m. 400 st — 100 kr
t.o.m. 800 st — 150 kr
t.o.m. 1 200 st — 200 kr
t.o.m. 1 600 st — 250 kr

Efter samma mönster skulle ordningsboten för oaktsamhetsförseelsen kunna bestämmas till t.ex. 50 kronor om värdet understeg 10 kronor, 100 kronor om värdet låg mellan 10—25 kronor samt 200 kronor om värdet låg över 25 men under förslagsvis 50 kronor. Särskilt kunde anges att i sådana fall, där värdet översteg 50 kronor, målet skulle överlämnas till åklagarens prövning. Därmed skulle man vinna att systemet med ordningsbot begränsades till de mindre förseelserna.

Föreläggandet av ordningsbot skulle kunna ske direkt på platsen i närvaro av den misstänkte. Därmed skulle reaktionen komma omedelbart i anslutning till avslöjandet. Den misstänkte bereddes tillfälle att genast godkänna föreläggandet. En sådan ordning skulle dock föra med sig att polis måste kallas till affärerna så snart ett ingripande skett mot en kund. Enligt 48 kap. 16 § tredje stycket RB kan föreläggandet också utfärdas i den misstänktes frånvaro, varefter detta tillställs honom för godkännande. Sådant föreläggande i efterhand skulle kunna tillämpas i de fall då affärsföretaget gjorde skriftlig anmälan till polisen om inträffande snatterifall. Detta förutsatte dock att det vid utfärdandet av föreläggandet stod fullt klart att den misstänkte erkänt gärningen.

8.3.2 Utredningen avvisar införandet av en oaktsamhetsförseelse

Införandet av en särskild oaktsamhetsförseelse vid butikstillgrepp har främst motiverats av att det skulle möta speciella svårigheter för affärsföretagen att avgöra om kunder, som ertappas med sådana tillgrepp, har brottsuppsåt. Mot detta kan med skäl invändas att det inte kan vara rimligt att man sätter de vanliga straffbarhetskraven ur spel

för att därmed tillgodose affärsföretagens speciella intresse att slå vakt om sitt försäljningssystem.

Även i övrigt talar starka principiella skäl mot att på detta sätt bredda kriminaliseringen till att även omfatta sådant beteende som sker av oaktsamhet. Slår man in på denna väg, kan fältet öppnas fritt för beivrande av en rad mänskliga beteenden, som nu inte anses straffvärda, och följden skulle bli en avsevärd ökning av antalet lagöverträdare. En sådan utvidgning av det straffbara området går stick i stäv mot den utveckling som bör eftersträvas. Man kan också betrakta det som allmänmänskliga företeelser att på detta område handla av förbiseende eller i distraktion och det är svårt att finna någon rättslig grund för att bestraffa sådant beteende.

En ordning av det slag som här angetts skulle också få negativa verkningar för rättsvården. Man kan nämligen inte utan vidare påstå att det skulle vara en fördel om affärerna gavs incitament att polisanmäla misstänkta personer utan att man först behövde pröva frågan om det förelegat brottsuppsåt. Följden skulle sannolikt bli en avsevärd ökning av antalet brottsanmälningar — åtminstone om företagen följde rekommendationen från aktionsgruppen mot butiksstölder att *alla* butikstillgrepp skall anmälas[1] — och därmed en ökad belastning på de rättsvårdande myndigheterna, låt vara att mindre snatteriförseelser skulle kunna handläggas i förenklad form genom ordningsföreläggande.

En av fördelarna med en sådan reform skulle vara att de »ömmande» fallen — tillfällighetssnattarna, de som av ren ingivelse eller obetänksamhet faller för frestelsen att begå småsnatterier — inte skulle behöva identifieras med andra kriminella. Frågan är emellertid om man i verkligheten skulle kunna åstadkomma någon attitydförändring på denna väg. Eftersom förseelsen som nämnts skulle bli subsidiär till det centrala förmögenhetsbrottet, skulle misstanken mot dem, som ertappas för butikstillgrepp, i första hand komma att avse sådant brott. Det är för övrigt denna misstanke som grundar affärens rätt att gripa och kvarhålla vederbörande (24 kap. 7 § RB). Man kan alltså räkna med att många fall, som nu inte polisanmäls på grund av bristande bevis eller därför att ett rättsingripande av annat skäl anses opåkallat, i fortsättningen skulle komma under de rättsvårdande myndigheternas prövning. Mycket talar för att folk i allmänhet skulle lägga samma synpunkter på butikssnatteriet som nu och att rättsingripandena skulle leda till att ännu flera människor stämplades som snattare.

De negativa följderna skulle visserligen kunna motverkas om handläggningen av dessa mål förenklades genom systemet med ordningsföreläggande. Det är framför allt det nuvarande förfarandet med polisutredning och långa handläggningstider som gör att många människor drabbas onödigt hårt av ett rättsingripande. Som nämnts torde ej finnas formella hinder mot att föra in en oaktsamhetsförseelse under detta system. Frågan är emellertid hur ordningsföreläggandet skulle komma att tillämpas i praktiken. Innan ordningsbot kunde föreläggas — vare sig nu detta skedde på platsen i den misstänktes närvaro eller på polisvaktkontoret — måste vederbörande polisman först fastställa att det var fråga om en sådan förseelse som inrymdes under systemet. Eftersom oaktsamhetsförseelsen i detta fall skulle vara subsidiär till uppsåtsbrottet, blev emellertid polismannens ställningstagande inte i sig givet. Om ordningsföreläggande skulle kunna tillgripas i större omfattning torde det därför vara nödvändigt att man ställde upp som allmän regel att alla mindre butikstillgrepp, oavsett om de skett med stölduppsåt eller ej, skulle beivras enligt den särskilda bestämmelsen. Den från kriminalpolitisk synpunkt önskvärda selektionen mellan sådana personer som av en tillfällighet och kanske i ren distraktion tillgriper en vara och de kvalificerade småsnattarna — dvs. sådana som bedriver brottet systematiskt och med viss förslagenhet — skulle därmed gå förlorad.

[1] Se nedan s. 113.

De skäl som nu anförts mot att införa en oaktsamhetsförseelse, som särskilt tar sikte på butikstillgreppen, väger enligt utredningens mening så tungt att tanken på en sådan reform bör överges.

8.4 *Snatteriförseelse*

Utredningen har övervägt möjligheten av att skapa en ny brottstyp som med bibehållande av nuvarande straffbarhetskriterier direkt tog sikte på mindre tillgrepp i butiker och varuhus. Förutsättningen skulle därvid vara att sådant beteende alltjämt vore att bedöma som snatteri enligt 8 kap. brottsbalken — meningarna härom är som förut nämnts delade — men att de speciella betingelserna här motiverade att butikstillgreppen erhöll en särställning. Utöver den nuvarande uppdelningen av stöldbrottet i grov stöld, stöld och snatteri skulle sålunda tillföras en lägre grad, snatteriförseelse.

Mot en sådan ytterligare differentiering av stöldbrottet kan invändas att snatteriet endast avser ringa fall av stöld och att någon nedre gräns för straffbarheten inte uppställts. Genom att hänföra de mindre butikstillgreppen till ett särskilt stadgande om snatteriförseelse skulle dessa beteenden visserligen kunna rubriceras på sådant sätt, att deras särart klart framhävdes. Det vore också möjligt att här införa ett annat påföljdssystem, t.ex. penningböter. Nackdelarna med en sådan ordning är emellertid påtagliga. Dels kan man med skäl göra gällande att även andra bagatellartade snatterier än mindre butikstillgrepp borde hänföras till kategorin »ringa snatteri». Dels skulle införandet av en särskild snatteriförseelse kunna tolkas därhän att en straffrättslig reaktion alltid skulle vara motiverad vid mindre butiks- och varuhustillgrepp. I praktiken skulle man därmed uppnå en ökning av antalet rättsingripanden, en utveckling som utredningen inte är beredd att acceptera. Det sagda torde vara tillräckligt för att avskriva tanken på en dylik uppspaltning av snatteribrottet.

8.5 *Den framtida utformningen av samhällets reaktioner mot butikssnatteriet*

Utgångspunkten för utredningens överväganden har varit att tillgrepp i butiker och varuhus inte kan accepteras från samhällets synpunkt. Det torde också vara ställt utom allt tvivel att sådana tillgrepp bör mötas med någon form av reaktion. Utredningen har undersökt möjligheten att införa en på civilrättslig grund konstruerad kontrollavgift. En sådan ordning har emellertid visat sig vara förbunden med så allvarliga olägenheter att utredningen inte ansett sig kunna förorda denna lösning. Ej heller har utredningen velat föreslå ett särskilt straffstadgande som tar sikte på butikssnatteriet, vare sig detta utformas som en oaktsamhetsförseelse eller som en lägre grad av snatteriet (snatteriförseelse).

Även om sålunda butikstillgreppen liksom nu bör falla under den allmänna snatteriparagrafen, är därmed inte sagt att det i varje särskilt fall bör krävas en straffreaktion. Det finns tvärtom starka skäl som talar för en betydande begränsning av de rättsvårdande myndigheternas aktivitet på detta område. Man kan sålunda utgå ifrån att den reaktion som ligger i själva avslöjandet av ett butikstillgrepp för många människor är tillräcklig för att de i fortsättningen skall avhålla sig från sådant brott. Därmed synes också ett rättsingripande kunna undvaras, åtminstone om tillgreppet avser mindre värde. Enligt utredningens mening bör straffreaktionen begränsas till sådana fall, då ett ingripande från kriminalpolitisk synpunkt ter sig motiverat. I stället för att avkriminalisera butikstillgreppen bör man på processrättslig väg kunna åstadkomma den önskvärda begränsningen av rättsingripanden vid mindre snatterier.

Genom utredningens förslag att fängelse skall utgå ur straffskalan för snatteribrottet, öppnas vägen för en sådan straffprocessrättslig reform. I den fortsatta framställningen skall närmare undersökas hur denna begränsning av rättsvårdens ingripanden vid butikssnatterier bör ske och vilka verkningar detta kan antas leda till. Som

allmän riktlinje bör gälla att man på ett så tidigt stadium som möjligt efter avslöjandet skall avskilja de fall, som inte anses böra kräva någon straffsanktion, detta dels för att den misstänkte skall besparas onödigt lidande under handläggningstiden och dels för att de rättsvårdande myndigheterna skall befrias från onödigt arbete.

9 Affärsföretagen och butikssnatteriet

9.1 *Strukturförändringen inom handeln*

De första självbetjäningsbutikerna började uppträda i mitten av 1940-talet. År 1966 beräknades ungefär 3/4 av dagligvaruhandelns försäljning gå genom självbetjäningsbutiker.[1] Dessa har i allmänhet ett mycket stort sortiment. Livsmedelshandelns »allivsbutiker» har successivt ersatt de små specialbutikerna för specerier, bröd och mjölk eller kött och charkuterier. Under perioden 1951—1963 minskade antalet butiker med ca 10 000 och antalet sysselsatta inom livsmedelshandeln minskade med ca 30 000. År 1966 beräknas antalet butiker ha varit under 18 000. Antalet självbetjäningsbutiker samma år utgjorde ca 9 000. De större enheterna saluför också andra varor än livsmedel, t.ex. pappersvaror, rengöringsmedel, hygienpreparat och andra artiklar med stor efterfrågan.

Sedan början av 1950-talet har varuhusen expanderat starkt inom detaljhandeln. Bakom begreppet varuhus döljer sig enheter med varierande storlek och sortimentsinriktning. Något allmänt vedertaget varuhusbegrepp finns ännu inte. Helt allmänt kan sägas att det bör röra sig om stora enheter, där flera branscher är representerade. Ofta ingår även livsmedelsavdelning.

Inom varuhussektorn dominerar de kedjevaruhus, som drivs av AB Turitz & Co (Epavaruhusen), Åhlén & Holm AB (Tempovaruhusen) och Kooperationen (Domusvaruhusen). År 1957 hade dessa tre företag tillhopa 128 varuhus. Antalet steg 1965 till 290 och beräknas 1970 vara uppe i omkring 400. Den sammanlagda omsättningen 1970 beräknas uppgå till 6,9 miljarder kronor, vilket skulle motsvara en marknadsandel (dvs. andel av egentlig detaljhandelsomsättning) av ungefär 23 procent.

En sortimentsfördelning 1965 visade att mer än en tredjedel av varuhusens försäljning fallit på livsmedel. Andelen livsmedel har sedan dess ökat kraftigt och man räknar med att den nu utgör ungefär 50 procent.

När det gäller service i betydelsen personlig betjäning och rådgivning har varuhusen i stor utsträckning genomfört självbetjäning med centrala utgångskassor. Även i dessa varuhus finns det tillgång till personlig rådgivning, men i praktiken är den starkt begränsad. Den personliga rådgivningen ersätts av allt större andel fabriksförpackade varor med skriftlig information. En väl utarbetad varuexponering och en rationellt disponerad butiksyta med tydliga varuangivelser genom skyltar anses också underlätta konsumenternas självval.

Utvecklingen i riktning mot självbetjäning inom detaljhandeln kan ses som en

[1] De data som lämnas i detta avsnitt angående utvecklingen inom handeln är hämtade från koncentrationsutredningens betänkande IV »Strukturutveckling och konkurrens inom handeln» (SOU 1968: 6).

rationell åtgärd för att minska företagens omkostnader och skapa konkurrenskraft. Från företagsekonomisk synpunkt är det nödvändigt att nedbringa personalkostnaderna. Systemet kan också medföra fördelar för konsumenterna i form av tidsvinster, oberoende och bekvämlighet vid inköpen.

9.2 *Frestelsetrycket*

Till systemet med självbetjäning hör att varorna skall exponeras öppet med angivande av pris för varje enhet och att kunderna skall kunna göra pris- och kvalitetsjämförelser. Från företagens synpunkt är det också av intresse att varorna exponeras på sådant sätt att de lockar till inköp. Häri ligger ett frestelsetryck: kunderna skall »dras» till varorna. Från försäljningssynpunkt är det vidare av betydelse att varorna är lätt åtkomliga för kunderna. Undersökningar har visat att s.k. impulsköp, dvs. köp som inte varit avsedda då kunden kom in i butiken, förekommer i mycket stor utsträckning inom självbetjäningshandeln.

Det säger sig självt att ett system som innebär att människor skall förmås att plocka till sig så mycket som möjligt av de exponerade varorna (givetvis under förutsättning att betalning sker) också kan föra med sig att många människor faller för frestelsen att tillgripa varor utan att betala. Det gamla ordstävet »tillfället gör tjuven» gäller här.

Situationen är i dag den att de flesta affärsföretag, som anslutit sig till systemet med självbetjäning, upplever svinnet som ett allvarligt hot mot verksamhetens lönsamhet. Det saknas dock närmare utredning om hur stort det ekonomiska avbräcket är totalt sett på grund av kundstölder. Sannolikt varierar detta mycket mellan olika affärsföretag men också mellan olika varusortiment inom samma företag. Man har uppskattningsvis beräknat det totala svinnet inom alla branscher till en procent av omsättningen eller ca 300 miljoner kronor. Enligt en från USA hämtad beräkningsnorm, vilken dock inte utan vidare kan appliceras på svenska förhållanden, skulle 1/3 av det totala svinnet utgöra »naturligt svinn», 1/3 stölder av anställda och 1/3 kundstölder.

9.3 *Butikskontrollen*

Att affärsföretagen måste satsa på övervakning och kontroll av kunderna inom butikerna anses i dag vara oundvikligt för att systemet med självbetjäning överhuvudtaget skall fungera. Utvecklingen har också gått i den riktningen att denna kontrollerande verksamhet i betydande utsträckning lagts i händerna antingen på särskilda butikskontrollanter, som arbetar inom företaget, eller på särskilda bevakningsföretag, som ställer sin personal till förfogande för uppgiften. Butikernas egen försäljningspersonal — biträden, affärsledare o.dyl. — anses inte ha möjligheter att annat än i begränsad utsträckning kunna svara för den kontrollerande funktionen. Enligt vad utredningen inhämtat torde de ej heller anse att detta ligger inom deras normala arbetsuppgifter.

9.3.1 AB Butikskontroll

Det största bevakningsföretaget, AB Butikskontroll, startade sin verksamhet 1943. Bolaget är ett auktoriserat företag, vilket bl.a. innebär att dess personal före anställningen kontrolleras av polismyndighet såvitt avser laglydnad och medborgerlig pålitlighet. Det har sitt huvudkontor i Stockholm med ett flertal avdelningskontor ute i landet. På varje avdelning finns en avdelningschef, som har den direkta kontakten med butiks- eller varuhuschef för att fastställa den kommande månadens butikskontroll. För kontrollverksamheten används i huvudsak kvinnlig personal. Kontrollanterna utbildas internt inom företaget.

Butikskontrollantens huvuduppgift är enligt kontrollbolagets instruktioner att se till att de varor som förs ut ur butiker och varuhus är betalda. Arbetet bedrivs i huvudsak efter tre olika linjer. Den första är att man placerar en kontrollant vid huvudentrén med uppgift att granska kundströmmen för att se om hon känner igen personer som tidigare gripits eller som misstänks för tidi-

gare tillgrepp. Upptäcker kontrollanten en sådan person, som hon av någon anledning anser bör närmare övervakas, följer hon efter kunden in i affären och kontrollerar dennes förehavanden. Visar det sig att hennes misstankar är ogrundade, återvänder hon till huvudentrén och väljer ut en annan kund. Det andra sättet är att arbeta punktvis. Kontrollanten väljer då ut en vara som är särskilt attraktiv och som exponeras på ett »ta-vänligt» men ur affärens synpunkt »säljriktigt» sätt. De kunder som söker sig till dessa varor kontrolleras noga. Det tredje sätt, varpå butikskontrollen arbetar, är patrullerande ronder i varuhuset eller butiken. Kontrollanten strövar fritt omkring som en vanlig kund, försedd med kundkorg, och plockar varor samtidigt som hon kontrollerar andra kunder.

Butikskontrollen fungerar alltså repressivt. För att kontrollanten skall få göra ett ingripande måste hon med egna ögon se tillgreppet. Hon skall sedan följa hela händelseförloppet i en oavbruten följd, vara säker på att varan inte tillhör kunden och att kunden alltjämt har den i sin besittning då utgångskassan passeras. I princip sker så gott som alla ingripanden utanför affären. Vid ingripandet skall butikskontrollanten legitimera sig. Hon skall därefter be kunden följa med till affärens kontor (förhörsrum) för att överlämna denne åt den person som svarar för bevakningen. Där ber man kunden att plocka upp de varor som inte betalats, kontrollanten skriver sin rapport och affärens representant bestämmer vilken åtgärd som skall vidtas mot kunden.

9.3.2 Övriga bevakningsföretag

Under senare år har andra bevakningsföretag med butikskontroll etablerats i landet. Ett sådant, Prefera, är relativt nystartat med huvudkontor i Göteborg. En stor del av de anställda är f.d. poliser eller poliser som arbetar inom företaget på fritid. Omkring 1/3 av personalen är manlig.

Till skillnad från AB Butikskontroll påtar sig Prefera även uppgiften att pröva om en person, som gripits för butikstillgrepp, bör polisanmälas eller ej. Uppgift om samtliga ingripanden sänds till huvudkontoret, där denna prövning sker. Företaget följer därvid vissa normer för anmälningsförfarandet.

Vissa företag, bl.a. Konsum i Stockholm, har egen bevakningsavdelning med anställda kontrollanter. Uppgift om ertappade butikssnattare sänds till företagets bevakningsavdelning, som är gemensam för staden. Den misstänkte kallas sedan dit där han eller hon får redogöra för den inträffade händelsen. Dessa redogörelser ligger till grund för den prövning av ärendets fortsatta handläggning, vilken görs av chefen för företagets juridiska avdelning.

9.4 *Affärsföretagens åtgärder mot ertappade butikssnattare*

Enligt de instruktioner som allmänt gäller för affärernas bevakningspolitik får ett ingripande endast ske, om man är absolut säker på att den misstänkte tillgripit varan. Kontrollanten eller den som eljest svarar för bevakningen måste alltså själv ha sett att den misstänkte tagit varan och stoppat den på sig. Vidare måste brottet vara fullbordat (försök till snatteri är inte straffbart), vilket i princip betyder att den misstänkte skall ha lämnat varuhuset eller självbetjäningsaffären utan att betala, innan ingripandet kan göras. Kontrollanten måste också vara säker på att den misstänkte har stölduppsåt. I detta hänseende tillmäts dennes allmänna beteende i samband med tillgreppet stor betydelse.

Då kontrollanten funnit anledning att ingripa mot en misstänkt person, går kontrollanten i kapp denne, presenterar sig och ber kunden följa med till kontoret för kontroll. Enligt sina instruktioner skall kontrollanten inte ge sig in i diskussion om händelsen. Det framhålls att man under vägen till kontoret bör undvika att hålla i den misstänkte men man skall hela tiden ha denne under uppsikt. Av särskild vikt är att man inte ger den ertappade tillfälle att kasta ifrån sig den tillgripna varan. Från affärens synpunkt är det av intresse att ingripandet väcker så

liten uppmärksamhet som möjligt. Till stöd för ingripandet åberopas bestämmelsen i 24 kap. 7 § andra stycket RB, enligt vilken envar äger gripa den som begår brott varå fängelse kan följa, om han träffas »å bar gärning eller flyende fot». I instruktionerna framhålls att man inte med våld får tvinga någon att följa med till kontoret. Gör den misstänkte motstånd eller försöker han avvika från platsen får han hållas fast. Kontrollanten äger därvid inte bruka mer våld än omständigheterna kräver. I sådana fall skall polis tillkallas.

Det betonas i instruktionerna att ett ingripande som påbörjats alltid skall fullföljas. Kontrollanten får sålunda inte påverkas av den misstänktes argumentering mot förfarandet. Det skall klargöras för denne att diskussionen får anstå tills man kommer in på kontoret. Ej heller får kontrollanten ta intryck av den misstänktes personliga förhållanden, uppgivna relationer till högre tjänstemän inom företaget osv. Kontrollanten har ingen rätt att pröva förutsättningarna för ett eventuellt rättsingripande.

Då den misstänkte förts in på kontoret, har kontrollanten att rapportera det inträffade för affärschefen eller den som av affärsledningen utsetts att handlägga ärendets fortsatta gång. På vissa håll förekommer det att kontrollanten avger en skriftlig rapport på särskilt formulär. Vid det förhör som anställs på kontoret brukar kontrollanten vara närvarande för att kunna besvara frågor av förhörsledaren. Den gripne underrättas om misstanken och uppmanas att lämna uppgifter om sina förehavanden i butiken. Det förekommer att anteckningar görs om platsen för tillgreppet, tidpunkten, den misstänktes fullständiga namn, födelsedata, adress och anställningsförhållanden, det tillgripna godset och dess utförsäljningsvärde samt den misstänktes berättelse. Finns vittnen antecknas även deras uppgifter. Dessa samlade data läggs till grund för eventuell anmälan till polisen.

Det nu beskrivna förfarandet bygger på de instruktioner som gäller för butikskontrollen i vissa större företag. Man kan naturligtvis inte utgå ifrån att denna ordning är allmänt vedertagen. Det finns spelrum för varierande ingripanden allt efter den praxis som utbildats i en butik eller ett företag. På vissa håll torde det mera allmänt förekomma att polisen kallas till platsen, då en person ertappats med att tillgripa varor. På andra håll tillkallas polis endast då vederbörande vägrar att legitimera sig eller inte kan identifieras, då han saknar fast bostad eller är utlänning. Särskilt i mindre butiker kan den ordningen gälla att ett ingripande mot en kund inte får äga rum förrän affärsföreståndaren underrättats om misstanken. Det förekommer också inom vissa större företag att ingripandet mot den misstänkte på försäljningsstället inskränks till att man där fastställer dennes identitet och låter honom bekräfta kontrollantens rapport över händelsen. Den misstänkte får sedan tillfälle att på distriktskontoret närmare redogöra för händelsen innan frågan om eventuell polisanmälan prövas.

9.5 *Effektivare förebyggande verksamhet från affärsföretagens sida*

Det förhåller sig otvivelaktigt så att butiksstatteriets stora omfattning måste sättas i samband med den strukturförändring som skett och alltjämt sker inom handeln från butiker med manuell betjäning till stora enheter som bygger på självbetjäningsprincipen.

Accepterar man självbetjäningssystemet, som en i det moderna samhället nödvändig försäljningsform, uppkommer frågan vilka åtgärder som bör vidtas för att eliminera de negativa verkningarna av detta system. Det bör då i första hand ankomma på affärsföretagen att förhindra att kunderna utsätts för alltför starka frestelser att olovligen tillgripa varor som exponeras för försäljning. Åtgärder som avser att minska frestelsetrycket och därmed impulssnatterierna kan emellertid få till följd att även de legala impulsköpen minskar, vilket strider mot företagens intresse att sälja så mycket som möjligt.

Av naturliga skäl har sålunda affärsföretagen inte något primärt intresse av att be-

gränsa kundernas möjligheter att oberoende och utan inskränkning kunna plocka till sig varor i butiker eller varuhus. Det ligger i systemet med självbetjäning att sådana möjligheter står kunderna till buds. Ett visst svinn torde också accepteras av affärsföretagen så länge detta endast i mindre grad påverkar försäljningsresultatet. Först om den fria exponeringen av varorna leder till att kunderna i större utsträckning tillgriper varor, vilket medför icke önskvärda ekonomiska konsekvenser för företaget, kan företaget anse det angeläget att sätta in motåtgärder. Det kan då också visa sig nödvändigt att begränsa utrymmet för självbetjäning. En sådan åtgärd torde alltid föregås av en ekonomisk avvägning mellan, å ena sidan, vad man kan tänkas förlora på grund av minskad försäljning (minskade impulsköp) och, å andra sidan, vad man kan tänkas vinna genom att hindra uppkomsten av brottstillfällen och därmed minska frestelsetrycket.

Det står emellertid klart att inte enbart ekonomiska intressen bör bestämma affärsföretagens agerande på detta område. I inledningskapitlet har utredningen framhållit att det vilar ett inte ringa mått av socialt ansvar på företagen att driva sin verksamhet på sådant sätt att den inte skapar brottstillfällen. Det kan inte vara ett samhällsintresse att ingripa repressivt mot sådana personer som faller för frestelsen att begå butikssnatteri om inte företagen å sin sida vidtar nödvändiga åtgärder för att förhindra att människor hamnar i sådana situationer.

Mot denna bakgrund bör uppmärksamheten främst riktas mot affärsföretagens möjligheter att inom butikerna lösa problemet med butikssnatteriet.

9.5.1 Affärslokalernas inredning

Från brottsförebyggande synpunkt är det av stor betydelse att affärslokalerna är översiktliga och att man undviker dolda eller avskilda utrymmen. Montrar och diskar bör följaktligen inte vara så höga eller placeras så att en kund kan dölja sig bakom dem. Avdelningar inom ett varuhus eller en butik, vilka betjänas av en eller flera kassor, bör inte vara större än att de i stort kan överblickas från kassorna. Kassorna bör placeras centralt inom avdelningen och vara lättåtkomliga för kunderna.

Åtskilliga moderna varuhus har liksom självbetjäningsbutikerna en eller flera utgångskassor, gemensamma för hela affären eller en avdelning inom affären med grind eller vändkors. I dylika fall är lokalerna i allmänhet så stora att de inte kan överblickas från kassorna. Som allmän regel bör dock gälla att affärer, som är byggda i flera våningsplan, bör ha sådana utgångskassor i varje plan. Möjlighet bör alltså inte finnas för en kund att förflytta sig från ett plan till ett annat med hiss, rulltrappor el.dyl. utan att först ha betalat för varorna.

En kund som uppehåller sig inom en avdelning med särskild utgångskassa bör om möjligt slutföra sina inköp i ett sammanhang och utan avbrott. Olika serviceinrättningar, t.ex. toaletter, tvättrum, samtalsrum, cafeterior o.dyl., bör därför placeras utanför utgångskassorna. Provhytter bör vara tillgängliga för kunderna först efter hänvändelse till expedit. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att provhytter inte begagnas för att dölja tillgripna varor.

Sådana synpunkter på lokalernas disponering och inredning, som här lämnats, bör alltid tas i betraktande när nya varuhus och butiker uppförs. Det bör emellertid också vara möjligt att i stor utsträckning disponera om redan befintliga affärslokaler så att motsvarande krav på brottsförebyggande åtgärder där kan tillgodoses. Uppenbart är att åtskilliga sådana lokaler, i vilka driften lagts om från manuell betjäning till självbetjäning, egentligen inte alls är lämpade för denna nya försäljningsform. Man kan dock utgå ifrån att de successivt kommer att ersättas med nya, ändamålsenliga lokaler.

9.5.2 Exponeringen av olika varor

Vid en genomgång och planering av olika brottsförebyggande åtgärder, som kan vidtas inom butikerna, måste man också närmare undersöka formerna för den fria ex-

poneringen av olika varor. Det står klart att det sätt varpå varorna ställs ut i gondoler, montrar eller hyllor har stor betydelse för den uppkomna kriminalitetsutvecklingen. Det finns alltså skäl att överväga olika möjligheter att begränsa exponeringen eller eljest göra de utställda varorna mindre lättåtkomliga.

Man har på vissa håll vidtagit åtgärder i denna riktning. Exponering enligt självbetjäningsprincipen av t.ex. tobaksvaror och vissa mindre varor av betydande värde (smycken) undviks sålunda. Å andra sidan förekommer det allmänt att vissa varor, som erfarenhetsmässigt är särskilt begärliga, exponeras på ett till synes alltför utmanande sätt. Detta gäller inte minst godsaker och konfektyrer, som ofta placeras i öppna korgar på golvet eller på låga hyllor, där även mindre barn lätt kan nå dem och obemärkt stoppa dem på sig. Som allmän regel bör gälla att särskilt »stöldkänsliga» varor exponeras mindre lättåtkomligt.

Av betydelse är vidare att varor i allmänhet inte ställs ut på sådant sätt att de lätt och omärkligt kan »glida ner» i kundernas fickor, handväskor o.dyl. Det bör vara möjligt att i stor utsträckning använda attrapper som utställningsföremål och placera försäljningsobjekten mindre lättillgängliga. Paketeringen av varorna spelar också stor roll. Åtskilliga mindre varor kan förpackas på sådant sätt att de inte kan rymmas i en rockficka el.dyl. Man har redan nu från affärshåll uppmärksammat nödvändigheten av sådana åtgärder. Det bör emellertid finnas möjligheter att genom överenskommelser med fabrikanter och leverantörer nå betydligt längre i detta hänseende.

9.5.3 Butikskontrollen kräver särskild uppmärksamhet

I den aktuella debatten om butikssnatteriet har butikskontrollens arbetsmetoder kritiserats. Man har framför allt reagerat mot att kontrollanterna skuggar kunderna inom affären och väntar med ingripandet tills utgångskassan passerats och brottet alltså fullbordats. Det finns, menar man, alla skäl att i stället satsa på förebyggande ingripanden. Då en kontrollant upptäcker att en kund stoppar på sig en vara i fickan, i handväskan eller döljer den innanför kläderna, borde kontrollanten kunna vända sig till kunden med ett påpekande att t.ex. i stället lägga varan i kundkorg. Från affärshåll har invänts att en sådan »kundservice» inte är möjlig. Dels skulle många kunder, som får ett sådant påpekande, med rätt eller orätt betrakta detta som en insinuation om brottslig avsikt, vilket kunde skapa svårigheter för butiken. Dels är det av praktiska skäl inte möjligt att införa s.k. korgtvång i alla butiker och varuhus. Överhuvudtaget ställer man sig på många håll negativ till tanken att införa korgtvång. De som går in i en butik med avsikt att stjäla brukar — menar man — utrusta sig med korg för att väcka så liten uppmärksamhet som möjligt. I andra fall kan det många gånger vara en opåkallad åtgärd att påtvinga kunderna en korg — de avser kanske endast att handla en enstaka vara eller att alls inte handla, endast titta på varorna. Korgtvånget framstår därför för många butiksinnehavare som en kundfientlig åtgärd som man vill undvika.

Enligt utredningens mening kan diskussionen om butikskontrollens form och innehåll ge anledning till en omprövning av affärsföretagens hittillsvarande praxis. Ställer man den brottsförebyggande verksamheten mera i centrum och menar att problemet med butikssnatteri till stor del bör lösas inom butikerna utan att rättsmaskineriet skall behöva kopplas in, faller det sig naturligt att butikskontrollen får något annorlunda funktioner. Man bör då i första hand söka uppnå en enhetlig och konsekvent linje från företagens sida. Affärerna kan t.ex. bestämma att den som handlar i butik eller varuhus enligt självbetjäningsprincipen inte får stoppa varan på sig i fickan eller i egen kasse eller väska, innan varan betalats. Mot bakgrunden av en sådan allmängiltig regel synes det vara helt följdriktigt att kontrollanten eller annan anställd inom butiken påpekar för kunderna vad de har att rätta sig efter. Det förutsätts självfallet också att företaget på olika sätt infor-

merar kunderna härom. Att man på detta sätt kan åstadkomma en allmänt accepterad handlingslinje visar erfarenheterna från Danmark. Enligt vad utredningen inhämtat framstår det där som naturligt att den som handlar i en snabbköpsbutik använder anvisad kundkorg eller eljest håller varorna väl synliga innan betalning erläggs. Detta gäller m.a.o. som en förutsättning för inköpen, vilken allmänt respekteras.

9.5.4 Gripandet av butikssnattare i butikerna

Det ingripande som sker mot en misstänkt, då kontrollanten ber denne följa med till företagets kontor för närmare utredning, torde formellt inte betraktas som ett gripande i rättegångsbalkens mening. Om åtgärden har en sådan innebörd skall nämligen enligt 24 kap. 7 § RB den gripne omedelbart överlämnas till närmaste polisman. Som nämnts förekommer det emellertid att man inte anser det vara nödvändigt att kalla polisen till affären för att ta hand om vederbörande och inleda förundersökning. Den normala gången torde på de flesta håll vara att den misstänkte får lämna butiken sedan han identifierats och hörts angående händelsen. I den mån polisen kopplas in sker detta då först efter skriftlig anmälan från butiken.

Kontrollantens ingripande och uppmaning till den misstänkte att underkasta sig de åtgärder som påkallas betraktas från affärens sida närmast som en informell rutin. Det torde också allmänt ligga i den misstänktes eget intresse att en sådan ordning upprätthålls. Vägrar denne att följa kontrollantens begäran eller saknas i övrigt förutsättningar för en informell handläggning av ärendet inom butiken, kan emellertid ett gripande i lagens mening aktualiseras. I dylikt fall måste den misstänkte överlämnas till polisen. Någon särskild prövning av anmälningsfrågan kommer då inte i fråga.

Som framgår av utredningens överväganden i kap. 5 (s. 68) föreslår utredningen att målsäganden/affären även i fortsättningen skall äga rätt att gripa den som ertappats på bar gärning med att snatta. Enligt utredningens mening synes den praktiserade ordningen att utan omedelbart polisingripande försöka klarlägga saken i affären böra förordas. Därmed kan ingripandet göras så skonsamt som möjligt för den misstänkte, man kan undvika att händelsen väcker onödig uppmärksamhet och — vilket är av särskild betydelse — affärsledningen får möjlighet att överväga om polisanmälan är påkallad i det särskilda fallet. Härtill kommer att det inte kan vara av allmänt intresse att polisen tas i anspråk i alla dessa fall, då ett butikssnatteri uppdagats. Det rör sig här ofta om brott av bagatellartad beskaffenhet. Tillkallas polisen måste antingen vissa uppgifter inhämtas på platsen eller den misstänkte tas med i polisbil till polisvaktkontoret för förhör. Det bör undvikas att på detta sätt engagera den patrullerande polisen i uppgifter, som hindrar den nödvändiga utetjänsten på andra, viktigare områden. Då det rör sig om småsnatterier förefaller också i allmänhet en polishämtning vara en alltför drastisk åtgärd.

I den mån affären upptäcker att en kund förövat ett butikstillgrepp bör som allmän rekommendation gälla att affären inte kopplar in polisen förrän man övervägt om ett rättsingripande verkligen är nödvändigt i det särskilda fallet. Den omständigheten att en person övertygats om ett butikssnatteri bör nämligen inte alltid leda till att händelsen skall polisanmälas. I följande avsnitt skall utredningen närmare utveckla sin ståndpunkt i denna fråga.

Man bör inte bortse ifrån att kontrollantens ingripande mot en person, som med stölduppsåt tagit en vara i butiken, kan ha en preventiv effekt. För många människor torde själva avslöjandet av brottet vara en allvarlig reaktion, tillräcklig för att de i fortsättningen skall avhålla sig från butiksstölder. Denna effekt kan ytterligare förstärkas om upptäckten av brottet kombineras med ett samtal på affärskontoret, där den ertappade ställs inför hotet om en polisanmälan om händelsen upprepas. Av vikt är att affärsföretagen utåt visar att man uppmärksammat problemen med butikstill-

grepp och medvetet arbetar för att bekämpa dem. Den som frestas att snatta i en butik skall veta att risken för ett avslöjande är påtaglig och att ett ingripande från affärens sida i sig medför obehag.

9.5.5 Affärsföretagens allmänna brottsförebyggande åtgärder bör samordnas

Det ligger inte inom utredningens uppdrag att närmare föreslå vad som från affärsföretagens sida bör göras på den allmänt brottsförebyggande sektorn. Med det anförda har utredningen endast gett några exempel på sådana åtgärder som bör uppmärksammas. Det står emellertid klart att det här finns utrymme för betydande insatser som direkt eller indirekt kan dämpa frestelsetrycket. I detta hänseende bör man inte heller bortse ifrån att polisen äger stora erfarenheter.

Planeringen av denna verksamhet inom butikerna bör därför i viss utsträckning ske i samråd med de rättsvårdande myndigheterna. I kap. 2 har utredningen förordat inrättande av ett centralt råd för planering och samordning av den brottsförebyggande verksamheten. Det bör vara en uppgift för detta råd att dra upp riktlinjerna för ett gemensamt handlingsprogram för affärsföretagen. En förutsättning för att man på detta sätt skall kunna åstadkomma minskade brottstillfällen inom ramen för systemet med självbetjäning är att man uppnår allmän uppslutning kring de åtgärder som här rekommenderas. Visar det sig emellertid att affärsföretagen inte frivilligt vill följa de givna rekommendationerna, kan det bli nödvändigt med lagstiftning. Därvid bör dock beaktas att de större företagen är bättre ekonomiskt rustade än de mindre för att vidta brottsförebyggande åtgärder. Åtgärderna bör självfallet anpassas så att de inte leder till otillbörlig konkurrensbegränsning.

En fråga för det nämnda centrala rådet bör också vara att fastställa riktlinjer för t.ex. kundernas sätt att förvara varorna innan dessa betalats. En annan fråga gäller butikskontrollanternas arbetsformer och funktion. Det kan finnas skäl att närmare pröva vilka krav man bör ställa på deras utbildning och allmänna lämplighet. Möjligen bör man inrätta en särskild utbildningslinje för dessa kontrollanter i det allmännas regi. Det är ett önskemål att butikskontrollanterna har viss psykologisk skolning och att i varje fall de större affärsföretagen har tillgång till psykologisk expertis.

Ytterligare en fråga som bör uppmärksammas gäller möjligheten att använda olika tekniska hjälpmedel, såsom tv-övervakning, speglar o.dyl. för butikskontrollen. Det kan vara nödvändigt att försöksvis pröva effekten av åtskilliga sådana åtgärder innan man kan rekommendera en generell tillämpning av dem.

10 Anmälningsförfarandet

I inledningen till detta betänkande har framhållits att det i praktiken är målsägandens intresse av att anmäla ett mindre förmögenhetsbrott som avgör om detta skall komma till myndigheternas kännedom. Olika faktorer kan här påverka målsäganden att avstå från sådan anmälan. De fall som registreras utgör i själva verket en liten del av de faktiskt begångna mindre brotten.

Då det gäller butikssnatteriet anses anmälningsfrekvensen vara hög. Eftersom det här till stor del är fråga om brott, där gärningsmannen tas på bar gärning, kan målsäganden/affärsidkaren så gott som alltid uppge namn och andra persondata på den som avses med anmälan. Dessa ärenden leder därför ofta till ej påkallad prioritering i utredningssammanhang.

År 1967 polisanmäldes i hela riket 21 105 tillgrepp i butiker och varuhus. (Motsvarande antal var 1969 enligt preliminära uppgifter 18 780.) Av dem torde de allra flesta ha rubricerats som snatteri.

Enligt den officiella statistiken är butikssnatteriet i stor utsträckning ett storstadsfenomen. Som framgår av *tabell 10: 1* kommer sålunda omkring 2/3 av de polisanmälda från städer med 50 000 invånare eller däröver. Drygt 1/3 kommer från Stockholm, Göteborg och Malmö.

Tabell 10: 1. Till polisen anmälda stölder och snatterier i butiker och varuhus.

	Antal 1966	%	Antal 1967	%
Stockholm	4 832	26	4 482	21
Göteborg	1 507	9	1 913	9
Malmö	1 115	6	1 218	6
Städer med 50 000— inv.	3 434	20	6 020	28
Städer med 20 000—49 999 inv.	2 577	14	3 128	15
Övr. kommuner	4 457	25	4 344	21
Summa	17 922	(100)	21 105	(100)

10.1 *1963 års rekommendationer om vidgad anmälningspraxis*

Affärsmännens praxis i fråga om anmälningar av butikssnatterier bör ses i belysning av de rekommendationer som utfärdades av arbetsgruppen mot butiksstölder i december 1963.[1] I arbetsgruppen ingick representanter för Sveriges köpmannaförbund, Kooperativa förbundet, Turitz & Co och Åhlén & Holm. Gruppen framhöll vikten av att långsiktiga insatser gjordes i stöldförebyggande syfte genom att det skapades enhetliga handlingsnormer. Man föreslog vidare fastare åtgärder mot dem, som trots den skärpta kontrollen snattar och stjäl. Därvid åbe-

[1] Arbetsgruppen arbetar numera, efter viss omorganisering, under namnet Aktionsgruppen mot butiksstölder.

ropades ett uttalande från dåvarande chefen för inrikesdepartementets rättsavdelning.

I detta uttalande framhölls det betydelsefulla i att man vidtog kraftiga åtgärder för att uppdaga butiksstölder och verkligen beivrade dessa brott men att man samtidigt måste ha klart för sig att en väsentlig orsak till ökningen av butikssnatterierna var, att de moderna försäljningsmetoderna — öppet exponerade varor i stora butiksenheter — innebar att frestelserna ökades i jämförelse med förhållandena under den tid, då handeln i regel skedde över disk. Efter att ha framhållit vikten av det förebyggande arbetet och anslutit sig till de initiativ som arbetsgruppen tagit, anförde rättschefen:

»Vad så angår åtgärder mot dem som ertappas med tillgrepp vill jag poängtera, att vi är utomordentligt angelägna om att inget tillgrepp skall lämnas utan åtgärd. Särskilt när det gäller ungdomen är detta en allvarlig social fråga. Ett barns snatterier är ofta inte uttryck för asocialitet utan mera för obetänksamhet eller äventyrslusta. Men blir det ingen reaktion från de vuxnas sida när tillgreppen uppdagas, är faran stor att tillgreppen fortsätter. Beteendet måste brytas, ju tidigare desto bättre. Man måste förstå att det är inhumant, sett på längre sikt, att låta udda vara jämnt och måhända medverka till att barnet vänjs vid ett handlingsmönster, som kan leda till mera bestående brottslighet. Samhället fyller inte sin uppgift om barnet inte får klart för sig, att vissa handlingar är otillåtna. Ett obehag för barnet på ett tidigt stadium är långt mera humant än senare allvarligare reaktioner, som ofta aktualiseras då det redan är för sent.

Vi har från departementets sida medverkat vid tillkomsten av den här aktuella promemorian med rekommendationer till affärsidkarna om åtgärder vid uppdagade tillgrepp. Särskilt har vi varit angelägna om att anmälan så gott som alltid sker till polis eller barnavårdsnämnd när fråga är om barn och ungdom, självfallet med undantag för små barn. Här har väl meningarna brutit sig mellan detaljhandeln och departementet. Vi saknar naturligtvis inte förståelse för relationerna mellan handlaren och hans kundkrets. Men vid tillgrepp är det inte bara eller ens i första hand fråga om dessa relationer utan en samhällsfråga. Vidare kan vi under inga förhållanden acceptera att butiksinnehavare upprättar egna register över personer, som ertappats med snatteri. Man har reagerat speciellt mot att koppla in polisen när fråga är om barn och ungdom. Vi menar emellertid, att man måste komma bort från att betrakta polisen som rent »polisiär». Redan nu har polisen viktiga sociala funktioner, inte minst i samarbete med barnavården. Utvecklingen kommer snart att öka polisens insatser på det verksamhetsområde som traditionellt kallas det sociala området, en fullt följdriktig utveckling parallellt med samhällsutvecklingen i stort. Det är angeläget att få till stånd ett förtroendefullt samarbete mellan polisen och detaljhandeln och att bibringa butiksinnehavaren insikt om att även polisen har en preventiv och inte bara en repressiv funktion.»

I den av arbetsgruppen mot butiksstölder utfärdade promemorian, som nämndes i uttalandet, infördes under rubriken »*När bör polisanmälan ske?*» följande:

»Anmälan till polis bör alltid ske om det är sannolikt att stölduppsåt förelegat, men inte om tillgreppet kan antas ha skett i ren distraktion.

När det gäller barn och ungdom bör anmälan ske till polis eller barnavårdsnämnd.

Om speciella skäl föreligger eller det rör sig om barn i förskoleåldern bör anmälan kunna underlåtas. I sådant fall bör dock föräldrarna underrättas.

Polisen är alltid skyldig att ta upp anmälningar och fullfölja dessa även i till synes bagatellartade fall.

Observera att även ett bagatellartat fall kan ge upphov till att en vanetjuv blir avslöjad eller att en serie stölder blir utredda. Det har hänt att märkliga upptäckter gjorts vid husrannsakan hos en som förstagångstjuv betraktad person.

Anmälan till polis får också den psykologiska effekten att den verkar avskräckande på andra med brottsliga avsikter.»

Den skärpta anmälningspraxis, som sålunda rekommenderades, utgjorde ett led i den kampanj mot butiksstölder som handeln i samarbete med bl.a. inrikesdepartementet, socialdepartementet och skolöverstyrelsen startade 1964. Kampanjen syftade till att nära nog alla som avslöjades för butiksstöld efter den 1 februari 1964 skulle anmälas till polis eller barnavårdsnämnd. Vidare skulle en allmänt förebyggande verksamhet sättas in, bl.a. genom annonskampanj och laglydnadsundervisning i skolorna.

Man kan utgå ifrån att innan arbetsgrup-

pens rekommendationer utfärdades och kampanjen igångsattes, ett betydande urval gjordes i affärerna bland dem som ertappats för snatteri. Rörde det sig om mindre tillgrepp avstod säkerligen många affärsidkare från att koppla in polisen. Barn och ungdomar samt åldringar undgick också i stor utsträckning anmälan. Mycket tyder emellertid på att de flesta affärsföretagen — i varje fall de större — följde de utfärdade rekommendationerna, vilket resulterade i en kraftig ökning av anmälningsfrekvensen.[1] Vid de sammanträden utredningen haft med representanter för affärsföretagen har framhållits, att man i princip ansåg sig bunden av arbetsgruppens rekommendationer, varvid man åberopade att dessa byggde på uttalanden från en statlig myndighet. Från vissa håll har man dock kritiserat en sådan anmälningspolitik. Bl.a. har de handelsanställdas förbund inte ansett sig kunna biträda aktionen.

10.2 *Nuvarande anmälningspraxis*

En anmälningspolitik, som innebär att i princip alla ertappade butikssnattare utan egentlig urskillning med hänsyn till den misstänktes ålder, personliga förhållanden, värdet av det tillgripna osv. skall polisanmälas, ställer självfallet ej sällan affärsföretagen inför svåra avgöranden. Då en person misstänks för butikssnatteri kan det föreligga en rad omständigheter — ej sällan ömmande och från social synpunkt beaktansvärda — som talar emot ett polisingripande. Mycket talar också för att affärsmännen i praktiken har intresse av att pröva anmälningsfrågan i det enskilda fallet.

Det saknas någon fullständig, för hela landet gällande undersökning av affärsföretagens anmälningspraxis. Denna kan variera mellan företagen inbördes men också mellan olika butiker och affärer inom ett och samma företag. De större affärsföretagen försöker sannolikt hålla en viss enhetlig linje men hur anmälningsförfarandet tillämpas i praktiken är ytterst beroende av värderingarna hos dem som har beslutanderätten. Mycket tyder emellertid på att polisanmälningar om butikssnatteri till övervägande del kommer från de stora varuhuskedjorna och vissa butikskedjor som anslutit sig till självbetjäningsprincipen.

Det sistnämnda bestyrks bl.a. av en undersökning av butiksstölderna i Uppsala 1967, som utförts av två kriminologistuderande.[2] I del I av undersökningen redovisas resultaten av intervjuer som gjorts bland företrädare för fyra varuhus och 50 andra butiker i Uppsala. Affärsföreståndarna för de mindre och medelstora butikerna uppgav att under året hade ertappats 53 män och 36 kvinnor. Motsvarande uppgifter från varuhusen var 200 män och 159 kvinnor. De vidtagna åtgärderna med de ertappade personerna visar att endast 13 procent av dem som ertappats i mindre och medelstora butiker anmälts. Anmälningsfrekvensen för varuhusen utgjorde däremot närmare 50 procent av de ertappade. Författarna konstaterar att ju större problem ett inköpsställe har med butiksstölder, desto mer ökar butiksägarens benägenhet att polisanmäla stölderna. Frekvensen av varuhusens anmälningar i olika åldrar framgår av *tabell 10: 2*.

När det gäller affärernas nuvarande anmälningspraxis kommer uppmärksamheten främst att riktas mot de större kedjevaruhusen, där butikssnatteriet upplevs som ett allvarligt problem. Dessa företag för i allmänhet intern statistik och stöldregistreringar. De har också på central nivå utfärdat anvisningar för affärernas handläggning av butiksstölder på det lokala planet.

10.2.1 Anmälningar från vissa varuhus

Enligt de regler som gäller inom ett av de största företagen med varuhus i hela landet, skall polisanmälan alltid ske om stölduppsåt förelegat. Även ett bagatellartat fall skall

[1] I en undersökning av kampanjens verkningar jämfördes antalet anmälda snattare under tre månader 1963 med antalet under motsvarande tidsperiod 1964. Det framgick dock att kampanjen under den tid som avsågs med undersökningen ännu inte nått maximal effekt (se Göran Rådö, a.a. (nr 1) s. 79).

[2] Eva Falkenberg—Kerstin Svensson, a.a. (nr 2) s. 79.

Tabell 10: 2. Av varuhus i Uppsala polisanmälda personer 1967.

Ålder	Män			Kvinnor			Totalt		
	Ert.	Polis-anm.	%	Ert.	Polis-anm.	%	Ert.	Polis-anm.	%
7—14 år	79	26	33	27	4	15	106	30	28
15—20 år	25	19	76	24	17	71	49	36	73
21—60 år	67	49	73	66	42	64	133	91	68
61—	29	8	28	42	12	28	71	20	28
Antal	200	102	51	159	75	47	359	177	49

anmälas. Beträffande personer under 15 år skall i stället anmälan göras till barnavårdsnämnden, såvida inte polismyndigheten på orten förklarat att den vill ta emot även dessa anmälningar. För barn i åldrarna under 10 år anses det i vissa fall vara tillräckligt att kontakta föräldrarna. Den misstänktes sociala status skall inte ha någon inverkan på de åtgärder som föranleds av tillgreppet. Om varuhusets chef dock i något fall bedömer att polisanmälan och därmed följande åtgärder skulle drabba den misstänkte eller hans familj på ett sätt som är uppenbart orimligt i förhållande till det begångna brottet, skall säkerhetskonsulenten kontaktas innan polisanmälan görs.

I praktiken synes varuhuscheferna vid företaget följa dessa anvisningar. Av den statistik som företaget presenterat framgår sålunda att drygt 75 procent av dem som ertappas för butikssnatteri blir polisanmälda, 3—4 procent anmäls till barnavårdsnämnd eller skola, och i ca 11 procent av fallen nöjer sig företaget med att ta kontakt med föräldrarna (det rör sig här självfallet om minderåriga snattare). I endast 5—8 procent av de ertappade fallen avstår företaget från att vidtaga någon åtgärd.

Av intresse är vidare att se vilka tillgrepp det är som ger anledning till polisanmälan. Värdet av det tillgripna ger visserligen inte någon fullständig vägledning för bedömningen av brottets svårhetsgrad, eftersom det kan ha tillkommit särskilda omständigheter som ansetts motivera att anmälan görs. Har brottsobjektet lågt värde — under 10 eller 5 kronor — torde det dock i övervägande antal fall ha varit fråga om inte kvalificerade tillgrepp.

Som framgår av nedanstående uppställning har de som ertappats för butikstillgrepp i det aktuella företaget i betydande utsträckning förövat mindre snatterier. I drygt 50 procent av fallen har värdet legat under 10 kronor och i drygt 30 procent under 5 kronor. Det står klart att företaget endast undantagsvis underlåtit att polisanmäla dessa mindre tillgrepp.

Värde (kr)	Antal 1/1—30/6 1968	Antal 1/1—30/6 1969
— 4	709	471
5— 9	400	313
10— 19	306	247
20— 29	226	141
30— 39	87	93
40— 49	58	44
50— 99	138	95
100—199	53	49
200—	16	16
Summa	1 993	1 469

Ett annat av landets stora företag har valt en liberalare anmälningspolitik. Enligt de instruktioner, som här utfärdats, skall som huvudregel polisanmälan ske när den misstänkte efter tillgrepp av vara lämnat företagets lokaler och det är uppenbart att han haft för avsikt att inte betala den medhavda varan. Från denna regel kan dock göras betydande undantag.

1. Om tillgreppet gjorts av barn under sju års ålder bör barnets vårdnadshavare underrättas på lämpligt sätt.

2. Om tillgreppet gjorts av barn i åldrarna

7—15 år skall vårdnadshavaren underrättas. Barnavårdsnämnden kan underrättas i vissa fall.

3. Om tillgreppet avser *en* vara med ett värde understigande cirka 10 kronor skall ej ske polisanmälan såvida inte

a) särskilda omständigheter talar för att polisanmälan ändå skall ske, t.ex. att vederbörande visat ett avancerat tillvägagångssätt eller använt särskilda hjälpmedel eller

b) det är sannolikt att det inte är fråga om ett förstagångsfall eller en rent spontan och förhastad förseelse av tillfällig art eller

c) en underlåten polisanmälan sannolikt kan få negativa verkningar på andra personer, dvs. att tillgreppet kan befaras bli känt av en större personkrets som på grund av underlåten polisanmälan kan förledas att begå snatterier, t.ex. då tecken tyder på att en formlig epidemi av snatterier inom en skola håller på att bryta ut.

4. Om värdet av det tillgripna är högre än cirka 10 kronor men det från rent mänsklig synpunkt förefaller rimligt att vederbörande undslipper polisanmälan t.ex. beroende på hög ålder, antagbar debilitet el.dyl.

5. Då tvetydiga fall föreligger, dvs. då kontrollantens och den misstänktes uppgifter är helt motsägande varandra och något påtagligt faktum, som talar för kontrollantens version inte finns.

Detta och andra affärsföretag har alltså uttryckligen gått ifrån de rekommendationer som lämnats av arbetsgruppen mot butiksstölder. Det finns de som underlåter att polisanmäla barn under 15 år, såvida inte speciella omständigheter talar därför. I stället tar någon företrädare för affärsföretaget själv kontakt med barnets föräldrar. På vissa håll avstår man också generellt från polisanmälan mot personer i åldrarna över 70 år. Rör det sig om mindre snatterier, dvs. fall där värdet av det tillgripna understiger 10 kronor, kan anmälan göras beroende av om det är fråga om återfall. Hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden — denne eller någon medlem av familjen är t.ex. sjuk, har akuta psykiska besvär el.dyl. — kan också medföra att man avstår från polisanmälan.

10.2.2 Anmälningar om mindre snatterier

För utredningen är det av speciellt intresse att undersöka i vilken utsträckning de anmälda butikssnatterierna avser mindre tillgrepp, dvs. där värdet av det snattade ligger under 10 kronor. Som förut nämnts anser vissa företag att man bör avstå från anmälan i sådana fall liksom i fråga om barn och åldringar, om inte särskilda omständigheter talar för att anmälan sker.

Den undersökning av butikssnatteriet i *Stockholm,* som utredningen låtit utföra,[1] visar att det övervägande antalet polisanmälningar som gjorts 1966 avsett tillgrepp av varor värda mindre än 10 kronor. De polisanmälda hade sålunda till 40,1 procent snattat för mindre än fem kronor och till 64,4 procent för mindre än tio kronor. Enligt den ovan (s. 87) redovisade sammanställningen av företagna undersökningar avser ca 50 procent av butikssnatterierna värden under 10 kronor och ca 75 procent värden under 20—25 kronor. Medan man i affärerna allmänt räknar med att ca 1/4 av alla som ertappas för snatteri är i åldrarna under 15 år, visade stockholmsundersökningen att endast 13 procent av de polisanmälda hänfördes till dessa åldersgrupper. Endast 3 procent befann sig i åldrarna över 67 år.

I den allmänna debatten har man under de senaste åren bl.a. i massmedia från många håll kritiserat affärsmännens benägenhet att polisanmäla till synes bagatellartade butikssnatterier och sådana som förövas av barn och åldringar. Det ligger nära till hands att tro att många affärer påverkats av denna kritik och numera i stor utsträckning avstår från anmälan i sådana fall. För att få klarhet i denna fråga har utredningen inhämtat uppgifter om samtliga butiks- och varuhustillgrepp under 100 kronors värde, vilka polisanmälts i *Göteborg* under augusti, september och oktober 1969.[2] Totalt har det rört sig om 322 personer. Det framgår därav att 21 procent snattat för mindre än 5 kronor och 40 procent för mindre än 10 kronor. Materialet visar också att fem procent av de polisanmälda var un-

[1] Agneta Leijonhufvud—Jane Rönqvist, a.a. (nr 6) s. 79.

[2] Undersökningen redovisas som bil. 5 i detta betänkande.

der 15 år och endast en procent över 70 år.

Att den procentuella andelen anmälningar av mindre snatterier legat avsevärt högre i Stockholm 1966 än i Göteborg 1969 behöver i och för sig inte innebära någon förskjutning i affärernas anmälningspraxis. Dels kan man inte utesluta att det faktiskt skett en nedgång av sådana småsnatterier under de senaste åren, dels är det inte säkert att situationen i de båda storstäderna i alla delar är jämförbar. Till klientelet av småsnattare hör bl.a. sådana personer som ofta i alkoholberusat tillstånd tar en öl, en bit korv el.dyl. Då sådana personer grips i affärerna uppstår ej sällan bråk, vilket medför att polis måste tillkallas. Vid utredningens överläggningar med polismyndigheten i Stockholm har framkommit att detta klientel utgör en betydande del av de snatterianmälda. Detta kan vara en av förklaringarna till att tillgrepp under 5 kronors värde här visat så hög frekvens.

I *Malmö* har gjorts en undersökning som bl.a. innefattar en jämförelse av anmälningsfrekvensen under samma månad i en följd av år.[1] Det framgår här att de polisanmälda butikssnatterierna visat en betydande nedgång i mars 1969 jämfört med de båda närmast föregående åren. Minskningen är särskilt markant då det gäller snatterier av varor med lågt värde.

Värdet av det tillgripna (kr)	Andelen polisanmälda personer %		
	mars 1967	mars 1968	mars 1969
0— 5	30	39	18
0—10	49	61	38
0—20	69	77,5	66,2

Denna undersökning pekar i riktning mot att affärerna numera i större utsträckning än tidigare underlåter att polisanmäla mindre snatterier. Det kan naturligtvis också vara fråga om en faktisk nedgång av sådana butiks- och varuhustillgrepp. Det är emellertid inte möjligt att dra några säkra slutsatser av malmömaterialet. Man kan dock konstatera att de mindre butikssnatterierna här liksom i landet i övrigt alltjämt utgör en betydande del av de polisanmälda tillgreppen vilket medför att de rättsvårdande myndigheterna måste engageras för att utreda och beivra dessa fall.

10.3 *Restriktivare anmälningspraxis i Danmark och Norge*

Medan affärsföretagens anmälningsfrekvens i vårt land allmänt sett är hög synes situationen vara en annan i Danmark och Norge. Som jämförelse kan nämnas att år 1967 polisanmäldes i Stockholm 4 482 butikssnattare medan motsvarande antal i Köpenhamn var 771 och i Oslo 1 053. Denna skillnad kan möjligen till en del förklaras av att butikstillgreppen faktiskt har högre frekvens i Stockholm jämfört med de båda övriga städerna eller att upptäcktsfrekvensen är högre i Sverige. Systemet med självbetjäning har också fått större utbredning i vårt land jämfört med de båda övriga. Mycket tyder emellertid på att »anmälningsklimatet» är annorlunda i våra båda nordiska grannländer och att affärsföretagen där i större utsträckning drar sig för att anmäla mindre snatterier till polisen. Detta hänger i sin tur samman med att principen om relativ åtalsplikt anses gälla i Danmark och Norge. Vid brottmålsutredningens besök i Köpenhamn och Oslo uttrycktes från såväl polis- och åklagarhåll som från affärsföretagens sida förvåning över att mindre, bagatellartade butikssnatterier i så stor utsträckning måste engagera de rättsvårdande myndigheterna här i landet.

Danmark

I en dansk undersökning om butiksstölderna[2] intervjuades 434 innehavare av olika butiker (dock inte de stora varuhusen) om sina erfarenheter av detta problem. 63 procent av de intervjuade uppgav att de överhuvudtaget inte upptäckt någon butiksstöld. Endast 16 procent hade haft flera än tre så-

[1] Bengt Modéer, a.a. (nr 4) s. 79.
[2] Vagn Greve, a.a. (nr 15) s. 80.

dana under det sist förflutna året. Av 311 butiksstölder, som det förelåg närmare upplysningar om, hade endast 17 (5 procent) anmälts till polisen. Undersökningen gav vid handen att butikssnatteriet egentligen endast var ett problem för vissa storvaruhus.

I en provundersökning, som föregick nämnda intervjuer, tillfrågades affärsidkarna om varför de inte polisanmält upptäckta snatterifall. Den vanligaste anledningen var att det stulna föremålet hade så lågt värde att man inte ville ha besväret med en polisanmälan. Man ansåg också att en polisanmälan inte tjänade något till eller att man hellre avstod från anmälan därför att den misstänkte var en känd kund. Några affärsidkare avstod från anmälan därför att de inte ville »bli til grin for politiet».

Vid de överläggningar som utredningen haft med företrädare för ett av de största varuhusen i Köpenhamn framgick klart att man där för en mycket restriktiv anmälningspolitik. Man låter den ertappade snattaren skriva under ett erkännande att han gjort sig skyldig till den påstådda gärningen. Ertappandet kan också få vissa konsekvenser för kunden (t.ex. att han förbjuds att under viss tid handla i varuhuset, att för honom utfärdat kreditkort dras in osv.). Som regel avstår man emellertid från att koppla in polisen då värdet av det tillgripna ligger under ca 100 Dkr. Vägrar den ertappade att skriva under erkännandet eller kan han inte identifiera sig förekommer dock polisanmälan. Detta sker också regelmässigt då man från affärens sida misstänker att narkotikamissbruk föreligger. Anmälningsfrekvensen anses utgöra 25—30 procent av alla gripna snattare. Man uppger att flertalet av de fall som anmäls till polisen (troligen ca 95 procent) leder till »tiltalefrafaldelse». Endast de allra grövsta snatterierna där det är uppenbart att stölduppsåt föreligger och återfallen förs till domstol (se vidare härom s. 138).

Norge

En i Norge utförd större undersökning av butikstillgreppen[1] ger belägg för att de polisanmälda butikssnattarna utgör ett begränsat urval av dem som åker fast. Av 426 personer, som gripits av A/S Butikk-Kontroll[2] för butiksstölder under perioden 1/1 1966—10/6 1967 blev 241 (56 procent) polisanmälda. Av de polisanmälda var 115 män och 126 kvinnor. 42 personer var i åldrarna under 14 år. Sammanfattningsvis uttalades i undersökningen att långt ifrån alla butikstjuvar, som grips i butiker och varuhus, anmäls till polisen. Affärerna följer olika anmälningspraxis. En del anmäler alla vuxna butikstjuvar, en del kontaktar aldrig polisen, medan en del anmäler vissa snattare men låter andra gå fria.

Även i denna undersökning intervjuades affärsidkarna om vilka omständigheter som kunde tänkas påverka dem vid prövningen av anmälningsfrågan. Flera affärer gav därvid exempel som kunde tolkas därhän att man ibland vid bedömningen påverkades av den misstänktes höga sociala status. En annan faktor som spelade stor roll var värdet av det stulna. Vissa butikschefer uppgav att de aldrig anmälde butikssnattare då det rörde sig om tillgrepp av obetydligt värde. Från och till förekom uttalanden som att »vi synes ikke vi kan bry politiet med disse fillesakene». Materialet från A/S Butikk-Kontroll, som omfattade 32 affärer, gav klart vid handen att det förelåg ett samband mellan värdet av det tillgripna och förekomsten av polisanmälan. Då värdet låg under 10 kronor anmäldes 53 procent; då värdet låg över 10 kronor var anmälningsfrekvensen 74,5 procent.

Av intresse är att se hur rättsutvecklingen i Norge på detta område kommit att påverka affärsföretagens anmälningspraxis. Tidigare såg de rättsvårdande myndigheterna mycket allvarligt på butiksstölderna. Av hänsyn till allmänpreventionen bedömdes även mindre butikstillgrepp som »tyveri», varvid reaktionen inte kunde stanna vid böter. I januari 1968 utfärdade emellertid riksadvokaten en rundskrivelse till samtliga

[1] Øystein Bjørgum, a.a. (nr 13) s. 80.

[2] Detta företag, som numera heter A/S Driftskontroll, svarar för så gott som all butikskontroll i Norge.

statsadvokater (dvs. allmänna åklagare) i landet, vari han framhöll att han för sin del inte kunde ansluta sig till uppfattningen att butikstillgrepp aldrig skulle kunna bedömas som »naskeri» (snatteri). Varje särskilt fall borde bedömas »konkret». Följden därav blev en omsvängning av åtalspraxis i mildrande riktning. Polisen visade sig i fortsättningen inte vara särskilt intresserad av att ta upp och utreda mindre butikstillgrepp. Man fann skäl att i stor utsträckning »henlegge saken efter bevisets stilling», dvs. skriva av ärendet på grund av otillräcklig bevisning. Åtskilliga fall som fördes till domstol ledde till frikännande dom på samma grund.

Vid brottmålsutredningens besök i Norge i mars 1969 stod det klart att affärsföretagen inte lämnats opåverkade av denna utveckling. Tidigare hade A/S Butikk-Kontroll rekommenderat affärsidkarna att i princip polisanmäla alla ertappade butikssnattare. Nu uppmanades affärerna av det nya bolaget, A/S Driftskontroll, att i stället begränsa anmälningarna. Man menade att butikssnatterier, som avsåg tillgrepp under 75 Nkr, överhuvudtaget inte borde anmälas, såvida inte särskilda skäl talade därför. Ledningen för A/S Driftskontroll upplyste att situationen nu förändrats därhän att högst 25 procent av dem som ertappas för butikstillgrepp blir anmälda till polisen. Övriga fall anses vara av sådan art att saken bör klaras upp inom affärerna. Åtgärderna mot butikssnatteriet blir m.a.o. i stor utsträckning en intern kontrolluppgift för företaget.

10.4 *Utredningens synpunkter på anmälningsfrågan*

Utredningen har ansett sig kunna konstatera att någon enhetlig, allmänt vedertagen anmälningspraxis inte följs av affärsföretagen här i landet. De rekommendationer som i december 1963 gjordes av arbetsgruppen mot butiksstölder i syfte att alla butikssnatterier skulle polisanmälas, medförde uppenbarligen ökad anmälningsfrekvens men de vann aldrig fullständig anslutning. Under senare år har flera större affärsföretag slagit in på en liberalare anmälningspolitik. Utvecklingen tycks gå i samma riktning som i Norge, nämligen att affärsföretagen i allt större utsträckning avstår från att polisanmäla bagatellartade tillgrepp. De uppgifter som utredningen inhämtat angående polisanmälda butikssnatterier i Göteborg under augusti—oktober 1969 tyder dock på att de mindre snatterierna här i landet alltjämt utgör en betydande del av de polisanmälda fallen.

10.4.1 Polisanmälan när det tillgripnas värde är ringa

Då en affärsidkare ställs inför frågan om polisanmälan skall göras mot en ertappad butikssnattare, kan värdet av brottsobjektet ha betydelse för bedömningen. Rör det sig om en vara av ringa värde och framstår brottet från denna synpunkt som bagatellartat, kan man sålunda inte utan vidare utgå ifrån att det ligger i målsägandens intresse att engagera de rättsvårdande myndigheterna i saken. Vid de sammanträden, som utredningen haft med företrädare för affärsföretagen, har man på vissa håll hävdat, att reaktionen mot småsnatterier ofta bör stanna vid själva upptäckten av brottet och de åtgärder målsäganden själv vidtar mot gärningsmannen (t.ex. ett allvarligt samtal och tillsägelse) samt att en sådan ordning bör vara fullt tillräcklig ur preventionssynpunkt.

Det torde ej heller vara något allmänt intresse att alla småsnatterier skall beivras på straffrättslig väg. Vid utredningens sammanträden med polis- och åklagarmyndigheter har från polishåll framhållits att ett rättsingripande i många fall står i orimlig proportion till brottet. En sådan inställning är förklarlig inte bara mot bakgrunden av den allmänna värderingen av dessa brotts straffbarhet. De rättsvårdande myndigheterna har också att bedöma frågan från den synpunkten att deras resurser är begränsade, vilket medför att de i stor utsträckning måste prioritera vissa arbetsuppgifter medan andra måste lämnas åt sidan. Om samtliga fall av

butikssnatteri skulle polisanmälas måste man ägna betydande arbete åt dessa mål på bekostnad av andra angelägnare uppgifter. En begränsning av anmälningarna av mindre brott ter sig därför önskvärd och helt naturligt spelar värdet av brottsobjektet stor roll vid en sådan selektion.

Att ange ett bestämt värde, under vars gräns affärsföretagen skulle avstå från polisanmälan om inte särskilda skäl talar däremot, torde inte vara möjligt. Det bör emellertid framhållas att om gränsen liksom i Norge sätts till ca 50 kronor skulle omkring 80 procent av de snatterifall som i dag upptäcks inte bli polisanmälda.

10.4.2 Den misstänktes personliga förhållanden

Utöver brottsobjektet bör även den misstänktes personliga förhållanden många gånger ha betydelse för målsägandens ställningstagande i anmälningsfrågan. Rör det sig om åldringar hos vilka man kan misstänka senilitet, psykiskt sjuka eller personer som i den aktuella situationen levt under speciellt svåra förhållanden, t.ex. på grund av en nära anhörigs bortgång, ter det sig naturligt att målsäganden många gånger avstår från polisanmälan, även om upptäckten av brottet med hänsyn till det tillgripnas värde eljest skulle ha lett till sådan anmälan. Målsäganden kan emellertid även i andra hänseenden tänkas bli påverkad av den misstänktes personliga förhållanden. Man kan sålunda inte bortse ifrån möjligheten att den misstänktes sociala ställning eller målsägandens relation till denne här kan spela in.

Från affärsföretagens sida har framhållits att de är mycket måna om att upprätthålla principen om allas likhet inför lagen. I instruktionerna för butikskontrollen betonas också vikten av att alla ertappade butikssnattare skall behandlas efter samma mönster. Det kan förmodas att en sådan tanke legat bakom de lämnade rekommendationerna att alla ertappade butikssnattare skall polisanmälas. Det vore ur affärsföretagens synpunkt olyckligt om det skulle vara så att affärerna avstod från ingripanden mot vissa kunder beroende på deras ekonomiska och sociala ställning.

Det är emellertid svårt att tro att ett affärsföretag inte skulle beakta de eventuella konsekvenser som ett ingripande kan få för affärens fortsatta verksamhet. Den tidigare omnämnda norska undersökningen av butiksstölderna har visat att mindre affärer med viss fast kundkrets för en betydligt försiktigare politik mot misstänkta butikssnattare än varuhus och självbetjäningsbutiker med stor anonym kundkrets. Särskilt för en mindre affär kan en polisanmälan innebära betydande besvär. Man måste bl.a. räkna med att butiksinnehavaren eller någon av de anställda kan komma att höras av polisen vid en eventuell rättegång, vilket sker under arbetstid.

En annan anledning till att de mindre affärerna avstår från att ingripa mot vissa kunder kan vara att man därmed riskerar företagets renommé. Dels kan det vara obehagligt och ur affärens synpunkt olyckligt att rikta anklagelse mot en sådan kund, som ofta handlar i affären. Dels kan ett eventuellt misstag eller — om polisanmälan sker — nedlagt åtal eller frikännande dom få allvarliga konsekvenser för affären. Det sagda kan belysas av två exempel från den tidigare nämnda norska intervjuundersökningen.

I det ena fallet gällde det en mycket känd dam från socialgrupp 1, som tillgrep två jumprar i en affär utan att betala. Affärsföreståndaren uppgav: »Jeg var fullstendig i villrede hva jeg skulle gjøre. Samme dame er ukentlig innom og handler for store verdier. Til sammen i året blir det betydelig. Men hva hvis jeg likevel tok feil! At hun klarte å vri seg unna på en måte. Hva måtte vi ikke da tape? For det første hennes egen kjøpekraft, for det andre kunne hun spre dette til sin omgangskrets slik at spesielle kretser begynte å unngå forretningen vår. Nei, jeg kunne icke gjøre noe med dette. Det ville vært direkte dumt av oss.»

Det andra fallet gällde en känd läkare som enligt expeditens påstående hade stoppat »fiskesneller» i fickan. Affärsföreståndaren vågade här inte ingripa. Han avstod hellre från varan än att riskera firmans rykte.

Det är möjligt att större affärsföretag, som inte är beroende av köpkraften hos en enstaka kund eller en grupp av kunder, vid sin prövning av anmälningsfrågan inte behöver göra åtskillnad på person. Man kan emellertid inte bortse ifrån att ekonomiska hänsyn eller andra omständigheter även här kan få till följd att inte alla kunder behandlas lika. I detta hänseende agerar affären precis som vilken annan målsägande som helst. Att det sålunda förekommer en viss selektion med hänsyn till kundernas olika sociala ställning ter sig otillfredsställande ur allmän rättvise- och jämlikhetssynpunkt, allra helst som de rättsvårdande myndigheternas aktivitet då det gäller att beivra mindre förmögenhetsbrott så gott som alltid beror på målsägandenas initiativ. Det sagda kan vara ett skäl till att begränsa rättsvårdens befattning med butikssnatterier.

10.4.3 Utvecklingslinje

Enligt utredningens mening måste det överlåtas åt affärsföretagen att i varje särskilt fall bedöma om polisanmälan skall ske mot ertappade butikssnattare. Det är emellertid tydligt att anmälningsfrekvensen i hög grad kan påverkas av de rättsvårdande myndigheternas sätt att handlägga de anmälda fallen. Visar det sig att mindre snatterier i stor utsträckning inte beivras, torde affärsföretagen i motsvarande mån sakna intresse att polisanmäla sådana brott. Man kan vänta att utvecklingen här i landet kommer att gå i samma riktning som i Norge. Det är därvid att märka att erfarenheterna från Norge ger vid handen att återfallsfrekvensen bland dem som ertappas för butikssnatteri är mycket låg.

Som närmare skall utvecklas i följande kapitel anser utredningen att en begränsning av åtalsplikten vid butikssnatteri bör eftersträvas. Genom de processrättsliga reformåtgärder som där föreslås kommer affärsidkarna otvivelaktigt liksom i Danmark och Norge att välja en restriktivare anmälningspraxis. Målsättningen bör vara att butikstillgrepp av förstagångsnatur, som avser mindre värde och inte vittnar om särskilt kvalificerat förfarande, i stor utsträckning bör klaras upp inom affärerna utan att de rättsvårdande myndigheterna behöver kopplas in.

Den omständigheten att ett affärsföretag underlåter att polisanmäla en avslöjad butikssnattare innebär inte att denne går fri från varje form av ingripande på grund av det inträffade. Själva avslöjandet av tillgreppet och det samtal som därefter äger rum inom affären, utgör för de flesta ertappade butikssnattare en nog så allvarlig reaktion (varning) vilken ofta torde vara lämpligare än ett rättsingripande. Det bör också finnas möjligheter för affärsidkaren att utnyttja den uppkomna situationen till att sätta in positiva åtgärder för att förhindra ett upprepande. Han kan på olika sätt försöka skapa förståelse för de svårigheter som företaget åsamkas genom butikstillgreppen samt klargöra de konsekvenser dessa medför för affärsverksamheten och i sista hand för kundkretsen. Affärsidkaren bör på detta sätt spela en betydelsefull roll vid bekämpandet av butikssnatteriet.

10.5 *Affärernas registrering av misstänkta snattare kan tjäna olika ändamål*

I sitt förut nämnda uttalande till stöd för en rekommendation till affärsföretagen att alltid polisanmäla upptäckta butikstillgrepp, förklarade dåvarande rättschefen vid inrikesdepartementet, att man under inga förhållanden kunde acceptera att butiksinnehavare upprättade egna register över personer som ertappats för snatteri. Detta uttalande får ses mot bakgrunden av att brottsregistrering överhuvudtaget endast bör vara förbehållen myndigheterna. Om sådana register förs på privat väg finns alltid risk för att uppgifterna skall hamna i orätta händer och utnyttjas på otillbörligt sätt, vilket är allvarligt ur rättssäkerhetssynpunkt. Något sekretesskydd kan ej heller uppnås. Å andra sidan riskerar den som lämnar ut uppgifter om ett påstått brott att hans förfarande kan leda till åtal för förtal. För ett affärsföretag kan en sådan förtalsprocess få allvar-

liga konsekvenser, vilket självfallet manar till stor försiktighet.

Enligt vad utredningen erfarit förekommer det numera allmänt att affärsföretagen för anteckningar om de personer som misstänkts för butikssnatteri.[1] Dessa anteckningar läggs på vissa håll till grund för personregister eller förvaras på sådant sätt att de tjänar samma ändamål. För affärerna är det inte utan betydelse att man har tillgång till detta informationsmaterial. Man måste nämligen alltid räkna med att ett ingripande mot en ertappad butikssnattare kan ge anledning till fortsatta åtgärder från affärens sida, oavsett om polisanmälan sker eller ej. Det är inte alls säkert att saken är utagerad i och med det samtal som äger rum på affärskontoret efter upptäckten av butikstillgreppet. Den misstänkte kan t.ex. göra gällande att han oriktigt beskyllts för brottet och kräva upprättelse.

Affärsföretag, som på detta sätt samlar vissa persondata, kan också konstatera om den för snatteri misstänkte tidigare ertappats inom affären. Företrädare för en större rörelse i Stockholm har uppgivit att man, då fråga uppkommer om polisanmälan skall göras mot en butikssnattare, alltid först slår i företagets register. Informationerna har dock begränsad räckvidd. Man kan sålunda aldrig veta om gärningsmannen gjort sig skyldig till snatterier i andra affärsföretag eller om han i övrigt är kriminellt belastad. Från affärens synpunkt betraktas han som en förstagångssnattare, om inte de tillgängliga informationerna visar att han tidigare förövat brott. Detta medför att en person väl kan tänkas operera med småsnatterier i olika affärer men ändå vid ett avslöjande undgå rättsingripande, därför att brottet är ringa och affären avstår från att polisanmäla förstagångssnattare.

I syfte att förbättra informationerna kunde man överväga att upprätta ett centralt snatteriregister för hela riket eller regionalt för de större städerna, gemensamt för alla affärsföretagen. Därmed skulle affärerna få en säkrare grund för sin bedömning av anmälningsfrågan. Företrädare för affärsföretagen har vid sammanträden med utredningen ansett det olämpligt att lägga upp sådana centralregister. Dels menar man att det skulle krävas en administrativ apparat, som affärerna inte är beredda att svara för, dels skulle det ställa sig svårt att på detta sätt skapa ett tillförlitligt informationsmaterial, som tjänade det givna ändamålet. Till registret skulle föras misstänkta fall utan att man hade garantier för att brott verkligen förövats. Blotta existensen av ett sådant centralt register skulle kunna skapa rättsosäkerhet och öka allmänhetens misstro mot affärernas sätt att handlägga snatteriärenden.

Utredningen finner dessa synpunkter beaktansvärda. Det kan ej heller från samhällets sida vara önskvärt att det förs ett centralt kartotek över för brott misstänkta personer vid sidan om de officiella brottsregistren. Däremot torde det inte vara möjligt att hindra affärsföretagen från att för internt bruk samla uppgifter om de personer, mot vilka man finner anledning att ingripa. Det kan som nämnts vara av intresse för målsäganden att ha tillgång till sådana persondata, om affärens åtgärder mot en upptäckt snattare på nytt skulle aktualiseras. Det är också uppenbart att affärsledningen har anledning att undersöka om en person tidigare ertappats för snatteri i affären, då man har att pröva förutsättningarna för en eventuell polisanmälan.

Det sagda leder till att affärernas möjligheter att avgöra, om en misstänkt snattare tidigare begått butikssnatteri, i allmänhet begränsas till de informationer, som affärsföretaget själv införskaffar. Sannolikt medför detta att en eller annan butikssnattare, som tidigare ertappats för sådant brott, ändå undgår polisanmälan. Detta är en oundgänglig konsekvens av systemet. Mycket tyder emellertid på att återfallssnattarna utgör ett relativt begränsat antal. Man har från vissa företag i Stockholm räknat med att ca 10 procent av dem, som grips för

[1] Vid en deskriptiv studie av 24 norrländska varuhuschefers handläggning och bedömning av snatterifall uppgav 18 av 24 varuhuschefer att man hade egna register (Sahlman-Söderlind, a.a. (nr 7) s. 79.

butikssnatteri, återfaller. Denna siffra tycks stämma överens med de data som forskningen f.n. kan prestera (jfr ovan s. 89). Det är också att märka att en betydande del av dessa återfallssnattare utgörs av alkoholister och socialt nergångna personer, som framför allt inriktar sig på att ta öl ev. i förening med mindre matvaror.

11 Polisen och butikssnatteriet

11.1 *Nuvarande ordning*

Utredningen har under sina överläggningar med olika polismyndigheter i landet fått många belägg för att polisens skyldighet att ta upp och utreda anmälda butikssnatterier medför särskilda problem. Rör det sig t.ex. om mindre tillgrepp, som förövas av åldringar, sjuka personer el.dyl., eller talar andra omständigheter för att ett polisingripande är stötande från mänsklig synpunkt, föreligger det otvivelaktigt ett behov för polisen att skriva av ärendet utan vidare utredning. Då det emellertid saknas grund för sådan åtgärd ser sig polisen ibland nödsakad att genom uttänjning av beviskravet eller på andra vägar söka sig fram till en lösning. Man kan då skriva av målet under förklaring att brott inte styrkts.

I den tidigare omnämnda undersökningen av polisanmälda butikssnatterier i Malmö[1] redovisades 92 polisanmälda butikssnatterier i mars 1967 och 79 sådana anmälningar i mars 1968. Polisens handläggning av dessa anmälningar framgår av *tabell 11: 1*. Det visade sig sålunda att av 92 polisanmälda butikssnatterier i mars 1967 föranledde 10 beslut om nedläggning av förundersökningen på grund av att brott inte ansågs styrkt.

Motsvarande antal nedläggningar på samma grund var 1968 endast 4 av 79. Det bör tillfogas att i de fall där polismyndigheten överlämnade ärendet till åklagaren efter utredning (76 resp. 74) ansåg sig åklagaren böra avstå från åtal på grund av bristande bevisning i 7 resp. 8 fall. Av samtliga polisanmälda butikssnatterier ledde 1967 55 (av 92) och 1968 51 (av 79) till åtal.

11.1.1 Polisanmälan

I de allra flesta fallen får polisen kännedom om att ett butikssnatteri förövats genom att saken anmäls till polisen av målsäganden (affären). Det förekommer dock i vissa fall att polisen av annan anledning uppmärksammas på ett sådant brott, t.ex. genom att varor som uppenbarligen tillgripits i butik eller varuhus anträffas i samband med kroppsvisitation eller husrannsakan på grund av misstanke om annat brott. Det förekommer ibland att personer, som tas omhand av polisen på grund av fylleri, bär på sig sådant stöldgods.

Polisanmälan kan ske skriftligen eller muntligen. Det är brukligt — i varje fall i de större polisdistrikten — att anmälan tas emot vid en hos polisen särskild anordnad reception. I Stockholm handläggs butikssnatterierna av ordningspolisen på något av polisvaktdistrikten. Avser tillgreppet högre värde än 100 kronor blir det dock en uppgift för kriminalpolisavdelningen att utreda brottet, då detta därvid kan komma att bedömas som stöld. På andra håll i landet

[1] Bengt Modéer, a.a. (nr 4) s. 79.

Tabell 11: 1. Malmöpolisens handläggning av anmälda butikssnatterier i mars 1967 och mars 1968.

	1967		1968	
1) Erk. vid polisförhör	(56)		(53)	
Därav: fu nedlagd (mot intagen på mentalsjukhus)		1		—
överl. t. åkl.		55		53
2) Ej erk. vid polisförhör	(29)		(25)	
Därav: fu nedlagd (brott ej styrkt)		9		4
fu nedlagd (preskription)		1		—
överl. t. åkl.		19		21
3) Ej polisförhör	(6)			
Därav: fu nedlagd (brott ej styrkt)		1		
fu nedlagd (preskription)		4		
överl. t. åkl.		1		
4) Akten saknas (till åkl.)	(1)	1		
5) Polisförhör ännu ej hållet			(1)	
	(92)	92	(79)	78

handläggs även snatterierna av kriminalpolisen.

Då en butikssnattare gripits i en affär tillämpar vissa företag den ordningen att man kallar polis till platsen för att ta hand om den misstänkte. Anmälan görs då till den polisman (i allmänhet radiopolispatrull) som sänds dit för uppgiften. Ett sådant tillvägagångssätt förekommer allmänt då den misstänkte inte kan identifieras i affären (vägrar att legitimera sig eller lämnar otillförlitliga uppgifter om sin person) eller då denne sätter sig till motvärn eller eljest uppträder särskilt störande. Många affärer väljer också att tillkalla polis då den misstänkte snattaren är utlänning och då det är fråga om minderåriga. I sistnämnda fall förekommer det dock på vissa håll att hämtningen ombesörjs av civilklädd polis eller av tjänsteman vid barnavårdsnämnden som stationerats hos polisen. Då polisen anländer till affären torde man i allmänhet förhöra sig om omständigheterna kring tillgreppet och försöka kontrollera vederbörandes identitet. Oftast tar polisen med sig den misstänkte till polisstationen, där förhör kan hållas omedelbart i samband med anmälan.

Det vanligaste sättet för polisanmälan torde dock vara att butiken eller varuhuset efter tillgreppet sänder in en skriftlig anmälan, som grundas på de uppgifter den misstänkte lämnat efter avslöjandet inför affärsidkaren eller representanten för denne. De större affärsföretagen använder särskilda anmälningsblanketter som innehåller fullständiga uppgifter om den misstänkte och redogörelse för omständigheterna vid tillgreppet. I anslutning till anmälan brukar också finnas en kort berättelse av den butikskontrollant som svarat för gripandet.

Då anmälan kommer in till polisen diarieförs ärendet, varefter anmälan redovisas på ett särskilt blankettset (oligram), som tar upp data angående målsäganden, anmälaren och den misstänkte samt en kort beskrivning av brottet med angivande av tid och plats. Det första bladet i detta blankettset ingår i förundersökningsprotokollet. Andra blad är avsedda för rikspolisstyrelsens register, för polisens arkiv och för underrättelse till målsäganden om gjord anmälan.

11.1.2 Åtgärder efter polisanmälan

I Kap. 3 (s. 39) har lämnats en kort beskrivning av förundersökningen i mindre brott-

mål. Det framgår därav att denna i allmänhet leds av polisen. Till grund för undersökningen av ett butikssnatteri ligger den brottsanmälan och de eventuella övriga handlingar som ingetts av målsäganden i samband med anmälan. Eftersom det här så gott som alltid rör sig om känd gärningsman krävs ingen spaning för att finna denne. Om förhör inte kunnat hållas redan i samband med gripandet, kallas den misstänkte till polisförhör på polishuset. Hörsammar han inte kallelsen kan han under vissa förutsättningar hämtas till förhöret.

Utöver förhöret med den misstänkte kan det under förundersökningen vara nödvändigt att även höra vittnen eller andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse för utredningen. Det förekommer allmänt — åtminstone om den misstänkte inte klart erkänt brottet — att sådant förhör hålls med den butikskontrollant eller annan person som ombesörjt gripandet. Dessa förhör äger ofta rum per telefon och nedtecknas i vanlig ordning.

Då förundersökningen fortskridit så långt, att det anses föreligga skälig misstanke om brott, skall den som är föremål för förundersökningen underrättas därom. Sådan underrättelse torde i allmänhet kunna meddelas redan under det första polisförhöret. Det ankommer också på polisen att vid skälig misstanke upprätta s.k. personblad, vilket ligger till grund för den centrala registreringen.

Till polisens uppgifter hör vidare att införskaffa utredning angående den misstänktes ekonomiska förhållanden (dagsbotsutredning). Numera tas i allmänhet den misstänktes egna uppgifter för gott, såvida dessa inte uppenbarligen är oriktiga. I sådana fall kontrolleras uppgifterna hos taxeringsmyndigheten.

Efter avslutad förundersökning sammanställs protokollet, varvid brottsanmälan, målsägandens anmälan och rapport, förhörsutsagor, dagsbotsuppgift och eventuella övriga handlingar biläggs. Förhörsledaren upprättar ett försättsblad till protokollet, vilket samtidigt tjänar som register. Målet kan därefter lämnas till åklagaren.

Det bör emellertid påpekas att det kan finnas förundersökningar som i olika hänseenden avviker från det nu i korthet beskrivna mönstret för en sådan brottsutredning. Å ena sidan kan det finnas förundersökningar som innefattar ytterligare arbetsmoment. Vissa tvångsmedel, t.ex. husrannsakan, kan aktualiseras. Särskild bevisning kan krävas. Det kan röra sig om en utlänning där tolk erfordras osv. Å andra sidan kan det finnas förutsättningar för ett förenklat förfarande. Det finns exempel på fall, där den misstänkte snattaren gripits i en butik, förts till polisstationen och genast förhörts varefter undersökningen klarats av och den misstänkte delgivits strafföreläggande inom en tidsrymd av blott några timmar efter upptäckten av brottet. Lagen medger också möjlighet för polisen att i mindre mål, där brottet inte kan antas föranleda annan påföljd än böter, föra kortfattade anteckningar i stället för förundersökningsprotokoll. En sådan ordning tillämpas av vissa polismyndigheter då det rör sig om mindre butikssnatterier.

11.1.3 Handläggningstiden

Det är ett angeläget krav att den som utsätts för ett rättsingripande på grund av misstanke om ett mindre brott inte skall behöva vänta någon längre tid på att utredningen kommer till stånd och slutförs. Helst bör reaktionen komma omedelbart efter upptäckten av brottet. Ju längre tid som förflyter mellan upptäckten och rättsingripandet, desto svårare är det att motivera detta från preventionssynpunkt. Man bör ej heller bortse ifrån att det från allmänmänsklig synpunkt är otillfredsställande att den enskilde lagöverträdaren under lång tid skall sväva i ovisshet om de eventuella följder som upptäckten av ett brott kan få.[1]

I fråga om butikssnatteriet har särskilt framhållits att den misstänkte ej sällan upplever denna väntetid som psykiskt påfrestande. Det har också hänt att polisanmälan

[1] Det av utredningen i *bilaga 8* relaterade »fallet Eva» illustrerar detta.

om butikssnatteri fått tragiska konsekvenser. Under senare år har t.o.m. självmord inträffat som kunnat sättas i samband med att sådant brott upptäckts. Många av dem som ertappas i affärerna med att olovligen tillgripa varor har inte tidigare konfronterats med rättsvården. Vetskapen om att vara polisanmäld för stöld och att officiellt stämplas som tjuv kan skapa ångest och oro för framtiden. Många har också mycket svag föreställning om vad ett rättsingripande egentligen kommer att föra med sig. Det har från polisens sida omvittnats att det ofta förekommer att personer, som anmälts för butikssnatteri, själva söker upp polisen och ber att polisen skall utreda brottet så att de kan få saken ur världen.

Mot denna bakgrund är det av intresse att se hur lång tid som förflyter från det att butikssnatteri förövas och polisanmälan sker till dess avgörande träffas i saken. Självfallet kan man här inte räkna med att förhållandena är desamma på alla håll i landet. De rättsvårdande myndigheternas arbete med butikssnatterierna är beroende av en mängd olika faktorer såsom lokala variationer i fråga om polisens — då särskilt dess kriminalsektions — och åklagarmyndighetens allmänna arbetsbörda, organisation och effektivitet, de allmänna riktlinjer som gäller för myndigheternas prioritering av vissa arbetsuppgifter osv. Butikssnatterierna tillhör de brott som faktiskt kommer att prioriteras i utredningshänseende, därför att det här så gott som alltid är fråga om okomplicerade utredningar med känd gärningsman. Det torde dock vara en allmän uppfattning att dessa mera bagatellartade brott borde stå tillbaka för utredningar av allvarligare brott. I vissa polisdistrikt handläggs butikssnatterierna i sådan ordning att de samlas i hög och utreds efterhand som det blir tid därför mellan andra brottsutredningar.

I *bilaga 6* till detta betänkande har utredningen redovisat vissa uppgifter om handläggningstiden vid butikssnatterier. Det framgår därav att förhållandena inte är tillfredsställande. I och för sig synes polisens effektiva handläggningstid av ett snatterifall inte vara särskilt lång. Att ett betydande antal misstänkta likväl måste räkna med lång väntan, ej sällan mer än sex månader, innan avgörandet faller torde främst bero på att arbetsbelastningen hos polisen framtvingar stora balanser. Förhållandena i Malmö är här belysande. På andra håll uppkommer alltför stor väntetid hos åklagare och domstolar. Genom att åklagarna fr.o.m. den 1 juli 1968 erhållit möjlighet att utfärda strafföreläggande för butikssnatteri har situationen på vissa håll förbättrats. De inhämtade uppgifterna tyder sålunda på att nära nog alla sådana föreläggande kan utfärdas av åklagarna i Stockholm inom en tremånadersperiod från brottets begående. I Malmö gäller dock fortfarande att omkring hälften av alla utfärdade strafföreläggande kräver mer än sex månaders handläggningstid.

11.2 *Förenklad handläggning*

I föregående kapitel har utredningen gett uttryck för den meningen, att affärsföretagen bör föra en betydligt restriktivare anmälningspolitik än f.n. och i stor utsträckning försöka klara upp småsnatterier utan att polisen skall behöva engageras. Något uttryckligt hinder för målsägandena att polisanmäla mindre butikstillgrepp kan dock inte ställas upp. Det är önskvärt att man här försöker åstadkomma en enhetlig praxis vilket kräver medverkan från handelns organisationer.

Med en betydligt restriktivare och mera enhetlig anmälningspolitik kommer likväl även i fortsättningen åtskilliga butikssnatterier att polisanmälas. Det kan t.ex. gälla sådana misstänkta personer som tidigare anmälts för butikstillgrepp och kanske lagförts för sådant brott (hos polisen registrerade snattare). Det kan också vara fråga om personer mot vilka affärerna tidigare ingripit, dock utan att detta föranlett polisanmälan, men där den påtalade misstanken om det tidigare brottet inte förmått den misstänkte att avhålla sig från fortsatta tillgrepp (hos affärerna registrerade snattare). Vidare kan

det gälla personer vilka affärerna tidigare misstänkt för butikstillgrepp men där man inte ansett bevisningen vara tillräcklig för ett ingripande (tidigare observerade snattare). Slutligen måste man räkna med att vissa affärer även i fortsättningen kan komma att begära polisingripande så snart man avslöjat en snattare, oavsett om det rör sig om förstagångstillgrepp och oavsett värdet av det tillgripna.

Det sagda innebär att de misstänkta butikssnattare, som anmäls till polisen, kan antas ha mycket skiftande bakgrund. Även om vederbörande inte registrerats hos polisen för tidigare brott kan det mycket väl vara fråga om föregående kriminalitet — med hänsyn till vad vi nu vet om den dolda brottsligheten torde detta ej sällan vara fallet — men det kan också röra sig om personer som inte tidigare gjort sig skyldiga till brott av denna art.

Utredningen har tidigare hävdat att själva avslöjandet av ett butikssnatteri och medtagandet till affärskontoret för närmare undersökning av händelsen i sig innefattar en allvarlig varning för ett upprepande. En reaktion av motsvarande slag, fast ännu mera påtaglig, ligger i själva polisanmälan för ett butikssnatteri. Därmed har händelsen s.a.s. förts över på det officiella planet och ingripandet mot den misstänkte snattaren stannar inte vid en intern uppgörelse mellan denne och målsäganden/affärsföretaget. Det finns all anledning att tro att många människor, som inte förut haft något otalt med de rättsvårdande myndigheterna, upplever denna polisanmälan som ett mycket allvarligt ingripande och att enbart vetskapen om att bli föremål för ett polisiärt förfarande för dem verkar starkt brottsavhållande. Rör det sig om personer som förut ertappats för butikssnatteri, men inte tagit varning av affärsföretagets egna åtgärder i anledning av detta tidigare avslöjande, utgör under alla förhållanden en polisanmälan ett nytt moment som markerar situationens allvar.

Från dessa synpunkter talar starka skäl för en förenklad handläggning i sådana fall då den anmälde inte tidigare är känd hos polisen för butikstillgrepp eller annat egendomsbrott. Upptagandet av en sådan anmälan kan i åtskilliga fall vara tillräckligt från brottspreventiv synpunkt utan att saken behöver ytterligare utredas och lagföras. Samhällets reaktion mot dessa lagöverträdare bör sålunda kunna stanna vid att fallet kommer till polisens kännedom och att man gör klart för den misstänkte att händelsen inte föranleder vidare åtgärder från rättsvårdens sida, såvida brottet inte upprepas.

Målsättningen för en reform på detta område bör sålunda vara att det skapas förutsättningar för polisen att avstå från att utreda sådana butikstillgrepp, som framstår som mera bagatellartade. Vidare bör man åstadkomma en snabb handläggning av dessa ärenden.

11.3 *Allmänna förutsättningar för att polisen skall avstå från utredning*

Utredningens förslag att polisen bör kunna underlåta att ta upp och utreda mindre butikssnatterier, kan genomföras på två olika vägar. En möjlighet är att åklagaren i varje särskilt fall prövar om åtal skall väckas och, om så inte är fallet, skriver av ärendet utan vidare utredning. Som närmare skall utvecklas i följande kapitel anser utredningen att utrymme bör finnas för en sådan särskild åtalsregel med relativt vidsträckt tillämpningsområde. En annan möjlighet är att polisen redan i samband med brottsanmälan fattar beslut om rapporteftergift.

Genom utredningens förslag att fängelse skall utgå ur straffskalan för snatteri kommer det att finnas förutsättningar för en sådan ordning. Tillämpningsområdet för rapporteftergiften bör dock begränsas till mera obetydliga överträdelser och i fråga om butikssnatteriet ta sikte på följande fall.

1. Värdet av det tillgripna bör vara lågt. Det är framför allt småsnatterier som här avses. Sådana fall anmäls alltjämt till polisen i icke ringa utsträckning. Den i *bilaga 5* redovisade undersökningen av anmälda butikstillgrepp i Göteborg under augusti—september 1969 visade sålunda att 40 procent av de anmälda snattat för mindre än

tio kronor och ca 60 procent för mindre än tjugo kronor.

2. Brottet bör såvitt man vet vara av förstagångsnatur. De personer som i första hand avses är sådana som bedöms ha av en tillfällighet, i ögonblickets ingivelse eller obetänksamhet tagit föremål av mindre värde.

Det kan förmodas att en fast praxis från polisens sida i detta hänseende kommer att verka återhållande på affärernas benägenhet att anmäla obetydliga butikstillgrepp. En sådan utveckling ligger i linje med utredningens åsikt att problemet med de mindre butikstillgreppen i stor utsträckning bör kunna lösas inom affärerna och att de rättsvårdande myndigheternas resurser inte urskillningslöst bör tas i anspråk för sådan brottslighet.

Utredningens förslag att rapporteftergift skall kunna användas vid vissa mindre butikssnatterier förutsätter att rikspolisstyrelsen reviderar de anvisningar som f.n. gäller för institutets tillämpningsområde. Någon ändring av 14 § polisinstruktionen behöver som tidigare nämnts inte göras.

I Kap. 5 (s. 60) har utredningen beskrivit handläggningsrutinen vid meddelandet av rapporteftergift i mål om mindre förmögenhetsbrott. Förutsättningen har därvid varit att sådant beslut endast skall meddelas i efterhand av polisman som är behörig att vara undersökningsledare. Det förutsätts att denne för sitt ställningstagande har tillgång till data som visar, om den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till egendomsbrott. Utredningen utgår ifrån att dessa data, som även bör avse meddelade beslut om åtalsunderlåtelse och rapporteftergift, skall omfattas av den allmänna brottsregistrering som nu håller på att byggas upp.

I fråga om anmälda butikssnatterier kommer beslutet i stor utsträckning att grundas på de handlingar (anmälan, rapport av vederbörande butikskontrollant, uppgifter om den misstänkte osv.) som regelmässigt inges till polisen av målsäganden/affären. Det förutsätts därvid att av handlingarna framgår att den misstänkte gjort sig skyldig till gärningen. I regel torde krävas erkännande. Det är vanligt att ett sådant erkännande tecknas på anmälningsblanketten eller på annan handling. I sådana fall då polis kallas till butiken i anledning av ett uppdagat butikssnatteri kan polisen på platsen ta upp erkännandet i sin rapport. Tas den misstänkte med till polishuset kan erkännandet lämnas muntligen vid det förhör som där hålls.

Då förutsättningar finns att tillämpa institutet rapporteftergift kan ärendet avslutas inom mycket kort tidsrymd. I flertalet fall bör beslutet kunna meddelas samma dag som händelsen anmäls eller rapporteras till polisen. Detta är uppenbarligen en stor fördel från polisens arbetssynpunkt. Det är också av betydande intresse att den enskilde, som anmälts för snatteri, utan onödigt dröjsmål underrättas om ärendets utgång. Är denne närvarande, då beslutet meddelas, kan underrättelsen ske muntligen. Det bör då göras klart att polisen i det särskilda fallet, bl.a. med hänsyn till att det varit fråga om förstagångssnatteri, ansett att saken kunnat bero vid en erinran. Därmed underförstås att om lagöverträdaren återfaller i sådant brott, ett rättsingripande torde bli ofrånkomligt.

Meddelas beslutet om rapporteftergift på grundval av polisanmälan och övriga handlingar i ärendet utan att den misstänkte är närvarande hos polisen, bör denne snarast delges beslutet varvid även bör klargöras vilka konsekvenserna blir av ett återfall. Detta kan ske skriftligen eller i vissa fall vid särskild inställelse hos polisen. Den enskildes önskemål att delgivningen av beslutet skall ske under särskilda former (t.ex. under särskilt uppgiven adress) bör i allmänhet kunna respekteras.

12 Åklagaren och butikssnatteriet

12.1 *Nuvarande ordning*

I Kap. 3, s. 39, har utredningen lämnat en redogörelse för gällande straffprocessuella regler. Därav framgår att polismyndigheten som regel leder förundersökningen vid mindre förmögenhetsbrott. Åklagaren kommer i kontakt med dessa mål först när förundersökningen är avslutad. Endast i vissa fall, t.ex. när fråga uppstår om användande av tvångsmedel eller när särskild åtalsprövning är föreskriven i brottsbalken, inträder han som undersökningsledare.

Utredningen i målet överlämnas sålunda som regel till åklagaren först sedan polisen avslutat sin utredning. Åklagarens prövning leder sedan beroende på omständigheterna i målet fram till olika beslut.

Föreligger inte skäl för åtal skall målet avskrivas.

Är det däremot klarlagt att den misstänkte har begått gärningen, prövar åklagaren huruvida omständigheterna är sådana att åtal ändock skall underlåtas. Så kan ske genom tillämpning av reglerna om särskild åtalsprövning i vissa fall eller genom beslut om åtalsunderlåtelse.

Regler om särskild åtalsprövning finns i 57 § lagen om nykterhetsvård och 69 § barnavårdslagen. En särskild prövning skall vidare göras enligt 8 kap. 13 § BrB, om målsäganden står i visst nära släktskapsförhållande till den misstänkte. Eftersom åklagaren som nämnts i dessa fall skall ingå som undersökningsledare i ett tidigt skede sker som regel denna prövning innan polisens utredning avslutats.

Åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § RB meddelas när det gäller butikssnatterier i allmänhet med stöd av p. 1 i lagrummet (jfr s. 42). En förutsättning för åtalsunderlåtelse är att något tvivel inte råder om att den misstänkte begått brottet. Bestämmelserna är restriktiva i sin nuvarande lydelse och förarbetena till stadgandet under p. 1 (NJA II 1943 s. 260 ff och 1964 s. 139 ff) ger vid handen att lagstiftaren avsett att möjligheten att underlåta åtal skall begagnas med stor försiktighet. Praxis har också kommit att präglas av sträng återhållsamhet.

För att åtalsunderlåtelse i fråga om butikssnatteri skall komma i fråga fordras som regel att något särskilt skäl föreligger, t.ex. hög ålder.

Åtalsunderlåtelse för butikssnatteri med stöd av p. 2 (i samband med annan brottslighet) eller p. 4 (själslig abnormitet) torde inte förekomma i någon större omfattning.

Åtalsunderlåtelse enligt 1964 års lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare meddelas i väsentlig omfattning i fråga om butikssnatterier. 15- och 16-åringar åtalas mera sällan första gången de ertappas. Mot äldre ungdomar, över 17 år, anställs åtal i större utsträckning än mot yngre lagöverträdare.

Föreligger inte skäl att underlåta åtal skall åtal väckas. I stället för åtal skall

emellertid åklagaren meddela den misstänkte strafföreläggande, om förutsättningarna därför föreligger (jfr s. 43). För strafföreläggande krävs att åklagaren anser det klarlagt att den misstänkte begått gärningen. I praktiken innebär detta att gärningen skall erkännas. Strafföreläggande används i betydande utsträckning i snatterimål. Om strafföreläggande av någon anledning inte kan användas — den misstänkte kanske förnekar brottet — blir det fråga om åtal vid domstol.

12.2 *Varje mål angående butikssnatteri kräver fullständig utredning*

Om man bortser från de fåtaliga fall där målsäganden står i visst nära släktskapsförhållande till den misstänkte (8: 13 BrB) har åklagaren inte någon möjlighet att utan närmare utredning avgöra åtalsfrågan i ett snatterimål. I de fall där målet skrivs av på grund av att skäl för åtal inte föreligger, finns alltid fullständig utredning som underlag för beslutet. Utredning krävs också i övrigt t.ex. innan åtalsunderlåtelse meddelas med stöd av 20 kap. 7 § första stycket p. 1 RB eller enligt 1964 års lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

12.3 *Förenklad handläggning önskvärd*

Som tidigare anförts utgör redan upptäckten av ett butikssnatteri en allvarlig tankeställare för den misstänkte. Situationen upplevs som än mer allvarlig om tillgreppet anmäls till polisen. Brottmålsutredningen har bl.a. av dessa skäl ansett att flertalet fall av butikssnatteri, som har karaktären av förstagångsförseelse, bör kunna avskrivas av polis eller åklagare utan närmare utredning. Detta bör också gälla för unga lagöverträdare, dvs. ungdomar i 15—17-årsåldern.

När det gäller polisens befattning med snatterimål tillgodoses önskemålet om en enklare handläggning genom de vidgade möjligheter till rapporteftergift, som utredningen föreslagit i föregående kapitel. I det följande skall undersökas hur åklagarens handläggning kan förenklas.

12.4 *Vidgade möjligheter till åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § RB eller en särskild åtalsregel för butikssnatteri?*

Åklagarens handläggning kan förenklas på olika sätt. I praktiken står dock enligt utredningens mening valet mellan att ändra reglerna i 20 kap. 7 § första stycket p. 1 RB eller att införa en särskild åtalsregel.

Bestämmelserna i 20 kap. 7 § RB utgör undantag från den i vårt land gällande principen att åklagare är skyldig att väcka åtal, när brott föreligger och en gärningsman kan bindas vid brottet. Brottmålsutredningen anser inte att en utvidgning av dessa mera allmängiltiga regler kan begränsas till att avse endast butikssnatteri. Någon mera väsentlig förändring kan knappast komma i fråga utan att spörsmålet om den absoluta åtalsplikten närmare övervägs. En sådan utredning har nyligen tillsatts (se direktiv i Ju 1970: 26). Detta reformarbete kan dock antas ta avsevärd tid. Med hänsyn härtill och då brottmålsutredningen endast avser att få till stånd ändrad ordning på ett begränsat område, nämligen i fråga om butikssnatteri, bör en annan lösning eftersträvas. För detta talar också det förhållandet att vidgade möjligheter att meddela åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § RB inte skulle medföra någon direkt lättnad i polisens arbete.

Vid vissa brott i brottsbalken finns regler om att en speciell prövning skall företas innan åtal får väckas. En särskild åtalsregel i anslutning till själva brottsbeskrivningen föreskriver i dessa fall vilken prövning som skall ske. Sådana åtalsregler finns vid flera brott i brottsbalken. Misshandel som inte är grov och som inte förövats på allmän plats får t.ex. åtalas av åklagare »allenast om målsägande angiver brottet till åtal eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt» (BrB 3: 11 andra stycket). Vissa typer av olovligt förfogande får inte åtalas »med mindre åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt» (BrB 10: 10 andra stycket). De speciella åtalsreglerna är föran-

ledda av de svårigheter som är förenade med att utforma brottsbeskrivningar så att endast straffvärda fall omfattas av beskrivningen.

När det gäller frågan om den utredning, som krävs före ett beslut, som sker med tillämpning av en särskild åtalsregel, är vad RÅ anfört i cirkulär (nr 96) till rikets åklagare om olovligt förfogande av intresse. Där anförs bl.a.

Ämbetet vill slutligen tillägga följande. Det torde av vad ovan anförts och av vad som i allmänhet framgår av de bilagda yttrandena stå klart, att stark återhållsamhet präglar utredningsverksamheten i fråga om anmälningar rörande brott mot 22 kapitlet 4 § strafflagen. Möjligen kan — utan ändrad lagstiftning och inom ramen för gällande föreskrifter om vad polis- och åklagarmyndigheterna ha att iakttaga i fråga om uppdagande och beivrande av brott — denna återhållsamhet ytterligare skärpas. Ämbetet syftar här på den tveksamhet, som på åtskilliga håll kommit till synes och åt vilken givits uttryck i det bilagda yttrandet från föreningen Sveriges stadsfiskaler, huruvida ett ärende av nu ifrågavarande beskaffenhet skall kunna avskrivas med motiveringen att åtal ej är ur allmän synpunkt påkallat innan genom en utredning klarlagts att brott verkligen föreligger. Detta spörsmål har också statsåklagaren i Stockholm berört i sitt bilagda yttrande. Ämbetet, som ansluter sig till vad statsåklagaren härutinnan anfört, vill för sin del hävda, att för ett avskrivningsbeslut under ifrågavarande motivering i princip icke kan uppställas kravet på att utredning skall föreligga om att brott verkligen föreligger — det är ju här icke fråga om en åtalseftergift i egentlig mening — och förmenar att om denna tolkning allmänt vedertages en ytterligare begränsning av polis- och åklagarmyndigheternas nu ifrågavarande arbetsbörda kunde ske.

Det torde numera vara klart att det är möjligt för åklagaren att utan närmare utredning fatta beslut om att åtal inte skall anställas i fall, där en åtalsregel finns. I praktiken avskrivs också mål med särskild åtalsregel i betydande omfattning och i många fall redan på anmälningsstadiet.

Om en särskild åtalsregel införs vid butikssnatteri blir det således möjligt för åklagaren att skriva av ett mål utan att fullständig utredning finns som underlag för beslutet. Förutom uppgifter från polisen om huruvida den misstänkte är registrerad för tidigare brott kommer åklagaren i praktiken endast att ha tillgång till brottsanmälan. Den misstänkte är i allmänhet inte hörd. Något krav på utredning som visar att brott verkligen föreligger kan, som RÅ anfört i fråga om olovligt förfogande, inte ställas upp. Avskrivningsbeslutet innefattar inte något ställningstagande till om den misstänkte begått den påstådda gärningen eller inte. Genom beslutet konstateras endast att även om brott begåtts enligt anmälan, så skall med hänsyn till bestämmelsen i åtalsregeln åtal inte ske.

Eftersom ovisshet råder om den misstänkte begått brottet bör åklagarens avskrivningsbeslut inte medföra några egentliga rättsverkningar för den misstänkte.

En särskild åtalsregel innebär i förhållande till bestämmelserna i 20 kap. 7 § RB i praktiken den skillnaden, att åklagaren i det senare fallet måste grunda sitt beslut på en fullständig polisutredning. Det förutsätts att åklagaren genom den misstänktes erkännande eller på annat sätt är övertygad om att denne begått brottet. Ett avskrivningsbeslut under hänvisning till en särskild åtalsregel kräver däremot som regel bara brottsanmälan som underlag samt uppgifter om eventuell tidigare kriminalitet. Det finns alltså betydande skillnader i de beviskrav, som ställs upp vid dessa två olika typer av beslut att ej tala å brott.

En mera allmän uppmjukning av den absoluta åtalsplikten skulle sannolikt göra de särskilda åtalsreglerna för mera bagatellartade brott överflödiga. De behov som dessa regler i dag tillgodoser skulle formellt kunna ersättas av en regel, som medgav åklagaren rätt att mera skönsmässigt pröva åtalsfrågan i dessa mål. Det torde emellertid som tidigare angetts komma att ta avsevärd tid innan en eventuell ändring i här antydd riktning kan genomföras. Enligt utredningens mening är kravet på en förenklad handläggningsform i fråga om butikssnatteri så starkt att en lösning inte kan ställas på framtiden. För att snabbt tillgodose kravet på förenklad handläggning av dessa mål är därför en särskild åtalsregel

mest ändamålsenlig.

I avvaktan på en framtida mera genomgripande reform som tar sikte på en relativ åtalsplikt i vårt land, förordar därför utredningen att en särskild åtalsregel införs i fråga om butikssnatteri.

12.5 *Vilka gärningar bör anses som butikssnatteri?*

Den särskilda åtalsregeln bör endast omfatta vad utredningen benämnt butikssnatteri. Begreppet butikssnatteri kräver därför en närmare precisering. Enligt utredningens mening skall det vara fråga om tillgrepp av varor som utbjuds till försäljning under sådana former att de är fritt åtkomliga eller eljest lätt tillgängliga för kunden.

I första hand bör åtalsregeln innefatta sådana tillgrepp, som sker i butiker och varuhus som anslutits till den s.k. självbetjäningsprincipen. Kunden har i dessa fall att själv hämta de varor han önskar och måste därefter i regel passera en kassa innan han får lämna affären. På samma sätt bör de fall bedömas, där kunden inte har att passera en kassa vid utgången men där det åligger honom att söka upp en kassa på den avdelning, där varan hämtats, innan han lämnar affären.

Även om betjäningen i en affär sker genom expedit men varorna eller viss vara utbjuds på ett sätt, som kan jämföras med vad som är fallet i en självbetjäningsbutik, bör regeln kunna tillämpas. Ett exempel på en sådan försäljningsform kan vara att varorna är placerade i det för kunden tillgängliga utrymmet eller på en disk, som skiljer det utrymme där allmänheten vistas från expeditens plats.

Butikssnatterierna karakteriseras bl.a. av att kunden från det utrymme, där han normalt befinner sig, lätt kan tillgripa de varor det är fråga om. De fall däremot där gärningsmannen måste lämna detta utrymme, t.ex. genom att gå in på expeditens plats, för att komma åt varorna, kan däremot som regel inte anses falla under begreppet butikssnatteri. I allmänhet hör heller inte hit tillgrepp ur slutna utrymmen.

Med butikssnatteri bör likställas tillgrepp från t.ex. torgstånd och andra öppna försäljningsstånd.

Åtalsregeln är avsedd att tillämpas vid tillgrepp som förövas av kunder eller andra utomstående. Däremot skall inte tillgrepp, som sker från de anställdas sida, föras hit.

12.6 *Den särskilda åtalsregelns innehåll*

De åtalsregler som redan finns i brottsbalken har varierande innehåll beroende på den restriktivitet, med vilken åtal ansetts böra anställas.

Vid olovligt förfogande över avbetalningsgods (10 kap. 10 § andra stycket BrB) får åtal inte ske med mindre detta av särskilda skäl är påkallat ur allmän synpunkt. I praxis har denna regel fått till följd att åtal så gott som aldrig sker. Om åtalsregeln vid butikssnatteri gavs samma restriktiva innehåll, skulle antalet åtal/strafföreläggandden begränsas till ett litet fåtal i jämförelse med nuläget. En åtalsregel med så restriktivt innehåll kan inte förordas i fråga om butikssnatteri.

Exempel på en annan åtalsregel finns i 3 kap. 11 § andra stycket BrB. Misshandel, som ej är grov och som inte förövats på allmän plats, eller försök eller förberedelse till sådant brott får åtalas av åklagare allenast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal finns påkallat ur allmän synpunkt. Här har målsäganden getts ett starkt inflytande på åtalsfrågans avgörande. Målsägandens inställning till åtalsfrågan bör inte vara avgörande för frågan om allmänt åtal skall anställas för butikssnatteri. Utredningen avvisar en regel med sådant innehåll. Har målsäganden ett personligt intresse av att åtala får han hänvisas till att utöva sin subsidiära åtalsrätt.

En mera allmänt inriktad prövning av åtalsfrågan kommer enligt utredningens mening bäst till uttryck genom en regel om att åtal för butikssnatteri inte får anställas med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Utredningen föreslår att en sådan åtalsregel införs.

Den föreslagna åtalsregeln bör införas

som ett nytt stycke till 8 kap. 13 § BrB. Hänvisning till denna paragraf sker i 9 kap. 12 § och 10 kap. 10 § BrB. Det kan övervägas om sistnämnda paragrafer bör ändras sålunda att hänvisningen bestäms till 8 kap. 13 § *första stycket*. Utredningen anser dock inte att en sådan ändring är nödvändig.

12.7 *Åtalsregelns tillämpning*

Utredningens förslag om en begränsning av de rättsvårdande organens ingripande mot butikssnatteriet bör ses i belysning av den allmänna kriminalitetsutvecklingen på detta område. Denna brottslighet är i väsentlig utsträckning en följd av samhällets ekonomiska expansion som skapat nya brottstillfällen och ökat frestelserna för många människor att begå brott. Åtskilliga av dem som ertappas med butikstillgrepp är inte kriminella i vanlig mening. Tillgreppet framstår ej sällan som en tillfällig överträdelse som kan förefalla oförklarlig. Erfarenheterna visar också att en stor del av dessa människor reagerar starkt då brottet upptäcks och det finns skäl att tro att detta avsteg från gällande moralnormer upplevs som ett allvarligt personligt problem. Risken för återfall efter upptäckt är här liten. Ett straffrättsligt ingripande i traditionell mening synes från dessa synpunkter kunna undvaras. I den allmänna föreställningen utgör tillgrepp av annans egendom ett brott mot en moralnorm som har djup förankring hos medborgarna. Att bestraffa varje sådan överträdelse synes därför ej heller vara nödvändigt för upprätthållandet av den allmänna laglydnaden. En begränsning av straffrättsingripandena bör i stället ta sikte på sådana fall där överträdelsen ter sig särskilt allvarlig och brottsligheten kan anses medföra mera betydande skador.

Mot denna bakgrund har utredningen att pröva frågan när åtal för butikssnatteri kan anses vara påkallat ur allmän synpunkt.

I sådana fall då den misstänkte såvitt visats inte tidigare begått brott bör målet som regel kunna skrivas av under åberopande av åtalsregeln och utan någon närmare utredning. Det förutsätts dock att tillgreppet avser vara som har mindre värde eller att gärningen av annat skäl bedöms som mindre allvarlig.

Speciella skäl bör föreligga för att utredning och åtal skall ske första gången. Ett sådant skäl kan vara att värdet av det tillgripna närmar sig gränsvärdet för stöld, dvs. 100—125 kronor, eller att flera tillgrepp upptäcks samtidigt och man kan anta att brottsligheten satts i system, eller att gärningen utmärks av särskild förslagenhet. Tillgrepp från äldre personer som inte tillfredsställande förmår skydda sina varor t.ex. mot tillgrepp från ungdomar, kan anföras som ytterligare exempel på skäl, som kan göra åtal påkallat ur allmän synpunkt. Det bör emellertid understrykas att samtliga omständigheter vid brottets begående bör tillmätas betydelse vid bedömning av svårighetsgraden.

I sådana fall då den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till annat brott än stöldbrott bör frågan om en anmälan skall skrivas av med stöd av åtalsregeln likaledes avgöras efter en bedömning av samtliga omständigheter i målet. En dom avseende t.ex. misshandel bör inte utgöra något hinder för att skriva av ett mål angående butikssnatteri. Däremot synes en nyligen avkunnad dom beträffande t.ex. bedrägligt beteende böra föranleda att utredning verkställs, varefter åtalsfrågan får prövas med hänsyn till vad utredningen ger vid handen.

Motsvarande prövning bör ske om åtalsunderlåtelse tidigare meddelats.

Har den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till stöldbrott och ligger det tidigare brottet nära i tiden, t.ex. inom ett år, torde det som regel vara påkallat att det anmälda snatteribrottet utreds och beivras genom strafföreläggande eller åtal. Om det föregående brottet ligger längre tillbaka i tiden eller om det nya brottet är synnerligen bagatellartat, kan skäl föreligga att omedelbart skriva av målet också vid upprepad brottslighet.

Även om huvudregeln således bör vara att endast snatterier av förstagångskaraktär skall skrivas av med tillämpning av den föreslagna åtalsregeln, kan särskilda om-

ständigheter göra det befogat att även underlåta åtal i andra fall. I tveksamma fall bör förundersökning verkställas. Huruvida åtal skall anställas eller ej får sedan bli beroende av vad som kommer fram vid utredningen i målet.

Ett av skälen till att utredningen föreslagit att åtal skall kunna underlåtas för butikssnatteri i större utsträckning än för närvarande, är att upptäckten av gärningen och polisanmälan ofta måste anses vara en tillräcklig reaktion för att förhindra nytt brott. När den misstänkte redan står under åtal för annat brott är därför skälen mot nytt åtal inte lika starka. De synpunkter som utredningen anlagt på de fall, där den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till stöldbrott, bör i huvudsak kunna vara tillämpliga även på nu angivna fall.

När åtal mot den misstänkte tidigare underlåtits med stöd av den särskilda åtalsregeln kommer åklagaren att sväva i ovisshet om, huruvida den misstänkte begått den tidigare anmälda gärningen eller ej. Det tidigare avskrivningsbeslutet ger inte något besked i denna fråga. I sådana fall är det enligt utredningens mening befogat att företa en närmare utredning rörande omständigheterna kring den senast anmälda gärningen. Även här kan dock sådana omständigheter föreligga att ett förnyat avskrivningsbeslut enligt åtalsregeln är på sin plats. Det tidigare beslutet kan t.ex. ha meddelats för avsevärd tid sedan. Det nya brottet kan vidare vara synnerligen bagatellartat men har kanske förnekats av den misstänkte, varför polisen av detta skäl ansett sig förhindrad att meddela rapporteftergift.

Som regel bör en ny anmälan efter ett tidigare avskrivningsbeslut föranleda utredning. Den tidigare anmälan bör därvid inte tas upp på nytt även om något formellt hinder inte föreligger däremot. Det tidigare avskrivningsbeslutet skall stå fast. Särskilda skäl kan emellertid någon gång föreligga, som gör det påkallat att även utreda det tidigare brottet. Det kan t.ex. vara mycket kort tid — kanske bara några dagar — sedan den tidigare anmälan skrevs av.

12.8 *Förhållandet mellan den särskilda åtalsregeln och bestämmelserna om åtalsunderlåtelse*

När butikssnatteri anmäls skall polismyndigheten som förut nämnts pröva om förutsättningar för rapporteftergift föreligger i målet. Finns inte skäl för sådant beslut bör polismyndigheten — om den inte av annan anledning skriver av målet — överlämna detta till åklagaren för prövning, innan någon närmare utredning görs. Åklagaren har därefter att pröva om han skall skriva av målet med hänvisning till åtalsregeln eller om fortsatt utredning skall verkställas.

Om det är klarlagt i målet att den misstänkte begått ett butikssnatteri bör enligt utredningens mening det formella förfarandet i möjligaste mån följa samma mönster hos åklagaren som hos polismyndigheten. För bagatellartade klarlagda fall meddelar polismyndigheten rapporteftergift. Eftersom åtalsunderlåtelsen bygger på samma grundläggande princip som rapporteftergiften, bör åklagaren i motsvarande fall meddela åtalsunderlåtelse. På så sätt får man en likformig behandling hos polismyndigheten och åklagaren.

När förundersökningen är avslutad bör med hänsyn till vad nu sagts prövningen enligt 20 kap. 7 § RB alternativt enligt 1964 års lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ske innan åklagaren undersöker om det finns förutsättningar att tillämpa den särskilda åtalsregeln.

Bilaga 1 Vissa uppgifter om utländsk rätt

1.1 *Nordiska länder*

I fråga om de mindre förmögenhetsbrotten gäller i *Danmark* att om »tyveri» har särskilt ringa straffvärde på grund av de omständigheter, varunder handlingen begåtts, de tillägnade föremålens eller den lidna skadans ringa betydelse eller av andra grunder, kan straffet sättas till hæfte eller böter och under i övrigt förmildrande omständigheter helt bortfalla. Hæfte är ett allmänt straff som kan utdömas från sju dagar till två år. I *Norge* benämns ringa stöld naskeri. För naskeri straffas den som förövar eller medverkar till tyveri, då straffansvaret på grund av de tillägnade föremålens obetydliga värde och omständigheterna i övrigt kan betraktas som ringa. Straffet för naskeri är böter eller fängelse i högst sex månader. I *Finland* är kriterierna för snatteri desamma som i vårt land. Straffet för snatteri är högst 100 dagsböter eller fängelse, ej över sex månader.

Vad beträffar ringa bedrägeri (bedrägligt beteende) och ringa förskingring (undandräkt) är straffbestämmelsen i *Danmark* densamma som för ringa tyveri. I *Norge* finns inget särskilt stadgande om ringa bedrägeri utan straffet för normalfallet är böter eller fängelse i högst tre år eller fängelse jämte böter. Är förskingring (underslag) att betrakta som ringa bedöms det som naskeri. Strafflagen i *Finland* tar upp böter eller fängelse ej över ett år i straffskalan för bedrägeri och böter eller fängelse i högst två år för normalfallet av försnillning.

I både Danmark och Norge finns särskilda bestämmelser om sådant bedrägligt beteende som består i att någon smiter från betalning från hotell, restaurang, taxi och andra fortskaffningsmedel osv. (s.k. snyltning). Straffet för sådant brott är i Danmark böter, hæfte eller fängelse upp till sex månader. Brottet handläggs som s.k. politisag. Enligt den norska straffeloven är det här fråga om förseelse som straffas med böter eller fängelse upp till tre månader.

Av intresse är att se hur man i nämnda länder handlägger de mindre förmögenhetsbrotten. Medan man i Finland liksom i vårt land anses upprätthålla principen om den absoluta åtalsplikten har man i Danmark och Norge i stor utsträckning överlåtit åt åklagarna att i varje särskilt fall pröva om åtal skall anställas (den relativa åtalsplikten).

Danmark

Straffbara handlingar är underkastade allmänt åtal såvida inte annat bestämts. Man skiljer på sådana brott där åtal förs av statsadvokat (straffesager) och sådana mindre förseelser (politisager) där polismästaren är behörig att anställa åtal. Som nämnts är hotell-restaurang-taxibedrägerier o.dyl. politisager. Övriga mindre förmögenhetsbrott (ringa stöld, ringa underslag och ringa be-

drägeri) är straffesager.

Frånsett sådana fall där statsadvokaten bedömer att undersökningen av ett påstått brott inte kan väntas leda till fällande dom, kan denne underlåta åtal i följande fall

1) då lagen särskilt medger att allmänt åtal under vissa förutsättningar ej skall anställas (t.ex. då brott begåtts av personer i åldern 15—18 år eller då ett mindre förmögenhetsbrott har så ringa straffvärde och omständigheterna i övrigt är så förmildrande att straffet helt kan bortfalla);

2) då någon redan dömts till straff och det nya brottet anses komma att medföra inget eller endast obetydligt straff samt återfallet saknar betydelse för tillämpningen av en strängare straffbestämmelse;

3) i andra fall inom de gränser som dras i lagen eller genom bestämmelse som utfärdats av justitieministern.

Genom beslut den 6 februari 1970, nr 43 (tidigare den 24 september 1957, nr 244) har justitieministern medgett rätt för statsadvokat att underlåta åtal för ett flertal angivna lagöverträdelser, då inte särskilda omständigheter talar emot detta. Bland dessa brott upptas de förut nämnda mindre förmögenhetsbrotten.

Anser statsadvokat i andra fall att åtal kan underlåtas med hänsyn till särskilt förmildrande omständigheter utan skada för något allmänt intresse, skall han förelägga saken för riksadvokaten. Hyser denne tvekan överlämnas frågan till justitieministerns avgörande.

Förundersökning av brott sker i rätten under ledning av en särskild undersökningsdomare. Undersökningen syftar till att få fram sådana upplysningar som krävs för att avgöra för vilket brott åtal skall väckas och vid vilken rätt detta skall ske.

När den misstänkte i rätten avger ett oförbehållsamt erkännande, vars riktighet bestyrks av övriga föreliggande upplysningar, kan underlåtenheten att åtala betingas av att den misstänkte medger att erlägga av rätten godkända böter, att han utger skadestånd eller att han under en viss period (högst fem år) för en straffri vandel, ev. i förening med att han underkastar sig viss närmare tillsyn eller behandling eller avhåller sig från rusdrycker. Andra villkor än medgivande att betala böter eller utge skadestånd kan dock endast meddelas av riksadvokaten eller justitieministern.

Under vissa förutsättningar (bl.a. krävs att den misstänkte klart erkänt brottet) kan målet avgöras genom dom redan under förundersökningen i rätten utan att åtal väcks.

Har åtal väckts och finner domaren att den tilltalade är skyldig till den påstådda gärningen men är brottet av sådan beskaffenhet — särskilt då det är fråga om en första gången förövad förseelse — att det kan föranleda varning, är domaren berättigad att i stället för att döma i saken utdela sådan varning. Det förutsätts dock att den tilltalade inte har någon erinran däremot och att målets avgörande på detta sätt inte utesluts genom någon särskild bestämmelse.

I politisager kan polismästaren i stället för åtal förelägga den misstänkte ett bötesstraff. Det förutsätts dock att förseelsen inte är ägnad att föranleda högre straff än böter om 300 kronor. I sådana fall, där förutsättningar finns för att utdela varning, kan polismästaren underlåta åtal eller lägga ner förundersökningen. Kan politisagen inte avslutas genom varning krävs statsadvokatens samtycke till åtalsunderlåtelse.

Av det anförda framgår att snatteri och övriga mindre förmögenhetsbrott måste handläggas av statsadvokat, vilken dock har vidsträckta möjligheter att underlåta åtal. Det har bl.a. från polishåll uttryckts önskemål om att dessa brott (man har särskilt pekat på s.k. butikssnatterier) borde göras till politisager. Därmed skulle möjlighet finnas för polismästaren att i många fall besluta om åtalsunderlåtelse. En sådan ordning anses kunna bespara polismyndigheten betydande arbete.

På brottmålsutredningens förfrågan har riksadvokaten i Danmark lämnat vissa uppgifter om handläggningen av butikstillgrepp. Det framhålls att många affärer för register över ertappade butikstjuvar och att man i allmänhet avstår från polisanmälan första gången ett butikstillgrepp konstateras. De fall av butikstillgrepp som kommer till po-

lisen anses utgöra en mindre del av de upptäckta tillgreppen.

Då värdet av det tillgripna ligger under 200—400 Dkr (värdet varierar från ca 400 Dkr i Köpenhamn ner till ca 200 Dkr i andra delar av landet) avgörs målet vanligen genom att statsadvokat meddelar åtalsunderlåtelse, normalt med villkor att den misstänkte godtar av rätten (undersökningsdomaren) fastställda böter. Är omständigheterna ringa — det tillgripnas värde ligger t.ex. under ca 50 Dkr — ges åtalsunderlåtelse utan villkor, varvid målet inte förs till rätten.

De fall som leder till domstolsavgörande är i huvudsak

1) fall av särskilt allvarlig karaktär (värdet över 200—400 Dkr);

2) fall då butiksstölden anses ingå som ett led i en organiserad kriminalitet eller utgör återfall (och särskilda omständigheter inte föreligger för åtalsunderlåtelse);

3) fall då den misstänkte inte oförbehållsamt erkänt gärningen (och stölduppsåt anses vara fullt klarlagt).

Riksåklagaren anser det vara sannolikt att endast 5—10 % av de polisanmälda butiksstölderna leder till domstolsavgörande.

Norge

I strafflagen skiljs mellan forbrytelser och forseelser. Naskeri är en forbrytelse medan däremot hotell-, restaurang- och taxibedrägerier m.m. (s.k. snyltning) är forseelser. Forbrytelser åtalas av statsadvokat (eller då det är fråga om mycket allvarliga brott av riksadvokaten). Vid forseelse är polismästaren åtalsmyndighet.

I fråga om vissa brott förutsätts för allmänt åtal att målsäganden begär att åtal skall väckas. Naskeri föranleder inte åtal av statsadvokat utan sådan målsägandebegäran, såvida inte åtal krävs av allmän hänsyn.

Då saken är tillräckligt förberedd därtill skall åtalsmyndigheten besluta om åtal skall väckas.

Utan hänsyn till bevisningen kan åtal underlåtas

1) då lagen innehåller särskilt stadgande därom;

2) då reglerna om straffmätning vid sammanträffande av forbrytelser eller forseelser medför att inget eller blott obetydligt straff kan komma att utdömas.

Även i andra fall kan åtal underlåtas om sådana särskilda omständigheter föreligger att åtalsmyndigheten efter en samlad värdering finner att övervägande skäl talar mot att åtala gärningen.

Åtalsunderlåtelse i sistnämnda fall kan göras betingat av särskilda villkor (erläggande av skadestånd, särskilda bestämmelser om uppehållsort, arbete, utbildning, avhållsamhet från bruk av rusdrycker, särskild behandling osv.). Det kan vidare meddelas bestämmelser om att den misstänkte skall stå under viss tillsyn. Det förutsätts att den misstänkte förklarar sig vara villig att uppfylla villkoren och att ställas under tillsyn.

Om den misstänkte menar att han inte är skyldig till den forbrytelse som åtalsunderlåtelsen avser, kan han begära att åtalsmyndigheten, om den inte avstår från misstanken, för saken till domstol. En sådan begäran skall framställas inom en månad från det den misstänkte fått meddelande om åtalsunderlåtelse och tillfälle att begära prövning av saken.

Åtalsunderlåtelse vid forbrytelser beslutas av riksadvokaten. Vid forseelser meddelas åtalsunderlåtelse av polismästaren. Den får då formen av en varning (advarsel).

Gäller målet forseelser bör åtalsmyndigheten, innan åtal beslutas, som regel utfärda s.k. forelegg, när den finner att straffet endast bör bli böter. Detta kan också ske i mål angående forbrytelser, då inte högre straff än fängelse i ett år eller avsättning är stadgat.

Forelegg, som närmast motsvarar vårt strafföreläggande, skall innehålla en kort beskrivning av brottet med angivande av tillämpliga straffbestämelser och uppgift om de böter som krävs. Till skillnad från systemet i vårt land kan forelegg också uppta skadestånd och ersättning för allmänna kostnader. Den misstänkte skall uppmanas att inom fastställd tid godkänna utfärdat fore-

legg. Godkännandet kan lämnas muntligen eller skriftligen till den myndighet som utfärdat forelegget. Detta har samma verkningar som en dom.

I praktiken utfärdas och godkänns forelegg i de allra flesta fall av mindre förmögenhetsbrott. Det förekommer i mindre utsträckning att åtalsunderlåtelse meddelas för sådana brott. En av anledningar därtill anses vara att statsadvokaten måste hänskjuta frågan till riksadvokatens prövning, vilket är en relativt omständlig procedur. Från vissa håll inom polisen har uttryckts önskemål om att vissa typer av mindre förmögenhetsbrott (bl.a. s.k. butikssnatterier) borde göras till forseelser och därmed kunna handläggas av polismästaren. I sådana fall borde, menar man, möjlighet finnas att meddela åtalsunderlåtelse för alla brott av förstagångsnatur. Det förekommer nu allmänt att polisen skriver av mindre butikssnatterier (där värdet håller sig under 5—10 kronor) på grund av »bevisets stilling».

Slutligen bör nämnas att straffeprosesslovkomitéen i Norge föreslagit att forelegg för vissa forbrytelser, bl.a. naskeri, i fortsättningen skall kunna utfärdas av polismästaren utan att frågan skall behöva hänskjutas till statsadvokaten. Kommittén ifrågasätter också om inte naskeri bör karakteriseras som en forseelse men man kan, eftersom detta är ett straffrättsligt spörsmål, inte ta ställning därtill.

Finland

Allmän åklagare skall åtala för brott som hör under allmänt åtal, ändå att målsäganden inte anmält brottet för åtal.

Förutsättningar finns för åtalseftergift i en förordning från 1966. Enligt denna kan åklagare efterge åtal för obetydliga brott om det framgår att gärningen berott på ouppmärksamhet, tanklöshet eller okunnighet, som med beaktande av omständigheterna är ursäktlig, och allmänt intresse inte fordrar utförande av åtal. Ett motsvarande stadgande finns om påföljdseftergift.

Särskilda regler gäller om åtalseftergift vid brott av underåriga. Under våren 1970 har en statlig kommitté lagt fram förslag om åtgärder mot unga lagförbrytare. Bl.a. innebär detta en utvidgning av åklagarens möjligheter att meddela åtalseftergift.

Sådana mindre brott, som inte har strängare straff än böter eller fängelse i sex månader i straffskalan, avgörs i stor utsträckning genom strafforderförfarande.

Då åklagaren finner att t.ex. ett butikssnatteri kan avgöras genom strafforder, delger han den misstänkte straffanspråket. Åklagaren skall därefter ofördröjligen inge detta till rätten. Efter summarisk prövning av saken, varvid skall fastslås att ingenting framkommit som »klarligen vederlägger åtalet», kan rätten döma till det påyrkade straffet. Rätten kan också döma till ett lindrigare straff än vad som innefattats i åklagarens straffanspråk. Finner rätten att målet inte kan avgöras genom strafforder, sänds handlingarna tillbaka till åklagaren med anteckning om orsaken. Åklagaren får sedan väcka åtal i vanlig ordning.

1.2 *Butikssnatteri enligt västeuropeisk rätt*[1]

Det är en gammal svensk tradition att särbehandla en viss form av enkel stöld med hänsyn till det tillgripnas relativt ringa värde samt övriga omständigheter genom en särbrottstyp, som benämns »snatteri». En liknande rättstradition finns dock ej utomlands. I främmande rätt kallas i regel stöld för stöld och det enda som skiljer ut de mindre stöldbrotten är att vissa förmildrande omständigheter eller processuella särföreskrifter får tillämpas om brottet är att anse som ringa. Det är därför besvärligt redan att översätta den svenska termen »snatteri» till främmande språk. I det tyska språkområdet är översättningen »leichter Diebstahl», i det franska »larcin» (dvs. avhändande), i det engelska »petty larceny» eller »petty theft», i det italienska »furto lieve» och i det spanska »hurto leve».[2]

Emellertid finns enligt gammal och allt-

[1] Detta avsnitt har utarbetats av kanslirådet Gerhard Simson.

[2] Se Torild *Backe*, Brottsbalkens termer på sex språk 1969 s. 40.

jämt gällande *tysk* lagstiftning ett undantag från dessa principer. I den västtyska strafflagen skiljer man mellan »Diebstahl» och »Mundraub». Diebstahl är principiellt Vergehen (§ 242) och kan i grova fall även vara Verbrechen (§ 243), däremot är Mundraub alltid endast Übertretung och behandlas som ett särskilt brott i strafflagens sista paragraf (§ 370 p. 5).

Termen »Mundraub» är ålderdomlig och missvisande och används inte mera i 1962 års västtyska strafflagutkast utan gärningen betecknas där som »Entwendung». Brottets särbehandling hade och har fortfarande ett socialt syfte. I synnerhet skall den som av hunger tillgriper enkla, billiga livsmedel för att förtära dessa omedelbart eller som i vinterns köld tillgriper ved eller annat bränsle inte anses och behandlas som en tjuv. Han är således inte skyldig till stöld utan till »Mundraub». Denna synpunkt kommer alltjämt till uttryck i den tyska lagens brottsbeskrivning. Det talas där om den som avhänder någon eller behåller »livs- eller njutningsmedel eller andra föremål till husbehov i ringa mängd eller av obetydligt värde för förbrukning inom kort». Straffskalan är böter till högst femhundra DM eller frihetsstraff (tidigare Haft, som sedan 1969 inte mera existerar) till högst sex veckor. Brottet är straffritt om tillgreppet riktat sig mot make eller descendent. Inte heller försök till brottet får straffas.

Enligt tysk rättspraxis får »Mundraub» anses föreligga också om det tillgripna avser en ringa kvantitet av bensin, läder för en reparation, cement, bakelser, proppar, öl, tobak, tygrester eller ett höns, däremot inte om gärningen avser strumpor, skor, en julgran, handdukar, tidningar m.m. Avgränsningarna är naturligtvis ofta suddiga. Emellertid framgår av det sagda att »Mundraub» ej är identisk med snatteri. Avgörande är inte — som i Sverige enligt BrB 8: 2 — gärningens samtliga omständigheter utan endast objektets ringa värde samt att gärningen skett för att inom kort förbruka det tillgripna (zum alsbaldigen Verbrauch).[1]

Mundraub kompletteras i tysk rätt med en annan föreskrift (§ 248 a) som avser »Notentwendung». Också detta brott skiljer sig från svenskt snatteri, enär paragrafen endast får tillgripas om gärningsmannen »av nöd» tillgripit eller förskingrat föremål av ringa värde. Nöd förutsätter alltid att det tillgripna föremålet varit absolut nödvändigt för uppehället. Enligt tysk rättspraxis får föreskriften dessutom med hänsyn till dess syfte inte tillämpas om gärningsmannen haft möjlighet att försörja sig på hederligt sätt eller om han är en rymling.[2] Tillämpningsområdet är därför mycket begränsat. Straffskalan är densamma som i fall av Mundraub.

I den blivande tyska strafflagstiftningen skall Übertretungen helt utgå och bli antingen »Vergehen» eller »Ordnungswidrigkeiten». Ordningsförseelser är enligt 1968 års tyska lag om Ordnungswidrigkeiten ej brott utan avkriminaliserade lagöverträdelser. Dessa gärningar får inte straffas med »Geldstrafe» eller med frihetsstraff av något slag utan enda påföljd är s.k. Bussgeld (§ 13). Ibland kan det vara nog med en varning (Verwarnung) genom en förvaltningsmyndighet. I betänkandet till 1962 års strafflagutskast heter det att små stölder (snatterier) inte får anses eller behandlas som blotta ordningsförseelser utan att för framtiden Mundraub och Notdiebstahl skall bli ett enhetligt strafflagsbrott, enär båda brottsbeskrivningarna i praxis ofta sammanflyter (s. 411). Sådan gärning skall under vissa omständigheter (återfall m.m.) kunna straffas med frihetsstraff. I den västtyska offentliga debatten torde kravet att behandla små butikssnatterier endast som avkriminaliserade ordningsförseelser knappast ha ställts.

Begreppet »Mundraub» används inte i andra tyskspråkiga länder. Emellertid finns i den *schweiziska* strafflagen (art. 138) en särbrottstyp som i den juridiska litteraturen betecknas »Entwendung». Enligt denna föreskrift skiljer sig sådan gärning från enkel stöld genom gärningsmannens motiv och själsliga situation. Viss parallell till svensk

[1] Se *Dreher*, Strafgesetzbuch 31 uppl. 1970 s. 1349 ff.

[2] Se *Schönke-Schröder*, Strafgesetzbuch 15 uppl. 1970 s. 1253.

lag finns således. Enligt den nämnda föreskriften skall den som tillgriper annan tillhörig sak av ringa värde av nöd, lättsinne eller för att tillfredsställa en åtrå (zur Befriedigung eines Gelüstes) straffas med Haft i högst åtta dagar eller med böter. Begreppet »Gelüst» kan tillämpas t.ex. om gärningsmannen fallit för frestelsen att ta en butelj vin, en packe cigaretter eller en lockande bok av ringa värde.[1] Föreligger ett fall av nöd så äger domaren helt efterge påföljd (art. 138: 2).

Den *österrikiska* brottsbeskrivning som behandlar »Entwendung» (§ 467) går ut från nästan samma objektiva brottsrekvisit som den schweiziska och talar om gärningar »aus Not, Unbesonnenheit und zur Befriedigung eines Gelüstes». Gärningar av detta slag, vilka riktar sig mot make, föräldrar, egna barn eller sker syskon emellan, skall inte alls straffas. Gärningen bildar i regel (undantag finns) endast en Übertretung och skall straffas med arrest från en dag till högst en månad eller med böter. Därjämte finns i österrikisk strafflag en mera generell särföreskrift om »Diebstähle minderer Art» (§ 460). Påföljden för dessa gärningar är arrest som dock enligt generella bestämmelser i vissa fall får förvandlas till böter (§ 260).

I Österrike existerar sedan länge tendensen att eliminera bagatellbrott från straffrätten och att beivra dessa gärningar enligt s.k. Verwaltungsstrafrecht. Behörig är på detta område inte en brottsdomstol utan en förvaltningsmyndighet.

Enligt 1968 års österrikiska strafflagutkast (betänkande s. 87) skall sådana bagatellgärningar enligt västtysk förebild för framtiden betecknas som »Ordnungswidrigkeiten». Emellertid går det nämnda lagutkastet ut från uppfattningen att små stölder, små förskingringar m.m. ej skall överföras som Ordnungswidrigkeiten till förvaltningsstraffrätt. Det heter i motiveringen (s. 88): »Vad som är straffbart enligt strafflagen får inte bagatelliseras.» Lagstiftaren betecknar det i betänkandet som kriminalpolitiskt ej önskvärt att »kriminell orätt» på detta sätt inte »tas på allvar». Dessutom vill man inte gärna öka förvaltningsmyndigheternas behörighet på detta område.[2] Emellertid skall enligt 1968 års utkast eftergift av påföljd finnas om det gäller små förmögenhetsbrott. Österrikes generalprokurator (riksåklagare) Franz Pallin har krävt att i fall av små förmögenhetsbrott intill viss gräns den tilltalade får frikännas om det rör sig om en bagatellgärning och straffbehov ej föreligger.[3] Hur den blivande österrikiska strafflagstiftningen på detta område kommer att utformas kan i dag ej förutsägas, dock torde inom överskådlig tid butiksstöld knappast avkriminaliseras.

I *Storbritannien* ersattes common laws gamla grundsatser och prejudikat om stöld samt Larceny Act, 1916 med Theft Act, 1968 (i kraft den 1 januari 1969). Denna nya lag, som innehåller 35 sections, innebär en viktig, omfattande och i viss mån radikal omdaning av de engelska straffstadgandena om förmögenhetsbrott. Lagen berör inte bara stöld (theft) utan bl.a. även inbrott (burglary), rån (robbery), elektrisk kraftavledning (abstracting of electricity), bedrägeri (fraud), utpressning (blackmail), vissa hälerigärningar såsom otillbörlig vinning av annans stöld (handling stolen goods) m.m. Brott som i Sverige och andra länder behandlas som förskingring (embezzlement) anses i England i regel vara »theft». I fråga om stöld är nämligen kriterium inte som tidigare »tillgrepp» (olovligt tagande) utan »olovlig tillägnelse» (dishonest appropriation). Detta är ofta just av stor betydelse för stölder i butiker med självbetjäning. Avgörande är inte längre huruvida besittningstagandet skett olovligen, dvs. vid stöld förutsätts inte att viljan att undandra sig betalning redan förelåg vid själva tagandet utan det räcker för »theft» med att viljan att tillägna sig varan, utan att betala den, uppkommit senare, t.ex. vid butikens kassa

[1] Se *Germann*, Schweizer Strafgesetzbuch 7 upp. 1962 s. 205 och *Thormann—v. Overbeck*, Schweizerisches Strafgesetzbuch 1941 vol. 2 s. 77.

[2] *Helbling*, Kommentar zu den Verwaltungsverfahrensgesetzen 1953 vol. 1 s. 6.

[3] *Pallin* i Österreichische Richterzeitung 1970 s. 15.

eller vid avlägsnande ur affären i ett av personalen obevakat ögonblick.[1]

Någon skillnad mellan stöld och snatteri görs inte i Theft Act. Domaren har dock ett tillräckligt svängrum vid utmätande av straff enär i Theft Act enligt engelsk rättstradition inte stadgas om minimi- utan endast om maximistraff. Det högsta frihetsstraffet för »theft» i snävare mening är imprisonment i tio år (sec. 7). I övrigt gäller Criminal Act, 1967 som behandlar påföljdssystemet inkl. discharge. Avkriminalisering eller särbehandling av butikssnatterier torde inte vara aktuell.

Inte heller i *Frankrike* särbehandlas snatteri. Enligt Code pénal (art. 379) skall den som olovligen (frauduleusement) tillgriper (soustrait) en sak som tillhör annan straffas för stöld. Grova fall och många särfall behandlas i detaljerade stadganden med varierande straffskalor. Art. 401 innehåller en generalklausul enligt vilken också övriga i lagen ej särskilt behandlade stölder (vols), tillgrepp (larcins) och skojerier (filouteries) skall straffas med fängelse eller böter. Begreppet »larcin» omfattar även snatteri; ett sådant brott är i Frankrike generellt inte »contravention» utan »délit». Laga domstol är således i regel inte »Tribunal de police» utan »Tribunal de grande instance».[2] En tendens att förvandla »larcins» som äger rum i butiker till »contraventions» eller att behandla dessa gärningar som speciella lagöverträdelser är inte känd.

Även i *belgisk* strafflag (art. 461) är lindriga stölder inte »contraventions» utan »délits». Enligt belgisk doktrin och rättspraxis straffas en gärningsman, som i en butik själv tagit en vara men döljer den vid betalning, för stöld.[3] Också i Belgien finns dessutom en generalklausul (art. 463) enligt vilken alla stölder som inte särbehandlas i lagen skall straffas med fängelse från en månad till högst fem år eller med böter. Tendenser att särbehandla snatterier i varuhus eller självbetjäningsbutiker är inte påtagliga. I en nyare skrift som behandlar dessa problem föreslår författaren endast vissa preventiva åtgärder och framför önskan att polisen alltid går varsamt till väga (t.ex. husundersökning av civilklädd polis och om möjligt i frånvaro av andra hyresgäster.)[4]

I *Italien* är stöldbrott endast privilegierat om gärningen avsett saker av ringa värde och dessutom skett för att avhjälpa en »allvarlig och överhängande nödsituation» (art. 626: 2). I dessa fall är straffskalan (art. 624) nedsatt och gärningen är enligt Codice Penale ett angivelsebrott. En straffrättslig skillnad mellan stöld (furto) och snatteri (furto lieve) existerar i övrigt inte; varje snatteri är »delitto» och ej »contravvenzione» (art. 39). Tendensen att avkriminalisera vissa bagatellbrott har gjort avsevärda framsteg i Italien, men omfattar endast trafikbrott (lag av den 3 maj 1967) och överträdelser av vissa förvaltningsrättsliga föreskrifter. Någon avkriminalisering av butikssnatterier har hittills inte övervägts.[5]

I *Spanien* är stöldbegreppet tämligen omfattande (art. 514), dock varierar straffskalan efter värdet på det stulna föremålet (art. 515). Rör det sig om saker av ringa värde (1955: mindre än 500 Pesetas) så är gärningen enligt en särföreskrift endast en överträdelse om det inte är fråga om återfall andra gången (art. 587: 1). Det är inte aktuellt att avkriminalisera snatteri.

Den *portugisiska* strafflagen (art. 421—431) visar stora likheter med den spanska. Man skiljer i Portugal mellan enkel och grov stöld och avgörande är därvid det stulnas värde samt andra omständigheter. Avser stölden saker av endast ringa värde och har brottet inte skett vanemässigt så får åklagare endast åtala gärningsmannen efter angivelse av målsäganden (art. 430).

Butikssnatteriproblemet diskuteras sedan

[1] Jfr Edward *Griew*, The Theft Act, 1968, s. 24; J. C. *Smith*, The Law of Theft, 1968 och A. E. *Bottoms* i Juristenzeitung (Tübingen) 1970 s. 477.

[2] Jfr *Simson* i »Förundersökning» SOU 1967: 59 s. 331.

[3] Constant, »Manuel de droit pénal», vol. 2 del 2 s. 321.

[4] R. *Moyson*, »Le vol dans les grands magasins», Centre National de Criminologie, Publication 2, Bryssel 1967.

[5] Se *Siciliano*, Per una politica di deflazione penalistica (»För en deflationistisk kriminalpolitik») i Archivio penale 1968 s. 361.

längre tid mycket livligt i *Nederländerna*, dock har man inte gjort någon ändring i lagen utan man behandlar gärningar av detta slag inom ramen för gällande lagstiftning. Stöld är i Holland en enhetlig brottstyp (art. 310) och i strafflagen nämns endast kvalificerande men inte förmildrande omständigheter. Man måste därför i straffrättsligt hänseende räkna snatteri till »misdrijven» och ej till »overtredingen».[1] Emellertid gäller i Holland i regel principen, att åklagaren ej är skyldig att väcka åtal om en straffbar gärning begåtts. Domstolen äger visserligen förordna om åtal (§ 12 i straffprocesslag) men detta sker i fall av små stölder endast undantagsvis. Åklagarmyndigheten efterger vid butikssnatterier ofta åtal (villkorligt eller ovillkorligt), om fallets speciella omständigheter (ålder, frestelse, psykiska faktorer m.m.) medger resp. kräver detta. En stor roll spelar därvid Hollands s.k. reclasseringsregeling (resocialiseringsåtgärder) som ger möjlighet att koppla in socialmyndighet (§§ 147 och 310 i straffprocesslagen enligt 1969 års reform). Detta får också ske i samband med att villkorlig eftergift av åtal äger rum.

Åtalsregler

Av det sagda torde framgå att man på det behandlade området i kriminalpolitiskt hänseende inte strikt får skilja mellan materiellrättsliga straffnormer och straffprocessuella föreskrifter. Vissa straffprocessuella bestämmelser påverkar av naturliga skäl lagstiftaren vid utformning av den materiella straffrätten. Är snatteri ett angivelsebrott, dvs. är förutsättning för åtalet att målsäganden angivit det till åtal, så minskar denna processuella föreskrift nästan automatiskt snatterimålens antal. Detsamma gäller om snatteri är ett målsägandebrott som aldrig får åtalas av åklagaren utan endast av affärsinnehavaren resp. firman mot vilken snatteriet är begånget.

Av ännu större betydelse är frågan om snatteri ligger under allmänt åtal eller om åklagaren må besluta att inte tala å brottet. Likställt därmed är frågan om domstolen äger besluta att påföljd ej skall ådömas enär åtalet väckts för en endast bagatellartad gärning. Det är naturligt att denna möjlighet ofta påverkar åklagaren vid beslutet, huruvida åtal skall efterges eller ej.

I en del länder som i Frankrike, England och Nederländerna råder inte allmän åtalsskyldighet, dvs. åklagarmyndighet (i England: polis) äger i princip alltid själv avgöra om åtal skall väckas eller ej. Denna befogenhet har stor betydelse just för snatterier och övriga bagatellmål. Strafflagstiftaren kan i dessa länder ofta lita på att onödiga åtal inte äger rum och därför avstå från särföreskrifter. Detsamma gäller i viss mån för polisens s.k. rapporteftergift, alltså för frågan om polisen är skyldig att utreda varje bagatellartad lagöverträdelse resp. att informera åklagarmyndighet i varje fall.

I Tyskland gäller principiellt åklagarmyndighetens åtalsskyldighet som i tysk rättsdoktrin betecknas som »Legalitätsprinzip» (motsats: Opportunitätsprinzip). Emellertid gäller en praktiskt betydelsefull undantagsföreskrift i Strafprozessordnung (§ 153). Enligt denna bestämmelse äger åklagarmyndighet lägga ned ett mål under vissa förutsättningar om en »Übertretung» är »geringfügig». Är brottet ett geringfügiges »Vergehen» så är det nödvändigt med domstolens samtycke. Emellertid framhävs i tysk rättspraxis att man aldrig generellt får säga att Mundraub eller Notentwendung är en lagöverträdelse av ringa betydelse som motiverar beslutet om nedläggning. Tvärtom är det alltid ett villkor att just den konkreta gärningen inom den kriminaliserade gärningskategorien kan anses som ett synnerligen lindrigt fall. I Schweiz är — som nämnts — i strafflagen domstolens påföljdseftergift begränsad till fall av nöd.

Om i ett land strafföreläggande genom åklagare eller domare existerar så träder detta ofta i stället för åtal i fall av snatteri, stöld av nöd m.m. Avgörande är på detta område huruvida strafföreläggande får med-

[1] I en uppsats av A. C. *Baantjer* och R. A. *van Dijk* har föreslagits att behandla butiksnatteri (winkeldiefstal) för framtiden som »overtreding» (Alg. Politiebl. 1970 s. 159).

delas endast om fängelsestraff inte ingår i straffskalan eller om det räcker med att i det konkreta fallet endast bötesstraff skall ådömas. I vissa länder är detta en omtvistad fråga som inte besvarats av lagstiftaren utan överlämnats till rättsdoktrin och -praxis.

1.3 *Straffrättskipningen i Jugoslavien*[1]

Under slutet av andra världskriget proklamerade det antifacistiska frihetsrådet under hänvisning till de förändringar som skett under kriget och genom revolutionen, att såväl den gamla strafflagstiftningen från 1929 som den lagstiftning vilken tillkommit under landets ockupation skulle upphöra att gälla. En ny strafflag i kodifierat skick förelåg 1951. Denna reviderades i stora delar 1959.

Domstolarna

I lagen skiljer man på sådana brott (kriminalbrott) som måste handläggas av allmän domstol och sådana mindre förseelser som kan handläggas av polisdomstol på administrativ väg. Förmögenhetsbrott utgör kriminalbrott medan t.ex. trafikovarsamhet som inte leder till person- eller större egendomsskador och skattebrott avseende lågt undandraget belopp handläggs av polisdomstol.

Kommundomstolen är första instans i mindre brottmål, bl.a. mål angående ringa stöld, mindre bedrägeri och mindre förskingring, och andra brottmål som enligt lagen inte kan föranleda högre straff än fängelse i fem år. *Distriktsdomstolen* är appellationsdomstol för kommundomstolarna samt dessutom första instans i mål om alla brott som kan leda till mer än fem års fängelse.

På många håll i Östeuropa finns s.k. kamratdomstolar, dvs. inrättningar vid kollektiv o.dyl., bestående av valda förtroendemän som tillagts dömande funktioner. Jugoslavien har inga sådana kamratdomstolar. Däremot har man *civila medlingsorgan,* sammansatta av medborgare. Deras uppgifter är att söka medla i tvister, äktenskapstvister, ärekränkningsfall o.dyl. för att därmed förhindra ett domstolsförfarande. Tillämpningsområdet är begränsat till sådana fall då åklagaren inte är skyldig att ingripa.

F.n. utreds frågor rörande de mindre brotten av en parlamentskommitté, vari ingår professorer, domare och parlamentsledamöter. Till dess uppgifter hör bl.a. att ta upp frågan om kamratdomstolar. En viss skepsis mot kamratdomstolar finns dock. Det anses att de professionella domarna har större överblick över påföljdssystemet och att det finns risk för att en kamratdomstol i en fabrik blir alltför trångsynt samt kan utsättas för tryck från omgivningen.

Vid varje större företag finns en *disciplinnämnd* som prövar disciplinbrott inom företaget. Den kan utdela varning och i yttersta fall besluta att den felande utesluts ur kollektivet. En arbetare som t.ex. snattar ett verktyg av ringa värde inom företaget kan bli föremål för åtgärd av disciplinnämnden.

Disciplinnämndens handläggning är offentlig. Den anklagade har rätt att anlita advokat, vilket dock sällan sker.

En anställd som är missnöjd med disciplinnämndens beslut kan överklaga detta vid kommundomstolen. Detta förekommer ofta då nämnden beslutat om uteslutning (avskedande). Domstolen undersöker om de formella förutsättningarna iakttagits (om gällande statuter tillämpats, om den felande haft tillfälle att försvara sig, om han getts tillräcklig tid för försvaret). Någon materiell prövning blir det dock inte.

Åklagarämbetet

De allmänna åklagarna är fristående ämbetsmän som sorterar under och utnämns av stadsfullmäktige resp. kommunalfullmäktige. Deras uppgift är i första hand att »skydda lagligheten». De skall avslöja brott och väcka åtal. Däremot svarar de inte för förundersökning i brottmål utan tar endast

[1] Uppgifterna i detta avsnitt bygger på de informationer som utredningen inhämtat under en studieresa till Jugoslavien den 27 maj—3 juni 1970. Eftersom det f.n. saknas någon västeuropeisk samlad beskrivning av rättsförhållandena i Jugoslavien inom det nu aktuella området, har utredningen ansett det vara av intresse att redogörelsen görs relativt utförlig.

initiativ till sådan. Det är undersökningsdomaren vid domstol som leder undersökningen.

Fr.o.m. den 1 januari 1968 har polisen inget att göra med dessa undersökningar. Polisen skall endast avslöja brott, samla in de grundläggande bevisen och anmäla saken till åklagaren. Åklagaren har därefter att pröva om anmälan utgör grund för åtal. Om så är fallet anmäls saken till undersökningsdomaren. Här är alltså en skillnad i förhållande till östeuropeisk rätt, där antingen åklagaren eller polisen svarar för undersökningen.

Det finns fall där åklagaren ex officio måste åtala, fall där åtal sker först efter anmälan och fall där åtal är beroende av angivelse. Är fallet överlämnat till domstol ankommer det på denna att avgöra åtalsfrågan.

En högre allmän åklagare kan skilja en lägre åklagare från åtalsprövningen i ett konkret fall. Han kan också meddela denne föreskrifter om hur prövningen skall ske eller låta en annan åklagare överta målet. I praktiken förekommer det dock aldrig att frågan aktualiseras.

Åtalsplikten

Enligt jugoslavisk rätt gäller den s.k. legalitetsprincipen. Åklagarna kan emellertid med stöd av *artikel 4* i den nya strafflagen i betydande utsträckning underlåta att åtala mindre brott och förseelser. I denna artikel stadgas att om en handling, som innefattar rekvisiten för brottslig gärning, uttrycker en obetydlig samhällsfara med hänsyn till sin bagatellartade beskaffenhet och frånvaro av skadliga verkningar, så utgör handlingen inte ett brott.

Då åklagaren med tillämpning av artikel 4 beslutar att åtal inte skall ske, skall målsäganden underrättas om beslutet. Denne kan sedan inom åtta dagar överklaga beslutet hos kommundomstolen. Fallet tas då upp av undersökningsdomaren som avgör om åtal skall väckas. Om undersökningsdomaren motsätter sig åtal skall domarrådet (domare jämte två bisittare) avgöra saken.

Artikel 4 tillämpas i stor utsträckning vid mindre förmögenhetsbrott. Den kan också tillämpas vid ringa misshandel som faller under allmänt åtal (t.ex. då visst tillhygge använts) eller trafikbrott men förutsättningarna är här beroende av skadans art och omfattning.

Vid allvarligare våldsbrott kan bestämmelsen inte tillämpas. Ej heller vid smitning från trafikolycka. (Enligt lagen föreligger smitning endast då olyckan medfört personskador och bilföraren inte lämnat behövlig hjälp åt den skadade).

Brottsförebyggande verksamhet

I en särskild lag om näringsföretagen finns allmänna föreskrifter om företagens skyldighet att skydda sin egendom, bl.a. från brottsförebyggande synpunkt. Den närmare regleringen av dessa åtgärder ges i de för företagen gällande statuterna. Varje företag är skyldigt att utarbeta sådana statuter. De skall föreläggas den federala församlingen för godkännande. Att statuterna följs övervakas av de näringslivsråd som finns inom varje kommun. I statuterna finns bestämmelser om arbetarskydd, brandskydd, stöldskydd osv.

Inom såväl det federala som republikanska parlamentet finns organ som ägnar sig åt speciella inrikespolitiska frågor, bl.a. kriminaliteten. Vid organens sammankomster deltar även företrädare för åklagarämbetet och domstolar. De är här skyldiga att lägga fram uppkomna kriminalitetsproblem och föreslå åtgärder för att avhjälpa dem. På detta sätt kan de rättsvårdande myndigheterna direkt ta del i ärendenas behandling och påverka politikerna.

År 1969 gav åklagarna tillhopa in ca 800 förslag. Som exempel kan nämnas fall där en åklagare uppmärksammat viss återkommande brottslighet inom ett företag, vilket föranlett honom att föreslå särskilda brottsförebyggande åtgärder. Det kan också vara så att en åklagare funnit att ett beslut eller en föreskrift inom företaget inte stått i överensstämmelse med författningen. I det förra fallet har åklagaren lagt fram förslag

till respektive parlamentsorgan. I det senare fallet har han hänskjutit frågan till den federala resp. den republikanska författningsdomstolen.

Varje åklagare är skyldig att en gång om året till den stads- eller kommunalfullmäktige, varunder han sorterar, ge in en redogörelse om sitt arbete och om de problem han mött. Redogörelsen diskuteras av fullmäktige och kan därefter läggas till grund för förslag till åtgärder. Det förekommer att sådana redogörelser görs gemensamt av åklagarämbete och polis.

Då exempelvis det federala åklagarämbetet i Belgrad observerat en ökning av ungdomskriminaliteten 1962—1966 lade man fram en redogörelse med begäran om åtgärder. På basis av denna redogörelse och rekommendation vidtogs vissa åtgärder. Bl.a. förstärktes personalen vid de centrala nämnderna för minderåriga.

Straffrättsliga påföljder

Enligt artikel 24 i strafflagen utgör de allmänna straffen dödsstraff (vilket dock tillämpas mycket sällan och som regel föranleder benådning), strängt fängelse (minst ett och högst 15 år), fängelse (minst tre dagar och högst tre år), konfiskation samt böter. Såväl frihetsstraffet som bötesstraffet kan utdömas villkorligt. Det anges särskilt att då lagen innehåller föreskrift därom kan lagöverträdaren i stället för straff meddelas varning.

Varning är en påföljd som enligt särskilda föreskrifter i lagen kan vidtas om det finns anledning förmoda att ändamålet med straffet kan uppnås utan åläggande av straff.

Förutsättningar för varning föreligger

a) vid brott för vilka är bestämt fängelse upp till ett år eller böter, om brottet begåtts under sådana förmildrande omständigheter som gör det särskilt obetydligt;

b) vid brott på vilka kan följa strängare straff än fängelse i ett år, om förutsättning för en sådan åtgärd anges vid det särskilda brottet.

Vid prövningen om varning skall utdelas skall domstolen särskilt beakta lagöverträdarens tidigare leverne, om han tidigare dömts, om han tidigare tilldelats varning, motiven för brottet, gärningsmannen beredvillighet att gottgöra skadan samt övriga omständigheter som hänförs till dennes person och som anger rättmätigheten i denna åtgärd.

De särskilda brotten

Förmögenhetsbrotten kan utgöra brott mot allmän egendom eller brott mot privat egendom. Enligt lagen gäller samma straffsatser för dessa båda typer av brott. Gränsen mellan allmän och privat egendom beror på om egendomen är anförtrodd någon (ett kollektiv) eller ej.

Den som tar egendom från annan med avsikt att göra en orättmätig vinst genom att tillägna sig egendomen, straffas med fängelse minst 3 månader eller med skärpt fängelse upp till 5 år.

Är stölden att bedöma som grov (t.ex. förövad genom inbrott, av en liga, på särskilt farligt eller förhärdat sätt, av en person som innehar vapen, under brand, översvämning eller liknande katastrof) kan utdömas skärpt fängelse upp till 10 år. Rån bestraffas med skärpt fängelse ej under 3 år.

Mindre stöld, förskingring och bedrägeri behandlas i *artikel 259*. Straffet är här böter eller fängelse upp till ett år.

Stöld, bedrägeri och förskingring skall inte betraktas som ringa om värdet av det stulna eller förskingrade överstiger 200 dinarer[1] och/eller om förlusten, som orsakas genom bedrägeri, överstiger denna summa. Då värdet inte överstiger 200 dinarer skall brottet betraktas som ringa om gärningsmannen räknat med obetydlig vinning.

Avgörande är sålunda vinningsuppsåtet. Den som stjäl i en skrivbordslåda och endast finner 200 dinarer begår stöld. Men den som krossar ett skyltfönster och endast stjäl en av flera utställda klockor, värd 200 dinarer, begår snatteri. Den omständigheten att gärningen skett genom inbrott förvandlar alltså inte snatteriet till stöld men kan beaktas vid straffmätningen.

[1] En dinar = ca 40 öre.

Domstolen kan meddela varning i stället för straff, särskilt i sådana fall, då brottet avsett matvaror som omedelbart förtärts eller behövts av gärningsmannen eller någon i hans familj, eller om gärningsmannen återställt godset eller gottgjort skadan som orsakats genom brottet.

Handläggningen av mindre förmögenhetsbrott

Det föreligger en allmän skyldighet för medborgarna att anmäla uppdagade brott. Underlåtenheten att anmäla är dock endast straffsanktionerad om det är fråga om brott på vilka kan följa dödsstraff. Undantag gäller här för make eller nära anförvant till brottsförövaren.

I fråga om mindre förmögenhetsbrott underlåts anmälan i stor utsträckning. Affärsföretagen har särskilda tryckta anmälningsblanketter för anmälan av butikssnatterier men man avstår allmänt från att anmäla mera bagatellartade fall. Är det fråga om snatteri av anställda på arbetsplats tas ärendet ofta upp av företagets disciplinnämnd utan att polisen kopplas in.

Då anmälan görs till åklagarämbetet skrivs åtskilliga fall av med tillämpning av strafflagens artikel 4. Det uppges att ca 17 % av samtliga brottsanmälningar mot myndiga personer och ca 68 % av anmälningar mot barn i åldern 14—18 år skrivs av på detta sätt. Det bör dock nämnas att artikeln inte endast tar sikte på egendomsbrott. Den kan t.ex. också tillämpas vid trafikbrott utan personskador eller med mindre egendomsskador (värde upp till ca 2 000 kronor).

Anser åklagaren att åtal bör väckas anmäler han saken till resp. domstol. Förundersökningen leds som nämnts av särskild undersökningsdomare. Den syftar till att få fram personuppgifter om den misstänkte, beskrivning av brottet och de bevis som åklagaren vill åberopa.

Sedan åtal väckts handläggs målet vid kommundomstolen som är domför med en lagfaren ledamot och två bisittare. Finner domstolen att brottet är ringa kan målet avslutas med varning. Det finns dock i praktiken relativt begränsat utrymme för detta institut beroende på att åklagarna i stor utsträckning väljer att med tillämpning av artikel 4 skriva av saken i sådana fall då förutsättningar för varning föreligger.

Regeln är att domstolarna dömer förstagångssnattaren till villkorliga böter. Prövotiden kan enligt lagen vara minst ett år och högst fem år. Vid snatteri bestäms den i allmänhet till ett år. Böternas storlek beror ej på värdet av det stulna eftersom det rör sig om småstölder. Hänsyn tas däremot till den åtalades ekonomiska förhållanden, ålder och tidigare vandel. I regel sätts böterna upp till ca 100 dinarer (40—50 sv. kr.) eftersom det så gott som alltid rör sig om lagöverträdare i små ekonomiska omständigheter. Då det gäller straffmätningen för butikssnatteri tar man särskilt hänsyn till att den skyldige utsatts för frestelsetryck.

Bötesstraffet preciseras i den villkorliga domen. Begår den villkorligt dömde nytt brott skall domstolen enligt lagen pröva om det tidigare ådömda bötesstraffet skall vara förverkat. Hänsyn tas därvid till arten av det nya och tidigare brottet. Ett trafikbrott föranleder t.ex. inte förverkande av villkorligt ådömda snatteriböter.

Enligt lagen görs ingen skillnad i straffmätningen om brottet riktas mot allmän eller privat egendom. Det uppges att man i praxis dock är böjd för att bedöma brott mot privat egendom strängare. Man säger att den allmänna egendomen inte har blivit föremål för samma »kult» som den privata egendomen.

Butikssnatteriet

Butiksstölderna har ökat vilket medfört att affärsföretagen måste satsa mycket på den förebyggande verksamheten med butikskontroll och särskilda anordningar för övervakning o.dyl. Mindre butiksstölder anmäls dock i relativt liten omfattning till åtal. Vid ett större företag underlåts anmälan i ca 60 % av fallen.

Vid denna selektion tas i första hand hänsyn till värdet av det tillgripna. Även arten av varan spelar roll. Då en husmor ertappas

med att snatta t.ex. ett kg mjöl eller salt frågar man sig om brottet skett av vinningslystnad eller ej. Man tar vidare hänsyn till psykiska egenheter hos den ertappade snattaren och dennes ekonomiska förhållande och position i samhället. Det har t.ex. hänt att en advokat med stor praktik ertappats med att stjäla en fruktpress och att en pensionerad general, en präst och en ambassadör tillgripit varor av ringa värde. Gärningsmännen föreföll helt sakna motiv för dessa brott. Sådana fall anmäls inte. Man nöjer sig med att anteckna namnet på brottsförövaren. Ett återfall inom samma eller annat företag kan däremot medföra anmälan.

Varje företag har butikskontrollanter med särskild utbildning i psykologi. Om de tvekar hur de bör handla i ett särskilt fall konsulteras en högre tjänsteman inom företaget. Ett av varuhusen har en professor i psykologi för sådan konsultation.

Artikel 4 tillämpas ej sällan vid butikssnatterier. Då åklagaren får in en anmälan om butikssnatteri och värdet ligger under ca 200 dinarer undersöks om vederbörande tidigare registrerats för sådant brott. Hos distriktsåklagaren i Belgrad förs register över alla personer som överraskats med butikssnatteri i staden. Visar det sig att vederbörande registrerats för tidigare snatteri åtalas såväl det första fallet som det senare. Finner man däremot att vederbörande inte tidigare förekommit i registret skrivs ärendet av jämlikt artikel 4. Är det fråga om barn under 14 år överlämnas fallet till barnavårdsmyndigheten, är barnet i åldern 14—18 år till ungdomsanstalten.

1.4 *Straffrättskipningen i Polen*[1]

En ny strafflag har trätt i kraft den 1 januari 1970. Den ger i många hänseenden uttryck för en modern kriminalpolitisk grundsyn, bl.a. i fråga om bekämpandet av de mindre förmögenhetsbrotten. Förslag till ny lag om handläggning av de mindre brotten föreligger. Där finns en klar tendens att ytterligare begränsa åklagarnas och domstolarnas befattning med sådana brott.

Domstolarna

De allmänna domstolarna, dvs. distriktsdomstolar och länsdomstolar, sorterar under justitieministeriet. Länsdomstolarna är dels andra instans i förhållande till distriktsdomstolarna, dels första instans i mål om allvarligare förbrytelser och civilmål av större samhällelig betydelse.

Högsta domstolen är självständig i förhållande till justitieministeriet. Den dömer alltid som andra instans.

De flesta distriktsdomstolarna arbetar med olika avdelningar för brottmål, civilmål och mål rörande brott av underåriga (dvs. i åldern 13—17 år). Länsdomstolarna är likaledes uppdelade i särskilda avdelningar för brottmål och civilmål.

Vid sidan om de allmänna domstolarna finns s.k. förvaltningsstraffkollegier, som bl.a. handlägger mindre förmögenhetsbrott, och samhälleliga medlingskommissioner.

Åklagarna

Tidigare låg åklagarväsendet under justitieministeriet men sedan 1950 sorterar åklagarna direkt under Statens råd som är den högsta representationen i Polen (statsrådspresident jämte 15 ledamöter). Organisationen består av högste åklagaren (generalprokuratorn), länsåklagarna och distriktsåklagarna.

Åklagarna leder förundersökningar i brottmål. Polisen (milisen) äger inte rätt att föra mål till domstolarna utan att åklagaren beslutat om åtal. Undantag gäller dock för s.k. huliganfall (se nedan).

Övervakning av domstolarnas verksamhet

Huvudprincipen är att en domstol skall döma helt oberoende på grund av vad som framkommer i målet. Domen meddelas efter

[1] Uppgifterna i detta avsnitt bygger på de informationer som utredningen inhämtat under en studieresa till Polen den 30 september—7 oktober 1970. Av skäl som angetts vid redovisningen av förhållandena i Jugoslavien har framställningen här gjorts relativt utförlig.

huvudförhandling. Dom i första instans kan endast överklagas till andra instans.

De allmänna domstolarna är domföra med en yrkesdomare jämte två av folkråden valda bisittare.

Samtliga domar sänds in till justitieministeriets byrå för övervakning av domstolarnas verksamhet. Vid granskningen här analyseras domarna, vilket kan ge anledning till särskilda uttalanden. Dessa redovisas och sprids till de skilda domstolarna till ledning för framtida praxis. Vid byrån arbetar olika yrkesdomare som avdelats från domstolar i Polen för denna verksamhet.

Om justitieministern finner att en dom avkunnats i strid mot gällande rätt kan detta föranleda extra ordinär revision. Begäran därom görs i så fall hos högsta domstolen. Det måste ske inom sex månader från lagakraftvinnandet, om revisionen är till nackdel för den dömde. Är revisionen däremot till fördel för denne gäller ingen tidsbegränsning. Den extra-ordinära revisionen kan aktualiseras under ministeriets egen granskning av domarna men också genom ansökan från vilken medborgare som helst. Även den dömde kan på detta sätt begära att saken tas upp till förnyad domstolsbehandling.

Förutom justitieministern äger generalprokuratorn och förste ordföranden i högsta domstolen ta initiativ till extra-ordinär revision.

I de flesta fall avser den extra-ordinära revisionen bedömningen av skuldfrågan i ett brottmål men kan också gälla tolkningen av en viss lagbestämmelse. Den kan även avse straffets längd. Justitieministern tillämpar institutet i ca 300 fall om året, varav de flesta utgör civila mål. Generalprokuratorn begär extra-ordinär revision i ungefär lika många brottmål.

I över 90 % av de fall där extra-ordinär revision begärts brukar högsta domstolen förordna om sådan. I de flesta fallen återförvisar högsta domstolen målet till respektive instans för ny handläggning. Undantagsvis tar högsta domstolen själv upp målet till omedelbart avgörande. Det gäller då framför allt frågan om ett konkret yrkande om höjning eller sänkning av ett utmätt straff.

Justitieministern kan vända sig till högsta domstolen med begäran om viss tolkning av en rättsfråga utan att det behöver föreligga något konkret fall. Denna möjlighet tillämpas ej sällan då det gäller tolkningen av en ny lag eller då man önskar vinna klarhet i efter vilka principer ett juridiskt problem bör lösas. Högsta domstolens uttalanden publiceras och sprids till alla dömande instanser.

Högsta domstolen granskar länsdomstolarnas verksamhet och tar fortlöpande del av de domar som här avkunnas. Finner högsta domstolen att viss tveksamhet råder om den rätta tolkningen av en lag kan man organisera ett möte med en eller flera berörda länsdomstolar. Det är här fråga om informella sammankomster på det yrkesmässiga planet och överläggningarna sker i form av diskussioner.

Brottsförebyggande verksamhet

Det händer ej sällan att en domstol i samband med handläggningen av ett mål konstaterar att det föreligger vissa brister i ett företag (t.ex. organisationsmässiga fel, illa planerad skötsel av lager el.dyl., bristfällig kontroll av de anställda). I sådana fall vänder sig domstolen till respektive företagsledning och myndighet (industristyrelsen) med påpekande om att bristerna måste avhjälpas. En kopia av framställningen sänds till Centrala kontrollkammaren som skall övervaka att ändring kommer till stånd.

En sådan framställning avser ej sällan förhållandena i snabbköpsbutiker och varuhus. Problemet gäller här framför allt att förebygga personalstölder. Det krävs t.ex. att man gör noggranna inventeringar innan byte sker på vissa tjänster eller att särskilda kontrollåtgärder vidtas inom olika produktionsled. Övervakningen av försäljningen i butikerna kan också uppmärksammas. För domstolarna är butikssnatteri av kunder dock inget större problem. Det rör sig här i allmänhet om lågt tillgreppsvärde och dessa fall remitteras till förvaltningsstraffkollegier-

na eller tas upp av de samhälleliga medlingskommissionerna.

Enligt lagen är företagsledarna i egenskap av offentliga tjänstemän ansvariga för den brottsförebyggande verksamheten. Närmare bestämmelser ges i förordningar som utfärdas av ministeriet för näringsekonomi. Överträdelse av sådana förordningar, varigenom uppkommer skada på allmän egendom, kan enligt *artikel 217* i strafflagen föranleda frihetsberövande från sex månader till fem år. Motsvarande gäller enligt *artikel 246* en allmän funktionär — t.ex. chefen för ett ämbetsverk eller annan allmän inrättning — som överskrider sina befogenheter resp. underlåter att fullgöra sina skyldigheter till förfång för det allmänna eller en enskild person.

Inom varje bostadsområde finns särskilda kvarterskommittéer som består av valda representanter för de i området boende. Man utarbetar här ordningsstadgor som antas av alla berörda invånare. I dessa kan intas föreskrifter som syftar till att förebygga brott, t.ex. skyldighet att låsa dörrar och portar, att inte förvara »stöldkänsliga» föremål på vindar eller i källare. Om någon bryter mot sådana föreskrifter utsätts han för den allmänna opinionens krav att ändra sig.

Alla lägenheter är försedda med dubbla lås. Det är nämligen en förutsättning för att ersättning skall utgå vid stöldförsäkring att denna föreskrift iakttas.

Med hänsyn till att bilismen ännu har relativt begränsad utbredning förekommer bilstölder sällan. Något legalt krav på att bilarna skall vara försedda med stöldlås har inte uppställts. Däremot är detta ett försäkringsvillkor. Om den stulna bilen är tjänstebil kan den som svarar för bilen bli ansvarig för att denna inte varit låst.

Förmögenhetsbrotten

Enligt den nya strafflagen beskyddas all egendom, såväl samhällelig som privat. Brott av båda slagen bestraffas på samma sätt. I fråga om stöld gäller en gradering allt efter brottets svårhetsart.

För normalfallet av stöld stadgas frihetsberövande från sex månader till fem år. Är det fråga om stöld av mindre betydelse kan på brottet följa frihetsberövande upp till ett år, frihetsbegränsning eller böter (*art. 199*).

Först när det är fråga om tillägnelse av egendom av betydande värde gör lagen skillnad på samhällelig och privat egendom. Som egendom av betydande värde anses sådan som avser värde över 100 000 zloty.[1] Lagen stadgar här frihetsberövande om minst fem år och högst 25 år, då egendomen är samhällelig.

Beträffande de minsta stöldbrotten (snatteriet) har lagen undergått en intressant utveckling. Tidigare var det alltid de allmänna domstolarna som handlade mål om stöld, oavsett graden. Genom lag 1966 har man emellertid avskiljt de mindre stölderna (värde upp till 300 zloty) från domstolarna och fört över dem till de s.k. förvaltningsstraffkollegierna. I stället för brott talar man här om förseelser. Ett utskott inom sejmen (parlamentet) har lagt fram förslag om att höja gränsen för dessa förmögenhetsförseelser till 500 zloty. Även andra typer av småbrott skall föras över till kategorin förseelser.

Som motivering till dessa lagstiftningsåtgärder har anförts att gärningarnas samhälleliga återverkan i dessa fall inte är stor. Det är en klar tendens i strafflagstiftningen att man i stället för frihetsberövande straff skall satsa på positiva uppfostrande åtgärder. Vidare anses det vara en stor fördel att man på detta sätt kan undvika att sätta igång en stor apparat med domstolshandläggning osv.

Vid tillämpningen tar man hänsyn till att det är fråga om förstagångsbrott. Vidare har sättet för brottets begående stor betydelse. Har brottet förövats genom överfall eller inbrott kan det inte bedömas som förseelse. Vissa typer av stöldbrott kan ej heller hänföras till denna kategori, t.ex. stöld av vapen eller ammunition, stöld som förövats av en organiserad grupp. Har den som är ansvarig för viss verksamhet (t.ex. lagerchef) begått brottet i sin verksamhet, kan

[1] 1 zloty = ca 22 öre.

brottet inte bedömas som ringa.

Den rättsliga grunden för att på detta sätta bestämma en nedre gräns för straffbeivrandet ges i *artikel 26,* enligt vilken en gärning, vars samhällsfarlighet endast är obetydlig, inte är straffbar. Detta utesluter dock inte att gärningsmannens ansvar bedöms av annat organ, samhällelig inrättning eller organisation än domstol inom ramen för dess behörighet. Därvid avses bl.a. de samhälleliga medlingskommissionerna.

Villkorligt strafförfarande

Ytterligare ett sätt att begränsa strafförfarandet ges i *artikel 27.* Förutsättningar finns att besluta om villkorlig inställelse av förfarandet om det är fråga om förstagångsbrott, om gärningsmannens personliga förhållanden tyder på att han inte är kriminaliserad samt om på brottet inte kan följa högre straff än tre års frihetsberövande. I dylika fall meddelas ingen dom utan endast ett beslut enligt vilket det straffrättsliga förfarandet blir beroende av gärningsmannens skötsamhet under en bestämd period, som kan sättas upp till två år. Gör sig gärningsmannen inte skyldig till brott under denna period skrivs ärendet av. Detta får då inga som helst rättsverkningar.

Beslutet kan förbindas med vissa föreskrifter, t.ex. om förpliktande för gärningsmannen att ersätta viss skada, att be den förorättade om ursäkt eller att utföra visst samhällsnyttigt arbete (hjälpa till med uppförandet av en skola eller lekskola, anläggandet av ett grönområde osv.).

Enligt lagen kan antingen åklagaren eller domstolen besluta om tillämpning av artikel 27. Brottet kommer till åklagarens kännedom via polisen. Utredningen måste visa att brott verkligen begåtts. För åklagaren saken till domstol kan denna (dvs. en domare jämte två bisittare) hålla ett sammanträde med den åtalade och hans försvarare, varvid man kommer fram till att förutsättningar finns för ett villkorligt förfarande. Frågan kan också tas upp under pågående huvudförhandling, varigenom domstolen avstår från att döma i målet.

Ordningen med villkorligt strafförfarande infördes i den nya strafflagen. Under första halvåret 1970 har 3 800 sådana beslut meddelats i Polen.

Det ankommer på åklagaren resp. domstolarna att övervaka att de utfärdade föreskrifterna följs. För detta ändamål utses s.k. garanter, dvs. personer anställda vid det företag där vederbörande arbetar, vid en förening eller organisation till vilken han knutits osv. Garanterna svarar för att föreskrifterna följs under prövotiden. Domstolarna kan dessutom ta direkt kontakt med den förorättade för att höra om vederbörande gottgjort skadan, bett denne om ursäkt el.dyl. Man lägger stor vikt vid att prövotiden utnyttjas för resocialisering.

Villkorliga straff

Då domstolen dömer i ett mål kan påföljden göras villkorlig. Denna ordning kan tillämpas även då allvarligare straff än tre års frihetsberövande kan följa på brottet.

Den villkorliga domen kan förbindas med särskilda föreskrifter (t.ex. om skadestånd, underhåll, skyldighet att fullgöra samhällsnyttig arbetsinsats) eller förpliktelse att betala visst belopp till allmännyttigt ändamål, t.ex. Röda korset. Om den dömde saknar arbete kan han förpliktas anta anvisat sådant eller undergå viss utbildning. Han kan också förpliktas att avhålla sig från missbruk av rusdrycker eller underkasta sig viss sjukvård, psykiatrisk vård eller alkoholistvård. Förbud kan utfärdas för honom att vistas i viss miljö.

Det åligger domstolarna att se till att föreskrifterna följs antingen via särskilt utsedda garanter eller övervakare (kuratorer). Övervakarna är dels yrkesverksamma och anställda vid domstolarna, dels frivilliga som arbetar på olika arbetsplatser.

Frihetsbegränsande straff

Enligt strafflagen kan domstolen döma till frihetsbegränsning vid egendomsbrott. Detta innebär att den dömde måste underkasta sig vissa inskränkningar t.ex. i fråga om vis-

telseort, arbete eller fullgöra vissa förpliktelser (be om ursäkt). Införandet av denna nya påföljd är ett led i strävandena att undvika utdömandet av frihetsstraff.

Den bakomliggande tanken är att kollektiven på arbetsplatser och andra samhälleliga institutioner skall hjälpa vederbörande till resocialisering. Under den tid frihetsbegränsningen pågår (minst tre månader och högst två år) skall 10—25 % av den dömdes lön dras av och antingen tillfalla statskassan eller något allmännyttigt ändamål. Den dömde kan också förpliktas att utföra visst allmännyttigt arbete utan ersättning. Han kan ej tillgodoräknas löneökning eller befordran till högre post utan domstolens medgivande. Ej heller får han inneha några poster i samhälleliga organisationer under denna period. Om den dömde sköter sig väl kan domstolen besluta om förkortning av tiden.

Övriga påföljder

Böter kan utdömas som självständig påföljd eller gemensamt med frihetsberövande påföljd.

Frihetsberövande straff utdöms om minst tre månader och högst 15 år.

Dödsstraff förekommer vid de allra grövsta förbrytelserna. Det kan under vissa förutsättningar utbytas mot 25 års frihetsberövande.

Domstolshandläggningen

Under sitt studiebesök hade brottmålsutredningen tillfälle att ta del av vissa av distriktsdomstolen i Warszawa avdömda brottmål, varav några skall återges.

Fall 1: Huliganism

Den 2 september 1970 klockan 17.00 rapporterades till polisen att bråk uppstått i en restaurang i utkanten av Warszawa. En ung man (21) hade under berusat tillstånd uppträtt ordningsstörande, skymfat restaurangpersonalen med grova tillmälen, kallat servitrisen för hora o.dyl.

Polisen bedömde fallet som huliganism. I sådana fall medger lagen ett extraordinärt snabbt förfarande. Polisen äger att omedelbart sätta upp rapport och överlämna ärendet till domstolen utan att åklagaren behöver anställa åtal. I domstolen lämnar polisen in anklagelsen och svarar för att vittnen inställs. Domstolen prövar saken utan att åklagaren är närvarande. I brådskande fall kan polisen omedelbart föra den anklagade till domstolen, där en jourhavande domare handlägger saken.

Denna extra-ordinära handläggning av huliganbrott tillämpas inte i hela landet. Justitieministern beslutar i samråd med vederbörande länsmyndighet inom vilka län systemet skall tillämpas.

I förevarande fall tog polisen med sig ynglingen till stationen, där han sattes i förvar. Rapport upprättades över händelsen och en mindre personundersökning gjordes. Det konstaterades att vederbörande hade bostad, var gift och hade barn, samt innehade god anställning. Han hade gott rykte, umgicks ej med kriminella, missbrukade ej sprit och deltog i samhälleliga organisationer. Han var inte tidigare registrerad hos polisen. Utdrag från centrala straffregistret (vilket förs på justitieministeriet) visade ej heller någon anteckning om tidigare brott.

Den 3 september handlades saken vid domstolen. Den misstänkte önskade ingen försvarare, vilket han var berättigad till. Tre vittnen hördes.

Efter vittnesförhören konstaterade domstolen att fallet inte var att bedöma som huliganism. Domstolen bestämde att det inte skulle handläggas i extra-ordinär ordning och den misstänkte försattes på fri fot. Därmed övergick fallet till att bli ett civilmål. Om målsäganden kräver detta kan emellertid åklagaren anse att allmänna synpunkter talar för att han väcker åtal. I förevarande fall bedömde åklagaren att sådant intresse förelåg.

Den 11 september företogs målet till handläggning inför domstolen. Åklagaren yrkade straff. Den tilltalade begärde frikännande dom.

Domstolen förordnade om villkorligt upphävande av strafförfarandet, varvid tiden bestämdes till ett år. Vidare förpliktades den tilltalade att före den 15 oktober be de förorättade om ursäkt.

Verkningarna av domen blir att den tilltalade, om han sköter sig och inte begår nytt brott, avförs ur registret efter prövotidens utgång. Försyndelsen får därmed inga som helst rättsverkningar.

Fall 2: Stöld och häleri

Den 7 januari 1970 anmälde direktören för en skola att stöld förövats av en tjänstepäls värd 3 700 zloty. Gärningsmannen hade varit anställd som vaktmästare vid skolan och i sådan egenskap haft rätt att nyttja pälsen. Han hade emellertid försvunnit från skolan.

Den 22 januari inledde polisen förundersökning.

I brådskande fall kan chefen för polisenheten (distriktskommendaturen) själv besluta om husrannsakan. Normalt ankommer det på åklagaren att besluta därom. I förevarande fall företog polisen husrannsakan hos den misstänkte varvid man påträffade ett par skor, som också tillgripits. Det visade sig emellertid att pälsen sålts.

Den misstänkte fördes till polisen och hördes. Polisen beslöt att anhålla honom. Enligt lagen kan polisen hålla en misstänkt anhållen upp till två dygn. Därefter måste frågan prövas av åklagaren.

Även den som köpt pälsen fördes till polisen och anhölls för häleri.

Förhör hölls med de misstänkta och vittnen. Pälsen anträffades och återlämnades till skolan. De misstänkta försattes på fri fot.

Den 12 mars underrättade polisen de båda att de var misstänkta för brott. Vederbörande har då rätt att kräva angivande av grunden för misstanken.

Nytt förhör hölls den 14 mars, varvid vaktmästaren erkände brottet. Den misstänkte hälaren bestred däremot brott.

Personundersökning upprättades varvid framkom att vaktmästaren var son till en arbetare, hade 4-årig folkskola, uppbar numera invalidpension, gift och far till tre barn men försumlig som vårdnadshavare. Han var alkoholmissbrukare och hade tidigare vårdats på alkoholistanstalt. Enligt uppgift umgicks han med kriminella och prostituerade. Straffregistret visade att han tidigare dömts till häkte en månad för misshandel.

Sistnämnda dag antecknade polisen att utredningen var slutförd och att de misstänkta tagit del av materialet.

Åklagaren beslöt att vaktmästaren skulle undergå rättspsykiatrisk undersökning.

Läkarens utlåtande innebar att den undersöktes tillräknelighet var begränsad i det ögonblick han begick brottet. Med hänsyn till detta utlåtande kunde domstolen vid straffmätningen förklara att omständigheterna var utomordentligt förmildrande.

Den 27 maj beslöt åklagaren nedlägga åtalet mot hälaren på grund av bristande bevis.

Eftersom det tillgripnas värde i detta fall understeg 5 000 zloty anvisar lagen en förenklad handläggningsform. Polisen kan med åklagarens godkännande själv föra saken till domstol. Det förutsätts därvid att skuldfrågan är helt klar. Åklagaren kan om han så vill uppträda i rätten men behöver inte göra detta.

I förevarande fall ansåg sig åklagaren böra föra talan i rätten. Åtal väcktes den 4 juni varvid tid fastställdes för förhandlingen och kallelser utfärdades.

Den 30 juni hölls förhandling. Den åtalade uteblev utan laga förfall. Domstolen beslöt att vända sig till den centrala fångvårdsmyndigheten för närmare upplysningar. Det visade sig därvid att den åtalade höll sig undan. Polisen beordrades att hämta denne till fortsatt förhandling.

Den 11 september hölls fortsatt förhandling. Med hänsyn till att den åtalade erkände brottet avstod domstolen från att höra vittnen. Eftersom det förelåg ett rättspsykiatriskt utlåtande, förordnade domstolen att en advokat skulle utses till försvarare för den åtalade. Målet uppsköts till senare rättegång.

Den 15 september skedde fortsatt domstolsförhandling. Den åtalade bad om »nåd». Åklagaren yrkade frihetsberövande straff jämte böter.

Domstolen förklarade den åtalade skyldig till brottet. Med hänsyn till att omständigheterna var utomordentligt förmildrande bestämdes straffet till fyra månaders villkorligt frihetsberövande under maximal prövotid, fem år. Vidare utdömdes 1 000 zloty i böter. Den dömde förpliktades att under prövotiden avhålla sig från missbruk av rusdrycker samt att undergå öppen alkoholistvård.

Verksamheten vid förvaltningsstraffkollegier

En jämförelse med andra socialistiska stater visar att antalet ådömda straff per invånare är betydligt lägre i Polen än på andra håll. Det är dock troligt att antalet lagöverträdelser inte är mindre i detta land. Förklaringen torde stå att finna i att man i Polen valt att avskilja så stor del av mindre brott från domstolarnas verksamhetsområde och i stället handlägga dem i förenklade former vid samhälleliga medlingskommissioner och förvaltningsstraffkollegier.

Genom 1966 års lag om mindre brott och förseelser kan sådana brott som snatterier, spekulationsbrott, förargelseväckande beteende och trafikförseelser prövas på det förvaltningsrättsliga planet. Enligt den nya lagen, som utarbetats, kommer värdegränsen för förvaltningsstraffkollegiernas kompetens att höjas från 300 till 500 zloty. Den som snattar något värt mindre än 500 zloty kommer därmed att dömas till böter om högst 5 000 zloty. Ligger värdet över 500 zloty måste det bli domstolsprövning och påföljden kan bli lägst villkorligt strafförfarande. Denna gränsdragning kan i praktiken vålla problem.

Ledamöterna i förvaltningsstraffkollegierna väljs av folkråden. Kollegierna är domföra med tre ledamöter. Ordföranden behöver inte vara jurist. Däremot skall vid varje kollegium finnas en jurist som konsulteras i de enskilda fallen. Denne är fast anställd. Övriga ledamöter engageras på frivillig väg. Det krävs vissa kvalifikationer för att inneha uppdraget (hedrande vandel, ej tidigare straffad, minimiålder 26 år). Särskilda juridiska kurser anordnas för dem.

Ungefär hälften av alla ärenden som handläggs av förvaltningsstraffkollegiet i Warszawa avser förargelseväckande beteende. Av dem begås ca 90 % under alkoholpåverkan.

15—20 % avser trafikbrott, främst sammanstötningar mellan fordon eller mellan fordon—fotgängare.

15 % avser allmänna överträdelser av lagar om sanitära anläggningar, brandskydd osv., där fastighetsägare, företagare eller butiksinnehavare åsidosatt sina skyldigheter.

Ca 6 % avser fall som före 1966 bedömdes som brott, dvs. snatterier, bedrägliga beteenden o.dyl. Antalet sådana ärenden visar en ökning.

Av de fall som handlagts under första halvåret 1970 har 5—7 % lett till frikännande.

Förvaltningsstraffkollegierna arbetar med två instanser. Den övre instansen, vars ledamöter utses av länsfolkråden, är sammansatt på samma sätt som den lägre instansen. Alla har rätt att överklaga till andra instans. Man räknar med att ca 5 % av ärendena fullföljs på detta sätt. Ca 1,5 % av de överklagade ärendena föranleder ändring.

En av fördelarna med systemet är att man kan åstadkomma ett snabbt förfarande. Det tar i genomsnitt en månad innan slutligt beslut föreligger i första instansen. Fullföljs talan får man räkna med ytterligare ca 3 veckor.

Utredningen bereddes tillfälle att ta del av ett mål som handlagts vid förvaltningsstraffkollegiet vid stadsdelsförvaltningen Warszawa Praga Północ. Det gällde en person som snattat te för ca 200 zloty på ett företag. Saken rapporterades till polisen där gärningsmannen förhördes. Slagning i straffregistret visade inget tidigare brott. Personalia inhämtades varefter saken hänsköts till kollegiet. Gärningsmannen dömdes till böter om 1 500 zloty.

De samhälleliga medlingskommissionerna

Dessa medlingskommissioner kan närmast jämföras med kamratdomstolar, dock med den skillnaden att de avgöranden som träffas av medlingskommissionerna måste bygga på frivillig medverkan av de inblandade. Det finns två slag av medlingskommissioner, dels sådana som inrättas vid arbetsföretagen och som handlägger förseelser på arbetsplats, dels sådana som inrättas i bostadsområdena (byar på landet, kvarter och liknande områden i städerna). Det finns f.n. ca 5 000 medlingskommissioner i Polen, varav ca hälften i städerna.

Medlingskommissionerna handlägger ärenden som rör grannelagtvister, rubbning av samhällsordningen, försummelser i plikten mot familjen, busaktighet bland barn, försummelser i arbetet, vårdslös hantering av arbetsmaterial eller gemensam egendom, småsnatterier, ringa skadegörelse o.dyl.

Ledamöterna i kommissionerna väljs på arbetsföretagen av samtliga där anställda och i bostadsområdena av samtliga inom området boende. I varje kommission finns 5—15 personer. Kommissionen är »domför» med 3 ledamöter.

Varje medborgare har rätt att föra sin sak inför kommissionen. Kommissionen kan också självmant ta upp ärenden. En del fall kommer via åklagare eller domstol till kommissionen med tillämpning av strafflagens artikel 26. Även polisen kan hänskjuta ärenden till dess prövning. En regel är dock att de samhälleliga domstolarna inte äger befatta sig med ärenden som samtidigt är föremål för domstolsprövning.

Kommissionernas sammanträden är offentliga. I sådana fall då intima förhållanden tas upp till behandling kan kommissionen besluta om begränsning av antalet åhörare. Alla som är närvarande får säga sin mening även om de inte uppträder som vittnen. Den inkallade har rätt att utse biträde (advokat eller annan). Då ärendet avser minderårig krävs närvaro av förmyndaren.

Syftet med verksamheten är att få till stånd förlikning mellan parterna. Beslutet utgör en »stadsfästelse» av förlikningen. Det kan innebära att den ena parten förklarar sig villig att utge viss ersättning eller på annat sätt gottgöra den andra, be den andre om ursäkt, avstå från att i fortsättningen agera på visst sätt eller betala visst belopp (högst 300 zloty) till visst allmännyttigt ändamål. Är det fråga om lagöverträdelse och vägrar den skyldige att rätta sig efter beslutet kan kommissionen begära att saken förs till domstol.

Kommissionernas beslut kan inte överklagas.

Åklagarmyndigheten utövar viss kontroll över verksamheten. Finner åklagaren att kommissionens beslut strider mot lagen kan han föra ärendet till distriktsdomstolen.

År 1969 handlades ca 40 000 ärenden av medlingskommissioner i landet. 68 % av ärendena slutade med förlikning. Det beräknas att ca 80 % av dessa fall ledde till varaktig förlikning.

Under sitt studiebesök hade brottmålsutredningen tillfälle att följa verksamheten vid samhälleliga medlingskommissionen vid kommunalförvaltningen i Długosiodło, en liten by några mil från Warszawa. Ordförande i kommissionen var byns skolchef och bisittare kommunordföranden samt en agronom. Vid förhandlingen fanns särskild protokollförare.

Två av målen avsåg grannelagstvister. En person hade låtit sina kreatur beta på en annans fält, två tvistade om rätten till en åkerteg. Det tredje ärendet avsåg en tvist mellan två kvinnor — en äldre kvinna och dennas systerdotter — som sammanbott. Den yngre kvinnan anklagades för att ha misshandlat den äldre samt tillgripit vissa föremål.

Tvisten i de förstnämnda ärendena slutade med att den förorättade fick viss ersättning för intrånget samt förklarade att han i fortsättningen ämnade hålla bättre stängsel kring sina ägor. Uppgörelsen träffades med handslag varvid den skyldige bad den andre om ursäkt.

Tvisten mellan de båda kvinnorna var svårlöst. Den äldre kvinnan vägrade att ta emot den andres ursäkt. Den unga förklara-

de att hon skulle flytta ifrån sin moster och betalade viss ersättning för de föremål hon lagt sig till med. Den äldre kvinnan accepterade denna lösning om än tycktes det något motvilligt.

Allmänna uttalanden om den nya strafflagen

Från domstolshåll anförs att den nya strafflagen mottagits positivt. Den ger domarna möjligheter att tillgripa påföljder som särskilt kan anses lämpade i det enskilda fallet, frihetsberövandet kan inskränkas till allvarligare fall och de mindre egendomsförseelserna behöver överhuvudtaget inte tas upp av domstol.

Emellertid har den nya strafflagen gjort det nödvändigt att domarna ute på fältet »omskolas» för de nya idéerna. Eftersom lagen till stor del bygger på de landvinningar som gjorts inom den polska rättsskipningen har domarna i allmänhet haft lätt att anpassa sig. Man noterar dock att de tillämpar de nya principerna med viss försiktighet och avvaktar en fast praxis. En nyhet är att domstolarna skall samarbeta med olika samhälleliga institutioner bl.a. vid tillämpningen av reglerna om villkorlig dom. Det anses dock allmänt att dessa institutioner ännu inte är tillräckligt utrustade för att kunna förverkliga lagens intentioner. Reformen måste därför genomföras successivt.

Ett problem har gällt anskaffandet av garanter och frivilliga övervakare. Efter överläggningar mellan länsdomstolen och länsåklagaren i Warszawa informerades massmedia och företagen om nödvändigheten av att frivilliga krafter mobiliserades. Detta gav resultat. Enbart i Warszawa finns nu en kår om 1 000 personer som ställer sig till förfogande som frivilliga övervakare.

Även åklagarna anses vara allmänt positiva till straffreformen och man har från generalprokuratorns sida medverkat till det lagförslag om handläggning av förseelser som nu föreligger. Sådana lagöverträdelser bör handläggas av förvaltningsstraffkollegier och medlingskommissioner. Åklagarna övervakar dock att dessa organ inte överskrider sina befogenheter. Man lägger sig inte i förvaltningsorganens straffmätning men ser till att organen fasthåller vid att brott, som orsakar skada på samhällets egendom, skall gottgöras.

Den nya strafflagens påföljdssystem med huvudvikten lagd vid villkorliga påföljder anser generalprokuratorn vara ett steg i rätt riktning. Beslut om villkorligt inställande av strafförfarandet bör, menar man, meddelas av åklagare på ett tidigt stadium så att domstolarna endast skall behöva tillgripa denna möjlighet i sådana fall, då åklagarens och domstolens bedömning skiljer sig eller då nya omständigheter kommer fram under rättegången.

Kriminologisk forskning

I Polen liksom i andra öststater bedrivs omfattande kriminologisk forskning.

År 1961 inrättades ett kriminologiskt institut som sorterar under justitieministeriet. Vid detta arbetar tillhopa 16 forskare, varav fem psykologer-kriminologer, sju jurister, två pedagoger, en statistiker och en psykiater. Institutet kom till därför att justitieministern behövde ett forskarlag som omedelbart kunde ge sig i kast med praktiska forskningsuppgifter. Den forskning som bedrivs vid universitetets kriminologiska institution är framförallt inriktad på teoretiska kriminalitetsproblem.

Institutets uppgift är att studera förekomsten av brott och effekten av olika straffpåföljder samt att göra prognoser för brottsligheten. Hittills har arbetet främst tagit sikte på ungdomskriminaliteten.

Man har också bedrivit viss experimentell verksamhet. Bl.a. har man studerat verkningarna av att minderåriga behandlas i »halvfria» former. Man har låtit grupper av ungdomar som skulle ha vistats i slutna uppfostringsanstalter flytta ut till arbetsplatser. De har bott i arbetarhotell under särskild övervakning men arbetat i vanlig arbetsmiljö. Det har visat sig vara en lämplig reaktionsform som man ämnar utvidga.

Ett annat ämne för en undersökning har varit minderåriga brottslingars situation i

storstadsmiljön. Det har här gällt att undersöka om de medel som domstolarna nu tillgriper i storstäderna för resocialisering är verkningsfulla. Frågan har ställts i vad mån tillräcklig hänsyn tagits till de sociala förändringarna vid urbaniseringen osv. Ett samarbete har inletts med kriminologer i Frankrike, Ungern och Jugoslavien, där motsvarande fråga undersöks.

En särskild grupp som studerats är de allmänt asociala och ordningsstörande ungdomarna (s.k. huliganer). Mot dem tillämpas särskilda åtgärder som avser att snabbt och eftertryckligt beivra sådan laglöshet. Vid institutet undersöker man f.n. effektiviteten av dessa åtgärder. Ett särskilt problem gäller att utforska bakgrunden till de fall där den unge döms för aggressiva brott. Man inriktar sig särskilt på den pedagogiska sidan av påföljderna. Frågan gäller vilka slags arbeten, utbildning, kulturell verksamhet osv. har bästa effekten från rehabiliteringssynpunkt.

Kriminologisk forskning av liknande slag bedrivs vid ett institut som sorterar under generalprokuratorn. Vidare bedriver polska vetenskapsakademin viss kriminologisk forskning.

Det förekommer viss samverkan mellan de olika kriminologiska instituten. Åtta av forskarna vid justitieministeriets institut har avlagt doktorsgrad och utövar även viss undervisning vid universitetet. Detta institut utger en kvartalstidskrift »Revue Pénitentiaire» samt fortlöpande cirkulär. Gjorda undersökningar publiceras.

Slutligen bör nämnas att instituten spelar en rådgivande roll då det gäller förberedande av lagförslag. Den nya strafflagen har gett instituten ett omfattande arbetsfält men tyvärr är personalen inte tillräcklig för att man skall kunna ge sig i kast med alla problem.

Bilaga 2 Vissa data om förmögenhetsbrotten hämtade från den allmänna kriminalstatistiken[1]

Tabell B 2: 1. Vissa till polisen anmälda brottstyper.

Brott	1967	1969 (prel. siffror)
Brott mot 8 kap. BrB (tillgreppsbrott):	*(309 945)*	*(315 956)*
Därav:		
Inbrottsstöld	85 469	86 353
Tillgrepp av fortskaffningsmedel	89 008	99 406
Tillgrepp ur eller från fortskaffningsmedel	51 478	45 246
Fickstölder	2 460	2 946
Tillgrepp i badhus, omklädningsrum, graderob o.dyl. samt på campingplats, friluftsbad	10 218	(uppg. saknas)
Tillgrepp i bostadslägenhet, vindar, trappuppgångar o.dyl.	9 732	(uppg. saknas)
Tillgrepp i butiker och varuhus	21 105	18 780
Brott mot 9 kap. BrB (bedrägeri och annan oredlighet):	*(43 097)*	*(46 649)*
Därav:		
Postbedrägeri	5 651	3 438
Hotell-restuarang och droskbedrägeri	4 221	3 850
Automabedrägeri	378	1 319
Checkbedrägeri	13 952	19 362
Brott mot 10 kap. BrB (förskingring och annan trolöshet):	*(6 888)*	*(5 029)*
Därav:		
Förskingring och undandräkt	3 289	2 318
Olovligt förfogande över avbetalningsgods	1 271	897

[1] Kriminalstatistik 1967 del 1, polisstatistik (på grund av omläggning till central dataregistrering föreligger ännu inte uppgifter för 1968 men vissa preliminära siffror för 1969 har lämnats av Statistiska centralbyrån) samt Kriminalstatistik 1968, del 2, domstols- och åklagarstatistik.

Tabell B 2: 2. Vissa uppklarade förmögenhetsbrott 1967.

Brott (hela riket)	Uppklarade brott 1967 (även försök)	Uppklarings-procent	Uppklarade brott som anmälts 1967 Samtliga	Uppkl. procent
Tillgrepp av				
a) bilar	9 567	31,68	7 519	24,90
b) motorcyklar	453	21,74	350	16,79
c) mopeder	3 094	18,62	2 366	14,24
d) cyklar	1 747	4,69	1 396	3,75
Stöld/snatteri (ej inbrott)				
a) ur motordrivet fortskaffningsmedel	5 314	10,57	4 268	8,49
b) i badhus, omklädningsrum, garderob o.dyl.	1 929	20,99	1 686	18,35
c) på campingsplats, friluftsbad	228	22,14	199	19,32
d) i bostadslägenheter, vindar, trappuppgångar o.dyl.	3 942	40,51	3 093	31,78
e) i butiker och varuhus	18 048	85,52	15 402	72,98
f) i lager	1 419	73,98	1 241	64,70
Fickstöld	642	26,10	549	22,32
Hotell-restaurang- och droskbedrägeri	3 393	80,38	2 583	61,19
Checkbedrägeri	14 516	104,04	8 923	63,95
Automatbedrägeri	87	23,02	67	17,72
Förskingring och undandräkt	3 291	100,06	1 308	39,77
Olovligt förfogande över avbetalningsgods	1 122	88,28	723	56,88

Tabell B 2: 3. Vissa uppklarade förmögenhetsbrott som begåtts av minderåriga efter brottets art och den minderåriges ålder vid tiden för brottet, 1967.

Brott (hela riket)	Ålder 1—10 år	11 år	12 år	13 år	14 år	Summa
Tillgrepp av						
a) bilar	22	21	105	449	1 924	2 521
b) motorcyklar	2	4	14	46	118	184
c) mopeder	199	243	500	856	1 063	2 861
d) cyklar	149	81	137	163	226	756
Stöld/snatteri (ej inbrott)						
a) ur motordrivet fortskaffningsmedel	70	46	85	208	372	781
b) i badhus, omklädningsrum, garderob o.dyl.	107	157	188	356	378	1 186
c) på campingplats, friluftsbad	103	5	11	18	35	172
d) i bostadslägenheter, vindar, trappuppgångar o.dyl.	80	60	107	202	198	647
e) i butiker och varuhus	623	555	669	1 628	1 312	4 787
f) i lager	14	5	11	32	44	106
Fickstöld	17	31	24	36	39	147
Hotell-restaurang- och droskbedrägeri	—	—	—	5	7	12
Checkbedrägeri	—	9	4	9	27	49
Automatbedrägeri	17	12	19	5	13	66
Förskingring och undandräkt	2	1	1	5	1	10
Olovligt förfogande över avbetalningsgods	—	—	—	—	1	1

Tabell B 2: 4. Personer, vilka dömts till påföljd för brott efter kön, brottets art m.m., 1968.

Huvudbrott	Antal dömda			Därav dömda till böter		
	Män	Kv.	S:a	Män	Kv.	S:a
Stöld (8: 1 BrB)	3 908	608	4 516	149	14	163
Snatteri (8: 2 BrB)	4 163	2 781	6 944	3 940	2 751	6 691
Grov stöld (8: 4 BrB)	4 975	140	5 115	26	1	27
Bedrägeri (9: 1 BrB)	1 337	234	1 571	23	6	29
Bedrägligt beteende (9: 2 BrB)	1 236	144	1 380	1 150	137	1 287
Grovt bedrägeri (9: 3 BrB)	1 490	290	1 780	3	2	5
Förskingring (10: 1 BrB)	291	42	333	—	—	—
Undandräkt (10: 2 BrB)	63	7	70	52	7	59
Grov förskingring (10: 3 BrB)	78	20	98	1	—	1

Tabell B 2: 5. Tilltalade och dömda personer efter brottets art, påföljd m.m., 1968.

Påföljd m.m.	Huvudbrott				
	Stöld (8: 1)	Snatteri (8: 2)	Gr. stöld (8: 4)	Bedrägeri (9: 1—3)	Förskingringsbrott (10: 1—4, 7)
Ej dömda (ej sakerförklarade)	132	339	73	300	70
Fria från påföljd (33: 2 BrB)	3	—	—	2	—
Påföljdseftergift (33: 4 BrB)	—	5	—	3	1
Dömda till					
Fängelse	826	84	1 732	884	77
Ungdomsfängelse	41	1	245	28	2
Internering	88	12	294	138	4
Villkorlig dom	1 204	5	345	828	225
Skyddstillsyn	1 889	79	2 086	1 418	234
Öppen psyk. vård	10	1	2	3	4
Sluten psyk. vård	37	3	101	59	3
Vård enl. NvL	74	50	25	30	6
Vård enl. BvL	184	5	258	19	2
Böter	163	6 691	27	1 321	441
Disciplinstraff	—	12	—	3	23
Enbart avsättning el. suspension	—	1	—	—	—
Summa personer	4 651	7 288	5 188	5 036	1 092
Därav dömda till påföljd	4 516	6 944	5 115	4 731	1 021

Tabell B 2: 6. Personer, vilka åklagare beslutat att ej åtala för brott, efter brottets art m.m., 1968.

Huvudbrott	Ej åtal enligt 1964 års lag	RB 20: 7 p. 1	RB 20: 7 p. 2	RB 20: 7 p. 4	NvL § 57	BvL § 69
Stöld (8: 1 BrB)	1 572	1	236	88	4	233
Snatteri (8: 2 BrB)	848	61	179	38	142	38
Grov stöld (8: 4 BrB)	1 478	—	338	143	1	851
Bedrägeri (9: 1 BrB)	43	4	131	16	2	8
Bedrägligt beteende (9: 2 BrB)	72	12	93	38	58	17
Grovt bedrägeri (9: 3 BrB)	50	—	123	27	—	34
Förskingring (10: 1 BrB)	4	—	20	2	—	1
Undandräkt (10: 2 BrB)	2	—	3	—	2	—
Grov förskingring (10: 3 BrB)	2	—	1	—	—	—
Olovligt förfogande (10: 4 BrB)	76	4	33	1	—	6
Olovligt brukande (10: 7 BrB)	94	—	24	3	1	18

Tabell B 2: 7. Personer, vilka åklagare enligt 1964 års lag beslutat att ej åtala för brott, efter brottets art och den åtgärd barnavårdsnämnd föreslagit, 1968.

Av barnavårdsnämnd föreslagen åtgärd	Huvudbrott: Stöld (8: 1)	Snatteri (8: 2)	Gr. stöld (8: 4)	Bedrägeri (9: 1—3)	Förskingringsbrott (10: 1—4, 7)
Inskrivning vid ungdomsvårdsskola	43	2	141	9	1
Samhällsvård i annan form	171	11	357	15	4
Övervakning	669	92	726	41	33
Varning	214	55	91	25	14
Annan åtgärd	48	35	27	3	8
Ingen åtgärd	359	160	129	23	62
Yttrande ej inhämtat	68	493	7	49	56
	1 572	848	1 478	165	178

Bilaga 3 Avdömda fall av snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt 1968

Undersökningen grundas på de uppgifter som på utredningens begäran lämnats av samtliga underrätter (häradsrätter och rådhusrätter) i landet angående avdömda mindre förmögenhetsbrott. Utredningens rundfråga gällde hur många personer som 1968 dömts för enbart snatteri, bedrägligt beteende eller undandräkt *eller* för ettdera av dessa brott i kombination med annat sådant brott eller i kombination med brott på vilket endast kan följa böter. Vidare önskade utredningen veta i hur många av dessa fall påföljden blivit annan än böter samt hur påföljderna fördelats. Särskilt skulle anges om det, då påföljden blev annan än böter, förelåg sådan situation som avses i 34: 1 BrB, dvs. att domstolen förordnat att tidigare ådömd påföljd skall avse även det nu aktuella brottet.

I samtliga fall, där domstolarna utan tillämpning av 34: 1 BrB ådömt annan påföljd än böter, har utredningen tagit del av domstolsakten. Dessa fall redovisas särskilt i det följande.

Totalt rörde det sig om 5 680 ådömda fall. Fördelningen mellan de tre brotten och valet av påföljd framgår av *tabell B 3: 1*. Till snatteri har här även hänförts sådana fall, där brottet kombinerats med bedrägligt beteende eller undandräkt eller annat rent bötesbrott. Till bedrägligt beteende har på motsvarande sätt även hänförts sådana fall, där brottet kombinerats med undandräkt eller annat bötesbrott och till undandräkt sådana fall, där brottet kombinerats med annat rent bötesbrott.

A. *Snatteri*

Domstolarna har dömt i 4 406 fall för enbart snatteri, i 40 fall för snatteri jämte bedrägligt beteende eller undandräkt samt i 243 fall för snatteri jämte annat brott på vilket endast kan följa böter, tillhopa 4 689 fall.

Påföljderna fördelas enligt *tabell B 3: 2*.

1. *Fall där påföljden för snatteri bestämts till fängelse*

1.1 Man (39 år, ogift, utan anställning, 8 p. i krim.reg.) åtalades för snatteri bestående i att han i varuhus tillgripit fyra plånböcker, värda 82: 50. Gärningen erkändes. RR:n: I målet är upplyst att P. genom dom den 18 dec. 1967 dömts för grov stöld till fängelse åtta månader. RR:n finner ej sådana omständigheter föreligga att den tidigare ådömda påföljden bör avse jämväl det brott, varom P. nu övertygats. P. bör dömas särskilt till fängelse för detta brott. *(Dom: fängelse en månad.)*

1.2 Man (40 år, gift, utan fast anställning) åtalades för två olika snatterier, det ena i varuhus, där matvaror tillgreps för 37 kronor, det andra i en urbutik,

Tabell B 3: 1. Ådömda fall av mindre förmögenhetsbrott.

Brott	Påföljd						
	Böter	Fängelse	Villk. dom	Skydds-tillsyn	Överl. f. särsk.vård	34: 1 BrB tillämp.	S:a
Snatteri	4 548	7	3	11	35	85	4 689
Bedrägligt beteende	888	3	1	2	11	41	946
Undandräkt	40	—	—	2	—	3	45
	5 476	10	4	15	46	129	5 680

Tabell B 3: 2. Ådömda snatterier.

Domstol under	Böter	Fängelse	Villk. dom	Skydds-tillsyn	Överl. f. särsk.vård	34: 1 BrB tillämp.	S:a
Svea hovrätt	1 902	5	—	8	24	31	1 970
Göta hovrätt	648	1	1	1	1	9	661
Skånska hovrätten	800	—	1	—	2	13	816
HovR:n V. Sverige	902	1	—	2	3	25	933
HovR:n N. Norrland	113	—	1	—	5	6	125
HovR:n Ö. Norrland	183	—	—	—	—	1	184
	4 548	7	3	11	35	85	4 689

där ett damarmbandsur tillgreps, värt 56 kronor. Det sistnämnda brottet begicks i samarbete med en annan person. Denne avledde butiksinnehavarens uppmärksamhet, varvid den tilltalade tillgrep uret som han tidigare bett att få titta på för ev. inköp. RR:n fann åtalet styrkt. Med hänsyn till att gärningarna innefattade upprepat återfall och med hänsyn till det tillgripnas värde fann RR:n påföljden inte kunna stanna vid böter. *(Dom: fängelse en månad.)*

1.3 Man (42 år, utländsk medborgare, målare) åtalades för butikssnatteri vid tre olika tillfällen, varvid tillgripits matvaror till sammanlagt värde av 54: 47. RR:n fann åtalet styrkt. Vid bedömandet av påföljden beaktade RR:n att snatterierna utgjorde flerfaldigt upprepade återfall. *(Dom: fängelse en månad.)*

1.4 Man (40 år, utan fast bostad och anställning, omfattande tidigare kriminalitet — 13 p. i krim.reg. — och återkommande fyllerier) åtalades för två olika snatterier och fylleriförseelser. Vid det första tillfället tillgreps fiskbullar, värda 1: 25, vid det andra tillfället en ost, värde 5: 11. RR:n fann åtalet styrkt. I påföljdsfrågan uttalade RR:n att brotten begåtts under tid då den tilltalade var villkorligt frigiven. Med hänsyn härtill och till att han tidigare vid flera tillfällen gjort sig skyldig till snatteri och andra förmögenhetsbrott, fann RR:n att han borde ådömas fängelse. *(Dom: fängelse en månad.)*

1.5 Man (27 år, utländsk medborgare, häktad, utan fast bostad och anställning, tidigare dömd för förfalskning i hemlandet och för restaurangbedrägerier, rattfylleri och ett flertal fylleri-

förseelser i Sverige) åtalades för butikssnatteri bestående i att han vid ett tillfälle tillgripit fyra burkar starköl (värde 7: 40) samt vid ett annat tillfälle sex burkar starköl (värde 11: 16). RR:n fann åtalet styrkt. *(Dom: fängelse en månad samt förvisning.)*

1.6 Man (38 år, utländsk medborgare, häktad, utan bostad och anställning, tidigare dömd två gånger för snatteri, vardera gången till fängelse en månad, samt för en mängd fylleriförseelser), åtalades för butikssnatteri bestående i att han under spritpåverkan tillgripit ett reseur, värt 22 kronor, samt för fylleri vid två tillfällen. RR:n fann åtalet styrkt och anförde att, enär den tilltalade under de senaste åren vid upprepade tillfällen dömts och avtjänat straff för snatteri, ifrågavarande gärning förskyllde fängelse. *(Dom: fängelse en månad.)*

1.7 Man (29 år, utan fast anställning, tidigare dömd för förmögenhetsbrott, 11 p . i krim.reg.) åtalades dels för snatteri (tillgrepp av en rakapparat, värd 60: —, i en butik) dels för fylleri vid ett annat tillfälle. Den tilltalade erkände snatteriet och uppgav att han vid tillfället varit spritpåverkad. RR:n bemärkte att den tilltalade vid ett tiotal tillfällen dömts för förmögenhetsbrott samt att han ålagts ett förvandlingsstraff å 25 dagar och därvid erhållit anstånd med straffets verkställighet. De aktuella gärningarna hade begåtts under den med anståndet förenade prövotiden. Med hänsyn till att snatteriet utgjorde återfall och till det värde, snatteriet avsett, fann RR:n annan påföljd än fängelse ej kunna ifrågakomma. *Dom: fängelse en månnad 15 dagar samt förverkande av anståndet med verkställigheten av förvandlingsstraffet.* Talan fullföljdes i hovrätten, som fastställde RR:ns dom.

I detta sammanhang skall även nämnas ett fall, där underrätten bedömt tillgreppet som snatteri och ådömt fängelse men där hovrätten ändrat brottsrubriceringen till stöld.

Det rörde sig om en man (35 år, utan anställning, med omfattande tidigare kriminalitet — 7 p. i krim.reg.) vilken åtalades för att tillsammans med annan ur en dikeskörd bryggerilastbil ha tillgripit två ölbackar, innehållande 50 mellanöl, värde 56: 50.

HR:n fann det utrett att tillgreppet skett medelst inbrott i lastbilens lastutrymme. Det kunde dock inte visas att den tilltalade, som varit kraftigt berusad, begått inbrottet eller att uppsåtet hos honom omfattat den omständigheten att stölden skett genom inbrott. Med hänsyn härtill och till värdet av det tillgripna ansågs brottet böra bedömas som snatteri. Eftersom den tilltalade ett flertal gånger tidigare dömts för förmögenhetsbrott till frihetsstraff, bestämde HR:n påföljden till fängelse en månad.

Med beaktande av att tillgreppet skett från en havererad bil vilken måst lämnas utan tillsyn, bedömde HovR:n brottet som stöld. Dom: fängelse en månad.

Talan fullföljdes i HD, som ej fann skäl att meddela prövningstillstånd.

2. *Fall där påföljden för snatteri bestämts till villkorlig dom*

2.1 Man (50 år, ogift, ej tidigare kriminalitet, alkoholmissbrukare, förtidspensionerad, omyndigförklarad) åtalades för stöld, bestående i att han vid vart och ett av tre tillfällen från en droskbilägare tillgripit 15—20 kronor. I målet framkom att tillgreppen skett ur skåp och kläder, som målsäganden förvarat i sin bostad. HR:n fann att gärningarna med hänsyn till de tillgripna beloppens ringa storlek var att anse som snatterier. Anledning fanns till antagande att övervakning eller annan mera ingripande åtgärd ej erfordrades för att avhålla den tilltalade från vidare brottslighet. *(Dom: villkorlig dom.)*

2.2 Man (51 år, linjearbetare med ordnad anställning, ej tidigare straffad) åtalades för snatteri bestående i att han vid

ett 25-tal tillfällen under januari—mitten av juni 1968 på sina arbetsplatser tillgripit tillhopa ca 75 kg skrotad koppartråd, värd 4: 50 per kg. HR:n fann åtalet styrkt samt uttalade att den, ehuru tillgreppen borde ses i ett sammanhang och avsåg ej ringa värde, godtog åklagarens brottsrubricering. I påföljdsfrågan yttrade HR:n: Av i målet företagen personundersökning framgår följande. K. har haft alkoholproblem. Han fick i anledning av tillgreppen avsked från sin anställning och har bl.a. på grund av sin knäskada få valmöjligheter på arbetsmarknaden. Hans äktenskap är under upplösning. HR:n har med anledning av vad sålunda och i övrigt framkommit om K:s person övervägt att döma till skyddstillsyn. Då det emellertid icke syns erforderligt att ställa K. under övervakning i syfte att avhålla honom från vidare brottslighet, kan nämnda påföljd ej komma i fråga. Valet av påföljd lär då stå mellan — ganska höga — böter och villkorlig dom. Med hänsyn till önskvärdheten av att icke belasta K:s redan ansträngda ekonomi och till de i målet föreliggande särskilda omständigheterna har HR:n funnit villkorlig dom utgöra den lämpligaste påföljden. *(Dom: villkorlig dom.)*

2.3 Kvinna (56 år, ogift, tillfälligt anställd som vårdbiträde, ej tidigare straffad) åtalades för stöld bestående i att hon vid flera tillfällen tillgripit dels från vårdhemmets förråd 20 lakan och 9 handukar (värde 185: —), dels från patienter på hemmet ett antal klädespersedlar, näsdukar och tvättlappar (värde ca 110: —). HR:n fann åtalet styrkt men bedömde brottet som snatteri. Därvid åberopades att värdet av varje tillgrepp ej var större än att tillgreppet, om bedömningen gjordes endast med värdet som utgångspunkt, skulle anses som snatteri. Vad åklagaren anfört om att den tilltalade svikit förtroende som hon åtnjutit i sin befattning samt att tillgreppen till stor del skett från de särskilt hjälplösa människor som patienterna på vårdhemmet utgjorde, ansågs ej heller böra medföra att gärningarna bedömdes som stöld. I påföljdsfrågan yttrade HR:n att valet stod mellan dagsböter och villkorlig dom samt fann, med hänsyn särskilt till vad som framkommit om de psykiska särdragen hos den tilltalade, att villkorlig dom var att föredraga. *(Dom: villkorlig dom.)*

3. *Fall där påföljden för snatteri bestämts till skyddstillsyn*

3.1 Kvinna (47 år, frånskild med fem barn varav tre minderåriga hemmaboende, utan anställning, dömd en gång tidigare för snatteri) åtalades för snatteri bestående i att hon på ett varuhus tillgripit olika matvaror för tillhopa 35: 34. Hon erkände brottet. HR:n antecknade att hon tidigare dömts för snatteri av icke ringa omfattning. Med hänsyn härtill och till en i målet verkställd personundersökning, varav framgick att i hennes fall en lämplig övervakning skulle tjäna ett brottsförebyggande syfte, ansåg HR:n att skyddstillsyn borde ådömas. *(Dom: skyddstillsyn.)*

3.2 Kvinna (30 år, ogift, föremål för omskolning inom arbetsvårdsbyrån, tidigare meddelad villkorlig dom för stöld samt för brott mot narkotikakungörelsen och underkastad övervakning inom kriminalvården) åtalades för snatteri av radioapparat, värd 87: 20. RR:n, som fann åtalet styrkt, ansåg att skyddstillsyn i förevarande situation var en för henne lämplig påföljd. *(Dom: skyddstillsyn.)*

3.3 Kvinna (43 år, gift, med tre minderåriga barn, sjukskriven »för nerverna») åtalades för butikssnatterier vid tre olika tillfällen (sammanlagt värde 114: 50). Varorna doldes i ett sidofack i privat kasse. RR:n fann åtalet styrkt. *(Dom: skyddstillsyn.)*

3.4 Kvinna (32 år, ogift, alkoholmissbrukare) åtalades för butikssnatteri av matvaror vid två tillfällen (sammanlagt värde 14: —) samt för bedrägligt beteende i samråd med annan vid två tillfällen (smitning från restaurangnota för tillhopa 165: —). Rådhusrätten fann åtalet styrkt. *(Dom: skyddstillsyn.)*

3.5 Man (36 år, utan fast bostad och anställning, med betydande tidigare kriminalitet — 8 p. i krim.reg. — och ett flertal fylleriförseelser) åtalades för butikssnatterier vid två tillfällen (sammanlagda värde 15: —) samt fylleri och förargelseväckande beteende. Åtalet ansågs styrkt. I påföljdsfrågan anmärke RR:n att den tilltalade hade allvarliga alkoholproblem samt att nykterhetsnämnden beslutat meddela denne anstånd med intagning på allmän vårdanstalt. Uppenbart var enligt RR:ns mening att den tilltalade måste tas om hand för att man överhuvudtaget skulle få någon möjlighet att sanera hans levnadsförhållanden. *(Dom: skyddstillsyn med nykterhetsvårdande föreskrifter.)*

3.6 Kvinna (37 år, fyra minderåriga barn, utan anställning, tidigare vårdad för nervbesvär) åtalades för butikssnatteri vid två olika tillfällen (sammanlagda värdet 88: 98). RR:n konstaterade att hon tidigare vid ett flertal tillfällen dömts till böter för snatteri. Företagen läkarundersökning visade ingen psykisk abnormitet eller sjukdom, annat än en reaktiv depression. Rättspsykiatrisk undersökning ansågs inte behövlig. RR:n fann det erforderligt att den tilltalade ställdes under övervakning. *(Dom: skyddstillsyn.)*

3.7 Kvinna (55 år, frånskild, sjuklig, tidigare dömd för egendomsbrott) åtalades för snatteri av en burk krabba, värd 6: 20, i butik. RR:n hänförde sig till uttalanden i personundersökningen att den tilltalade led av sviter efter tidigare alkoholmissbruk, vilket bl.a. yttrade sig i en leverskada, minnesförlust och nedsatta mentala funktioner. Den tilltalade var numera icke arbetsför utan för sitt uppehälle hänvisad till försäkringskassa och socialvård. Varken bötes- eller fängelsestraff ansågs ha någon som helst positiv effekt på den tilltalade. *(Dom: skyddstillsyn med nykterhetsvårdande föreskrifter.)*

3.8 Kvinna (46 år, ogift, sjukpensionerad, tidigare vid flertal tillfällen dömd för snatteri) åtalades för snatteri av diverse varor, värde 19: 81, i butik. Rättspsykiatrisk undersökning utfördes i målet. RR:n fann med hänsyn till personutredningen att den tilltalade måste ställas under övervakning. Mera ingripande påföljd än skyddstillsyn ansågs inte erforderlig. *(Dom: skyddstillsyn med föreskrift om öppen psykiatrisk vård.)*

3.9 Man (22 år, utländsk medborgare, ordnad anställning, tidigare straffad för butikssnatteri, 8 fylleriförseelser) åtalades dels för stöld av korsett, höfthållare o. byxgördel (värde 101: —) vid ett tillfälle och dels för snatteri av en bysthållare (värde 26: —) vid ett annat tillfälle. Brotten begicks under spritpåverkan. RR:n bedömde båda gärningarna som snatteri. Med hänsyn till att den tilltalade i september 1967 dömts för snatteri och fylleri till 80 dagsböter, fann RR:n att gärningarna förskyllde fängelse. På grund av vad som upplysts om hans karaktär och personliga förhållanden ansågs han vara i behov av övervakning. En mera ingripande påföljd än skyddstillsyn ansågs inte påkallad. *(Dom: skyddstillsyn jämte föreskrift om nykterhetsvårdande åtgärder.)*

3.10 Man (26 år, gift, utan anställning, tidigare ostraffad) åtalades för stöld innebärande att han i ett varuhus, där han efter stängningsdags gömt sig, olovligen tillgripit ett armbandsur, värt 89: 50. Den tilltalade erkände gärningen. RR:n ansåg att gärningen med hänsyn till armbandsurets förhållandevis ringa värde borde bedömas som

Tabell B 3: 3. Ådömda bedrägliga beteenden.

Domstol under	Böter	Fängelse	Villk. dom	Skydds-tillsyn	Överl. f. särsk. vård	34: 1 BrB tillämp.	S:a
Svea hovrätt	391	—	1	2	8	19	421
Göta hovrätt	155	1	—	—	1	6	163
Skånska hovrätten	109	2	—	—	2	5	118
HovR:n V. Sverige	137	—	—	—	—	6	143
HovR:n N. Norrland	39	—	—	—	—	5	44
HovR:n Ö. Norrland	57	—	—	—	—	—	57
	888	3	1	2	11	41	946

snatteri. Det ansågs erforderligt att den tilltalade ställdes under övervakning. *(Dom: skyddstillsyn.)*

3.11 Kvinna (29 år, två minderåriga barn, utan anställning, 1963 meddelad villkorlig dom för stöld) åtalades för stöld bestående i att hon vid upprepade tillfällen under hösten 1967—7 juni 1968 i en livsmedelsaffär tillgripit och tillägnat sig varor till ett sammanlagt värde av ca 200 kronor. RR:n fann styrkt att den tilltalade vid åtminstone 15 tillfällen förövat tillgrepp men att hon icke vid något tillfälle tillgripit varor för mer än 10 kronor. RR:n bedömde tillgreppen som snatteri. RR:n anförde att den tilltalade visserligen en gång förut dömts för tillgreppsbrott men att personutredningen ej gav anledning antaga att frihetsstraff var erforderligt för hennes tillrättaförande. Övervakning syntes emellertid vara lämplig. *(Dom: skyddstillsyn.)*

4. *Fall där påföljden för snatteri bestämts till överlämnande för särskild vård*

Av de 35 avdömda fallen avsåg 29 överlämnande för vård enligt nykterhetsvårdslagen, 3 överlämnande för vård enligt barnavårdslagen samt 3 överlämnande för psykiatrisk vård.

Flertalet av de dömda personerna hade gjort sig skyldiga till upprepade brott. Det tillgripnas värde fördelades enligt följande.

värde (kr)	under 5	5—10	11—20	21—30	31—
antal	7	6	6	3	13

B. *Bedrägligt beteende*

Domstolarna har dömt i 791 fall för enbart bedrägligt beteende (varav 576 avsåg s.k. snyltning), i 2 fall för bedrägligt beteende och undandräkt samt i 153 fall för bedrägligt beteende (varav 103 avsåg snyltning) jämte annat brott på vilket endast kan följa böter, tillhopa alltså 946 fall.

Påföljderna fördelas enligt *tabell B 3: 3.*

5. *Fall där påföljden för bedrägligt beteende bestämts till fängelse*

5.1 Man (53 år, utan fast bostad och anställning, tidigare kriminellt belastad, 8 p. i krim.reg.) åtalades för bedrägligt beteende bestående i att han under tiden 16—19 juni 1967 begagnat sig av husrum och intagit förtäring på ett hotell för sammanlagt 109: 30 utan att göra rätt för sig. HR:n fann åtalet styrkt samt bemärkte att den tilltalade upprepade gånger dömts och avtjänat straff för förmögenhetsbrott, däribland brott varom nu var fråga. *(Dom: fängelse två månader.)*

5.2 Man (37 år, utan fast bostad och anställning, betydande alkoholproblem,

omfattande tidigare kriminalitet, 12 p. i krim.reg.) åtalades för bedrägligt beteende, bestående i att han intagit förtäring på restaurang men avlägsnat sig utan att göra rätt för sig (värdet av förtäringen uppgick till 70: 75). Vidare gällde åtalet undandräkt, bestående i att han mottagit 100 kronor för att växla med skyldighet att återlämna och redovisa halva beloppet, vilket han underlåtit, samt fylleri. RR:n fann åtalet styrkt i alla delar. Med hänsyn till att den tilltalade dömts dels för grovt bedrägeri och dels upprepade gånger för bedrägligt beteende, ansåg RR:n att påföljden borde bestämmas till fängelse. *(Dom: fängelse en månad.)*

5.3 Man (25 år, anhållen, utländsk medborgare, utan fast bostad och anställning, tidigare kriminellt belastad, 4 p. i krim.reg.) åtalades för bedrägligt beteende bestående i att han åkt taxi utan att betala körlegan, 103: 40. RR:n fann brottet styrkt och bemärkte i fråga om påföljden att den anhållne tidigare vid ett flertal tillfällen gjort sig skyldig till brott av samma slag, att han senast ådömts fängelse åtta månader för olaga hot och egendomsbrott samt att han frigetts efter avtjänat frihetsstraff omkring en vecka före det aktuella brottet. RR:n fann att påföljden borde bli fängelse. *(Dom: fängelse två månader.* Den anhållne skulle i häkte avbida lagakraftvinnandet.)

I detta sammanhang skall också nämnas ett fall, där en man (31 år, montör med ordnad bostad och anställning, tidigare straffad för förmögenhetsbrott, 6 p. i krim.reg.) åtalades för bedrägligt beteende bestående i att han tillsammans med två andra intagit förtäring på ett hotell men avvikit utan att göra rätt för sig. HR:n fann åtalet styrkt. I påföljdsfrågan antecknades att den tilltalade vid ett flertal tillfällen ådömts frihetsstraff för bl.a. förmögenhetsbrott och då även bedrägligt beteende av samma art som det i målet förekommande. HR:n fann anledning ej föreligga att bestämma påföljden till annat än fängelse. *(Dom: fängelse en månad.)*

Den tilltalade fullföljde talan i HovR:n. HovR:n fann liksom häradsrätten åtalet styrkt samt uppgav i påföljdsfrågan att den tilltalade, som särskilt i yngre dagar varit svårt kriminellt belastad, under senare år kommit i mera ordnade omständigheter och numera syntes förhållandevis väl anpassad i samhället. Särskilt märktes därvid att han, såvitt utredningen gav vid handen, hade en fast, välavlönad anställning. Med beaktande bl.a. därav ansåg HovR:n påföljden kunna stanna vid böter. (Dom: 80 dagsböter om 14 kr.)

6. Fall där påföljden för bedrägligt beteende bestämts till villkorlig dom

6.1 Kvinna (49 år, gift, affärsbiträde, alkoholproblem, ej tidigare straffad) åtalades för bedrägeri bestående i att hon, sedan hon sjukanmält sig och uppgivit fullständig arbetsoförmåga, arbetat som affärsbiträde och förmått sjukkassan att vid två tillfällen utbetala sjukpenning, vid varje tillfälle 75: —. RR:n, som bedömde gärningarna som bedrägligt beteende, fann grundad anledning antaga att övervakning eller annan mer ingripande åtgärd än villkorlig dom ej erfordrades för att avhålla den tilltalade från vidare brottslighet. *(Dom: villkorlig dom.)*

7. Fall där påföljden för bedrägligt beteende bestämts till skyddstillsyn

7.1 Man (40 år, utan fast bostad och anställning, betydande tidigare kriminalitet, 7 p. i krim.reg., tidigare intagen på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare) åtalades för bedrägligt beteende, bestående i att han vid sex olika tillfällen intagit förtäring på olika restauranger utan att göra rätt för sig (sammanlagt värde 331: 15). Åtalet ansågs styrkt. I påföljdsfrågan hänvisade RR:n till utförd personun-

dersökning, varav framgick att brottet i väsentlig mån hade sin grund i den tilltalades alkoholmissbruk samt att denne f.n. gick under behandling i nykterhetsfrämjande syfte. *(Dom: skyddstillsyn med nykterhetsvårdande föreskrifter.)*

7.2 Man (44 år, svarvare) åtalades för att ha ställt ut 13 checkar å tillhopa 410: —, vilka saknade täckning. Med hänsyn till att ingendera checken utställts på högre belopp än 75: — och till omständigheterna i övrigt, bedömdes gärningarna som bedrägligt beteende. Med hänsyn till brottens omfattning ansågs dock böter inte utgöra tillräcklig påföljd. Det ansågs erforderligt att den tilltalade ställdes under övervakning. *(Dom: skyddstillsyn.)*

8. *Fall där påföljden för bedrägligt beteende bestämts till överlämnande för särskild vård*

Av de 11 avdömda fallen avsåg 7 smitning från körlega och 3 smitning från restaurangnota samt ett fall annat bedrägligt beteende.

9 fall av överlämnande skedde för vård enligt lagen om nykterhetsvård och 2 fall för psykiatrisk vård.

Värdet av det undandragna beloppet låg i 3 fall mellan 1—20 kronor, i ett fall mellan 21—30 kronor, och i övriga 7 fall över 30 kronor.

I ett av fallen hade underrätten dömt till fängelse men domen ändrades av hovrätten. Det rörde sig här om en man (48 år, utan fast bostad och anställning, omfattande tidigare kriminalitet, 6 p. i krim.reg., omhändertagen på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare) vilken åtalades för bedrägligt beteende vid fem olika tillfällen, bestående i att han på olika restauranger intagit förtäring utan att göra rätt för sig. Sammanlagda värdet 178: 45. RR:n fann åtalet styrkt i alla delar. I fråga om påföljden uttalade RR:n att den tilltalade under många år varit föremål för nykterhetsvårdande behandling. I anledning av ytterligare brottslighet var han sedan 1966 överlämnad till vård enligt lagen om nykterhetsvård. De förhoppningar som alltjämt kunde vara befogade i fråga om resultat av ytterligare sådan vård kunde emellertid inte utesluta, att RR:n nu fann påföljden för den ytterligare upprepade brottsligheten böra bestämmas på ett för honom mera iakttagbart sätt. (Dom: fängelse två månader.)

I hovrätten upplystes bl.a. att länsstyrelsen den 24 oktober 1968 beslutat om intagning på allmän vårdanstalt men förordnat om villkorligt anstånd därmed samt om övervakning. I beslut den 5 december samma år hade länsstyrelsen emellertid förklarat anståndet förverkat och den tilltalade hade den 27 februari 1969 intagits på allmän vårdanstalt. Med hänsyn till vad i målet framkommit om den tilltalades personliga förhållanden fann HovR:n den lämpligaste påföljden vara att den tilltalade överlämnades till vård enligt lagen om nykterhetsvård. *(Dom: överlämnande för särskild vård.)*

C. *Undandräkt*

Domstolarna har dömt i 38 fall för enbart undandräkt samt i 7 fall för undandräkt jämte annat brott på vilket endast kan följa böter, tillhopa 45 fall.

Påföljderna fördelas enligt *tabell B 3: 4.*

9. *Fall där påföljden för undandräkt bestämts till skyddstillsyn*

9.1 Man (47 år, sjukpensionerad med alkoholproblem, omfattande tidigare kriminalitet, 11 p. i krim.reg.) åtalades dels för bedrägligt beteende (underlåtenhet att betala taxiresa om 4: 20) och dels för undandräkt, bestående i att han för växling mottagit 50 kr av en pensionär, varav han skulle få låna 10 kr och återlämna återstoden, varefter han förbrukade hela beloppet för egen räkning. RR:n ansåg det inte tillförlitligen styrkt att den tilltalade haft uppsåt att »förskaffa sig körlegan utan att erlägga kontant betalning» (han hade erbjudit taxichauffören sin klocka som pant). Åtalet för bedrägligt

Tabell B 3: 4. Ådömda fall av undandräkt.

Domstol under	Böter	Skydds-tillsyn	34: 1 BrB tillämpad	S:a
Svea hovrätt	13	1	—	14
Göta hovrätt	7	—	—	7
Skånska hovrätten	3	—	2	5
HovR:n V. Sverige	11	1	1	13
HovR:n N. Norrland	5*	—	—	5
HovR:n Ö. Norrland	1	—	—	1
	40	2	3	45

* Därav avsåg 2 fall disciplinstraff.

beteende ogillades. I fråga om undandräkten fann RR:n åtalet styrkt. RR:n ansåg det erforderligt att den tilltalade ställdes under övervakning. *(Dom: skyddstillsyn.)*

9.2 Man (31 år, ogift, utan anställning, tidigare straffad en gång för rattfylleri) åtalades för förskingring (alt. olovligt förfogande) bestående i att han efter överenskommelse med sin fästmö uppsökt socialvårdsbyrån, där han i sitt eget och hennes namn utkvitterat ett lån om 200: — vilka medel han underlåtit redovisa för fästmön och själv tillägnat sig. HR:n bedömde brottet som undandräkt, vilket dock var att anse som allvarligt. Vid bestämmande av påföljd fann HR:n, som särskilt beaktade den tilltalades tidigare skötsamhet samt vad som genom personundersökningen blivit upplyst om hans personliga förhållanden i övrigt, erforderligt att han ställdes under övervakning samt att en mera ingripande påföljd än skyddstillsyn inte var påkallad. *(Dom: skyddstillsyn.)*

Bilaga 4 Kriminalitet hos ostraffade

Under senare år har utförts flera undersökningar som avsett att belysa den verkliga förekomsten av kriminalitet bland barn och ungdom. Som bekant är det en liten del av alla förövade brott som kommer till myndigheternas kännedom och som redovisas i den officiella kriminalstatistiken.

De undersökningar det här varit fråga om har bedrivits på sådant sätt att de intervjuade personerna har fått fylla i ett formulär med frågor om de förövat vissa brott eller brottstyper som närmare specificerats. Denna självdeklarerade brottslighet avser förhållanden under uppväxtåren.

I det följande skall i korthet redovisas vissa data från några av dessa undersökningar, varvid särskilt de uppgifter som hänförs till den mindre förmögenhetsbrottsligheten har uppmärksammats.

Självdeklarerad brottslighet bland studenter

Under 1959 har utförts dels en norsk undersökning, där 125 manliga studenter intervjuats om förekomsten av brott under sina uppväxtår, och dels en svensk motsvarande undersökning bland 98 juris studerande (varav 22 kvinnliga) vid Uppsala universitet.[1] Ytterligare en sådan svensk undersökning har utförts 1960 bland 164 studerande (varav 38 kvinnliga) vid medicinska fakulteten i Göteborg.[2]

I *tabell B 4: 1* har gjorts en sammanställning av svaren på några av de i enkätformulären upptagna frågorna som varit gemensamma för de tre undersökningarna. I fråga om de svenska undersökningarna har endast uppgifter från de manliga studenterna redovisats.

Med hänsyn bl.a. till att undersökningarna grundats på ett relativt litet material bör man vara försiktig med att dra slutsatser av dessa enkäter. Det är emellertid värt att notera att resultatet från de olika undersökningarna visar påfallande samstämmighet. De ger också belägg för att inom en grupp av ungdomar, som med all rätt anses hyggliga och skötsamma, brottsliga handlingar har förekommit under uppväxtåren i stor utsträckning och i mycket större utsträckning än som kommit till polisens kännedom.

Man kan fråga sig i vad mån det är tillfälligheternas spel som avgör vem som skall registreras som lagöverträdare. I sin kommentar till den norska undersökningen framhåller professor *Johs. Andenaes* att risken för upptäckt självfallet ökar med grovheten, intensiteten och varaktigheten av den kriminella aktiviteten och ju mer bagatellartad och tillfällighetsbetonat lagbrottet är, desto större är möjligheten att det inte anmäls om det upptäcks och att anmälan handläggs på ett informellt sätt. Intelligens, kallblodighet och teknisk skicklighet torde uppenbarligen

[1] Båda undersökningarna är publicerade i Nordisk tidskrift for Kriminalvidenskab (NTfK) 1960, häfte 2—3.

[2] NTfK 1962, häfte 3—4.

Tabell B 4: 1. Kriminalitet hos manliga ostraffade (procent).

Gärningen	Norsk undersökning under folkskoletiden	Norsk undersökning totalt	Svensk undersökning 1959 under folkskoletiden	Svensk undersökning 1959 totalt	Svensk undersökning 1960 före gymnasietiden	Svensk undersökning 1960 totalt
Snattat pengar hemma	48,8	52,0	34,7	48,0	41	41
Snattat i butik eller kiosk[1]	21,6	29,6	29,3	42,7	26	28
Knyckt frukt	78,4	84,0	76,0	84,0	76	77
Undanhållit pengar vid ärende	36,8	41,6	33,3	41,3	32	33
Smitit från trafikavgift	53,6	76,0	24,0	52,0	35	63
Rest för barn i stället för vuxen[2]	17,6	60,0	33,3	44,0	19	22

[1] I den svenska undersökningen 1960 formulerades frågan »snattat eller stulit».
[2] I den svenska undersökningen 1960 formulerades frågan »missbrukat barnbiljett».

minska risken för upptäckt. Att också sociala urvalsmekanismer spelar in råder det inget tvivel om. Å andra sidan måste man ha klart för sig att också rena tillfälligheter spelar en betydande roll vid urvalet, en roll som säkerligen varierar med typen av lagöverträdelse.

Faktisk brottslighet bland skolbarn

En undersökning av barnkriminalitet har utförts av *Kerstin Elmhorn* för 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar.[1] Bakgrunden till denna undersökning utgjorde det förhållandet att omkring 1/4 av de personer, som 1961 polisanmäldes för straffregisterbrott, var under 15 år. Det saknades anledning anta att de minderårigas andel skulle vara lägre när det gällde den dolda brottsligheten. Undersökningen omfattade 950 pojkar i 48 klasser vid sju folk- och enhetsskolor samt två realskolor inom Stockholms tre huvudområden (Innerstaden, Söderort och Västerort), dvs. något mindre än 3 % av populationen. Som undersökningsmetod valdes anonym enkätundersökning.

Frågeformuläret upptog 21 brottstyper, varav fem intog en särställning genom sin bagatellartade beskaffenhet (1), åtta utgjorde en mellangrupp (2) och övriga bedömdes som allvarligare kriminalitet (3). I *tabell B 4: 2* redovisas dels hur många pojkar som markerat respektive brottstyper såväl i absoluta tal som i procent av materialet, dels hur stor procentuell andel varje brottstyp representerat av samtliga förekommande markeringar.

Sammanfattningsvis redovisas många intressanta resultat, varav några här skall återges.

1. 9 pojkar av 10 hade förövat något bagatellbrott (1).

2. Drygt hälften av pojkarna (53 %) hade någon markering av de 16 brottstyper som svarar mot olika straffregisterbrott (2) och (3). Medelvärdet för denna mera belastade hälft av materialet låg på nära tre typmarkeringar medan det för totalmaterialet stannade vid 1,5.

3. Drygt var tredje pojke hade gjort sig skyldig till butiksstöld eller stöld från person.

4. De officiellt registrerade lagöverträdarnas belastning var fem gånger större än de som inte upptäckts.

5. Endast 34 pojkar (3,6 %) uppgav att polisen kände till att de begått de brott som markerats.

[1] Faktisk brottslighet bland skolbarn, SOU 1969: 1.

Tabell B 4: 2. Antal markeringar av olika brottstyper/personer (Elmhorns undersökning).

Markerade brottstyper	Antal elever som markerat brottstypen	% elever som markerat brottstypen	Brottstypernas andel av alla markeringar i %
Pallning (1)	794	83,6	21,3
Lamp- el. fönsterkrossning (1)	378	47,8	12,4
Plankning (1)	454	39,8	9,7
Snatteri i hemmet (1)	335	35,3	9,7
Vårdslös hantering av eld (1)	253	26,6	7,4
Stöld av delar från cykel el. motorfordon (2)	201	21,2	5,7
Butiksstöld (2)	333	35,1	8,7
Vinds-källar el. barackinbrott (2)	159	16,7	4,5
Åktur i egenskap av passagerare i eller på fordon, som veterligen el. enl. misstanke var stulet (2)	151	15,9	4,2
Åverkan på parksoffor el. telefonhytter	117	12,3	3,3
Cykelstöld (2)	96	10,1	2,7
Slakt av cykel el. motorfordon (3)	95	10,0	2,5
Åverkan på motorfordon (2)	60	6,3	1,8
Automat-kiosk-affärs eller lägenhetsinbrott (3)	54	5,7	1,4
Häleri (moped) (2)	55	4,7	1,4
Moped- el. mc-stöld (3)	45	4,7	1,3
Våld el. hot mot person (3)	28	2,9	0,8
Bilstöld (3)	13	1,4	0,3
Väskryckning (3)	10	1,1	0,3
Försäkringsbedrägeri (3)	9	0,9	0,3
Bank- el. postbedrägeri (3)	6	0,6	0,2

6. 93 % av minderåriga lagöverträdare med markering av allvarligare brott kommer aldrig i kontakt med polisen i anledning av brottet.

Örebroundersökningen

En undersökning av självdeklarerad brottslighet ingår som ett led i ett av professor *David Magnusson* lett forskningsprojekt, det s.k. Örebroprojektet. Resultatet av denna undersökning har redovisats som en delstudie.[1]

519 pojkar i grundskolans årskurs 9 i Örebro, vilket motsvarar 95 % av samtliga pojkar i denna årskurs, fick i maj 1968 besvara ett frågeformulär. 22 av de 39 frågorna gällde olika slag av brott (främst olika typer av förmögenhetsbrott och skadegörelse).

I *tabell B 4: 3* redovisas den procentuella fördelningen elever som uppgett att de begått olika brott. I fråga om butikssnatteri noteras att inte mindre än 65 % av pojkarna uppgav sig ha snattat i butik eller kiosk. 37 % förklarade att sådant snatteri endast förekommit före årskurs 7, 13 % att det endast förekommit i klasserna 7, 8 eller 9 samt 15 % att detta var fallet såväl före som efter årskurs 7.

Undersökningen visade att elever som markerat få brottstyper också angett låga frekvenser. Allteftersom antalet brottstyper ökade, ökade också frekvenserna för varje särskilt brott, i första hand »luntning», skadegörelse och snatteri.

89 % av pojkarna hade debuterat med något brott på låg- och mellanstadiet. 9 % av dessa hade konformerat och ej begått brott på högstadiet. 7 % hade debuterat på

[1] *Birgitta Olofsson,* Självdeklarerad brottslighet bland pojkar i grundskolans årskurs 9. (Avd. för tillämpad psykologi. Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet, mars 1969.)

Tabell B 4: 3. Den procentuella andelen elever som uppgett att de begått olika brott, sammantaget och fördelat på antalet uppgivna brottstillfällen (Örebroundersökningen).

Frågan avser (typ av brott)	%	därav 1—2 ggr	3—10 ggr	mer än 10 ggr
Smitit in på bio, idrottsplats	71	14	24	33
Snattat i butik eller kiosk	65	35	22	8
Slagit sönder gatlampor el. fönsterrutor	61	34	19	8
Tagit pengar el. saker som tillhörde annan	56	37	15	4
Tänt eld som kunde vara farlig	50	39	9	2
Tagit cykel utan lov	40	26	10	4
Köpt el. sålt någonting stulet	38	26	9	3
Tagit något som tillhörde skolan	34	21	10	3
Trafikonykterhet (bil, mc, moped)	34	22	9	3
Åkt med av annan stulet fordon	29	19	7	2
Skadegörelse (bänkar, telefonkiosker etc.)	28	18	7	2
Plockat bort (stulit) fordonsdelar	27	18	7	2
Inbrott i källare, vind etc.	23	18	4	1
Skaffat pengar el. fördel genom bedrägeri	21	14	6	1
Smitit från betalning	16	12	4	0
Tagit moped, mc utan lov	16	11	4	1
Inbrott i automat, kiosk, våning etc.	13	10	3	0
Hotat el. tvingat till sig pengar, cigaretter etc.	11	9	1	1
Förstört delar av bilar el. mc	6	5	1	0
Varit med och tagit bil utan lov	5	5	0	0
Sålt eller langat narkotika	4	2	1	1
Väskryckning	1	1	0	0

högstadiet. Båda dessa sistnämnda grupper hade låg brottsbelastning.

I sammanfattningen till undersökningen anförs bl.a.:

»Upptäcktsrisken varierar starkt för olika brottstyper och verkar dels bero på hur synligt brottet är (t.ex. eldning) dels på hur stor kontrollen är (t.ex. butikssnatteri). Även om det förekommer att en pojke upptäcks redan första gången han begår ett visst brott, ökar upptäcktsrisken naturligtvis för en person då brottet ifråga begås många gånger. Upptäcktsrisken är också större för pojkar med hög allmän brottsbelastning. Trots låg brottsbelastning har pojkarna i hjälpklasserna högst procent upptäckta, vilket kan tänkas bero på deras lägre intelligens.

Risken att bli polisanmäld är mycket låg. Trots att 96 % av pojkarna begått något brott har endast 7 % blivit föremål för barnavårdsnämndens utredning. Anmälningsrisken har inte alls samma direkta samband med brottsbelastningen och antalet gånger det speciella brottet begåtts. Den visar större samband med hur allvarligt brottet anses vara. Väskryckning, inbrott, stöld av fordonsdelar, häleri och trafikonykterhet anses sålunda ha hög anmälningsrisk vid upptäckt.

De elever som blivit polisanmälda och föremål för barnavårdsnämndens utredning och åtgärd är inte alltid de mest brottsbelastade. 1/6 av dem har t.o.m. en allmän brottsbelastning som ligger under medelvärdet för hela årskursen. Man kan därför inte dra den slutsatsen att de pojkar som anmäls till barnavårdsnämnden representerar de mest brottsbelastade, även om de som grupp har högre medelvärde i allmän brottsbelastning än övriga elever.»

Bilaga 5 Anmälda butikssnatterier i Göteborg under augusti, september och oktober 1969

Vid utredningens överläggningar med olika polismyndigheter under hösten 1969 ställdes frågan om den debatt, som förts i massmedia om butikssnatteriet, och den uppmärksamhet detta fått bl.a. genom tv-filmen Snattare, satt sina spår i anmälningsstatistiken. Polisen svarade genomgående att man inte kunnat märka någon större förändring då det gällde frekvensen av anmälda brott. Däremot hade man märkt viss skillnad i klientelets sammansättning. Man menade sålunda att barn och åldringar anmäldes i mindre omfattning och att kvinnornas andel visade en markant nedgång.

För att få en uppfattning om det aktuella läget har utredningen hämtat vissa data från de brottsanmälningar som gjorts till göteborgspolisen under månaderna augusti, september och oktober 1969. Undersökningen har begränsats till de anmälningar som avser *tillgrepp från butiker och varuhus av varor värda 100 kronor eller därunder,* alltså klara snatterifall. De här redovisade uppgifterna avser den misstänktes kön och ålder, det tillgripna varuslaget samt värdet på det tillgripna.

Tillhopa rör det sig om *321 anmälda brott* (augusti: 94, september 131 och oktober 96). Antalet *polisanmälda personer* som kunnat identifieras är 322, varav 249 män och 73 kvinnor.

Av *tabell B 5: 1* framgår att polisanmälan mot barn under 15 år och mot åldringar förekommit relativt sällan under perioden.

Tabell B 5: 1. Fördelning på ålder och kön.

Ålder	Män	Kvinnor	S:a	%
—10	2	—	2	1
10—14	9	3	12	4
15—19	17	11	28	9
20—29	62	22	84	26
30—39	48	8	56	17
40—49	61	13	74	23
50—59	36	10	46	14
60—69	10	5	15	5
70—	4	1	5	1
	249	73	322	(100 %)

Den av polisen här uppmärksammade ändringen i anmälningspraxis tycks sålunda vara riktig. 77 % av de anmälda var män och 23 % kvinnor. Även här tyder siffrorna på en skillnad jämförd med tidigare undersökningar, enligt vilka kvinnornas andel utgör ca 40 %.

De 14 fall där den anmälde var under 15 år svarar mot 11 brott. De tre flickornas tillgrepp avsåg kläder, pojkarnas chokladaskar, leksaker, thinner och cigarretter. Två av pojkarna hade gemensamt tillgripit öl för 40 kronor.

Av de polisanmälda var 8 personer i åldrarna över 65 år. Dessutom förekom en 83-årig man. Eftersom närmare uppgifter saknades om denne ingår han ej i undersökningsmaterialet. 6 av de 8 personerna hade tillgripit matvaror för mindre än sju kronor, en 76-årig man hade tillgripit fri-

Tabell B 5: 2. Fördelning av tillgreppen efter värdet.

Värde	Antal aug.	sept.	okt.	S:a	%
— 4,99	23	31	15	69	21
5— 9,99	14	27	19	60	19
10— 19,99	21	25	27	73	23
20— 29,99	9	13	7	29	9
30— 39,99	7	8	3	18	6
40— 49,99	7	7	10	24	7
50—100	13	20	15	48	15
	94	131	96	321	(100 %)

märken för 74: 25 kronor och en 67-årig man hade tillgripit kläder för 55: 25 kronor.

Fördelningen av samtliga polisanmälda butikssnatterier efter värdet på det tillgripna redovisas i *tabell B 5: 2.* Därav framgår att en betydande del (40 %) avser tillgrepp av varor värda mindre än 10 kronor. Hit hör åtskilliga öltillgrepp (antingen enbart öl eller öl jämte annan matvara, t.ex. en bit korv eller bröd).

Som väntat är det främst matvaror som tillgripits (ca 50 %). Därnäst kommer kläder. Följande uppställning visar fördelningen av snatteriobjekten.

matvaror	163
öl	21
kläder	53
kosmetika o.dyl	9
cigarretter	3
choklad	3
övrigt	68
uppg. saknas	1
	321

I *tabellerna B 5: 3—6* har det manliga respektive kvinnliga klientelet redovisats dels i relation till brottsobjekten och dels i relation till värdet av det tillgripna. Vissa skillnader kan här noteras.

1. Bland kvinnorna förekommer tillgrepp av kläder relativt sett mycket oftare än bland män. 38,3 procent av kvinnorna har anmälts för snatteri av kläder medan motsvarande andel bland männen är 10,8 procent. I åldarna 10—30 år är snatteri av kläder den vanligaste grunden för polisanmälan av kvinnor. I högre åldrar utgör matvaror de helt dominerande stöldobjekten. Någon motsvarande uppdelning på åldrar visar ingen större skillnad beträffande män.

2. Endast en kvinna har polisanmälts för tillgrepp av enbart öl och detta brott skedde tillsammans med en man.

3. Medan männen i stor utsträckning polisanmälts för mindre tillgrepp (värde under 10 kronor) ligger kvinnornas snatterier högre upp på värdeskalan. Den procentuella fördelningen mellan män och kvinnor visar här markanta skillnader:

Värde	Män %	Kvinnor %
— 4: 99	24	9,5
5— 9: 99	22	11,0
10— 19: 99	23	22,0
20— 29: 99	10	9,5
30— 39: 99	4	12,0
40— 49: 99	6	11,0
50—100	11	25,0
	(100 %)	(100,0 %)

Att kvinnorna i så liten grad polisanmälts för småsnatterier kan bero på olika omständigheter. Det kan faktiskt förhålla sig så att kvinnorna i mindre utsträckning förövar mindre tillgrepp (faktisk skillnad i brottsobjekten). Bland männen förekommer många småsnatterier av öl, en bit korv osv., ej sällan förövade i berusat tillstånd. Denna form av småsnatterier förekommer inte bland kvinnorna. Kvinnornas val av snatteriobjekt (kläder, kosmetika, matvaror för familjens behov etc.) representerar också allmänt sett högre värden.

En annan förklaring till att kvinnorna i så liten utsträckning anmälts för småsnatterier kan vara skillnad i affärernas anmälningspraxis. Det är möjligt att affärerna i större utsträckning avstår från att föra saken till polisen då man har att göra med en kvinnlig småsnattare.

4. En annan iakttagelse är att kvinnorna i större utsträckning än männen förövat brotten i samråd med annan. Detta gäller främst tillgreppen av kläder.

Tabell B 5: 3. Manliga butikssnattare och brottsobjekten.

Ålder	Tillgripna varor				
	Mat	Öl	Klä-der	Övrigt	S:a
—10				2	2
10—14		2		7	9
15—19	7	3	3	4	17
20—29	36	6	7	13	62
30—39	32	4	3	9	48
40—49	35	4	6	16	61
50—59	18	4	7	7	36
60—69	6	1	1	2	10
70—	1	1		2	4
	135	25	27	62	249

Tabell B 5: 4. Kvinnliga butikssnattare och brottsobjekten.

Ålder	Tillgripna varor				
	Mat	Öl	Klä-der	Övrigt	S:a
—10					
10—14			3		3
15—19	1		8	2	11
20—29	7	1	12	2	22
30—39	3		1	4	8
40—49	8		3	2	13
50—59	8		1	1	10
60—69	3			2	5
70—	1				1
	31	1	28	13	73

Tabell B 5: 5. Manliga butikssnattare och värdet av det tillgripna.

Ålder	Varornas värde							
	>4,99	5—9,99	10—19,99	20—29,99	30—39,99	40—49,99	50—100	S:a
—10				2				2
10—14	3	1	1	2		2		9
15—19	4	5	1	4		1	2	17
20—29	19	16	11	4	6	1	5	62
30—39	11	7	14	6	2	2	6	48
40—49	11	14	15	6	1	4	10	61
50—59	8	8	12	1	1	3	3	36
60—69	2	3	2			2	1	10
70—	3						1	4
	61	54	56	25	10	15	28	249

Tabell B 5: 6. Kvinnliga butikssnattare och värdet av det tillgripna.

Ålder	Varornas värde							
	>4,99	5—9,99	10—19,99	20—29,99	30—39,99	40—49,99	50—100	S:a
—10								
10—14						1	2	3
15—19	1		3	2	2		3	11
20—29		2	2	1	4	4	9	22
30—39		1	3			1	3	8
40—49	2	1	6	1	2	1		13
50—59		2	2	3	1	1	1	10
60—69	4	1						5
70—		1						1
	7	8	16	7	9	8	18	73

Bilaga 6 Handläggningstiden vid butikssnatterier

A. *Helsingborgsundersökningen*

På utredningens begäran har polismyndigheten i Helsingborg låtit utföra en undersökning av tidsåtgången vid handläggningen av sådana fall av butikssnatterier, som anmälts till polisen 1967 och 1968, 425 resp. 418 fall.

Vid denna beräkning av handläggningstiden har sex olika typfall redovisats med hänsynstagande till brottets art och brottsförövaren. Det bör framhållas att tidsåtgången avsett den effektiva handläggningstiden, dvs. utan att avbrott i arbetet, väntetider eller annan spilltid medräknats.

1. Den misstänkte är bosatt i Helsingborg eller dess omnejd. Tillfredsställande legitimation har funnits. Brottet har erkänts inför vederbörande affärschef eller butikskontrollant. Erkännandet har vidhållits vid förhör hos kriminalpolisen.

Tidsåtgång: ca 1 tim.
Handläggningstidens fördelning på olika arbetsmoment:

a) administrativa uppgifter (diarieföring, utskrift av anmälan m.m.)	10 %
b) förhör	30 %
c) kontroll av personuppgifter och ifyllande av personblad	30 %
d) protokollering	15 %
e) införskaffande av dagsbotsuppgift och kontroll	10 %
f) redovisning av ärendet	5 %
	(100 %)

2. Den misstänkte är bosatt i Helsingborg eller dess omnejd. Tillfredsställande legitimation har funnits. Brottet har erkänts inför vederbörande affärschef eller butikskontrollant. Den misstänkte har ändrat sina uppgifter vid förhör hos kriminalpolisen och förnekat gärningen.

Tidsåtgång: ca 2 tim.
Handläggningstidens fördelning på olika arbetsmoment:

a) administrativa uppgifter	5 %
b) förhör med mt och vittne	30 %
c) kontroll av personuppgifter m.m.	30 %
d) protokollering	15 %
e) införskaffande av dagsbotsuppgift och kontroll	10 %
f) redovisning av ärendet	10 %
	(100 %)

3. Den misstänkte är bosatt i Helsingborg eller dess omnejd. Brottet har erkänts inför vederbörande affärschef eller butikskontrollant men den misstänkte har inte kunnat legitimera sig tillfredsställande. Polisens övervakningssektion har kontaktats och därifrån har i regel en radiopatrull sänts till affärslokalen för åtgärder. Polispersonalen har i första hand försökt kontrollera den misstänktes identitet på platsen. Om detta inte låtit sig göra har den misstänkte medtagits för identitetskontroll och förhör hos kriminalpolisen. Den misstänkte har där vidhållit sitt erkännande.

Tidsåtgång: ca 2 tim.
Handläggningstidens fördelning på olika arbetsmoment:

a) hämtning av den misstänkte	10 %
b) administrativa uppgifter	10 %
c) förhör	25 %
d) kontroll av personuppgifter m.m.	30 %
e) protokollering	15 %
f) införskaffande av dagsbots-uppgift och kontroll	5 %
g) redovisning av ärendet	5 %
	(100 %)

4. Den misstänkte är svensk medborgare men bosatt på annan ort än Helsingborg eller dess omnejd. Vederbörande affärschef eller butikskontrollant har i sådant fall fått besked om att kontakta övervakningssektionen för att därmed skall undvikas att polisen skall behöva remittera ärendet för förhör vid annat polisdistrikt. Den misstänkte hämtas med radiopatrull till polisstationen. Brottet erkänns.

Tidsåtgång: ca 2 tim.
Handläggningstidens fördelning på olika arbetsmoment:

a) hämtning av den misstänkte	10 %
b) administrativa uppgifter	10 %
c) förhör	20 %
d) kontroll av personuppgifter m.m.	30 %
e) protokollering	15 %
f) införskaffande av dagsbots-uppgift och kontroll	10 %
g) redovisning av ärendet	5 %
	(100 %)

5. Den misstänkte är dansk eller annan nordisk medborgare. Vederbörande affärschef eller butikskontrollant har i sådant fall fått besked om att kontakta övervakningssektionen för att därmed skall undvikas att polisen skall behöva remittera ärendet för förhör i respektive land. Den misstänkte hämtas av radiopatrull och överlämnas till kriminalsektionen, där noggrann kontroll sker av vederbörandes identitet, eventuellt genom telefonkontakt med hemlandet eller på annat sätt. Om den misstänkte förnekar brottet hörs vittnen. I vissa fall måste tolk anlitas (t.ex. vid förhör med finska medborgare).

Tidsåtgång: ca 3 tim.
Handläggningstidens fördelning på olika arbetsmoment:

a) hämtning av den misstänkte	5 %
b) administrativa uppgifter	5 %
c) kontakt med undersökningsledaren och anskaffandet av ev. tolk	10 %
d) förhör med den misstänkte och ev. vittnen	30 %
e) kontroll av personuppgifter m.m.	30 %
f) protokollering	10 %
g) ev. införskaffande av dagsbots-uppgift	5 %
h) redovisning av ärendet	5 %
	(100 %)

6. Den misstänkte är annan utländsk medborgare som saknar fast bostad eller arbete här i landet. Vederbörande affärschef eller butikskontrollant har i sådant fall fått besked om att kontakta övervakningssektionen. Den misstänkte hämtas av radiopatrull och överlämnas till kriminalsektionen, där noggrann kontroll sker av identiteten. Undersökningsledaren kontaktas för information om omständigheterna vid brottet, för eventuellt utfärdande av strafföreläggande och uppgift om den misstänktes möjligheter att omedelbart kunna betala de böter som kan komma att föreläggas. I de flesta fall måste tolk anlitas.

Tidsåtgång: ca 3 tim.
Handläggningstidens fördelning på olika arbetsmoment:

a) hämtning av den misstänkte	5 %
b) administrativa uppgifter	5 %
c) kontakt med undersökningsledaren m.m.	5 %
d) förhör med den misstänkte och ev. vittnen	30 %
e) kontroll av personuppgifter m.m.	30 %
f) protokollering	10 %
g) redovisning av ärendet	5 %

h) utskrift av fullmakt, växling av ev. bötesbelopp och inleverering av beloppet till kronofogdemyndigheten	10 %
	(100 %)

Helsingborgspolisens beräkning av tidsåtgången vid handläggningen av anmälda butikssnaterier avser som synes den rutinmässiga arbetsgången. Det torde dock i åtskilliga fall inträffa komplikationer som förrycker schemat, t.ex. att den misstänkte inte hörsammar kallelse till polisförhör, att det överhuvudtaget är svårt att delge denne sådan kallelse, att den misstänkte begär biträde av försvarare, att anledning förekommer att förordna om husrannsakan osv. Den uppskattade effektiva arbetstiden torde under alla förhållanden böra betraktas som minimitid.

B. *Handläggningstidens längd*

Av intresse för utredningen har varit att studera hur lång tid som förflyter från det att ett butikssnatteri uppdagas till dess att saken slutligen avgjorts. I detta hänssende föreligger några undersökningar som avser förhållandena på vissa orter.

Uppsala

I undersökningen av butiksstölder i Uppsala 1967[1] förekom 266 anmälningar. 74 % av dessa inkom till polisen under första veckan efter tillgreppet, 15 % under andra veckan och de övriga under en tidsrymd t.o.m. åttonde veckan efter tillgreppet.

I 232 fall ägde polisförhör rum. Detta skedde i 43 % under första veckan efter det anmälan inkommit, i 13 % under andra veckan, i 10 % under tredje veckan, i 9 % under fjärde veckan, i 8 % under femte—sjunde veckan och i 13 % (30 fall) under åttonde veckan eller senare. I 4 % saknades uppgift om handläggningstiden.

201 fall redovisades till åklagaren. Redovisningen skedde i 24 % under första veckan efter förhöret, i 19 % under andra veckan, i 15 % under tredje veckan, i 8 % under fjärde veckan, i 21 % under femte—sjunde veckan och i 10 % under åttonde veckan eller senare. I 1 % av fallen skedde redovisningen under polisförhöret och i 2 % saknades uppgift om tiden.

120 fall ledde till stämning och dom. Avgörandet fälldes i 7 % under första månaden efter tillgreppet, i 11 % under andra månaden, i 28 % under tredje månaden, i 18 % under fjärde månaden, i 23 % under femte—sjunde månaden och i 13 % under åttonde månaden eller senare.

Undersökningen gav sålunda vid handen att närmare hälften av de polisanmälda personerna kunnat förhöras redan under den första veckan efter brottsupptäckten. Polisen kunde sedan i flertalet fall redovisa ärendet till åklagaren inom relativt kort tidsrymd (43 procent inom två veckor från polisförhöret). Åklagaren kunde därefter relativt snabbt besluta i åtalsfrågan. Åtal väcktes i 120 fall. I omkring hälften av fallen fattades beslutet inom två veckor från det ärendet kom in till åklagaren. Det längsta dröjsmålet förekom hos domstolen. 26 % av de åtalade fick vänta åtta veckor eller mera på domen, sedan åklagaren ingett stämningsansökan.

Stockholm

Den på utredningens begäran utförda kartläggningen av butikssnatteriet i Stockholm 1966[2] har också omfattat handläggningstiderna vid butikssnatterier. Som tidigare nämnts handläggs dessa ärenden (då det tillgripna understiger 100 kronor) av ordningspolisen vid vaktdistrikten. Undersökningen visade att av de 475 redovisade polisanmälda snatterierna, 344 (72 %) inkom till vaktdistriktet inom en vecka från dagen för tillgreppet. I 29 fall förflöt längre tid än en månad innan polisanmälan skedde.

Handläggningstiden hos polisen var i 138 fall mindre än en vecka, i 128 fall mellan en vecka och en månad, i 48 fall mellan en och två månader, i 19 fall mellan två och tre

[1] *Falkenberg—Svensson*, a.a. (nr 2) s. 79.
[2] *Leijonhufvud—Rönqvist*, a.a. (nr 6) s. 79.

månader och i 28 fall tre månader eller längre. I 114 fall saknades uppgifter om handläggningstiden. Uppgifterna tyder på att polisen här liksom i Uppsala i de flesta fallen kunnat genomföra utredningen och överlämna ärendet till åklagarmyndigheten utan större tidsutdräkt. Avsevärt längre tid förflöt från det ärendet inkom till åklagaren och till dess denne slutbehandlat detta. I 88 fall (18 %) understeg åklagarens handläggningstid en månad, i 119 fall (25 %) var tiden en—tre månader, i 100 fall (21 %) tre—sex månader, i 48 fall (10 %) sex månader—ett år och i 18 fall (4 %) ett år eller längre. I 102 fall (22 %) redovisades ärendet inte till åklagaren eller saknades uppgift om handläggningstiden.

Den sammanlagda tidsrymden mellan tillgreppet och ärendets slutbehandling hos åklagaren fördelades enligt följande:

Tid	Antal ärenden
mindre än 1 dag	2
2 dagar—1 vecka	8
1—2 veckor	19
2 veckor—1 månad	35
1—3 månader	121
3—6 månader	113
sex månader—1 år	101
1 år och längre	18
(ärendet ej redovisat till åkl.; uppgift saknas	58)
tillhopa	475

Malmö

Den gjorda undersökningen av polisanmälda butikssnatterier i Malmö,[1] visar en annorlunda bild. Under mars 1967 redovisades 84 och under mars 1968 76 fall, där polisen efter utredning överlämnat ärendet till åklagarmyndigheten. Tiden mellan brottets begående och överlämnandet framgår av *tabell B 6: 1.*

Malmöundersökningen visar sålunda att en tredjdel av de anmälda butikssnatterierna krävde längre handläggningstid hos polisen än sex månader. I undersökningen uppgavs att tiden för ärendets handläggning hos åklagarna däremot normalt inte översteg en à två månader.

Tabell B 6: 1. Polisens handläggningstid (Malmö).

Tiden mellan brottets begående och överlämnandet till åklagarmyndigheten	Mars 1967	Mars 1968
under 1 mån.	34	34
mellan 1 och 2 mån.	10	4
mellan 2 och 3 mån.	7	5
mellan 3 och 4 mån.	2	5
mellan 4 och 5 mån.	—	—
mellan 5 och 6 mån.	2	3
mellan 6 och 7 mån.	3	1
mellan 7 och 8 mån.	6	—
mellan 8 och 9 mån.	9	10
mellan 9 och 10 mån.	6	9
mellan 10 och 11 mån.	2	3
mellan 11 och 12 mån.	—	2
över 12 mån.	3	—
	84	76

Läget efter den 1 januari 1969

De hittills nämnda undersökningarna avser handläggningstiderna före den 1 januari 1969. Butikssnatterierna avgjordes då i övervägande antal fall av domstol, vilket torde ha bidragit till att tiden från upptäckten av brottet till dess avgörandet fälldes i många fall blev påfallande lång. Fr.o.m. den 1 juli 1968 kan emellertid butikssnatterierna (liksom övriga mindre förmögenhetsbrott) avgöras genom strafföreläggande. Ett av motiven till denna reform var att handläggningstiden därigenom skulle kunna förkortas. Det är självfallet av intresse att se om reformen fått sådana verkningar.

För att få en uppfattning därom begärde utredningen att åklagarmyndigheten i Stockholm (andra åklagarkammaren), Malmö och Örebro samt Stockholms rådhusrätt 12:e avdelningen (fyra rotlar), rådhusrätten i Malmö (III avd. rotel 4, IV avd. rotel 4, V avd. rotel 3) och en rådman vid rådhusrätten i Örebro fortlöpande skulle lämna vissa uppgifter angående samtliga mål om butikssnatteri, som avgjordes under andra kvartalet 1969.

Undersökningen omfattade tillhopa 208 fall varav 75 avgjordes av domstol och 133 ledde till utfärdande av strafföreläggande.

[1] *Bengt Modéer,* a.a. (nr 4) s. 79.

Tabell B 6: 2. Handläggningstider i Stockholm, Malmö och Örebro under andra kvartalet 1969.

Tid fr. snatteriet till målets avgörande	Domstolar			Åklagarmyndighet		
	Sthlm RR	Mlm RR	Örebro RR	Sthlm	Mlm	Örebro
Mindre än 6 mån.	27	5	4	46	26	15
6—12 mån.	18	12	—	1	38	—
Mer än 12 mån.	4	5	—	—	5	—
Uppg. saknas	—	—	—	—	1	1
	49	22	4	47	70	16

Det visade sig därvid att handläggningstiden från upptäckten av brottet till det slutliga avgörandet var avsevärt längre i domstolsfallen än i åklagarfallen. Vidare stod det klart att handläggningstiden i Stockholm såväl i vad avser domstolsfallen som åklagarfallen, var avsevärt kortare än i Malmö. Materialet från Örebro var så litet att man inte här vågar göra några jämförelser. I *tabell B 6: 2* redovisas en schematisk uppställning av dessa skillnader i handläggningstiden.

Det framkom av undersökningen att drygt hälften av domstolsfallen i Stockholm avgjorts inom sex månader från dagen för gärningens begående. Enligt malmömaterialet hade endast drygt 1/5 avgjorts inom en sexmånadersperiod. Ännu mera markant var skillnaden i åklagarmaterialet enligt vilket i Stockholm så gott som samtliga strafföreläggande (ca 98 %) kunnat utfärdas inom sex månader från brottet medan däremot i Malmö endast omkring 37 % av antalet utfärdade strafföreläggande legat inom denna tidsrymd.

Med reservation för de felkällor materialet kan vara behäftat med — uppgifterna har som nämnts lämnats av domstolarna och åklagarmyndigheterna i samband med målens avgörande — ger undersökningen vid handen att handläggningstiderna i snatterimålen skiljer sig avsevärt från en ort till en annan. Resultatet synes också ligga i linje med de förut nämnda undersökningarna av butikssnatteriet i Stockholm och i Malmö. Man kan sålunda på goda grunder räkna med att »liggetiden» i många sådana mål är betydande såväl hos polis- och åklagarmyndigheten som hos domstolarna.

Handläggningstiderna i de fall där avgörandet lett till antingen frikännande dom eller till annan påföljd än böter redovisas i det följande.

1. Man (55 år, revisor, ink. 36 517: —, hustruns ink. 24 000: —) stoppade på sig en tub brylécrème, värd 3: 25, i ytterfickan den 28 november 1968. Den 17 april 1969 meddelade Stockholms rådhusrätt frikännande dom. *(Handl.tid: 4 mån. 19 dagar.)*

2. Kvinna (27 år, grekisk medborgare, gift, ej yrkesarbetande) stoppade ett paket fläskkotletter, värde 5: 05, i sin handväska den 26 juni 1967. Den 24 april 1969 meddelade Stockholms rådhusrätt frikännande dom. *(Handl.tid: 1 år 10 mån.)*

3. Man (35 år, städare, ink. 30 000: —, hustruns ink. 32 000: —) stoppade på sig en öl, värd 1: 30, den 31 oktober 1968. Den 16 juni 1969 förordnade Stockholms rådhusrätt att tidigare ådömd skyddstillsyn skulle avse jämväl detta brott. *(Handl.tid: 7 mån. 15 dagar.)*

4. Man (28 år, finländsk medborgare, under omskolning, ink. 541: —/mån.) stoppade på sig en bit sylta, värde 3: 20, i januari 1969. Saken polisanmäldes den 25 januari. Den 22 maj 1969 förordnade Stockholms rådhusrätt om fortsatt vård enligt NvL *(Handl.tid: ca 4 mån.)*

5. Kvinna (23 år, finländsk medborgare, vid domen intagen på fångvårdsanstalt) tillgrep diverse matvaror, värde 29: 36, i februari 1969. Saken polisanmäldes den 31 mars s.å. Den 29 maj förordnade Stockholms rådhusrätt att tidigare ådömd skyddstillsyn skulle avse jämväl detta brott. *(Handl.tid: ca 3 mån.)*

6. Man (43 år, kommunalarbetare) tillgrep vid fem skilda tillfällen under tiden nov. 1968—mars 1969 varor av olika slag. Fallet utelämnas här.

7. Man (51 år, diversearbetare) tillgrep vid ett stort antal tillfällen under tiden april 1968—

mars 1969 varor av olika slag. Fallet utelämnas här.

8. Man (50 år, invalidpension) stoppade på sig vykort och öl, värde 7: 50, den 3 augusti 1968. Den 5 maj 1969 förordnade Stockholms rådhusrätt att tidigare ådömt fängelsestraff skulle avse jämväl detta brott. *(Handl.tid: ca 9 mån.)*

9. Man (41 år, försäljare, ink. 3 000: —) tillgrep 2 mellanöl, värde 2: 60, den 24 oktober 1968. Den 16 april 1969 förordnade Stockholms rådhusrätt om överlämnande till nykterhetsvård. *(Handl.tid: ca 5 mån. 20 dagar.)*

10. Kvinna (56 år, städerska, ink. 15 000: —) stoppade på sig ett par strumpor, värde 6: 90, den 11 februari 1969. Den 23 maj 1969 meddelade Stockholms rådhusrätt frikännande dom. *(Handl.tid: ca 3 mån. 10 dagar.)*

11. Man (47 år, sjukpensionär) tog en tröja, värd 19: 75, i februari 1968. Saken polisanmäldes den 23 februari s.å. Den 17 april 1969 meddelade rådhusrätten i Malmö frikännande dom. *(Handl.tid: ca 1 år 2 mån.)*

12. Man (56 år, sjukpensionär) tog en el. rakapparat, värd 100: —, i augusti 1968. Saken polisanmäldes den 6 augusti s.å. Den 22 april 1969 dömdes han av rådhusrätten i Malmö till fängelse en månad. *(Handl.tid: ca 8 mån. 20 dagar.)*

13. Kvinna (43 år, ej yrkesarbetande, makes ink. 23 200: —) tillgrep matvaror m.m., värde 90: 35, i augusti 1968. Saken polisanmäldes den 31 augusti s.å. Den 10 juni 1969 dömdes hon av rådhusrätten i Malmö till villkorlig dom. *(Handl.tid: ca 10 mån.)*

Bilaga 7 Butikssnatterier handlagda vid en avdelning vid Stockholms rådhusrätt hösten 1967

Fall nr	Kön/ålder[1]	Tillgripna varor	Varornas värde	Erk.	Dom[2]
1	m/38	Korv	3: 15	ja	20×4
2	m/27	Byxor	83: 75	ja	50×5
3	m/25	Sardiner	1: 20	ja	25×10
4	m/23	Coca-cola m. öppnare	8: 75	ja	30×5
5	m/24	Tröja	39: —	ja	50×5
6	m/23	Smör och korv	4: 55	ja	30×10
7	m/55	Korvpaket	3: 37	nej	20×20
8	m/36	Kastspö för skyltning	63: —	ja	50×15
9	kv/29	Kristallvas o. skinka	62: —	ja	40×5
10	m/68	Prydnadssaker	13: 15	ja	15×4
11	m/37	Handcrème	5: 75	nej	25×20
12	kv/30	Handcrème	2: 95	nej	25×15
13	m/23	Manschettknappar m.m.	13: 55	ja	30×5
14	m/33	Våffeljärn m.m.	68: 70	ja	30×4
15	m/46	2 burkar buljong	6: 50	ja	25×18
16	m/61	1 burk gåsleverpastej	3: 55	nej	frikänd
17	kv/52	Kjol	29: 75	nej	20×4
18	m/53	Berlinersylta o. dricksglas	3: 80	nej	nykterhetsvård
19	m/54	1 burk krabba	5: 25	nej	30×20
20	m/28	1 portmonnä	15: —	nej	30×12
21	m/64	Gåsleverpastej o. ost	12: 57	nej	20×20
22	kv/49	2 paket korv	6: 92	ja	25×15
23	kv/50	1 par handskar	27: 50	nej	frikänd
24	m/64	1 gasbinda	2: 75	nej	10×7
25	m/33	1 par byxor	68: —	nej	35×10
26	m/22	Skinka	5: 16	ja	25×10
27	kv/68	Syltlök	1: 50	nej	frikänd
28	kv/42	Krabba, margarin, ost	5: 48	ja	25×9
29	m/24	1 Mum	8: 85	ja	25×20
30	m/62	Rakblad	9: 25	ja	20×30
31	m/56	Ost, korv, skinka	11: 51	nej	15×8
32	kv/55	Smör, leverpastej, korv	5: 68	nej	25×20
33	kv/23	Kofta, byxor	90: —	ja	skyddstillsyn (även annat brott)
34	m/22	1 par byxor	29: 75	nej	35×12
35	kv/28	Juice o. frukt	7: 57	nej	frikänd
36	m/25	Korvbit	2: 71	ja	fäng. 1 mån. (även annat brott)
37	kv/51	Fläskkotletter	4: 12	ja	25×7
38	kv/22	Pölsa o. köttfärs	5: 27	ja	25×5
39	m/23	Hatt	38: 50	ja	25×10
40	kv/29	Baddräkt o. badskor	54: 75	ja	40×5

Fall nr	Kön/ålder[1]	Tillgripna varor	Varornas värde	Erk.	Dom[2]
41	kv/61	Kökskniv o. matvaror	48: 75	ja	25×8
42	m/45	Saltkött o. smör	4: 13	ja	25×15
43	kv/69	Matvaror	35: 25	ja	30×10
44	kv/49	Skinka, ost, kallops	17: 19	ja	35×5
45	kv/58	Smör, kaviar, korv	8: 80	ja	20×7
46	kv/58	Kaffeburkar	15: —	ja	35×10
47	kv/51	Kaffeburkar o. skinka	20: 53	ja	35×7
48	m/58	En burk ål	4: 85	ja	20×10
49	kv/42	Falukorv, badolja, schampo o. matvaror	42: —	ja	skyddstillsyn
50	kv/42	Ost	3: 68	nej	frikänd
51	kv/44	Handbalsam, buljongtärningar	5: 20	nej	25×10
52	m/32	Tvål	2: 50	ja	20×18
53	m/49	Skinka	6: 80	ja	25×3
54	m/50	1 paket lax	2: 15	nej	25×20
55	kv/47	1 paket kött	15: 81	ja	30×14
56	m/22	1 livrem	6: 50	nej	frikänd
57	kv/66	Ost	2: —	nej	15×5
58	kv/76	Matvaror	21: 22	ja	20×5
59	m/49	Matvaror	19: 62	nej	10×25
60	m/28	2 chokladkakor	2: 30	nej	25×8
61	kv/60	Saltrulle och medvurst	5: 75	ja	25×10
62	m/25	2 chokladkakor	2: 70	ja	25×5
63	m/23	1 paket stångkorv	1: 64	ja	20×10
64	m/28	Framkallade bilder	30: 40	ja	30×7
65	m/33	1 paket kalvfärs	3: 36	ja	15×5
66	kv/60	Matvaror	7: 65	ja	60×5 (återfall 3:e gg)
67	kv/41	Blus och diverse matvaror (3 olika tillgrepp)	28: —	ja	skyddstillsyn
68	m/41	1 öl	1: —	ja	20×10
69	m/24	2 paket skinka	5: 24	ja	25×15
70	m/31	1 druvsax	31: 50	ja	30×14
71	kv/46	Stor mängd hushållsvaror	40: 57	ja	15×20
72	kv/42	Korv o. bacon	3: 92	nej	25×3
73	kv/37	Strumpbyxor o. gördel	30: —	nej	frikänd
74	kv/38	Fläsk, färs o. smör	10: 35	ja	20×3
75	kv/60	1 stift mascara	4: 85	nej	frikänd
76	m/35	Paraply o. handväska	62: —	ja	40×10
77	kv/35	D:o	d:o	ja	40×5
78	kv/62	En kofta	89: —	nej	frikänd
79	kv/36	En sax	6: 25	nej	frikänd
80	m/34	1 par skor	57: 50	nej	40×5
81	m/55	Ost	5: 25	nej	frikänd
82	kv/49	En glass	1: —	nej	15×5
83	kv/64	1 paket skinka	4: 52	nej	frikänd
84	kv/71	Ost och kaffe	8: 20	ja	20×5
85	kv/67	1 burk krabba	5: 75	nej	25×15
86	m/42	Sju olika snatterier avseende matvaror från 2: — upp till 17: 95	—	?	skyddstillsyn
87	m/22	En jacka	88: —	nej	50×7
88	kv/65	En burk sardeller	1: 20	nej	frikänd
89	kv/69	1 paket sötningsmedel	1: 96	ja	15×5
90	kv/48	Skinn + halsduk	59: 25	ja	40×10

[1] m = man, kv = kvinna
[2] böterna avser dagsböter, t.ex. 20×4 = 20 dagsböter om 4 kronor

Bilaga 8 Fallet Eva[1]

Den 24 maj 1967 besökte Eva (fingerat namn) ett varuhus. Hon handlade en del men behövde ytterligare några varor som hon dock inte kunde betala. På olika avdelningar inom varuhuset tillgrep hon ett paket salve-plast, en bit ost, en BH och ett garnnystan till ett sammanlagt värde av 19: 81. Hon stoppade varorna i sin egen väska. Utanför varuhuset greps hon av en butikskontrollant och fördes till avdelningschefen där hon förhördes. Det framkom att hon var 47 år, sjukpensionär, saknade anställning och var bosatt på ett pensionärshem. Hon uppgav att hon var »nere i nerverna» och dessutom led av epilepsi. Hon erkände snatterierna. Varuhuset anmälde saken för polisen.

Den 28 december 1967 hölls polisförhör med Eva på kriminalsektionen. Hon erkände brottet. Det framkom att hon varit sjukpensionerad sedan sju år. Hon hade för ca fem år sedan vårdats på mentalsjukhus för nervbesvär. Hon hade tidigare dömts av rådhusrätten för snatteri (1958 till 20 dagsböter, 1959 till 15 dagsböter, 1960 till 50 dagsböter, 1961: straffriförklarad jämlikt 5 kap. 5 § strafflagen, 1962: straffriförklarad jämlikt 5 kap. 5 § strafflagen).

Den 2 januari 1968 inkom till rådhusrätten ett brev från Eva av följande lydelse:

»*Bästa Rådhusrätt*

Nu har det hänt ett ärende igen som förut. Jag går är så nervös för det. Jag skulle aldrig gått in ... och handlat. Jag tog ju en bit ost där. Den betalade jag sedan. De andra sakerna tog dom tillbaka. När det här hänt förut. Kan inte ni Hjälpa mig. Kan inte ni vara snälla och uträtta det här ensamma. Måste jag Vara med Då. Förlåt att det här har hänt. Vi har haft tråkigt med nu. Pappa har dött. Min Älsta Bror är så elak mot mig. Jag sitter ju bara hemma här om dagarna — — —».

Den 28 februari 1968 utfärdade domstolen stämning på Eva. Samma dag förordnades om läkarundersökning enligt 7 § lagen om personundersökning i brottmål. Eva förelades av rätten att inställa sig hos undersökningsläkaren den 16 mars 1968.

Den 4 mars 1968 inkom ett brev från Eva till rättens ordförande. Hon anförde här att hon nu »gått och grubblat varenda dag». Hon bad domstolen »ordna nu detta så det blir klart någon gång man blir så nervös att vänta». Samtidigt uttryckte hon farhågor för att bli intagen på mentalsjukhus igen.

Den 7 och 11 mars 1968 inkom ytterligare brev från Eva till rådhusrätten, där hon begärde att få slippa att inställa sig vid rätten. Hon skickade också med ett försäkringsbrev

[1] Uppgifterna om handläggningen av detta mål är autentiska och hämtade från en domstolsakt.

och begärde att rådhusrätten skulle hjälpa henne att döda försäkringen och använda pengarna till att betala böterna.

Den 18 och 31 mars 1968 inkom ytterligare brev till rådhusrätten där Eva oroade sig över rättegången. »Jag har inga vittnen att ta ni får ju väl klara av det ändå. Jag talade ju om för Doktorn som det var. Kan ni inte klara Rättegången själva. Jag går och är så nervös nu. Jag gick till Apoteket och tog ut medicin som jag fick av läkaren på Mentalen i dag. Ursäkta. Hjälp Mig!»

Den 8 april 1968 inkom läkarintyget till rätten. Undersökande läkaren sammanfattade: »47-årig ogift kvinna, uppvuxen under synnerligen otillfredsställande förhållanden, tidigt i kontakt med barnavårdsnämnd och som p.g.a. epileptisk sjukdom sedan spädbarnsåldern utvecklats ett tilltagande demenstillstånd. Under inflytande av detta tillstånd fem gånger åtalats för snatterier av obetydliga belopp. Straffriförklarad därför senast 1962.»

Enligt läkarens uppfattning fanns skäl för undersökning enligt 41 § sinnessjuklagen.

Den 9 april 1968 inkom följande brev från Eva. »Kära Rätt. Nu kan ni väl klara det här själva. Ja nu kan jag väl ge er en slant om ni vill hjälpa mig så det slipper bli en massa prat här nere vid Hemmet. Vill ni nu vara snälla och hjälpa mig med det som jag önskar en annan lägenhet och ett lite jobb. Jag har fått ut av försäkringen som ni vet.»

Samma dag utfärdade rätten kallelse på Eva att i egenskap av tilltalad inställa sig personligen vid huvudförhandling.

Den 17 april 1968 förordnades offentlig försvarare för Eva.

Den 19 april 1968 hölls huvudförhandling. Eva erkände gärningen. Rätten förordnade om rättspsykiatrisk undersökning av Eva. I avbidan på utlåtandet förklarades målet vilande.

Den 6 maj 1968 anhöll Evas försvarare om fri rättegång för Eva. Beslut härom meddelades av rätten följande dag.

Den 13 juni 1968 medgav medicinalstyrelsen den undersökande läkaren anstånd med avgivandet av det rättspsykiatriska utlåtandet.

Den 5 juli 1968 inkom det rättspsykiatriska utlåtandet. Läkaren uttalade att Eva var en debil dement epileptica, att hon begått de åtalade brotten under inflytande av sinnessjukdom samt att hon var i behov av sluten psykiatrisk vård.

Den 31 juli 1968 begärde rätten att den undersökande läkaren skulle komplettera utlåtandet med uttalande om förutsättningarna för att bereda Eva vård med stöd av 1 § lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård.[1]

Den 21 augusti 1968 uttalade läkaren att Evas kriminalitet var uttryck för hennes konstaterade psykiska sjukdom vilken krävde en regelbunden medicinsk och psykologisk behandling för att förebygga såväl kroppsliga som psykiska sjukdomssymptom. Sluten psykiatrisk vård kunde förväntas få gynnsam effekt. Då Eva dessutom visat sig farlig för annans egendom ansåg läkaren att förutsättningar förelåg för hennes omhändertagande med stöd av lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (1 § a och e).

Den 23 augusti 1968 kallades Eva till personlig inställelse vid huvudförhandling.

Den 20 september 1968 hölls huvudförhandling. Eva erkände gärningen. Rätten förklarade efter huvudförhandlingens avslutande att besked skulle meddelas den 23 september.

Den 23 september 1968 beslöt rätten att inhämta socialstyrelsens yttrande.

[1] Oberoende av eget samtycke kan sådan sluten vård beredas i vissa fall, om sådan vård är oundgängligen påkallad med hänsyn till sjukdomens art och grad.

Den 3 oktober 1968 inkom socialstyrelsens yttrande. Styrelsen fann att Eva begått åtalat brott under inflytande av sinnessjukdom. Enligt styrelsens mening förelåg dock icke tillräckliga förutsättningar för att omhändertaga henne med stöd av lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Som lämplig påföljd föreslogs skyddstillsyn och till denna knuten poliklinisk psykiatrisk behandling.

Samma dag kallades Eva till ny huvudförhandling.

Den 11 oktober 1968 hölls ny huvudförhandling. Eva erkände gärningen. Efter enskild överläggning meddelades dom. Rätten fann åtalet styrkt samt uttalade: Eva har tidigare vid ett flertal tillfällen förklarats skyldig till snatteri. Med hänsyn härtill och till vad i målet blivit upplyst om Evas sinnesbeskaffenhet, karaktär och personliga förhållanden i övrigt prövar rätten erforderligt att Eva ställes under övervakning. Mera ingripande påföljd än skyddstillsyn finner rätten ej erforderlig.

Rätten dömde till skyddstillsyn samt förklarade att Eva under prövotiden skulle vara skyldig att uppsöka läkare vid psykiatrisk klinik och följa dennes ordinationer. Övervakare förordnades.

Eva förklarade sig nöjd med domen i vad gällde henne ådömd brottspåföljd.

Bilaga 9 En samhällsekonomisk mål—medel—analys av butikssnatterier[1]

Av forskningsassistent Göran Skogh

Inledning

Den offentliga sektorns investerings- och prissättningsproblem har rönt ett allt större intresse från nationalekonomernas sida under det sista decenniet. Anledningen till detta är bl.a. den offentliga sektorns expansion och marknadsekonomins imperfektioner t.ex. i form av miljöförstöring och regional eftersläpning i den växande ekonomin.

Ett led i denna forskning utgör försöken med införandet av programbudgetering inom statsförvaltningen.[2] I programbudgetsystemet är inbyggt ett krav på effektmätning av den offentliga verksamheten. Ett stort problem härvidlag utgör frågan hur effekter på icke prissatta tjänster och tillgångar skall mätas för att dessa skall kunna sättas i relation till insatta resurser. Av denna anledning är viss aktuell samhällsekonomisk forskning inriktad på myndigheternas effektmätningsproblem.[3]

I den mån privat konsumtion eller produktion inte medför kostnader för den enskilde som överensstämmer med de samhällsekonomiska kostnaderna för aktiviteten så fordras enligt den ekonomiska teorin olika skatter eller subventioner för att likforma privata kostnader och samhällskostnader. Detta leder nämligen under vissa förutsättningar till bättre resursutnyttjande och högre välfärd för samhället som helhet. I många fall är det svårt att fastställa de skatter eller subventioner som bringar de privata kostnaderna i överensstämmelse med samhällskostnaderna. I dessa fall kan lagstiftande åtgärder utgöra mer praktiska alternativ.

I det fall en kriminell aktivitet upptäcks slumpmässigt utan samhällskostnader och påföljden utgörs av böter så kan boten betraktas som en slumpmässigt fördelad avgift. I detta fall är likheten med ett skattesystem uppenbar. Upptäckten av aktiviteten medför emellertid i regel kostnader för samhället, dels för den utredande verksamheten och dels för genomförandet av påföljden. I detta fall kompliceras analysen. Ekonomen Gary Becker[4] har analyserat vilka åtgärder som kan vara samhällsekonomiskt motiverade när ingripandet mot kriminaliserade hand-

[1] Författaren är verksam vid Nationalekonomiska institutionen vid Lunds Universitet och bedriver forskning kring projektet »Resursallokeringen inom rättsväsendet». Projektet finansieras av Statens Råd för Samhällsforskning och arbetet sker i samråd med Justitiedepartementets planeringsavdelning. Denna uppsats utgör ett förarbete till forskningsprojektet, varför brottmålsutredningen inte tagit ställning till gjorda uttalanden och slutsatser i framställningen. Utredningen har dock ansett det vara av intresse att uppsatsen tas in i detta delbetänkande.

[2] Programbudgetering. SOU 1967: 11.

[3] En sammanställning av olika värderingsprinciper föreligger i B. Mattsson, Samhällsekonomiska kalkyler. Akademiförlaget, Lund 1970.

[4] G. Becker, Crime and Punishment, The Journal of Political Economy, Mars/april 1968.

lingar medför samhällsekonomiska kostnader.

Det finns slående likheter mellan juridiska problem och välfärdsteoretiska frågeställningar. Den viktigaste kanske är värderingen av skadan, som vissa kriminella handlingar medför. Vid skadegörelse uppstår problemet att värdera liv, tid och andra icke prissatta tillgångar, vilket utgör ett problem som är gemensamt med effektmätningen inom den offentliga sektorn i övrigt. Stölder och bedrägerier är en form av illegala inkomsttransfereringar, vilka har anknytning till fördelningsteorin. På samma sätt kan många lagstiftningsfrågor ses som välfärdsteoretiska problem.

Avsikten med denna framställning är att belysa några problem av samhällsekonomisk karaktär, som infinner sig när man önskar fastställa de brottsbekämpande åtgärder, som kan vara motiverade från myndigheternas sida. Modellen som redovisas nedan är avsedd att användas som diskussionsunderlag vid bedömning av alternativa straffsatser och utredningsförfaranden.

Den enda brottstyp som behandlas i denna framställning är de snatterier som riktas mot butiker och varuhus i detaljhandelsledet. Vidare inskränker sig behandlingen av myndigheternas handlingsalternativ till de åtgärder som normalt sorterar under justitiedepartementet, dvs. myndigheternas möjligheter att förändra straffsatser och utredningsförfarande. De socialpolitiska åtgärderna lämnas åt sidan och betraktas som givna.

I enlighet med mycken annan ekonomisk analys kommer vi att utgå ifrån ett givet statiskt jämviktssystem, där de statliga parametrarna har vissa värden. Analysen behandlar sedan förändringar i myndigheternas parametrar, vilka väntas leda till ett nytt jämviktsläge med en ny sammansättning av kostnader och intäkter för de olika grupper den aktuella verksamheten berör.

Analysen är total i den meningen att vi önskar få med de ekonomiska effekterna för alla involverade agenter, i detta fall företag, myndigheter, snattare och konsumenter. Däremot är analysen partiell i den meningen att vi tvingas bortse från sekundära effekter av olika slag. Det blir nödvändigt med förenklande antaganden och därigenom hård nedskärning av de konsekvenser som berörs för att inte göra analysen oöverskådlig.

Det är av vikt att påpeka de olika effekternas existens innan de försummas i analysen. Att vissa effekter lämnas obeaktade i analysen innebär inte att myndigheterna i sina beslut om lämpliga åtgärder bör avstå från att ta hänsyn till dessa effekter. De försummade bieffekterna kan eventuellt avsevärt påverka analysens resultat.

Begreppet butikssnatterier

Utvecklingen inom detaljhandeln under de senaste decennierna mot allt större enheter med allt större grad av självbetjäning har lett till en rad fördelar inom varudistributionen, men också till vissa nackdelar. En av dessa nackdelar är att en ny form av brottslighet har uppstått, nämligen butikssnatterier. Butikssnatterier har naturligtvis förekommit före självbetjäningens tid, men då i betydligt mindre omfattning och av delvis annorlunda karaktär.

Antalet stölder i butiker och varuhus, vilka kommit till polisens kännedom, är särredovisade sedan 1965. År 1965 var antalet 13 403, år 1966 17 922 och år 1967 21 105. Trenden i andra länder, som är högt industrialiserade, är densamma. Antalet snatterier växer i takt med utbyggnaden av systemet med självbetjäning.

Försäljning genom självbetjäning innebär att kunden får ta varor i butiken under förutsättning att de betalas. Inom juridisk doktrin har det rått delade meningar om rekvisitet olovligt tagande är uppfyllt vid sådana butikstillgrepp och om brottet inte i stället bör rubriceras som bedrägligt beteende eller bedrägeri.[1] Straffsatserna för såväl bedrägligt beteende som snatteri är böter eller fängelse i högst sex månader, varför det ur denna synpunkt saknar betydelse hur man betecknar butikssnatterier.

Nedan behandlas endast det fall av bu-

[1] Se Wallén, SvJT s. 416.

tikssnatteri, där varan är så placerad att den kan tas av kunden utan svårighet. Härigenom förutsättes självbetjäning eller åtminstone en sådan placering av varan att det inte är felaktigt att ta denna inne i affären med avsikt att betala den. På detta vis fås definitionsmässigt en brottslig verksamhet, som förutsätter självbetjäning. Därmed kan man också säga att butikssnatteri i denna mening enbart förekommer när varan distribueras via självbetjäning.

Framställningen tar endast sikte på snatteri som förövas av butikernas kunder. När det stulnas försäljningspris överstiger 100—125 kronor betraktas det enligt praxis som stöld. Snatterisvinn som härrör från de anställda utgör en väsentlig del av företagens totala svinn. De anställdas snatteri kanske till och med är större än det snatteri som härrör från kunderna. De anställdas snatteri skiljer sig emellertid i vissa analytiska avseenden från kundsnatteriet, varför det lämnas obeaktat i denna framställning.

I analysen nedan antas att inga andra påföljder än böter förekommer. Fängelse utdöms i regel bara vid flera snatterier eller då snatteriet kombinerats med andra brott. En av brottmålsutredningen gjord utredning visar att av 4 689 avdömda snatterifall 1968 blev påföljden böter i 4 548 fall.[1] Antagandet att alla ådöms böter leder till avsevärda förenklingar. Fängelse skulle leda till svårbedömda kostnader för den enskilde och samhället.

Produktionsutvecklingen inom detaljhandeln

Som nämnts utgör strukturförändringen inom detaljhandeln och införandet av självbetjäning en viktig faktor i utvecklingen till fler butikssnatterier.

De undersökningar, som gjorts om butikssnatteriets orsaker och möjligheterna att nedbringa dessas antal, har nästan uteslutande inriktats på snattaren. Vi vet ganska mycket om de avslöjade snattarnas sociala status, ålder, bostadsförhållanden, inkomster etc., men knappast någonting om företagens beteende.

Av det följande framgår att företagens beteende är av avgörande betydelse för de effekter, som uppnås när myndigheterna förändrar sina handlingsparametrar, straffsatser och utredningsförfaranden. Relativt stort utrymme kommer därför att ägnas åt att med konventionella medel försöka förklara företagens beteende vid förändringar i myndigheternas parametrar.

Försäljningen per sysselsatt har i fasta priser under tiden 1950—63 stigit med cirka 50 % inom detaljhandeln.[2] De främsta anledningarna till detta anses vara utvecklingen mot större enheter och storleksfördelarna inom handeln, men också att det skett en prestationsöverföring på leverantörer och konsumenter. Leverantörerna har övertagit en del av detaljhandelns tidigare produktion, varorna är i större utsträckning förpackade och klara för försäljning. Samtidigt har en del av verksamheten överförts på konsumenterna, som har fått längre avstånd till butikerna. Likaså har framplockningen av varor i butikerna i stor utsträckning överförts på kunderna. Den äldre kundservicen över disk har avvecklats och ersatts med en varuexponering som ger kunder ökad överblick. Konsumenterna får också genom de större butikerna ett bredare urval av varor och kan koncentrera sina inköp till ett inköpsställe och därigenom vinna vissa tidsmässiga fördelar.

Fördelarna med den ökade exponeringen av varor är tämligen klara, om man ser det ur samhällets totala synpunkt, trots nackdelen med butikssnatterier. Kundernas möjlighet att välja alternativa inköpsformer kan i och för sig betraktas som en välfärdsökning, åtminstone på kort sikt innan de mindre konkurrenskraftiga alternativen försvinner.

Samhällets målsättning

För att kunna avgöra om en åtgärd är önskvärd eller ej måste man ha tillgång till en

[1] Se bilaga 3 till detta betänkande.

[2] »Strukturutveckling och konkurrens inom handeln.» Koncentrationsutredningen IV, SOU 1968: 6, s. 23.

implicit eller explicit formulerad målsättning. I denna framställning formuleras en explicit målfunktion av tämligen enkelt slag. Målfunktionen kan naturligtvis ha varierande utseende, beroende på myndigheternas intentioner. Den nedanstående målfunktionen har endast valts som utgångspunkt för den fortsatta diskussionen.

Det förutsätts att myndigheternas snatteribekämpande verksamhet har till mål att minimera de samhällsekonomiska kostnader, som uppstår genom den brottsliga aktiviteten, eller enklare uttryckt, att man försöker göra skadan för samhället som helhet så liten som möjligt. Här bör påpekas att vi antar att myndigheterna har en enhetlig målsättning med den snatteribekämpande verksamheten. Myndigheterna agerar med utgångspunkt från »samhällets målfunktion». Språkbruket är inte helt distinkt i juridisk mening utan orden samhälle och myndighet står i stort som synonymer till varandra utan hänsyn till hur lagstiftning praktiskt försiggår.

För att det skall vara möjligt att jämföra samhällskostnader t.ex. i form av resursåtgång inom polis- och rättsväsendet med det obehag, som det innebär för en brottsförövare att bli lagförd, måste man ha en gemensam måttstock. En tillfredsställande sådan är svår att finna. Kostnaderna för t.ex. rättsvårdens verksamhet uttrycks i penningtermer. Dessa penningbelopp kan under vissa förutsättningar betraktas som ett mått på de samhällsresurser som åtgår för verksamheten. Man kan inte utan vidare översätta obehag, smärta och andra inte prissatta upplevelser i penningtermer, men det måste göras så gott det går för att man skall kunna fatta ekonomiska beslut av olika slag.[1]

Samhällets totala förlust, som förorsakas av butikssnatterier, kan skrivas som en funktion (F), utgörande en rad kostnader (C) och vissa intäkter (I).

Samhällets målsättning kan nu uttryckas som önskan att minimera F. I övrigt innefattar framställningen i stort en specificering av de olika kostnads- och intäktsslagen och en diskussion om myndigheternas möjligheter att påverka dessa storheter.

De marginella förändringarna i målfunktionen

Vid förändringar i myndigheternas parametrar påverkas de olika kostnads- och intäktsslagen. Om summan av dessa förändringar leder till att förlustfunktionen intar ett lägre värde, så minskar samhällsförlusten. I detta fall är åtgärden positiv eller önskvärd. Det totala värdet på förlustfunktionen är ointressant vid avgörandet om en åtgärd är önskvärd eller inte. Enbart förändringarna har intresse ur denna synpunkt. För att finna den bästa sammansättningen av parametrarna räcker det alltså att uppmärksamma förändringarna.

En svårighet uppstår om man inte förutsätter att alla individer och institutioner har samma tillskott i nytta av ett givet penningtillskott. Då går det inte att utan vidare summera beloppen utan att lägga olika vikter på belopp härrörande från olika individer och institutioner.

Summan av förändringarna i förlustfunktionen kan formellt skrivas som

$$\Delta F = a_1 \Delta C_1 + a_2 \Delta C_2 + \ldots + a_k \Delta C_k - \\ - a_{k+1} \Delta I_{k+1} - \ldots - a_r \Delta I_r,$$

där Δ framför de olika variablerna betecknar förändringar i variablerna. Koefficienterna $a_1, a_2, \ldots, a_r$ betecknar den vikt som myndigheterna lägger vid olika typer av kostnader och intäkter. Storleken på koefficienterna är beroende på den värdering myndigheterna har ifråga om kostnader och intäkter för olika grupper i samhället.

Om kostnader och intäkter för olika grupper värderas lika så har alla koefficienterna värdet ett. Om myndigheterna enbart betraktar kostnader och intäkter som berör statliga och kommunala myndigheter som relevanta och likvärdiga, dvs. gör en stats- och kommunal-finansiell kalkyl, så har kostnader och intäkter som berör myndigheterna koefficienten ett. Alla övriga koefficienter är i detta fall lika med noll.

Om myndigheterna bortser från snattarnas kostnader och intäkter av snatterierna,

[1] Mattsson op.cit., sid. 64 ff.

dvs. bortser från snattarnas obehag och utbyte av de snattade varorna, medan kostnader för företag, konsumenter, löntagare och myndigheter betraktas som likvärdiga, så sätts koefficienten lika med ett för dessa grupper och noll för snattare. Om myndigheterna i första hand beaktar statsfinansiella kostnader, i andra hand konsumenters och företags kostnader och i tredje hand snattarnas kostnader och intäkter, så kan koefficienten för statsfinansiella kostnader och intäkter sättas lika med ett och de övriga mellan ett och noll, alltefter myndigheternas värdering.

Om myndigheterna t.ex. sänker bötesbeloppen, kommer det att leda till förändringar i de olika kostnads- och intäktslagen. Om summan av dessa förändringar (ΔF) är positiv så kommer förlustfunktionen att inta ett högre värde efter parameterförändringen. Eftersom det eftersträvas att göra förlusten (F) så liten som möjligt innebär det att parameterförändringen är en negativ åtgärd.

Ett nödvändigt villkor för att man har ett optimalt läge, dvs. att förlustfunktionen intar sitt lägsta värde med hjälp av myndigheternas parametrar, är att $\Delta F = 0$ vid marginella förändringar i parametrarna. Detta är emellertid inget tillräckligt villkor för optimum, eftersom det kanske finns en annan sammansättning av parametrarna där $\Delta F = 0$ samtidigt som F är mindre än i det tidigare fallet. I realiteten får man försöka finna det tidigare s.k. lokala optimat. Detta kan man göra genom att pröva sig fram med parameterförändringar tills det inte går att finna någon parameterförändring, som ger negativa värden på ΔF.

Drabbas konsumenterna av företagens snatterikostnader?

Butikssnatterierna påstås ofta drabba konsumenterna så att dessa får betala ett högre pris om snatterifrekvensen ökar.

Om myndigheterna förändrar sina åtgärder gentemot butikssnattare på ett sådant sätt att antalet snatterier ökar, så kommer företagens snatterisvinn att öka. Det är möjligt att företagen gemensamt höjer priserna som ett motdrag till myndigheternas åtgärd. Om detta blir fallet och i så fall vilken omfattning en sådan prishöjning får är svårt att avgöra. Vad som sker är beroende på de olika butikskedjornas inbördes styrka och strategier och konkurrenssituationen på de lokala marknaderna.[1] En prishöjning på varorna skulle få till följd att de betalande kunderna i viss mån drabbas av snattarnas ökade aktivitet. Förändras varornas relativa priser så leder detta i sin tur till en rad bieffekter genom att sammansättningen av de köpta varorna härigenom förändras.

Snatterifrekvensen i ett varuhus påverkar på kort sikt företagets vinst. Därigenom kan den på längre sikt påverka företagets expansionstakt och/eller löneläget inom detaljhandeln, både på lokal och central nivå. Man skulle alltså kunna tänka sig att om snatterifrekvensen ökar så leder detta till en långsammare löneutveckling inom detaljhandeln. Det finns emellertid en rad andra faktorer som snarare kan anses bestämmande för löneutvecklingen, t.ex. det allmänna konjunkturläget, tillgången på arbetskraft och förhandlingarna mellan arbetsmarknadens parter. I det sista fallet spelar naturligtvis företagens vinstnivå en viss roll, men även förhandlingsstyrka och strategi är väsentliga.

Vinsternas storleksordning påverkar möjligheterna till självfinansiering och därigenom eventuellt möjligheterna till expansion. Här bortses från detta, så att analysen i det längsta förblir statisk. Denna förenkling är också motiverad, eftersom det finns andra faktorer, som är mer avgörande för detaljhandelns expansion än smärre förändringar i kostnadsläget. Det allmänna samhällsplanerandet och lokalpolitiska beslut spelar en avgörande roll. Likaså är skattesystemet och avskrivningsreglerna av väsentlig betydelse för expansionstakten, detsamma gäller de-

[1] En stor del av varorna anses prissatta via de olika kedjornas cirkapriser. På de olika lokala marknaderna är priserna tämligen enhetliga, marknadsformerna varierar på olika lokala marknader. Se SOU 1968: 6, kap. 7, op.cit.

taljhandelns möjligheter till upplåning. Om företagen inte kan övervältra de ökade snatterikostnaderna så får ägarna av företagen bära kostnaderna. I de fall företagen redovisar vinster så kommer också myndigheternas skatteintäkter att påverkas av snatterifrekvensen.

Som synes fördelas transfereringarna till snattarna på en rad olika grupper. Det skulle leda till tidsödande arbete att närmare specificera i vilken utsträckning olika grupper drabbas av förändringar i snatteriaktiviteten. Om de lagstiftande myndigheterna värderar kostnader och intäkter för de berörda grupperna i samhället som lika så förenklas analysen avsevärt. Viktkoefficienterna i förlustfunktionen ovan blir i detta fall lika för de olika grupperna och kostnaderna kan därigenom föras under en gemensamt post, varför en noggrannare specificering blir onödig i detta avseende. Av enkelhetsskäl skall vi i fortsättningen anta att så är fallet. Här kommer också att bortses från eventuella sekundära effekter genom förändringar i de relativa priserna och genom förändringar i sammansättningen av produktionsfaktorer på lång sikt.

Försäljningsresultat och varuexponering

För att göra analysen hanterlig, utgår vi tills vidare från ett hypotetiskt företag som enbart säljer en vara. Analysen utvecklas senare till att gälla ett flertal varor som säljs i många företag. Här förutsätts att varans pris är givet utifrån ur det enskilda företagets synpunkt, dvs. att företaget inte har möjlighet att övervältra kostnaderna på konsumenterna. Detta gäller vid konkurrens på marknaden.

Företaget har en kostnad per varuenhet inkluderande inköpskostnad, uppackning och framläggning. Skillnaden mellan denna kostnad och försäljningspriset kan kallas ett pålägg (v). Bruttovinsten definieras som $vq-k$, där k är en fast kostnad oberoende av den försålda kvantiteten av varan (q).

Det är allmänt bekant att försäljningen av en vara (q) är beroende av varans exponering. En mängd företagsekonomiska skrifter diskuterar olika exponeringsformer för att höja den försålda kvantiteten. Med anledning av detta antar vi att den försålda kvantiteten är en växande funktion av exponeringen (e).

För analysens syfte är det inte nödvändigt att klart ange hur mätningen av e skall ske. Vi utgår helt enkelt från att e är mätbar. Den kan vara beroende av avståndet från disk, placering över golvplanet, placering inom lokalen, speciell utmärkning genom reklam eller genom placering tillsammans med andra varugrupper. e definieras så att $e=0$ när varan säljs bakom disk och alltså inte lovligen får tas av kunden.

På detta sätt får vi enligt den tidigare angivna definitionen på butikssnatteri, att snatterierna är obefintliga när exponeringen är lika med noll.

När exponeringsgraden (e) växer, kommer kvantiteten (q) och även pålägget (v) att växa och därmed också bruttovinsten $vq-k$. Pålägget (v) stiger när den försålda kvantiteten stiger, eftersom inköps-, uppackningsoch framläggningskostnaderna rimligtvis faller med större kvantiteter. Sambandet mellan företagets bruttovinst och exponeringsgraden illustreras i linje 2 i *figur 1*.

Förutom inköps- och uppackningskostnaden antas att företaget har en service- och övervakningskostnad ($c_ö$). När varan säljs bakom disk sätts denna kostnad till $\bar{c}_ö$. Antagligen kommer övervakningskostnaden per enhet att sjunka vid ökad exponering. Ett visst antal av personalen kontrollerar och lämnar kundservice till ett allt större antal varor när exponeringen ökar. Som ovan angavs, antas utvecklingen till en allt större försäljningsproduktion per anställd till stor del bero på den ökade exponeringsgraden.

Eftersom den försålda kvantiteten växer med ökad exponering så är det möjligt att den totala övervakningskostnaden stiger vid ökad exponeringsgrad. Linje 1 i *figur 1* visar den totala övervakningskostnaden vid ökad exponeringsgrad. Linjen lutar hela tiden nedåt, vilket innebär att mindre personal antas vara sysselsatt med övervakning när exponeringen ökar.

Förutom de ovan skisserade kostnaderna

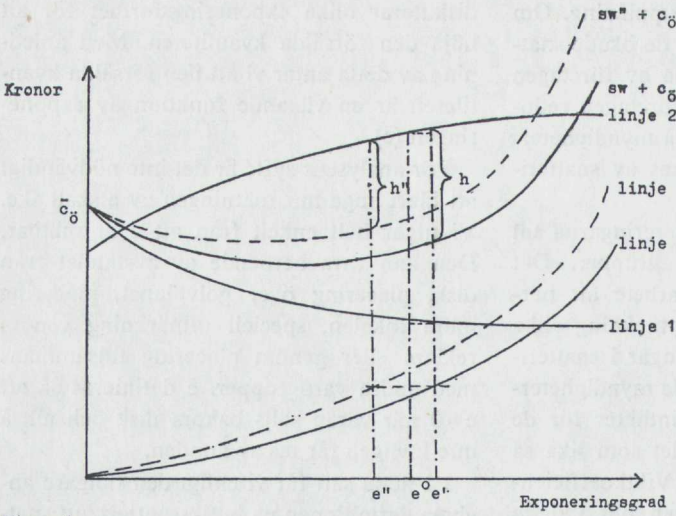

Figur 1

kan man förmoda att företaget lägger ner vissa resurser för att gripa ett antal snattare. Om företaget enbart använder sig av t.ex. AB Butikskontrolls tjänster för gripande av snattare kommer företagets uppklaringskostnader (c_u) att vara lika med butikens kostnader för anlitande av butikskontrollanter plus den goodwillförlust företaget upplever när man griper någon. Goodwillförlusten kan förmodas vara beroende av risken att förlora stamkunder och risken att anklaga en oskyldig. Denna goodwillförlust är förmodligen störst för mindre företag med någorlunda klart avgränsad kundkrets. Vidare föreligger odelbarheter vid anlitande av butikskontrollanter, varför de små företagen kan förväntas ha små utgifter för denna verksamhet, dvs. få gripande, vilket stämmer överens med gjorda undersökningar.[1] I *figur 1* antas att antalet gripna och därmed c_u är givet.

Försäljningspriset behandlas i regel som den förlust företagen förorsakas vid ett snatteritillfälle. Det är emellertid en viss överskattning att sätta detta belopp som likvärdigt med företagets förlust. Detta belopp är endast korrekt under förutsättning att företaget skulle ha sålt varan till snattaren om denne inte snattat varan, i annat fall är det mer korrekt att värdera företagets förlust till någon lagervärderingsprincip, inkluderat framläggningskostnaderna. Försäljningskostnaden kan alltså sägas vara en övervärdering av värdet för varan när den snattas. Låt oss kalla det snattades värde för w.

Här antas att w är konstant och oberoende av exponeringsgradens storlek. Eftersom främst lättåtkomliga varor snattas så antar vi, att antalet snatterier riktade mot företaget ökar vid ökad exponeringsgrad. När varorna säljs bakom disk är snatteriet enligt den definition som tidigare införts lika med noll, detsamma gäller för exponeringsgraden. Om det totala antalet snatterier riktade mot företaget är lika med s, så har snatterisvinnet värdet sw. Enligt antagandet ovan stiger sw när exponeringsgraden stiger, vilket illustreras i linje 3 i *figur 1*.

Nettovinstens beroende av exponeringen

Med hjälp av de antaganden som gjorts och de beteckningar som införts kan företagets nettovinst skrivas som en funktion av exponeringsgraden.

Nettovinsten $h = vq - k - c_ö - sw$.

k är en konstant kostnad oberoende av exponeringsgraden. Vidare antas att gripandekostnaden c_u är given och ingår i k. Om

[1] Se t.ex. Falkenberg—Svensson, Butiksstölder i Uppsala 1967 (Krim.vetenskapl. inst., Sthlm 1968).

man inför antagandet att företaget försöker maximera sin nettovinst, kan man få fram den bästa exponeringen ur företagets synpunkt.

Man kan naturligtvis invända att inte alla företag försöker maximera sin vinst eller känner sina kostnadssamband. Av intresse är emellertid det genomsnittliga företaget, eller hur företagen i stort beter sig, vilket gör vinstmaximeringsprincipen till ett tillräckligt realistiskt antagande.

Om det förutsätts att samhällets åtgärder mot snatterier är givna, samt att andra företags exponeringsgrad är given, så kan företagets val av e för att maximera sin vinst illustreras i *figur 1*. Företaget kommer att välja e′ där h är störst.

Om läget vid e′ jämförs med en något lägre exponeringsgrad e° så ser man att e′ ger något högre bruttovinst. En del av denna är förorsakad av något lägre försäljning hos konkurrerande företag, en del beror på lägre uppacknings- och inköpskostnader per enhet vid större kvantiteter. Övervakningsoch servicekostnaderna är något högre vid e° medan snatterisvinnet sw är något lägre vid e°. En förändring från e° till e′ är förmånlig för det vinstmaximerande företaget.

Om antalet snatterier riktade mot företaget av någon anledning ökar, så kommer linje 3 i figuren att förflyttas uppåt, t.ex. till 3″, därigenom kommer också $sw + c_{\ddot{o}}$ att skifta uppåt till $sw'' + c_{\ddot{o}}''$. Det vinstmaximerande företaget väljer nu e″ som ger nettovinsten h″. Som synes är vinsten lägre vid e″.

I den här angivna modellen leder den initiala snatteriökningen till att företaget minskar sin exponeringsgrad. Figuren är så ritad att snatterisvinnet förblir oförändrat efter företagets anpassning. Figuren anger ett specialfall. Det är naturligtvis möjligt att snatterisvinnet stiger trots företagets anpassning, men det är t.o.m. möjligt att snatterisvinnet blir lägre än i utgångsläget sedan företaget minskat sin exponeringsgrad. Vad som sker är beroende av de olika kurvornas lutning.

Om företaget kan kompensera den initiala snatteriökningen med en prishöjning så behöver företaget inte minska exponeringsgraden. Den ursprungliga snatterihöjningen påverkas alltså inte i detta fall av företaget utan de ökade snatterikostnaderna överförs direkt till kunderna via priset på varan.

Man kan också tänka sig fall när företaget inte kan övervältra kostnaderna på kunderna, men trots detta behåller sin ursprungliga exponeringsgrad. Detta gäller när exponeringsmöjligheterna är begränsade till en nivå som är lägre än e″ i figuren. I detta fall blir den ursprungliga exponeringsgraden fortfarande den vinstmaximerande för företaget.

Om snatteriökningen har en sådan karaktär att det totala snatterisvinnet stiger, men att känsligheten för förändringar i exponeringsgraden trots detta blir mindre än i ursprungsfallet, så är det möjligt att företaget höjer sin exponeringsgrad och tillåter ytterligare snatterisvinn efter den initiala snatteriökningen. Denna möjlighet skall i fortsättningen lämnas obeaktad, eftersom den förefaller osannolik.

Om man inför antagandet att företaget säljer mer än en vara, kompliceras bilden av att exponeringsgraden av en vara påverkar försäljningen av de övriga varorna. Några principiella förändringar av betydelse för analysen medför det emellertid inte.

Med utgångspunkt från det enskilda företaget kan man nu diskutera vilken effekt en åtgärd från myndigheternas sida med snatteriökning som följd kan få för alla företag tillsammans och de samhällsekonomiska konsekvenserna av detta.

Vissa företag kommer att kunna övervältra mer av kostnaderna på konsumenterna än andra företag, beroende på marknadsbetingelserna för respektive företag. På samma sätt kommer vissa varor att vara mindre priskänsliga än andra, varför man kan vänta sig en större prishöjning på dessa varor. Totalt kan man vänta sig en kombination av de extremfall som redovisats ovan, så att en snatterihöjande åtgärd från myndigheternas sida leder till viss prishöjning kombinerad med viss exponeringsminskning för företagen och varorna tillsammantagna. Härigenom reduceras åtmins-

tone delvis den snatterihöjande effekten som förorsakats av myndigheternas åtgärd.

Ökade kostnader för företagen tillsammans som en följd av ökat antal butikssnatterier

En minskning i exponeringsgraden skulle leda till en minskning i den försålda kvantiteten och därmed bruttovinstminskning för det enskilda företaget. En viktig fråga är om detta gäller för samhället som helhet när företagen tillsammans minskar sin exponeringsgrad på grund av den snatterihöjande effekten av myndigheternas åtgärder.

Förmodligen påverkas inte den totala efterfrågan från samtliga konsumenter nämnvärt av smärre förändringar i företagens exponering. Däremot är det möjligt att fördelningen av efterfrågan mellan olika butiker påverkas. Detta innebär att kunderna köper varor i en butik, som de skulle ha köpt i en annan butik om dessa hade varit mindre exponerade i den aktuella butiken. Det innebär också att försäljningsökningen, som ett företags ökning i exponeringen leder till, motsvaras av en lika stor minskning av försäljningen för konkurrenterna.

I figuren ovan, som gällde ett enskilt företag, utgick vi ifrån att de övriga företagens exponeringsgrad var oberoende av detta företags val av exponeringsgrad. Vid en allmän snatterihöjning kan man emellertid utgå ifrån att de övriga företagen också minskar sin exponering mer eller mindre. Detta kan leda till att den väntade försäljningsminskningen för företaget uteblir. Om detta gäller för alla företag så kommer inte företagens bruttovinst att påverkas av den gemensamma exponeringsminskningen, var och en kommer fortfarande att sälja lika mycket och ha oförändrade inköps- och uppackningskostnader.

Om mindre företag blir relativt sett minst påverkade av den ökade snatterifrekvensen, så kommer större företag att minska sin exponeringsgrad relativt sett mest och förlora kunder till de mindre företagen. De senare kommer då att sänka sina genomsnittliga inköps- och uppackningskostnader. Storleksfördelarna inom de större företagen kommer däremot att minska. Den totala effekten av dessa förändringar blir förmodligen inte så stor, såvida inte snatteriökningen är mycket omfattande. Om snatterisvinnet ökar i mycket stor omfattning skulle företagen successivt tvingas tillbaka till allt mindre enheter med större inköps- och uppackningskostnader som följd. Dessa kostnadsökningar skulle då också vara samhällsekonomiska kostnader, eftersom en dylik försäljningsform skulle uppta ökade resurser, som har alternativ användning. Vid de smärre förändringar, som kan bli aktuella, är förändringarna förmodligen av ringa betydelse. Det är emellertid inte omöjligt att summan av effekten blir påtaglig. Tills vidare bortses emellertid från denna effekt.

I den mån företagen minskar exponeringen av sina varor när snatterierna ökar kommer företagens service- och övervakningskostnader att stiga, även om den totala försålda kvantiteten förblir oförändrad. Den totala ökningen av företagens övervakningskostnader kan kallas $\Delta C_{ö}$, där den stora bokstaven betecknar att det gäller summan av förändringen för alla företag tillsammans.[1]

Den omedelbara effekten av det ökade antalet snatterier blir ju att det totala snatterisvinnet stiger, men eftersom exponeringsminskningen kan förmodas leda till färre snatterier kommer den ursprungliga ökningen av snatterisvinnet att reduceras. Den snatteriökning som återstår efter företagens anpassning betecknas här med ΔSW.

Slutligen kan man förvänta sig en förändring i summan av alla företags kostnader för gripande av snattare. I enlighet med tidigare beteckningar skrivs summan av denna kostnadsförändring som ΔC_u. Nedan behandlas gripandet, som kan förbli oförändrat, minska eller öka, beroende på vilken åtgärd från myndigheternas sida, som föranlett snatteriökningen. En snatteriökande åtgärd medför alltså följande samhällsekonomiska kostnadsförändringar för företagen:

[1] I uppsatsen betecknar små bokstäver kostnader för enskilda medan stora bokstäver genomgående betecknar totala storheter.

$\Delta C_ö + \Delta SW + \Delta C_u$.

$\Delta C_ö$ är större än noll, likaså förmodligen ΔSW. Det är emellertid möjligt att ΔSW blir negativ. ΔC_u är förmodligen negativ.

Vi har tidigare påvisat att kostnadsförändringarna inom företagen får bäras av olika kategorier såsom konsumenter, löntagare, företagsägarna eller offentliga myndigheter, beroende på företagens möjligheter att via priserna övervältra kostnaderna. Detta saknar betydelse om myndigheterna i sin bedömning värderar kostnader för de olika grupperna som likvärdiga. Om så är fallet så kan man sätta viktkoefficienten lika med ett framför företagens kostnader. Koefficienten faller därigenom bort och den ovanstående kostnadssummeringen kan ingå i samhällets förlustfunktion utan särskild viktkoefficient.

Intäkten för snattarna

En person som snattar en vara kommer att få en viss nytta av varan. Nyttan är beroende på den subjektiva sannolikhet att få behålla varan, som snattaren upplever vid snatteriögonblicket. En rad problem uppstår vid värderingen av hur stor snattarens nytta kan vara.

Nyttan av att snatta varan för snattaren kan sättas lika med varans försäljningspris under förutsättning att snattaren har pengar och skulle ha köpt varan om den inte snattats. Alternativet skulle nämligen då vara att betala varan till försäljningspriset. Genom snatteriet spar snattaren ett penningbelopp lika stort som försäljningspriset. Nyttan av att snatta varan är då lika stor som nyttan av detta belopp. Här bortses från bieffekten att snattarens nytta av pengar eventuellt påverkas av budgettillskottet, som föranledes av snatteriet.

På samma sätt kommer nyttan av att snatta varan att vara mindre än nyttan av försäljningsbeloppet när snattaren har pengar, men inte är villig att betala priset. När snattare inte har några pengar kan man inte utan vidare beräkna nyttan av att snatta i penningtermer. I detta fall kan nyttan av varan bli både större och mindre än nyttan av försäljningsbeloppet.

Om snattade varor betraktas som troféer, så att de har affektionsvärde för snattare, kommer detta att förhöja värdet av den snattade varan. Risktagandet kan i och för sig innebära utbyte eller obehag för individen. För enkelhets skull kan man utgå ifrån att individen är riskneutral och om individen har en preferens för risktagande så kan man säga att detta ingår i eventuellt affektionsvärde.

Om snatterifrekvensen ökar på grund av någon åtgärd från myndigheternas sida så kommer detta att leda till en ökning i den totala nyttan eller intäkten, som snattarna erhåller. Denna förändring kan skrivas som ΔI. I samhällets förlustfunktion värderas denna intäkt till $a_s \Delta I$ där a_s är viktkoefficienten för snattare.

Samtidigt får företagen en förändring i det totala snatterisvinnet som är lika med ΔSW. Det är vissa problem vid skattningen av ΔSW och ännu större problem vid skattningen av ΔI. Det förefaller emellertid vara en rimlig approximation att sätta $\Delta SW = a_s \Delta I$, dvs. att snattarnas vinst värderas lika mycket som företagens förlust eller tvärtom. Detta skulle innebära att myndigheterna är indifferenta ifråga om ett belopp tillfaller snattarna eller företagen.

Detta behöver naturligtvis inte vara fallet. Myndigheterna bortser eventuellt från snattarnas utbyte av de snattade varorna, vilket innebär att $a_s \Delta I$ sätts lika med noll. Man kan också tänka sig att $a_s \Delta I$ sätts större än ΔSW, vilket innebär att snattarens intäkt värderas högre än kostnaden för snatterisvinnet, t.ex. beroende på att snatterierna leder till en inkomstomfördelning till förmån för den låginkomstgrupp som snattarna utgör. Valet att sätta $\Delta SW = a_s \Delta I$ är avhängigt av enkelhetsskäl, eftersom båda termerna då faller bort i samhällets förlustfunktion.

Snattarnas kostnader

I valhandlingsmodeller utgår man i regel från att en handling genomförs när intäkter-

na av handlingen överstiger de insatta kostnaderna. »Kostnaderna» för snattaren beror på om denne åker fast. I detta fall får snattare utstå obehag i affären och obehaget att lagföras inkluderat obehaget att vänta på domslut samt eventuella kostnader i form av böter.

Man kan också utgå ifrån att snattaren upplever vissa »kostnader», som är oberoende av risken för upptäckt. Dessa kostnader innefattar det »arbete» och den motvilja snattaren upplever vid snatteritillfället. Motviljan är förmodligen beroende på individens inlärning, uppfostran och allmänna attityd gentemot varuhus och snatterier. Motviljan kan också förmodas vara beroende av varans exponering så att motviljan att snatta avtar när exponeringen ökar. Denna ovilja att snatta kan direkt jämföras med intäkten av varan. Det räcker alltså att oviljan är större än den förväntade intäkten av varan för att den potentielle snattaren skall avstå från snatteriet.

Den faktiska risken för en snattare att ertappas avviker förmodligen från snattarens uppskattade risk. Den faktiska risken varierar naturligtvis avsevärt med avseende på snattare, vara och butik, men genomgående gäller att den faktiska risken är låg.

Lösa beräkningar inom företagen ger ett totalt snatterisvinn av storleksordningen 100—200 milj. kronor per år (1967). Det genomsnittliga försäljningsvärdet av snattade varor beräknas till ca 20 kronor om man håller sig till de snatterier som kommer till polisens kännedom. Om detta värde även skulle gälla för inte uppklarade snatterier, skulle antalet snatterier ligga mellan 5 och 10 miljoner per år. Av dessa polisanmäldes 1967 ca 21 000, dvs. en genomsnittlig risk att polisanmälas mellan 0,004 och 0,002.

Detta är förmodligen en underskattning av de faktiska riskerna. Skattningen av kundsnatterisvinnets storlek är baserat på att det skulle utgöra en tredjedel av företagens totala svinn. Det totala svinnet övervärderas eventuellt av skattetekniska skäl. Vidare finns det inga specificerade undersökningar som tyder på att en tredjedel av svinnet skulle utgöras av kundsnatterier. Dessutom är spridningen på värdet av de tillgripna varorna mycket stor,[1] varför det är mycket möjligt att de icke ertappade i genomsnitt snattar för högre belopp än de ertappade. I en finsk undersökning skattas den genomsnittliga risken att polisanmälas till 0,05—0,007. Skattningen baseras på intervjuer med några butiksföreståndare i Helsingfors.[2] Det är svårt att utifrån detta bedöma risken att polisanmälas i Sverige, men sannolikt ligger inte den genomsnittliga risken över några procent.

Man vet praktiskt taget ingenting om snattarnas valbeteende, varför varje beslutsmodell måste betraktas med osäkerhet. Om man antar att snattaren tilldelar alternativen ertappas/inte ertappas sannolikheter, så kan man fråga sig varför inte fler snatterier förekommer än det faktiskt gör. Orsakerna till detta kan vara att den uppskattade risken övervärderas i förhållande till den faktiska och/eller att obehaget att ertappas i butiken och obehaget att lagföras är stort och/eller att motviljan mot att snatta är stort i förhållande till intäkten. En annan möjlighet är naturligtvis att snattarens beteende avviker från den förmodade valhandlingsmodellen.

Kostnader i samband med ertappningsrisken

Obehaget att ertappas i butiken kan vara tämligen väsentligt som avhållande faktor för den presumtive snattaren. Obehaget i affären uppkommer i direkt samband med snatteriet och är således förlagt till samma tidpunkt som snatteritillfället. Om snattaren upplever risken att ertappas som liten så kommer betydelsen av denna faktor att vara

[1] Man räknar med att av de kundstölder som anmäles till polisen hänföres ca 98 % till tillgrepp av varor med ett försäljningsvärde under 100—125 kronor, alltså snatterier. Bland de fall som rubriceras som stöld kan försäljningsvärdet uppgå till avsevärt högre belopp. För 40 % av snatterierna är emellertid inte värdet högre än ca 10 kronor.

[2] K. Aromaa, P. Törnudd, K. Wartiovaara. Department store shoplifters, Helsingfors 1970, Institute of Criminology. Serie M. Sid. 32.

förhållandevis liten. Är avvikelsen mellan den faktiska och den subjektiva sannolikheten att ertappas inte alltför stor, så kommer obehaget att ertappas i butiken att spela en relativt liten roll för snatteriets tillkomst.

När snattaren ertappats föreligger en risk att bli lagförd. Denna risk är beroende av företagets anmälningsbeteende och myndigheternas lagföringspraxis. Anmälningsfrekvensen varierar med butikens storlek (större butiker anmäler fler än mindre butiker), varans försäljningspris (dyrare varor leder till fler anmälningar), snattarens ålder (barn och pensionärer anmäles mer sällan) etc.

Av 79 anmälda butikssnatterier till polisen i Malmö under mars månad 1968 blev förundersökningen nerlagd i enbart 4 fall, 51 av de polisanmälda fallen ledde till åtal.[1] Risken att anmälas till polisen sammanfaller alltså till en del med risken att bli lagförd. Den genomsnittliga anmälningsfrekvensen för ertappade snattare är 40—50 %.

Obehaget att konfronteras med rättsväsendet inkluderat obehaget att vänta på verkställandet av påföljd och kostnaderna i form av böter infinner sig under förutsättning att snattaren dels ertappas och dels anmäls av butiksinnehavarna. Avgörande för hur snattare reagerar på myndigheternas åtgärder är hur denne upplever risken att ertappas och anmälas av butiken. För snattaren med information om de faktiska riskerna gäller förmodligen att myndigheternas åtgärder har relativt liten betydelse. Eftersom osäkerheten för snattaren är stor[2] är det emellertid mycket möjligt att denne tilldelar risken att lagföras en alldeles för stor sannolikhet i förhållande till den faktiska. I detta fall får myndigheternas åtgärder större betydelse.

En annan viktig faktor för bestämmandet av snattarens upplevda kostnader vid snatteriögonblicket och vilken effekt myndigheternas åtgärder kan ha för snattaren är tiden mellan snatteriögonblicket och det tillfälle när bötesbeloppet skall betalas och när obehaget inför rättsväsendet infinner sig.

Det är allmänt bekant att människor värderar en nyttighet högre i nutid än om samma nyttighet skulle erhållas vid ett tillfälle i framtiden. Ett av skälen till att spararen erhåller ränta på sina pengar är att man vill förmå denne att skjuta fram sin konsumtion. På samma sätt värderas en kostnad vid ett tillfälle i framtiden som lägre än om samma kostnad skulle infinna sig idag. Det faktum att det råder en tidsskillnad mellan snatteriögonblicket och verkställigheten av myndigheternas åtgärder gör att dessa åtgärder upplevs som mindre obehagliga än om de skulle infinna sig i omedelbar anslutning till snatteriögonblicket.

Hur mycket nutiden värderas i förhållande till framtiden beror naturligtvis på personen och omständigheterna kring valsituationen. Snattaren kan väntas ha ett relativt kort tidsperspektiv i snatteriögonblicket och därför värdera ett obehag i framtiden som lågt i förhållande till om det skulle infinna sig omedelbart. Obehaget värderas lägre ju mer impulsiv handlingen är.

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att förändringar i t.ex. bötesbeloppen har allt mindre betydelse för antalet snatterier ju mindre den presumtive snattaren upplever risken att ertappas och att bli lagförd. På samma sätt kommer förändringar i bötesbeloppen att ha allt mindre betydelse för antalet snatterier ju kortsiktigare eller impulsivare snattaren är vid snatteriögonblicket.

Om den presumtive snattaren har en sådan strategi att denne undviker det negativa utfallet av den riskfyllda handlingen utan beaktande av risken för denna så påverkas inte snatteriernas antal av förändringar i bötessatserna, eftersom ertappandet vid varje bötesbelopp överstigande varans pris utgör ett sämre alternativ än att betala varan.

Det fordras alltså ganska speciella antaganden för att en minskning av bötesbeloppen skall öka snatterifrekvensen i större omfattning. Samma fenomen föreligger vid förändringar i lagföringspraxis och utredningsförfarande.

[1] Se Modéer, Polisanmälda butikssnatterier i Malmö, jur. fak., Lunds univ. 1969.
[2] K. Aromaa m.fl. sid. 27, op.cit.

Förändringen av snattarnas kostnader som en följd av myndigheternas åtgärder

Hur skall man värdera snattarnas obehag att ertappas och bli lagförd såsom snattaren upplever det i snatteriögonblicket? Hur stort är det förväntade bötesbeloppet kombinerat med uppskattad risk och tidsvärdering för olika snattare i olika situationer? Hur skall snattarnas motvilja att snatta värderas? Det finns inga tillförlitliga metoder, som praktiskt kan användas. Enligt de antaganden som gjorts, genomförs emellertid snatteriet när det förväntade utbytet är större än noll. Detta innebär att summan av alla snattares »kostnader» ligger mellan noll och summan av alla snattares intäkter. Om dessa intäkter är av storleksordningen 100 miljoner kronor per år så ligger snattarnas kostnader mellan noll och detta belopp.

I snattarnas kostnader ingår de förväntade till nuvärde diskonterade bötesbeloppen. De faktiska bötesbeloppen, som utgör grunden för snattarnas bedömning, utgör ingen samhällsekonomisk kostnad utan verkar som en transferering från snattarna till samhället. För att eliminera denna effekt får man från snattarnas upplevda kostnader dra samhällets intäkt i form av faktiskt utbetalda bötesbelopp. Om snattarna överskattar de faktiska bötesbeloppen så kommer effekten av böterna att bli en kostnad för samhället. Snattarnas obehag är så att säga större än det nyttotillskott som samhället erhåller genom bötesintäkterna.

För att bedöma effekterna av förändringar i myndigheternas åtgärder behöver man lyckligtvis inte känna till de totala kostnaderna för snattarna. Det räcker med en bedömning av förändringarna i snattarnas totala kostnader.

När kostnaderna i form av obehag och riskupplevelser för den enskilde snattaren stiger, kan man vänta att antalet snatterier minskar. Om kostnaderna stiger med en viss procent och antalet snatterier minskar med lika många procent förblir snattarnas totala kostnader oförändrade.

Det uppstår stora svårigheter om man försöker skatta förändringar i snattarnas totala kostnader, dels därför att man inte känner snattarnas upplevelser av obehag, risker etc. och dels därför att när kostnaderna för snattarna förändras, förändras antalet snatterier i motsatt riktning. För enkelhets skull antas nedan även i detta fall att effekterna tar ut varandra så att snattarnas kostnader förblir oförändrade vid förändringar i myndigheternas parametrar.

Om snattarnas kostnader minskar mer än snatteriernas antal ökar, vilket inte är osannolikt, så kommer snattarnas totala kostnader att gå ner vid en minskning i myndigheternas parametrar. Om snatteriernas antal är okänsligt för förändringar i kostnaderna, så kommer det att i stor utsträckning påverka kostnaderna i förlustfunktionen. Här bortses från denna kostnad, eftersom den inte går att mäta. Detta är en brist i analysen. Det hindrar emellertid inte att myndigheterna lägger avsevärd vikt vid denna faktor.

Övriga förändringar i samhällets förlustfunktion

Det faktum att konsumenter köper mer av en vara när exponeringen ökar, kan tolkas på flera sätt. Ofta förekommer argumentet att konsumenterna »påtvingas» varorna. Deras preferenser påverkas till förmån för den aktuella varan, men att man »ångrar sig» efter det att vara inköpts, dvs. att preferenssystemet förändras ånyo efter inköpet av varan. Denna situation skulle kunna leda till att den totala efterfrågan påverkas av varornas exponering. Tidigare har antagits att den totala efterfrågan av varor från detaljhandelsledet inte nämnvärt påverkas av förändringar i varornas exponering. En ökad exponering upplevs förmodligen som bekvämare och tidsbesparande för konsumenterna, utan att det köps mer varor totalt sett.

Minskar företagen sin exponering till följd av myndigheternas åtgärder, så påverkas konsumenterna i detta fall negativt av den minskade exponeringsgraden. Denna samhällsekonomiska kostnad betecknas med C_k, där förändringen i kostnaderna för konsu-

menterna, som en följd av en förändring i myndigheternas parametrar, betecknas med ΔC_k i förlustfunktionen.

Ofta förekommer argumentet att snatteri i sig självt är skadligt för samhället, då främst i den meningen att snatteri leder till grövre brott, ungdomar lär upp sig till en brottslig karriär inom varuhusen. Det finns veterligen inga mer specificerade undersökningar som stöder detta påstående. Brottslighet av olika slag kan bero på en rad sociala faktorer och annat som ligger utanför ämnet för denna framställning.

Man kan naturligtvis tänka sig att antalet brott i framtiden är beroende av antalet brott idag, t.ex. på så sätt att ett ökat antal brott idag leder till fler brott i framtiden. Det är möjligt att individen lär sig att snatterier »lönar sig», dvs. inser att de faktiska riskerna är små. På samma sätt kan man tänka sig att motståndet mot att snatta avtar efter hand med åtföljande ökat antal snatterier från individens sida. Om detta påverkar annan brottslig verksamhet från individens sida är svårt att avgöra.

Inlärningsprocessen torde främst vara aktuell för barn och ungdom. Flera undersökningar visar emellertid att det är vanligt att barn snattar, men allt tyder på att denna kriminalitet avtar för att i de flesta fall helt upphöra i de övre tonåren, utan att det behövs något samhällsingripande. Ett ingripande från polis- och barnavårdsmyndigheter anses på vissa håll snarare kunna få en negativ effekt i detta avseende.

Detta kan tolkas så att barn genom t.ex. snatterier lär sig att en brottslig karriär är föga lockande, varför lusten att fortsätta begå brott avtar efter hand. I detta fall erhålls en motsatt inlärningseffekt på så sätt att fler snatterier leder till färre andra brott i framtiden.

Av det ovanstående framgår också att det totala antalet snatterier inte nämnvärt behöver stiga vid minskade åtgärder från myndigheternas sida, eftersom man kan vänta sig vissa motåtgärder från företagens sida. Av dessa anledningar bortses i fortsättningen från denna så kallade inlärningseffekt.

Barnavårdsnämndernas och de övriga sociala nämndernas kostnader i samband med upptäckta snatterier lämnas också åt sidan. Man kan betrakta deras verksamhet som investeringsprocesser i mänskliga tillgångar på samma sätt som vid skolutbildning. Huruvida denna verksamhet är samhällsekonomiskt lönsam eller inte skall också bortses ifrån. Polismyndigheternas information till nämnderna ger dessa vissa upplysningar om vilka individer det eventuellt kan finnas anledning att satsa på. Denna informationsmängd påverkas av antalet uppklarade snatterier. Denna effekt bortses också ifrån. Förmodligen är det rimligt att antaga att denna upplysning saknar betydelse för nämnderna.

Det är uppenbart att om myndigheternas åtgärd består i ändrad lagföringspraxis eller förändrat utredningsförfarande så kommer detta att förändra kostnaderna för polis och övrigt rättsväsende. Denna förändring betecknas med ΔC_r. Detsamma gäller vid förändrade bötesbelopp, eftersom det finns ett samband mellan bötesbelopp och lagföringspraxis. Om bötesbeloppen sänks så är oriktigt utdömda straff inte lika allvarliga som tidigare ur rättssäkerhetssynpunkt. Sänks bötesbeloppen till låga bötesstraff utan några allvarligare konsekvenser för den enskilde, kan också åklagarens praxis förenklas och bli mer schematisk utan att rättssäkerhetskravet försummas. En övergång till penningböter i stället för dagsböter medför att systemet med ordningsföreläggande kan tillämpas av polisen. Detta sker bl.a. vid vissa trafikbrott. Den misstänkte som förelagts ordningsbot betalar ett tidigare fastställt bötesbelopp via postgiro.

Genom de genomförda förenklingarna och antagandena som introducerats kan förändringen i samhällets förlustfunktion, orsakad av en förändring i myndigheternas åtgärder, skrivas som

$$\Delta F = \Delta C_r + \Delta C_k + \Delta C_ö + \Delta C_u,$$

där ΔF betecknar den totala förändringen i samhällets kostnader,

ΔC_r betecknar förändringen i polis- och rättsväsendets kostnader,

ΔC_k betecknar värderingen av förändringen för konsumenterna (kunderna),

$\Delta C_ö$ betecknar förändringen i företagens övervakningskostnader och

ΔC_u betecknar förändringen i företagens kostnader för gripande av snattare.

Som synes har viktkoefficienterna fallit bort ur förlustfunktionen, detta beroende på att det antagits att myndigheterna värderar kostnads- och intäktsförändringar för olika grupper i samhället som likvärdiga. Förändringen i företagens snatterisvinn och snattarnas förändrade intäkter faller bort, eftersom vi antagit att myndigheterna värderar snattarnas intäkter lika högt som företagens förluster. Det bör också påpekas att förändringarna i snattarnas kostnader lämnas obeaktade, vilket inte förhindrar att myndigheterna beaktar denna post.

Genom de förenklingar som genomförts har problematiken i sin helhet blivit av överföringskaraktär, dvs. att i den mån myndigheterna minskar sina kostnader, kommer företagen och allmänheten att få ökade kostnader. Det återstår nu att fastställa vilken sammansättning av myndigheternas åtgärder som ger de lägsta samhällsekonomiska kostnaderna totalt sett.

Även om någon viktig kostnad eller intäkt försummats vid beräkning av de totala kostnaderna för samhället så behöver det inte vara allvarligt. Huvudsaken är att det inte saknas några storheter, som avsevärt påverkas av förändringar i myndigheternas parametrar.

Det totala antalet snatteriers beroende av företagens och myndigheternas åtgärder

Eftersom myndigheterna inte sysslar med någon spaningsverksamhet ligger påverkan av snattarens subjektiva risk helt hos företagen. Den uppskattade ertappningsrisken är förmodligen beroende av hur varan exponeras. En lätt åtkomlig vara kan tas med mindre risk att bli ertappad. Den subjektiva ertappningsrisken är förmodligen också beroende av antalet snattare, som faktiskt ertappas i det enskilda företaget.

Det kan synas som om det var butikerna, som bestämde vilka som skall lagföras eller inte, eftersom en stor del av dem som anmäls också döms. Man kan emellertid utgå ifrån att butikerna känner till myndigheternas praxis och rättar sig efter denna och därför inte anmäler individer, som man förmodar att myndigheterna lämnar utan åtgärd. Själva anmälningen är förenad med en goodwillförlust för företaget, varför företagen försöker undvika anmälningar, som lämnas utan åtgärd.

Den uppskattade ertappningsrisken har större betydelse för antalet snatterier ju större bötesstraffet är, dvs. att företagen kan förväntas satsa mer, relativt sett, på att sätta fast snattare ju större myndigheternas sanktion är. Detta stämmer med de sporadiska undersökningar som finns. I Sverige och USA, där man ser relativt strängt på snatterier, har man också en hög anmälningsfrekvens av snattare. I Danmark och Norge, där myndigheterna ser relativt lindrigt på snatteriföreseelser, är anmälningsfrekvensen på samma sätt relativt låg.[1]

Företagens exponering påverkar både den subjektiva ertappningsrisken och den enskilde snattarens motvilja att snatta. Varor som är synliga för expediter, t.ex. placerade nära kassorna, leder till stor upptäcktsrisk om de snattas. På samma sätt gäller att varor som är lättåtkomliga i större utsträckning lockar till snatteri, dvs. att motståndet går ner när exponeringen ökar. Motviljan är oberoende av risken att ertappas och därför en viktig faktor för om snatterier skall förövas eller ej. Härigenom finner man att förändringar i varornas placering har stor betydelse för snatterifrekvensen.

Myndigheterna bestämmer bötessatsen och kan därigenom påverka antalet snatterier. Myndigheterna bestämmer också hur många eller vilken kategori av snattare som skall

[1] Man räknar i Danmark och Norge med en anmälningsfrekvens av ca 25 % (se sid. 119 ovan).

lagföras, lämnas utan åtgärd etc. Förändringar i myndigheternas parametrar har däremot relativt liten betydelse för antalet snatterier i samhället. Förändringar i lagföringspraxis är förmodligen av betydelse först när förändringarna är stora. Bötesbeloppens storlek har förmodligen liten betydelse för det totala antalet snatterier som begås, beroende på att snattarens kalkylerade värde av dessa kostnader vid snatteriögonblicket är beroende på den uppskattade risken att ertappas och att anmälas. Dessutom minskar värdet av dessa kostnader, beroende på att de är förlagda i framtiden.

Om straffsatsen har en »moralbildande verkan» i den meningen att straffsatsen påverkar individernas attityd gentemot snatterier så att motviljan att snatta i snatteriögonblicket stiger vid stigande bötesbelopp, så kan detta vara av väsentlig betydelse, eftersom motståndet är oberoende av tiden för verkställigheten av eventuellt straff och oberoende av risken att ertappas. »Straffet skall stå i proportion till det allmänna rättsmedvetandet för att vara verkningsfullt» är en tvetydig sentens, som kan tolkas så att alltför höga bötesstraff skulle leda till mindre ovilja att snatta. Det är oklart vad som kan menas med »moralbildande verkan» och »rättsmedvetande»,[1] och det är tveksamt om bötesbeloppen påverkar oviljan i snatteriögonblicket i någon större utsträckning, varför denna eventuella effekt lämnas utan beaktande.

Myndigheternas möjligheter att påverka samhällskostnaderna

Man skulle kunna tänka sig att myndigheterna lade skatter på företagen eller subventionerade dem för att därmed förmå dem att med utgångspunkt från vinstmaximeringskriteriet nå den bästa exponeringsgraden och uppklaringsverksamheten ur samhällets synpunkt, dvs. att samhällets förlustfunktion intar sitt lägsta värde. Detta förutsätter emellertid att man kan finna någon form av åtgärd, som påverkar dessa storheter utan att leda till icke önskade bieffekter. Sådana åtgärder torde vara svåra att finna. De skulle också strida mot principen att en målsägare utan kostnad eller subvention kan anmäla brott.

En annan möjlighet skulle vara att reglera företagens exponeringsgrad och övervakningsförfarande. Detta medför också stora svårigheter. Man måste finna kriterier, som är användbara vad gäller företagens exponeringsgrad, t.ex. någon form av mallar för sådana former av exponering som leder till snatterier. Dessutom uppstår problem med efterföljelsen och olika kryphål för företagen.

Vi utgår från att samhället enbart har möjligheter att påverka samhällets förlustfunktion via straffparametern och utredningsförfarandet. Om förändringen i förlustfunktionen (ΔF) är negativ vid förändringar i utredningsförfarande och/eller bötesbelopp, minskar förlustfunktionen och parameterförändringen har en önskvärd effekt. Processen kan sedan upprepas tills det inte står att finna några fler negativa värden på F. Man har då nått fram till den bästa sammansättningen av parametrarna, åtminstone bland de undersökta parametersammansättningarna (jämför sid. 194).

Här begränsas analysen till sänkningar i bötesbelopp och utredningsförfarande. Analysen kan lätt utvidgas till höjningar. Effekterna blir då i stort de motsatta. Orsaken till att enbart sänkningar beaktas är att dessa för närvarande förefaller vara mest aktuella. I debatten om myndigheternas åtgärder vid snatteriförseelser tycks man i allmänhet förespråka sänkningar i myndigheternas parametrar.

Sänkning av bötesstraff och rationaliserat utredningsförfarande

En rationalisering av utredningsförfarandet, som sänker kostnaderna för rättsväsendet (C_r), är naturligtvis att föredra om den inte påverkar antalet snatterier. I så fall blir ΔF negativ eftersom ΔC_r är negativ. De övriga samhällskostnaderna förblir oförändrade.

[1] »Rättsmedvetandet» av Berl Kutschinsky. Ingår i Behandling som Straff. Red. Nestius. Prisma. Stockholm 1969.

Förkortas tiden mellan snatteriögonblicket och straffets förverkligande, kommer nuvärdet av straffet och obehaget att lagföras att bli högre. Hur mycket högre är beroende på snattarnas tidspreferens. Denna effekt tenderar att sänka snatteriernas antal. Ett förenklat utredningsförfarande minskar förmodligen också obehaget att lagföras inklusive obehaget att vänta på åtalsbeslutet, vilket tenderar att öka snatterifrekvensen. Den totala effekten av dessa motstridande tendenser är svår att avgöra, men om minskningen av obehaget att vänta på rättsligt avgörande är tungt vägande i snatteriögonblicket så kan rationaliseringen få en snatterihöjande verkan.

Om strafföreläggande används i stället för domstolsförfarande, vilket i stort redan är fallet, leder detta till lägre C_r. Strafföreläggande utfärdas av åklagaren, vilket leder till minskad utredningstid med eventuell förändring i snatterifrekvensen som följd.

Ett förenklat förfarande utan domstolsmedverkan leder kanske till att bötessatserna sänks. Om bötesstraffen blir lägre utan någon annan förändring i snattarens valhandlingskalkyl, blir förändringen i snatterifrekvensen förmodligen obetydlig. Sänkt bötesbelopp leder till förändrade bötesintäkter men samtidigt till lika stora förändringar i kostnaderna för snattarna, varför samhällets förlustfunktion inte påverkas av detta (se sid. 202). Om snatterifrekvensen ökar kommer det att påverka företagen, varför man kan vänta åtgärder med åtföljande kostnader från deras sida. Företagens åtgärder skall särskilt behandlas nedan.

Nästa steg i ett förenklat handläggningsförfarande skulle vara införandet av ordningsbot, vilket innebär att den anmälde snattaren får betala ett tidigare fastställt bötesbelopp (penningböter) via postgiro. C_r går ner ytterligare i detta fall. Utredningstiden minskar och obehaget av polisanmälan blir mindre med en eventuell förändring i snatterifrekvensen som följd. Av rättssäkerhetsskäl torde det förmodligen krävas att bötesstraffet generellt sätts lägre än vad som skulle ske om det utdömdes i form av dagsböter. Detta medför en tendens till ökad snatterifrekvens.

Sista steget före fullständig avkriminalisering av snatterierna kan vara införandet av s.k. kontrollavgifter, vilket innebär att företagen får rätt att ta ut en avgift när en snattare ertappas. Den dömande funktionen överförs på företagen. De kommer därigenom att få vissa kostnader, som måste tillföras förlustfunktionen. Samtidigt kommer kostnaderna för myndigheterna att bli lika med noll. Åtgärden är tveksam av olika skäl.

Då kontrollavgifter används, t.ex. i vissa trafikbolag, är den omständigheten att resenären inte kan uppvisa giltig biljett kriminaliserad. I detta fall är skuldfrågan tämligen klar. Samtidigt är kontrollavgiften liten jämfört med nuvarande bötesstraff vid snatterier. Ofta kan det vara svårt att avgöra om snatteri föreligger. Det kan gälla glömska, försummelser från personalen etc. Om kontrollavgifter införs, kommer dessa av rättssäkerhetsskäl förmodligen att vara små i förhållande till nuvarande bötesstraff. Härigenom kan eventuellt uppstå en påtaglig ökning av snatteriernas antal. Tiden mellan snatteriet och straffet försvinner. Samtidigt försvinner emellertid obehaget att ställas inför rätta. Den totala effekten av detta är svår att avgöra.

Om en successiv rationalisering av utredningsförfarandet med eller utan åtföljande sänkning av straffsatserna genomförs, bör en uppföljning av eventuella förändringar i snatterifrekvensen och dess påverkan på övriga kostnadssamband göras för att man skall kunna bedöma storleksordningen på ΔF i förlustfunktionen.

Minskad lagföringsfrekvens

Om risken att lagföras blir noll för snattare, som tillgriper varor värda mindre än tio kronor, kommer de kalkylerade kostnaderna för obehag av rättsingripande inkluderat bötesbelopp för dessa snattare att försvinna. Effekten på antalet snatterier från denna grupp kan vid denna parameterförändring vara av betydelse.

Vid minskning i åtalspraxis och utredningsförfarande kommer C_r att gå ner. Förändringen blir stor i det ovan angivna fallet. För att bedöma förändringen i förlustfunktionen är ökningen i snatterifrekvensen av avgörande betydelse. Vid en successiv minskning av lagföringspraxis finns det därför anledning att börja med en sänkning i utredningsförfarande för kategorier, som det finns anledning förmoda kommer att påverkas lite av förändringar i de kalkylerade kostnaderna för obehag av lagföring inkluderat bötesbelopp.

Man kan på analogt sätt minska utredningsförfarandet för pensionärer, alkoholister som snattar öl etc. Om risken att dömas sätts lika med noll för dem som ertappas första gången för snatteri sänks C_r avsevärt. Vilken effekt det skulle ha på snatterifrekvensen är emellertid svårare att avgöra, eftersom det är en stor heterogen grupp.

De kalkylerade kostnaderna för obehag av lagföring inkluderat bötesbelopp är förmodligen höga för snattare med hög inkomst. De kan räkna med höga dagsböter enligt det nuvarande systemet. Samtidigt är obehaget att bli lagförd stort, eftersom denna kategori av snattare kan väntas förlora anseende och få försämrade inkomstmöjligheter i framtiden genom att bli lagförd. De undersökningar som gjorts visar att denna grupp av snattare är liten. Däremot är det möjligt att den skulle öka om myndigheterna inte vidtog någon åtgärd gentemot dessa snattare. I debatten om myndigheternas åtgärder vid snatterier har den synpunkten framförts att just denna grupp skulle skonas i större utsträckning. Här ser man att det troligen är denna grupp som påverkas mest av myndigheternas nuvarande åtgärder, varför det skulle vara att börja i fel ända om myndigheterna i första hand avstod från rättsingripande ifråga om denna grupp.

Kostnadsökningar när snatterisvinnet stiger

Det är rimligt att antaga att antalet snatterier stiger, åtminstone vid vissa av de ovan skisserade parameterförändringarna från myndigheternas sida. Detta kommer att medföra att företagens snatterisvinn ökar. Företagen blir härigenom motiverade att öka sina snatteribekämpande åtgärder. Man kan emellertid utgå ifrån att gripandekostnaderna (C_u) inte kommer att stiga.

C_u, som påverkar den subjektiva sannolikheten att åka fast för den enskilde snattaren, kommer genom myndigheternas åtgärder att få relativt sett minskad betydelse. Det blir alltså ett dyrare medel för företagen att via gripande av snattare hålla snatterisvinnet nere. Om myndigheterna t.ex. bestämmer sig för att lämna barn utan åtgärd så kommer företagen inte att anmäla några barn och kanske sätta fast färre. Detsamma gäller vid andra sänkningar i utredningsförfarande och bötessatser.

Det är möjligt att företagen anmäler flera snattare inom de grupper som samhället fortfarande vidtar åtgärder mot, men det är också möjligt att de anmäler färre i dessa grupper. I det första fallet skulle den ursprungliga sänkningen i C_r reduceras, i det andra fallet skulle C_r sänkas ytterligare. Här bortses från denna bieffekt, eftersom det är svårt att avgöra i vilken riktning den verkar.

Vid ökat snatterisvinn kommer förmodligen övervakningskostnaderna ($C_ö$) att stiga. Om det enskilda företagets kostnadsfunktion har det kontinuerliga utseende, som visas i *figur 1,* så kommer snatterisvinnet (sw) för det enskilda företaget att flyttas uppåt och jämviktsläget (e′) att förflyttas mot origo, t.ex. till e″. Det innebär att företaget kommer att ha något högre övervakningskostnader och något lägre exponeringsgrad.

Framförallt motviljan att snatta men också den uppskattade risken att åka fast är av stor betydelse för om snatteriet skall begås eller ej. Härigenom kommer den ökade snatterifrekvens, som förorsakades av myndigheternas sänkning i parametrarna att reduceras genom den minskade exponeringsgraden inom företagen. Det är till och med möjligt att ökningen av snatterifrekvensen helt uteblir via företagens åtgärder.

En viktig fråga är, huruvida övervältring-

en av kostnaderna på företagen när snatterisvinnet ökar leder till en så stor ökning i resursförbrukningen inom företagen att den uppväger minskningen i myndigheternas kostnader.

Man kan förmoda att företagen har goda möjligheter att genom mycket små kostnadsökningar minska exponerinsgraden. Godsaker, kosmetika, öl och andra varor som snattas kan lätt omplaceras så att de är synliga för redan existerande expediter. Förpackningarna kan ändras. Prislapparna kan utformas så att de inte kan tas bort. Bagageinlämning där ytterkläder och medtagna kassar lämnas kan arrangeras utan större kostnader. Summan av kostnadsökningarna för företagen tillsammans kan emellertid vara av sådan omfattning att de uppväger kostnadsminskningarna för myndigheterna.

När exponerinsgraden minskar inom företagen kommer detta att medföra ett ökat besvär, inte bara för snattare utan också för övriga kunder, dvs. att C_k kommer att stiga. Även om denna effekt är liten för den enskilde konsumenten kan den totala effekten bli avsevärd, eftersom den gäller för alla kunder vid inköp av varor, vars exponering har minskat. Det finns nästan inga praktiska möjligheter att uppskatta storleken av denna effekt. Man kan emellertid trösta sig med att i de fall då kunderna är känsliga för förändringar i exponeringsgraden, kommer företagen att göra sitt bästa för att inte försvåra inköpen för kunderna. I annat fall kommer det aktuella företaget att förlora kunder till konkurrenterna.

Det är inte säkert att resursåtgången stiger vid en ökning i snatterifrekvensen, C_u kan t.ex. gå ner mer än $C_ö$ stiger. Det är heller inte säkert att ett ökat snatterisvinn leder till lägre exponeringsgrad. $C_ö$ och C_k kommer i detta fall att bli oförändrade trots ökningen i snatterisvinnet. Om så är fallet är en minskning i utredningsförfarandet uppenbarligen fördelaktig trots ökningen i snatterifrekvensen.

Snatteribekämpande innovationer

Sänkning i bötesstraffen leder alltså i och för sig inte till sänkning i kostnaderna för myndigheterna (C_r). Däremot sker sänkningar i C_r vid rationaliserat utredningsförfarande eller minskad lagföringspraxis med eller utan åtföljande sänkning i bötesbeloppen. Ju större sänkning i lagföringspraxis och ju större rationaliseringar, desto lägre C_r och desto större risk att de följs av en ökning i snatteriernas antal.

I och med att snatterierna ökar kan man vänta sig en ökning i företagens övervakningskostnader ($C_ö$) och besväret för kunderna (C_k) och möjligen en sänkning i företagens gripandekostnader (C_u). För att åtgärden från myndigheternas sida skall vara samhällsekonomiskt motiverad är det tillräckligt att ΔF är negativ, dvs. att minskningen i C_r tillsammans med minskningen i C_u är större än ökningen i $C_ö$ och C_k tillsammans.

En viktig fråga är hur långt man kan gå med detta villkor uppfyllt. Eftersom osäkerheten är relativt stor, kan det vara lämpligt att börja med sådana förändringar i samhällets parametrar som inte väntas ha större effekt på snatteriernas antal och därefter fortsätta med större förändringar, samtidigt som eventuella förändringar i $C_ö$, C_k och C_u uppföljs.

Ju större förändringar som görs i samhällets parametrar, desto mer angeläget blir en uppföljning av resultaten. Den viktigaste faktorn är kanske hur konsumenterna påverkas av förändringar i exponeringen. Om förändringen i exponeringen får någon påtaglig effekt för de betalande kunderna, så kan detta höja C_k avsevärt, eftersom det gäller så många individer.

Det är möjligt att smärre förändringar i lagföringspraxis och bötesbelopp får större effekter på snatterifrekvensen än vad som här antagits. Det kan bero på att de uppskattade riskerna är mycket större än de faktiska eller att snattarna beter sig på annat sätt än vad som förutsatts eller på att bötesstraffen har någon form av »moralbildande verkan» eller beroende på någon

annan faktor. I detta fall kommer $C_ö$ och C_k förmodligen att stiga så kraftigt att ΔF blir positiv. Detta behöver emellertid inte innebära att samhällets åtgärd är negativ.

Figur 1 beskriver en situation på så kort sikt att förhållandet mellan exponeringsgraden, försäljningskvantiteten och snatterisvinnet är givet. På längre sikt har förmodligen företagen stora möjligheter att genom en rad olika innovationer på området underlätta för kunderna och försvåra för snattarna utan större kostnader. Myndigheterna har små möjligheter att med sina åtgärder påverka snatteriernas omfattning, framförallt på lång sikt. Däremot kan företagen på längre sikt hålla snatterifrekvensen nere, varför det ur myndigheternas synpunkt kan vara motiverat att minska parametrarna till den grad att ett inte alltför stort positivt värde på ΔF uppstår. Det kommer att stimulera företagen till snatteribekämpande innovationer.

Slutsatser

I denna framställning har endast en speciell typ av snatterier behandlats. Analysen förutsätter att självbetjäning föreligger, att enda sanktionsformen är böter, att företagen försöker maximera sin vinst och att exponeringsgraden påverkar företagens nettovinst och frekvensen av butikssnatterier. Vidare antas att snattarna lägger större eller mindre vikt vid risken att bli ertappade och lagföras. Dessutom har en rad bieffekter borttagits ur analysen av förenklingsskäl. Värderingen av olika effekter är baserad på en något speciell målfunktion, även denna vald av enkelhetsskäl. Med reservation för den osäkerhet alla de introducerade antagandena medför kan man trots allt komma till vissa slutsatser.

Den införda ordningen med strafföreläggande för den typ av snatterier som diskuterats är en lämplig åtgärd från myndigheternas sida. Därmed har myndigheternas kostnader sänkts utan någon större risk för ökningar i andra samhällsekonomiska kostnader. Om man övergår till systemet med ordningsföreläggande kommer myndigheternas kostnader att sänkas ytterligare, fortfarande med tämligen liten risk för att ökningar i andra samhällskostnader blir så stora att de överstiger myndigheternas kostnadsminskningar. Även om företagens kostnader ökar kraftigt så kan detta på längre sikt vara samhällsekonomiskt fördelaktigt, eftersom det stimulerar företagen till kostnadsminskande innovationer av snatteriminskande karaktär. Det rationaliserade utredningsförfarandet kan lämpligen kombineras med sänkt lagföringspraxis, framförallt för grupper vars snatterifrekvens förväntas bli lite påverkad av samhällets sanktion.

Petty Thefts

(Summary of the Report of the Penal Case Investigation Committee)

In 1968 a State investigation committee was appointed in Sweden[1] for the purpose of investigating how it might be possible through criminal-political and other measures to cope with the extensive petty criminality, particularly the minor property crimes. In the Report now submitted, the Committee has chiefly taken up the problems connected with the criminalization of petty thefts, so-called pilferage, and particular attention has been paid to shop-lifting.

As a basis for its proposal, the Committee sets up certain criminal-political aspects.

Inflation in penal legislation

In modern community the legal regulations are extensive. The technical and economic development has above all resulted in new fields of community life having to be regulated and the risks of deviating from the system have greatly increased. The penal law has thereby come to play an increasingly important role as far as social control is concerned. Penal sanctions for breach of the regulation system are also applied to an increasing extent. In 1968 approximately 900,000 persons were sentenced for different crimes and offences, and in approximately 873,000 of these cases, the offender was sentenced to pay a fine. In reality many more crimes are committed, which do not come to the knowledge of the authorities.

This tendency towards an inflation in the penal sentences is unfortunate for many reasons. The sanctions are to a large extent aimed at such conduct as causes very slight damage to society. It becomes increasingly difficult for the individual to avoid coming into conflict with penal law. The possibilities are limited in respect to controlling the observance of the rules and executing the penal sanctions. This tendency also leads to difficulties in putting into effect a concentrated and effective action on the part of society against the really serious derogations, and makes it difficult to secure public confidence in such an action.

New methods and to some extent a new view regarding society's criminal policy are necessary in order to prevent a continued unfavourable criminal tendency.

One method of preventing crime is to decrease crime possibilities

It is of primary importance that action be taken to an entirely different extent than

[1] The Penal Case Investigating Committee of 1968 consists of Lord Mayor Yngve Kristensson and six experts. The Secretary of the Committee is Mr. Erland Aspelin, Judge of the Court of Appeal. The Committee's address is Statsdepartementens utredningsavdelning, Citadellsvägen 17, 211 20 Malmö.

at present towards general crime prevention measures. These measures ought to be a joint action on the part of the community, business concerns and the citizens. Our milieu, in the widest meaning of the word, ought to be such that it does not offer too great temptations to deviate from the system. A social responsibility rests upon those involved in different activities to try to see to it that such activities do not open up opportunities for people to commit offences.

There are examples of how, in other countries, the citizens are made responsible, through legislation, for crime prevention measures. Obligation to equip motor vehicles with theftprevention devices is one such example. The Committee recommends, however, that efforts should be made in the first place to obtain results by voluntary measures. Action along this line has already been taken within trade and commerce, public service corporations, insurance companies, etc., partly in co-operation with the police.

A central board ought to be established

If the crime prevention measures are to become effective, planning and co-ordination are required at top level. The Committee suggests that a central board be established, attached to the Ministry of Justice, which board should consist of representatives of the leading policy-making organs and central authorities and also of trade and commerce and criminal-science research. It is further suggested that to this board should be attached an institute for planning, investigating and putting into effect crime prevention measures.

Within the board the representatives shall jointly and after consultation with each other be able to take up and consider questions regarding, for instance, the participation of business concerns and private citizens in the crime prevention action, the possibilities of the authorities to combat crime and the prerequisites for intervention by the legal authorities. Agreements may be reached with representatives of certain branches of trade and commerce re special measures, for instance such as aim at preventing shop and office thefts, car thefts, apartment burglaries, cheque frauds, etc.

The measures should particularly be directed towards developments within the criminal-political field. It is necessary to follow legislation continuously and see to it that the criminal law stipulations are in keeping with community development and that the crime prevention aspects are taken into consideration when drafting the regulation system. This work should lead to constructive proposals regarding law amendments in fields where this is called for and to new legislation in fields that so far have not been regulated.

The role and functions of penal law have been overrated

There is a tendency to apply penal rules as a means of social control as soon as a certain question shall be regulated by law. The Committee is doubtful whether such a criminalization always serves its purpose. Sanctions ought only to be applied in cases where they may be presumed to constitute an adequate reaction against a breach of regulations and when no other reaction exists that can more effectively than the sanction bring about the result desired. It is possible that with such a view we must accept a number of offences now subject to penalty—such as certain breach of regulations pertaining to business law and acts of carelessness—as comparatively normal elements of community life. If they are detached from the penal law, reference can instead be made to civil sanctions or fines imposed administratively.

The judicial resources must be apportioned more rationally

Society cannot aim at a criminal policy which would mean searching for and taking legal action in the case of all offences,

regardless of how serious they are. Only a limited number of these transgressions come to the knowledge of the authorities and are made subject to legal action. At present this mechanism of selection functions unevenly and without any actual guidance. The police feel uncertain as to how the resources should suitably be apportioned. The resources are to a large extent used in order to combat minor criminality, whilst they do not suffice for the investigation of serous crimes. It should be a matter for society's chief policymaking organs to decide on the guiding principles for apportioning the resources.

Penal sanctions limited in the case of minor offences

In the case of many minor offences, the sanctions fail to have a preventive effect. The discovery of the crime in itself often implies a sufficiently serious reaction so that the person caught for the offence does not repeat it. Criminal proceedings with police interrogation, legal action and possibly court proceedings might, however, sometimes result in personal suffering and inconvenience that does not stand in reasonable proportion to the nature of the offence in question.

In the opinion of the Committee, the actions of the judicial authorities as regards investigations and procedure in the case of minor offences should be restricted, unless general interests indicate that a penalty should be imposed. Criminalized conduct does not necessarily imply that penal reactions have to be imposed by society in each particular case.

Pilferage constitutes an offence subject only to fine

The Committee suggests that imprisonment be abolished from the scale of penalties in the case of minor thefts, i.e. where the value of the stolen goods is less than 100—125 Sw. Crs.[1] The same is suggested to apply in the case of minor fraud and minor embezzlement crimes.

Because of the fact that only fines may be imposed in the case of these minor property crimes, prerequisites arise for penal-process reforms.

The police are given a possibility of cancelling certain minor property crimes where the value concerned is insignificant and it is not a question of a repeated offence. Furthermore, it is assumed that the prosecutors to a larger extent than at present will abstain from prosecuting such minor offences. If an offence is to be prosecuted, an investigation should be made in the first place as to whether the prosecutor has a possibility of imposing a summary court order, i.e. the prosecution decides on a fine that the suspect can approve, whereby the court does not need to prosecute the case. Only a few of the minor property crimes (chiefly such where the suspect denies the crime) would hereby be prosecuted in court.

Offences by minors

A considerable number of pilferings (about 25 %) are committed by children under the age of 15 years, i.e. under the age of criminal responsibility. The Committee suggests that such transgressions—if they are reported to the authorities—should be dealt with by the Child Welfare Board in a special manner. In most cases the only reaction necessary would appear to be the warning that is connected with a talk with some official of the Child Welfare Board. This talk ought to take place immediately upon the discovery of the offence, preferably the same day. Only if the child is previously known to the Child Welfare Board for criminal tendencies or social maladjustment should a more detailed investigation be carried out and other measures be taken up for consideration.

[1] Approximately 20 dollars.

Shop-lifting

Pilferage in shops and department stores that have adopted the so-called self-service system now occurs to a large extent. The number of such offences reported to the police amounts to about 20,000 per year. The shop-lifters differ from the ordinary type of thieves. The number of women, for instance, in the upper middle-age is remarkably large. Many shop-lifters live in good circumstances and have no criminal record. The value of the stolen goods is small (about 30 % of the thefts relate to goods worth less than 5 Sw. Cr.).

In the opinion of the Committee, increased action should be taken by the shops themselves to prevent shop-lifting. This type of offence is to a large extent a result of the fact that customers are exposed to a temptation pressure. Minor shop-liftings in the nature of a first offence ought not to be reported to the police; the shops should in such cases only give a warning. The main point in the Committee's proposal is that police investigation and legal action should not be necessary in the case of a first offence of shop-lifting. The reaction of the warning, if applicable, connected with the fact that the offence is reported to the police ought to suffice. It is only in cases where the offence appears to be exceptionally grave or constitutes a repeated offence that criminal procedure may be considered to be of interest to society. From a criminal-political point of view, large advantages may be gained by such a system.

Statens offentliga utredningar 1971

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Post- och Inrikes Tidningar. [2]
Snatteri. [10]

Kommunikationsdepartementet

Ny sjömanslag. [6]

Finansdepartementet

SOU 70. Handbok för det officiella utredningstrycket. [1]
1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. [5] 2. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. Bilaga 4. [7] 3. Arbetskrafts-resurserna 1965-1990. Bilaga 1. [8]
Större företags offentliga redovisning. [9]

Jordbruksdepartementet

Veterinärdistriktsindelningen, m m. [3]

Civildepartementet

Kommunala val. [4]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

K L Beckmans Tryckerier AB 1971 ALLF 238 71 010